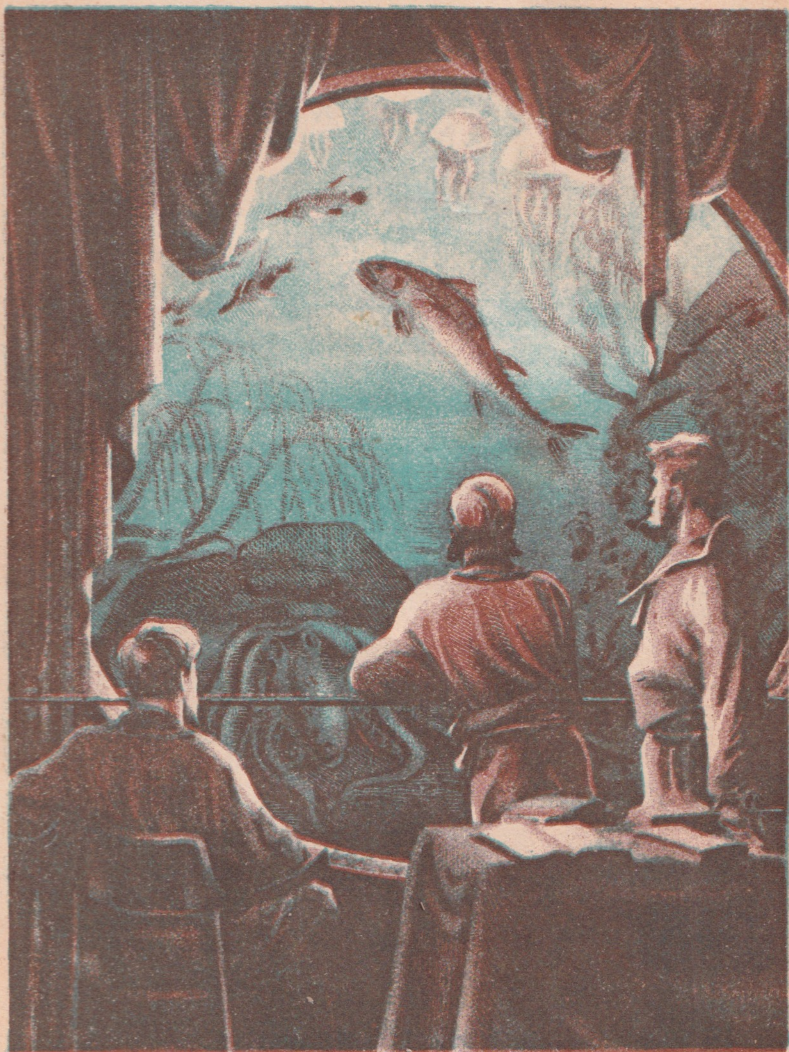
Жюль Верн

80000 кілометрів під водою

ЖЮЛЬ ВЕРН

80000 КІЛОМЕТРІВ ПІД ВОДОЮ

ХУДОЖНЄ ОФОРМЛЕННЯ
Й. ДАЙЦА

ДИТВИДАВ
Харків 1935 Одеса

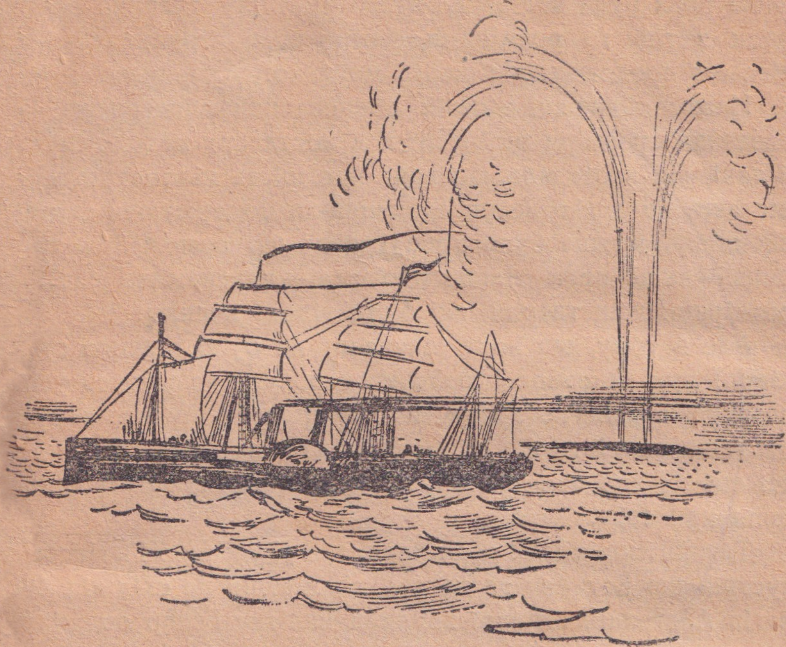
Скорочення та редакція
М. Кметь

Редактор В. Синенко
Техкер С. Шенкер
Коректор Л. Комарова

Бібліографічний опис цього видання вміщено в „Літопису Українського Друку“, „Картковому репертуарі“ та інших покажчиках Української Книжкової Палати.

Одобліт № 733. Уповн. головліта № 2198. 10-V 34 р. Форм. паперу 62×94 1/16. 23 друк. арк. + 1 3/4 арк. вліпок. В 1 друк. арк. 32850 літ. Замовл. № 810. Тираж 25000. Здано до друку 12-VI 34 р. Підписано до друку 16-XI-34 р.
Черг. вид. № 119.

Друк. ім. Леніна, Одеса, Пушкінська, № 18.

ЧАСТИНА ПЕРША

РОЗДІЛ I

ПЛИВУЧИЙ РИФ

У 1866 році трапилась незвичайна подія.

Звістка про цю подію рознеслась по самих найдальших морях і приморських містах, схвилювавши всіх, кому доводилось про неї чути, але особливо стурбувала ця звістка моряків.

Справа в тому, що з деякого часу багато кораблів зустрічали в морі щось величезне, якусь довгу, веретеноподібну річ. Своїми розмірами й швидкістю рухів вона переважала кита і часом світилася в темряві.

Всі описи цієї незрозумілої речі однаково говорили про незвичайну швидкість її ходу і дивну рухливість

якою вона була наділена. Якщо це була тварина з породи китів, то розмірами своїми вона переважала всіх відомих представників цього морського ссавця.

Надто обережні в своїх обчисленнях спостережники визначали розміри цієї істоти в шістдесят метрів. Були й такі, які запевняли, що вона має шість кілометрів завдовжки й два кілометри завширшки. Додержуючи середніх цифр, можна було припустити, що незвичайна тварина — якщо вона тільки існувала — переважала своїми розмірами всіх тварин, які були відомі вченим.

Але в тому, що вона існувала, не було ніякого сумніву. І при схильності людського розуму вражатись усім незвичайним, легко зрозуміти, яку тривогу збудила всюди ця таємнича істота. Даремне дехто пробував віднести всі оповідання про потвору до казок — факти самі говорили про себе.

Так, 20 липня 1866 року пароплав „Говернор Гіггінсон" зустрів цю потвору за десять кілометрів на схід від берегів Австралії. Першої хвилини капітан Бекер подумав, що наткнувся на якусь невідому скелю, і збирався навіть визначити її місце, як раптом з середини невідомої речі вирвалися з страшною силою два стовпи води і піднялися з свистом на п'ятдесят метрів угору. Можна було зробити два припущення: або що тут була скеля з періодично вибухаючим гейзером, [1] або що „Говернор Гіггінсон" просто мав справу з якимнебудь невідомим досі морським ссавцем, який з своїх носових отворів викидав стовпи води й пари.

Подібне ж явище на водах Тихого океану було помічене 23 липня того самого року з пароплава „Крістобаль Колон". Ця дивна тварина могла, виходить, переміщатись з разючою швидкістю, бо за три дні вона встигла пройти більше тисячі чотириста кілометрів, які відділяли обидва пункти, де її бачили „Говернор Гіггінсон" і „Крістобаль Колон".

Два тижні згодом, за вісім тисяч кілометрів від останнього пункту, „Гельвеція" і „Шаннон", зустрівшись у Атлантичному океані між Сполученими Штатами і Євро-

пою, сигналами вказували одне одному на потвору, що показалась недалеко від них на морі. При цьому одночасному спостереженні розрахували приблизно, що довжина ссавця може дорівнювати щонайменше ста двадцяти метрам, бо „Шаннон“ і „Гельвеція“ здавались значно меншими від нього, хоч обоє вони мали по сто метрів довжини від форштевня[2] до ахтерштевня.[3] Але навіть найбільші кити, які водяться біля берегів Алеутських островів, ніколи не перевищували п'ятдесят шести метрів довжини.

Ці відомості, що приходили одна за одною, глибоко схвилювали громадську думку. В деяких країнах посміювалися з загадкової тварини, але в країнах серйозних і практичних — в Англії, Америці, Німеччині — нею були дуже зацікавлені.

По всіх великих містах страховище ввійшло в моду. Про нього співали естрадні актори, з нього знущались у газетах, його зображували в театрах. У журналах, через брак справжніх зображень, з'явились малюнки всяких фантастичних істот величезних розмірів, потворних „кракенів“ (восьминогів), які спроможні своїми щупальцями обплутати судно на п'ятсот тонн і потягти його на дно океану.

У вчених колах і наукових журналах почались нескінченні суперечки про те, чи дійсно існує страховище. Питання про нього захопило всіх. Журналісти, люди науки, в боротьбі з своїми супротивниками витратили під час пам'ятної кампанії цілі потоки чорнила.

Протягом шести місяців ця своєрідна війна тривала з перемінним щастям. На початку 1867 року питання, здавалось, завмерло назавжди, аж раптом до відома публіки дійшли нові факти. Мова була вже не просто про цікаве наукове завдання, але про серйозну, дійсну небезпеку, яку необхідно було усунути. Питання набуло іншого характеру. Страховище перетворилось на острів, скелю, риф, але риф пливучий, нез'ясований, невловимий.

5 березня 1867 року корабель „Моравіан“, ідучи уночі під 27° 30′ широти й 72° 15′ довготи, ударився правим

боком корми об скелю, яка не була позначена на жодній карті. Завдяки ходовому вітру, чотиристасильний корабель ішов з скорістю 24 км. на годину. Не будь корпус „Моравіана“ таким міцним, він був би пробитий сильним ударом і, безсумнівно, пішов би на дно з усіма сто тридцятьма пасажирами, з якими він ішов з Канади.

Нещастя сталося коло п'ятої години ранку. Вахтові кинулись на задню палубу. Вони уважно оглянули море, але нічого не помітили. Тільки на відстані 600 метрів помітно було сильне хвилювання, так, ніби щось зненацька сколихнуло рівну поверхню моря.

„Моравіан“ продовжував свою путь без явного пошкодження. Ніхто, одначе, не міг сказати, на що він наткнувся. Чи була то підводна скеля, чи викинуті морем уламки розбитого судна? Але в доку при огляді підводної частини судна, виявилося, що частина кіля пошкоджена.

Цей випадок, дуже важливий сам по собі, мабуть, був би скоро забутий, як і багато інших, коли б він не повторився трохи згодом у таких самих обставинах.

13 квітня 1867 року, при спокійному морі й невеликому ходовому вітрі, „Шотландія“, величезний корабель, ішла під 45° 37′ широти й 15°12′ довготи. Пароплав робив по 26 кілометрів на годину. Він сидів у воді на шість метрів, і тоннаж[4] його дорівнював 6.624 кубічним метрам.

О 4 годині 17 хвилин після полудня, коли пасажири, що зібралися в каюті, сиділи за обідом, щось ударилось об корпус корабля. Удар був скерований у корму. Не „Шотландія“ наштовхнулась на щось, а щось наштовхнулося на неї. Зіткнення здавалось таким слабим, що ніхто на палубі не звернув на нього уваги, аж раптом прибігли матроси з трюму[5] й закричали: „Потопаємо! Ідемо на дно!“

Першої хвилини пасажири дуже стривожились, але капітан Андерсон поспішив їх заспокоїти. „Шотландія“ поділялась на сім частин водонепроникливими перего-

родками, тому пробоїна не могла загрожувати неминучою небезпекою. Капітан Андерсон зараз же спустився в трюм. Він знайшов, що п'ятий відділ залито водою, і швидкість, з якою вона прибувала, показувала, що пробоїна досить велика.

Капітан Андерсон наказав негайно спинитись, і один з матросів пірнув, щоб оглянути пробоїну. Через кілька хвилин виявилось, що в підводній частині пароплава пробито отвір завширшки на 2 метра. Таку велику пробоїну не було змоги заклепати, і „Шотландія", з зануреними до половини колесами, продовжувала свою путь. Вона була тоді на відстані 600 км. від миса Кліра (в Ірландії) і з запізненням на три дні прийшла до Ліверпульського порту.

„Шотландію" поставили на сухий стапель,[6] і інженери взялись оглядати її. Вони не вірили своїм очам. На два з половиною метра нижче від ватерлінії[7] виднівся правильний отвір у вигляді рівнобічного трикутника. Листове залізо було пробите незвичайно рівно, так що й різцем це навряд чи можна було зробити краще. Пробоїна, очевидно, була зроблена якимсь гострим незвичайно міцним знаряддям. Пущене з страшною силою, пробивши листове залізо товщиною на чотири сантиметра, воно потім, очевидно, автоматично було висмикнуте.

Громадська думка знову була дуже схвильована. З цієї хвилини публіка почала приписувати страховищу всі морські нещастя, причини яких лишались невиясненими. Через нього сполучення між різними континентами ставало щораз небезпечнішим, і публіка поставила справжню вимогу, щоб моря були, нарешті, очищені від цієї жахливої тварини.

Так стояли справи, коли я вертався з ученої експедиції, розпочатої з метою дослідити штат Небраску в Сполучених Штатах. Як адьюнкт-професор природознавчого музею в Парижі, я був прикомандирований до цієї експедиції. Провівши шість місяців у Небрасці, я наприкінці березня прибув у Нью-Йорк з дорогоцінними,

колекціями і гадав виїхати у Францію на початку травня. Чекаючи від'їзду, я впорядковував мінералогічні, ботанічні й зоологічні колекції.

Я приїхав у Нью-Йорк саме тоді, коли там у всіх тільки й мови було, що про пригоду „Шотландії". Одні твердили, що в морі плаває величезне підводне страховище, другі — що це „підводне судно", яке має незвичайний двигун.

Багато осіб побажали знати мій погляд на явище, яке всіх цікавило. Ще у Франції я надрукував твір у двох томах під назвою „Таємниці морської глибини". Завдяки цій книзі, що заслужила особливу похвалу вченого світу, я став ніби спеціалістом у галузі океанографії.[8] До мене й звернулись з запитаннями, зокрема газета „Нью-Йорк Геральд" попросила „вельмишановного П'єра Аронакса, професора Паризького Музею" висловити свою думку з цього приводу.

Проф. Аронакс

Ось що я писав у своїй статті, яка надрукована була в газеті 30-го квітня: „Розібравши пильно одну по одній усі ці дивні події, що останнім часом трапилися в різних місцях моря, і всі зібрані спостереження над загадковим морським страховищем, ми приходимо до того переконання, що в морі з'явилась якась тварина незвичайної сили. Ми ще дуже мало знаємо про те, що робиться у великих глибинах океану, які тварини живуть у найглибших його місцях і який їхній організм.

Можна припустити, що там живуть риби або породи китів, пристосовані виключно до життя в найбільших морських глибинах, і що вони з невідомих нам причин з'являються час від часу у верхніх шарах океану. Я схильний думати, що найскорше ми маємо тут справу з „нарвалом-гігантом".

„Звичайний нарвал, або морський однозуб, досягає часто сімнадцяти метрів завдовжки. Помножте ці розміри на п'ять, на десять, дайте цій китовидній тварині силу, відповідну до її розмірів, збільшіть пропорційно і її нападне знаряддя — і ви матимете шукану тварину. Вона матиме розміри, визначені моряками „Шаннона", знаряддя, необхідне для пролому „Шотландії", і силу, достатню для пошкодження корпусу пароплава.

„І справді, нарвал озброєний свого роду костяним мечем. Це — величезний, веретоноподібний ріг, що має твердість сталі. Іноді знаходили подібні мечі, застромлені в тіло китів, яких нарвал завжди перемагає в сутичках. Бували випадки, що мечі нарвала насилу виймали з корпусу кораблів, які вони простромляли, як свердло просвердлює барило.

Нарвал

„Отже, уявіть собі його ріг удесятеро більшим і тварину вдесятеро сильнішою, уявіть, що вона може рухатися з швидкістю 40 кілометрів на годину, помножте її розміри на її швидкість — і ви матимете удар, який може спричинити катастрофу, подібну до тієї, яка сталася.

„Таким чином, через брак покищо більш повних і точних даних, я схиляюсь до думки, що ми маємо справу з морським однозубом величезних розмірів, озброєним справжнім тараном, як панцерні фрегати[9], які він нагадує і своїми розмірами, і рушійною силою".

Статтю мою обговорювали гаряче; вона стала широко відомою й зібрала деяке число прибічників. Та коли одні дивились на це питання виключно з наукового погляду, то другі, особливо в Америці й Англії, бажали неодмінно очистити океан від цього страховища, щоб зробити безпечними морські шляхи. Промислові й торговельні газети звертали увагу виключно на цю сторону

питання. Всі газети, що боронили інтереси страхових товариств, які загрожували підвищити розмір страхових премій, висловлювались щодо цього одностайно. На вимогу громадської думки першими відгукнулись Сполучені Штати. В Нью-Йорку стали готуватись до експедиції, призначеної для переслідування нарвала. Панцерний фрегат „Авраам Лінкольн", що відзначався швидкістю, мав вийти в море через дуже короткий час. Всі арсенали були відкриті для капітана Фаррагута, і він діяльно споряджав свій фрегат.

Але саме в той час, коли було остаточно вирішено переслідувати страховище, воно, як це часто трапляється, не показувалось більше. Два місяці воно не подавало про себе звісток. Жоден корабель з ним не зустрічався. Здавалось, що однозуб провідав про змову, яка складалася проти нього. Про нього передавали багато повідомлень трансатлантичним телеграфом, і це давало привід жартівникам говорити, що, мабуть, хитрий нарвал перехопив по дорозі якусь телеграму про себе і вжив застережних заходів.

Таким чином, коли фрегат був уже споряджений для далекого плавання і запасся грізними риболовними снастями, з'явилось питання: куди ж іти? Нетерпіння щораз більше посилювалось, аж раптом 2 липня була одержана звістка, що „Тампіко", пароплав, який робив рейси від Сан-Франціско в Каліфорнії до Шанхая, зустрів тварину три тижні тому в північних водах Тихого океану.

Ця звістка справила надзвичайне враження. Капітанові Фаррагуту не дали відстрочки навіть на двадцять чотири години. Всі запаси були вже на кораблі; трюм був переповнений кам'яним вугіллям, екіпаж у наявності, в повному складі. Лишалось тільки розпалити печі, розвести пару й відчалювати. Капітанові не простили б і кількох годин затримки, та й він сам хотів швидше пуститись у море.

За три години до відплиття „Авраама Лінкольна" я одержав листа такого змісту:

„Професорові Паризького Музею П'єрові Аронаксу.

Якщо ви бажаєте взяти участь в експедиції „Аврама Лінкольна", то урядові Сполучених Штатів буде приємно бачити, що Франція у Вашій особі бере участь у цій справі. Капітан Фаррагут дасть у ваше повне розпорядження окрему каюту.

Цілком відданий вам

І. Б. Гобсон

секретар морського відомства.

РОЗДІЛ II

ЇХАТИ, ТАК ЇХАТИ

Я вернувся з важкої подорожі стомлений, змучений. Я жадав спокою і мріяв якнайшвидше побачити знову свою країну, своїх друзів, свою маленьку квартиру в Ботанічному саді в Парижі і свої наукові скарби — колекції. Але, прочитавши листа, я все забув — і втому, і друзів, і колекції — і прийняв без вагань пропозицію американського уряду.

До того ж, думав я, всякий шлях веде до Европи, і однозуб буде такий ласкавий, що приведе мене до берегів Франції! Ця шановна тварина дозволить піймати себе в европейських морях, для мого особистого задоволення, — і я привезу в музей природничої історії уламок його костяного меча завбільшки принаймні з півметра.

Консель

Але покищо доводилось шукати однозуба на півночі Тихого океану, отже, прямувати якраз у протилежний від Франції бік.

— Консель! — крикнув я нетерпляче. Консель — це мій слуга, що супроводив мене в усіх моїх подорожах, справжній фламандець, якого я любив і який мені платив тим самим; холоднокровний по своїй природі, він мало бентежився несподіваними оборотами долі, був спритний, здібний до всякого діла, і всупереч своєму імени ніколи не давав порад,[10] навіть коли їх у нього питали.

Обертаючись постійно в колі вчених нашого маленького світу в Ботанічному саді, Консель устиг дечого навчитись. Я мав у ньому твердого спеціаліста в галузі природничо-наукових класифікацій, але на цьому його знання і кінчалось. Класифікувати — в цьому було його життя, і далі він не пішов. Сильний у теорії класифікації, але не твердий у практиці, він, я думаю, не міг відрізнити кита від кашалота.

І, однак, Консель був славний хлопець.

Протягом десяти років Консель їздив зо мною всюди, куди мене заманювала наука. Ніколи не чув я від нього ні однієї скарги на труднощі або тривалість подорожі. Ніколи не відмовлявся він від поїздки в будьяку країну, в Китай або Конго, хоч би як далеко це було. Він відправлявся у будьяке місце без довгих розпитів. При тому він мав чудове здоров'я, яке вистояло проти всяких хвороб, міцні м'язи і ще міцніші нерви.

Йому було тридцять років, мені сорок.

Я був твердо переконаний, що Консель поїде зо мною; він ще ніколи не відмовлявся від жодної подорожі. Але тут треба було з ним поговорити відверто, що наша подорож може дуже затягтись, що ми збираємось гнатися за небезпечною твариною і що морське страховище може пустити фрегат на дно, як шкаралупу горіха. Тут було над чим задуматись навіть такій холоднокровній людині, як Консель.

— Консель! — гукнув я вдруге.

Консель з'явився.

— Ви кликали мене, пане професор?

— Так, так, мій любий. Позбирай наші речі й сам збирайся. Через дві години ми їдемо.

— Їхати, так їхати, — сказав спокійно Консель.

— Поскладай у чемодани необхідні речі, чим більше, тим краще.

— А ваші колекції?

— Вони залишаться тут, у готелі.

— А індійська свинка?

— Її покищо будуть годувати без нас, а потім вишлють з усіма нашими тваринами до Франції.

— Виходить, ми їдемо не в Париж? — спитав Консель.

— Ні, їдемо... — сказав я невиразно, — їдемо, тільки зробимо невеличкий гак і трохи об'їдемо пряму дорогу. Ми пливемо на „Авраамі Лінкольні“.

— Гак, так гак, — не стривожився Консель.

— Тільки знай, мій друже, що ми, може, матимемо справу з відомим нарвалом... Складна штука, ще й небезпечна. Не знаєш, куди їдеш і що тебе жде. Але я не можу відмовитись від подорожі. Після того, як вийшла моя книжка „Таємниці морських глибин“, це було б якось незручно. А ти добре подумай! Це така подорож, що з неї можна й не вернутись.

— Дрібниця, — сказав спокійно Консель і пішов збиратись у дорогу.

Службовець готелю склав наші речі у великому передпокої другого поверху. Я спустився на нижній поверх і сплатив рахунок. Розпорядившись потім, щоб відправили в Париж мої паки з препарованими тваринами й сухими рослинами і відкривши значний кредит індійській свинці, я в супроводі Конселя сів у карету.

Вона приставила нас у Бруклін, велике передмістя Нью-Йорка, розташоване на лівому березі Східної ріки, і через кілька хвилин ми досягли набережної, біля якої „Авраам Лінкольн“ викидав з своїх двох труб клуби диму.

Речі наші були негайно перенесені на палубу корабля. Я поспішив на борт і запитав капітана. Один з матросів провів мене на ют[11].

— Професор П'єр Аронакс? — спитав капітан, ідучи мені назустріч.

— Ви не помилились. Капітан Фаррагут?

— Як бачите. Прошу, пане професор. Каюта ваша готова і жде вас.

Я вклонився і, не бажаючи відвертати капітана від його діла, попросив указати призначену мені каюту.

„Авраам Лінкольн“ був цілком пристосований до свого нового призначення. Це був швидкоплавний фрегат, устат-

кований особливими пристроями для топки, так що тиск його пари можна було підвищувати до семи атмосфер. При такому тиску „Авраам Лінкольн" досягав середньої швидкості 36 кілометрів на годину.

Внутрішня будова фрегата була прекрасна, як і його морські якості.

Я був дуже задоволений своєю каютою, що містилась у задній частині судна.

— Нам тут буде зручно, — сказав я Конселеві.

Я залишив Конселя розбирати чемодани й вернувся на палубу, щоб стежити за готуванням до відплиття.

В цю хвилину капітан Фаррагут звелів віддати останні причали, що стримували „Авраама Лінкольна" біля пристані. Він не хотів гаяти ні одного дня, ні навіть години, поспішав вирушити до морей, де востаннє бачили тварину. Він покликав механіка.

— Чи готова у вас пара? — спитав він.

— Готова, — відповів той.

— Go ahead! (вперед), — скомандував капітан.

Цей наказ зразу ж був переданий у машинний відділ. Машини запрацювали, пара засвистіла, ринувши у піввідкриті золотники. Довгі горизонтальні поршні застогнали й зрушили шатуни. Лопасті гвинта закрутились, розтинаючи хвилю все швидше й швидше, і „Авраам Лінкольн" велично рушив у дорогу.

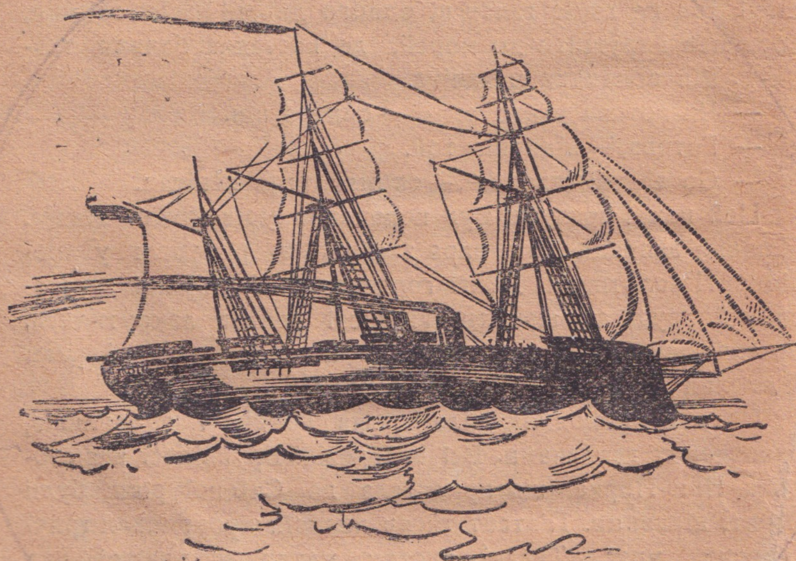
Його супроводила ціла низка човнів і пароплавів, наповнених глядачами. Всі набережні Брукліна і вся сторона Нью-Йорка, що прилягала до Східної ріки, були вкриті цікавими. П'ятсот тисяч чоловік прокричали тричі голосне „ура". Тисячі хусток маяли у повітрі над головами і вітали „Авраама Лінкольна", поки він вступив у води Гудзонової затоки, біля країв того довгастого півострова, на якому стоїть місто Нью-Йорк.

Потім фрегат, держачись з боку Нью-Джерсея правого берега річки, пройшов повз фортеці, які салютували йому з найбільших гармат. У відповідь на це „Авраам Лінкольн" тричі спускав і підіймав прапор; потім, трохи стишивши хід, він вступив у намічений ба-

кенами[12] фарватер,[13] що вигинався по затоці, утвореній краями Сенді-Гука, і пройшов повз піщану косу, де кілька тисяч глядачів привітали його ще раз.

Низка човнів і пароплавів слідували за фрегатом до самого маяка, вогні якого вказують шлях на Нью-Йорк.

Пробило три години. Лоцман[14] сів у шлюпку і добрався до маленької шкуни, що чекала його під вітром. Вогонь посилено; гвинт став швидше бити по хвилях; фрегат плив уздовж жовтого й низького берега Лонг-Айленда, і на восьму годину вечора, втративши з очей на північному сході вогні Файр-Айленда, нісся на всіх парах по темних водах Атлантичного океану.

Громадська думка була дуже схвильована

До стор. 7

РОЗДІЛ III

НЕД ЛЕНД

Капітан Фаррагут був вправний моряк, цілком достойний дорученого йому фрегата. Він увесь зливався з своїм кораблем і був його найактивнішою складовою частиною. У нього не було ні найменшого сумніву щодо існування страховища, і він навіть не допускав на своєму судні ніяких суперечок з цього приводу.

Капітан вірив у страховище серцем, а не розумом. Страховище існувало, і він звільнить від нього світ — в цьому він поклявся. Або капітан Фаррагут уб'є нарвала, або нарвал уб'є капітана Фаррагута — середини тут не було.

Матроси поділяли думку свого начальника. Треба було послухати, як вони, спостерігаючи неосяжну широчінь океану, толкували, сперечалися, обговорювали можливі випадки зустрічі з страховищем. Нерідко то один, то другий добровільно йшов на вахту, тоді як при всяких інших обставинах кожен з них прокляв би цей нудний обов'язок. Поки сонце описувало денне коло, матроси не переставали тіснитися на реях, бо дошки палуби пекли їм ноги, і вони не могли стояти на них.

Екіпаж від усієї душі бажав зустріти нарвала, вбити його острогою, підняти на палубу й порубати на шматки. Всі з незвичайною увагою вдивлялись у морську глибину. До того ж, капітан Фаррагут говорив про суму в дві тисячі доларів, призначених тому, хто перший помітить тварину, будь то юнга чи матрос, боцман чи офіцер.

Я, з свого боку, не відставав він інших і щодня подовгу спостерігав рівну поверхню океану. Один тільки Консель ставився байдуже до питання, яке всіх цікавило, і не поділяв загального захоплення.

Я вже казав, що капітан Фаррагут подбав озброїти свій корабель всяким знаряддям, необхідним для ловів величезного кита. Китоловне судно не могло бути краще озброєним. У нас було все, починаючи від остроги, яку кидають рукою, до зубчастих стріл і розривних куль. На баку[15] стояла вдосконалена гармата, що заряджалася з казенної частини, з дуже товстими стінками й вузьким жерлом. Це дорогоцінне знаряддя американського походження посилало без ніяких утруднень конічне ядро, яке важило чотири кілограми, на відстань, середнім числом, п'ятнадцять кілометрів. Отже, „Авраам Лінкольн“ мав усі знаряддя знищення. Мало того, на його борту був сам Нед Ленд, краса гарпунників. Нед Ленд, уродженець міста Квебека в Канаді, мав незвичайну вірність руки і в своєму небезпечному ремеслі не знав собі рівного. Спритність і холоднокровність, сміливість і хитрість — все це досягало в ньому найвищої міри, і треба було бути дуже лукавим китом або вже надто облудним кашалотом, щоб уникнути удару його остроги.

Нед Ленд

Це був сорокалітній високий чоловік, на зріст понад сто вісімдесят сантиметрів, міцно збудований, статечний, відлюдний, часом різкий і сердитий, коли йому перечили. Зовнішність його звертала на себе увагу, а твердість погляду надавала його обличчю особливої виразності.

Я думаю, що капітан Фаррагут зробив розсудливо, запросивши цю людину: вона сама, вірністю своєї руки й зору, варта була всього екіпажу.

Яка ж була думка Нед Ленда про морське страховище? Треба признатись, що він не дуже то вірив у нарвала й один з усіх не поділяв загального переконання. Він навіть уникав говорити про цей предмет, про який мені одного разу захотілось узнати його думку.

Прекрасним вечором 30 липня, тобто три тижні згодом після нашого відплиття, фрегат проходив недалеко від миса Бланка за 60 км. під вітром від Патагонських берегів; ми проминули тропік Козерога, і менш як за 1.400 км. на південь перед нами відкривалась Магелланова протока. Через тиждень „Авраам Лінкольн“ мав вступити у води Тихого океану.

Ми сиділи з Нед Лендом на юті, розмовляючи про те, про се і вдивляючись у це таємниче море, глибини якого досі лишаються неприступні для ока людини. Я заговорив про нарвала-гіганта і став обговорювати різні обставини, від яких залежав успіх або невдача наших розшуків. Але, помітивши, що Нед мовчить, даючи мені міркувати, я вирішив дати йому пряме запитання про нарвала.

— А що, Нед, — спитав я, — невже ви не вірите, що величезна тварина, яку ми переслідуємо, дійсно існує? Хіба у вас є підстави для недовір'я?

Гарпунник мовчки дивився на мене кілька хвилин, потім ударив себе по широкому лобі, заплющив очі, ніби обдумуючи щось, і нарешті сказав:

— Може бути, і є, пане Аронакс.

— Одначе, Нед, як гарпунник ви мусіли звикнути до думки про величезних морських ссавців, ви можете легше уявити собі величезних китовидих істот. Вам менше, ніж будькому іншому, можна сумніватись у таких речах.

— В цьому ви помиляєтесь, — відповів Нед. — Я переслідував багато морських тварин, багатьох проколов своєю

острогою, багатьох убив, але хоч які сильні й добре озброєні вони були, ні хвіст їхній, ні їхні бивні неспроможні були б пробити листове залізо, яким обшитий пароплав.

— Одначе, Нед, розповідають, що меч нарвала пробивав наскрізь великі судна.

— Дерев'яні судна, це можливо, — відповів канадець, — а втім, і цього я ніколи не бачив. І доти, поки сам не побачу, буду твердити, що кити, кашалоти чи нарвали нездатні на такі речі.

— Слухайте, Нед...

— Ні, професоре, ні. Все, що вам завгодно, тільки не це. Величезний спрут, може бути...

— Це ще менш імовірно, Нед. Адже спрут — слизняк, і сама ця назва вказує на м'якість його тіла. Хоч би він був на півтораста метрів завдовжки — спрут не може пошкодити таких кораблів, як „Шотландія" або „Авраам Лінкольн". Ми мусимо вважати за чисті вигадки всі оповідання про дивні подвиги кракенів і подібних до них страховищ.

— Отже, пане натураліст, — сказав Нед Ленд, і в його голосі почувся відтінок іронії, — ви продовжуєте вірити в існування величезного кита?

— Так, Нед, і повторюю, що моя певність грунтується на логічному зіставленні фактів. Я вірю в існування ссавця, надзвичайно сильного, який належить до родини китовидих, як кашалоти, кити, дельфіни, і має міцний роговий бивень.

— Гм... — пробурчав китолов, похитуючи головою з виглядом людини, яку не переконаєш.

— Зважте, — продовжував я, — що коли подібна тварина існує, коли вона живе в глибині океану, на кілька кілометрів нижче від поверхні, то вона неодмінно наділена таким сильним організмом, якому ніщо не дорівняється.

— А навіщо їй такий організм? — спитав Нед.

— Бо потрібна незмірна сила, щоб жити в глибині океану і витримувати тиск верхніх шарів.

— Он як? — спитав Нед, дивлячись на мене прищуленим оком.

— Так, саме так, і кілька цифр легко переконають вас.

— О, цифри! — сказав Нед. — З цифрами можна зробити що завгодно.

— Не завжди, Нед, не завжди. Уявімо собі тиск однієї атмосфери у вигляді тиску стовпа води, що має дев'ять з половиною метрів заввишки. По суті, стовп води міг би бути нижчий, бо мова йде про морську воду, а вона багато щільніша від прісної. Отже, коли ви пірнаєте, Нед, то кожного разу, як над вами буває дев'ять з половиною метрів води, ваше тіло витримує тиск, рівний одній атмосфері, тобто по стільки ж кілограмів на кожний квадратний сантиметр його поверхні. З цього виходить, що на глибині дев'яносто п'яти метрів цей тиск дорівнює десяти атмосферам; на глибині дев'ятсот п'ятидесяти метрів — ста атмосферам, і тисячі атмосферам на глибині дев'яти з половиною кілометрів. Звідси виходить, що якби вам удалось досягти такої глибини в океані, то на кожний квадратний сантиметр поверхні вашого тіла тисли б тисячі кілограмів. А чи знаєте ви, Нед, скільки квадратних сантиметрів має поверхня вашого тіла?

— Не маю ні найменшого про це поняття, пане Аронакс.

— Щось із сімнадцять тисяч.

— Невже стільки?

— А тим що в дійсності атмосферний тиск трохи перевищує вагу одного кілограма на квадратний сантиметр, то ваші сімнадцять тисяч квадратних сантиметрів витримують у дану хвилину тиск сімнадцяти тисяч п'ятсот шестидесяти восьми кілограмів.

— І я цього навіть не помічаю?

— Так, ви не помічаєте цього, не почуваєте ваги, бо повітря, що проникає у внутрішні порожнини вашого тіла, тисне там з такою ж силою. Таким чином утворюється цілковита рівновага між тиском зовнішнім і внутрішнім,

це й дає нам змогу непомітно витримувати їх. Але у воді — інша річ.

— Так, я розумію,— відповів Нед, що слухав з великою увагою. — Вода мене оточує, але не проникає всередину.

— Цілком вірно. Отже, на глибині дев'яти з половиною метрів ви будете зазнавати тиск сімнадцяти тисяч п'ятсот шестидесяти восьми кілограмів; на глибині дев'ятисот п'ятидесяти метрів —тиск у сто разів більший, що дорівнюватиме мільйонові сімсот п'ятидесяти тисячам вісімсот кілограмів; нарешті, при дев'яти тисячах п'ятсот метрах глибини тиск збільшиться в тисячу разів, або до сімнадцяти мільйонів п'ятсот шестидесяти восьми тисяч кілограмів, одним словом — вас сплющило б краще ніж пресом.

— Ого! — сказав Нед.

— Отже, шановний китолове, якщо на такій глибині живуть хребетні тварини довжиною на кілька сот метрів і відповідної товщини, поверхня яких вираховується мільйонами квадратних сантиметрів, то витримуваний ними тиск має дорівнювати мільярдам кілограмів. Полічіть тепер, який великий повинен бути опір їхньої кістової системи і яка сила їхнього організму, коли вони можуть витримувати такий тиск.

— Вони, мабуть, зроблені з листового заліза у вісім дюймів завтовшки, як панцерні фрегати, — відповів Нед Ленд.

— Маєте рацію, Нед. Подумайте ж тепер, яке руйнування вчинить така маса, наскочивши із швидкістю експресу на корпус пароплава.

— Так... справді... може бути,—відповів канадець, якого цифри трохи похитнули, але який усе ще не хотів здаватись.

— Ну що, переконались ви нарешті?

— Ви переконали мене тільки в тому, пане натураліст, що коли подібні тварини живуть у глибині морей, то вони мусять бути такі сильні, як ви кажете.

— Та коли їх немає там, упертий китолове, то як же ви поясните випадок з „Шотландією"?

— Це може бути... почав Нед нерішуче.

— Кажіть, кажіть!

— Я думаю, що це... неправда, — відповів Нед.

Ця відповідь доводила тільки упертість китолова і нічого більше. Цього дня я не поновлював з ним розмови. Пригода з „Шотландією“ не підлягала найменшому сумніву. Пролом був такий очевидний, що його довелось лагодити, а я не думаю, щоб можна було довести існування пролому більш незаперечним способом. Але ж цей пролом не міг з'явитися сам собою, і тому що він не був зроблений ні підводними скелями, ні якимись підводними машинами, то він своїм походженням був, без сумніву, зобов'язаний свердлувальному органові якоїнебудь тварини.

З свого боку, я був переконаний, на підставі всіх наведених доводів, що ця тварина належала до групи китових.

РОЗДІЛ IV

НАВМАННЯ

Плавання „Авраама Лінкольна“ відбувалось деякий час без ніяких пригод. Тільки раз трапився випадок, який виявляв дивну вправність Нед Ленда і виправдав його славу найкращого гарпунника.

30 червня, на широті Малуїнських (Факлендських) островів, фрегат зустрівся з американськими китоловами, і ми дізнались, що вони нічого не чули про нарвала. Але один з них, капітан пароплава „Монрос“, знаючи, що Нед Ленд на борту „Авраама Лінкольна“, попросив його допомогти їм піймати кита, за яким вони гнались. Капітан Фаррагут, що бажав побачити Нед Ленда за ділом, дозволив йому відправитись на „Монрос“.

Щастя сприяло канадцеві, і замість одного він зразу проколов двох китів, ударивши одного прямо в серце і убивши другого після дуже недовгого переслідування.

Фрегат швидко пройшов повз південно-східний берег, Америки. 3 липня ми були біля входу в Магелланову протоку, поблизу миса Дів (Віржінес). Але капітан Фаррагут не хотів вступати в цей звивистий прохід, вважаючи що краще обійти мис Горн. Екіпаж одностайно схва-

лив це рішення командира. Всім здавалось мало ймовірним зустріти нарвала в цій вузькій протоці. Дехто з матросів твердив, що страховище не могло б навіть пройти в неї, воно, мовляв, для цього надто велике.

6 липня, близько третьої години дня „Авраам Лінкольн" обійшов за тридцять кілометрів на південь той самотній острівець, ту скелю, закинуту на край американського континенту, якій голландські моряки дали ім'я свого рідного міста — мис Горн. Тут дорога наша звернула на північний захід, і другого ранку гвинт фрегата спінив, нарешті, води Тихого океану.

— Тепер пильнуй! Пильнуй! — повторяли матроси „Авраама Лінкольна".

І треба їм віддати справедливість, вони пильнували. Їх очі та підзорні труби не спочивали ні однієї хвилини. Дні й ночі всі вдивлялись у поверхню океану.

Щодо мене, то хоч грошова нагорода не мала для мене ніякого значення, я, проте, не відставав від інших. Приділяючи лише кілька хвилин на обід, кілька годин на спочинок, не зважаючи ні на спеку, ні на дощ, я не залишав палуби пароплава. Я їв очима пінляві борозни, якими білів океан до самого краю горизонту. І скільки разів хвилювавсь я разом з екіпажем, коли якийсь химерний кит піднімав над хвилями свою чорнувату спину! Палуба корабля в одну мить укривалась народом. З нижніх кают вибігали матроси й офіцери. Помутнілими поглядами, ледве переводячи дух, усі стежили за рухами тварини. Я дивився так пильно, що рискував пошкодити собі очі й осліпнути. А Консель, завжди незворушний, говорив мені спокійним голосом:

— Якби ви, пане професоре, менше витріщали очі, то бачили б багато краще.

Даремна тривога! „Авраам Лінкольн" брав убік і направлявся до поміченої тварини, але виявлялося, що то звичайний кит або кашалот.

Погода, одначе, стояла гарна, і плавання відбувалось у найсприятливіших умовах. По суті, була дощова пора року, бо в австралійському поясі липень відповідає

нашому січневі, але небо було ясне, море спокійне, і його можна було оглядати на великому протязі.

Нед Ленд, як і раніше, виявляв найупертішу недовірливість; він навіть не хотів глянути на море, якщо сам не був на вахті або не було видно кита. Одначе, дивна гострість його зору могла б принести велику користь. Але з двадцяти годин упертий канадець вісім проводив у своїй каюті, спав там або читав. Багато разів я дорікав йому за байдужість.

— Якщо навіть і існують такі тварини,—відповідав він,— то чому ви думаєте, пане Аронакс, що ми її мусимо неодмінно зустріти? Ви самі знаєте, що ми йдемо навмання. Кажуть, що бачили цього невловимого звіря в північних водах Тихого океану? Згоден. Але з того часу минуло два місяці, а, судячи по звичках вашого нарвала він, очевидно, не любить довго засиджуватись на одному місці! Він пересувається з незвичайною швидкістю. І якщо тільки він існує, він тепер далеко.

Я не знав, що відповідати на це. Ми, без сумніву, ішли, як сліпі, але іншого виходу не було. Дуже розраховувати на зустріч з нарвалом ми не могли. Одначе, досі ніхто не сумнівався в успіху.

20 липня ми проминули тропік Козерога під 105° довготи і 27 того ж місяця перетяли екватор на 110 меридіані. Зробивши ці виміри, фрегат направився прямо на захід і вступив у середні води Тихого океану. Капітан Фаррагут мав рацію, вважаючи, що нам найкраще держатись глибоких вод віддалік суходолів і островів, яких тварина, видимо, завжди уникала,— „без сумніву, тому, що там для неї надто мілко“, — говорив він. Фрегат зробив новий запас кам'яного вугілля і пройшов повз острови Помоту, Маркізові, Сандвічеві, перетяв тропік Рака під 132° довготи й направився до Китайських морей.

Ми були на місці останніх подвигів тварини. І, сказати правду, на судні всі були, як у гарячковому маячінні. Трудно змалювати те сильне нервове збудження, яке почував екіпаж. Люди не їли й не спали. Разів по дванадцять на день усім доводилось зазнавати нестерпного

страждання через якунебудь помилку в обчисленні або оптичний обман, якому підпадав матрос, що стирчав на румпелі.[16] Ці хвилювання, що безнастанно повторювались, підтримували нас у постійному напруженні й мусіли неминуче викликати скору реакцію.

І справді, вона не забарилась виявитись. Три місяці підряд, — а кожний день цих трьох місяців здавався нам цілим століттям, — „Авраам Лінкольн" блукав по північних водах Тихого океану, переслідуючи зустрінутих китів, швидко зміняючи напрям, несподівано повертаючи на другий галс[17], спиняючись зненацька, то збільшуючи, то зменшуючи пару, і все це різко, поривами, з риском зламати машину. Він досліджував якнайуважніше ввесь простір від берегів Японії до Америки. І нічого! Нічого, крім безмежних пустинних вод! Нічого схожого на величезного нарвала або підводний острівець, або розбите судно, або пливучий риф, одне слово — нічого незвичайного. Сталася реакція. Розпач опанував усіх і відкрив доступ зневір'ю. Було соромно лишатись у дурнях, повіривши якимсь безглуздим вигадкам, — соромно, але ще більше досадно!

Від однієї крайності перейшли до другої. Найзапальніші. оборонці розшуків зробились найзавзятішими їх супротивниками. Продовжувати далі безрезультатні розшуки було неможливо. Екіпаж „Авраама Лінкольна" не міг винуватити себе за невдачу, він зробив усе, що від нього залежало. Але успіх розшуків не залежав від нього. Вони зробили своє діло, і тепер їм лишалось тільки вернутись додому.

Капітанові зробили заяву в цьому дусі. Але він стояв на своєму. Матроси не таїли свого незадоволення і виконували свої обов'язки з багато меншим старанням. До явного бунту справа не дійшла, але проте після недовгого опору, який не виходив з меж розсудливості, капітан Фаррагут попросив три дні. Якщо протягом цих трьох днів страховище не з'явиться, то стерновий поверне колесо тричі — і фрегат рушить до европейських берегів.

Обіцянка була дана 2 листопада й зразу підбадьорила занепалий духом екіпаж. Океан знову прикував до себе погляди всіх, що пливли на кораблі. Підзорні труби діяли з гарячковою жвавістю. Це був останній і врочистий виклик нарвалові-гіганту, який не мав тепер ніякої підстави ухилитись від зустрічі.

Минуло два дні. „Авраам Лінкольн" не розводив великої пари. Екіпаж уживав усяких засобів, щоб притягти увагу тварини або розворушити її лінощі, якщо вона була поблизу. За кораблем тяглись, на велике здивовання акулам, прив'язані на мотузах величезні шматки сала. „Авраам Лінкольн" лежав у дрейфі,[18] а шлюпка снувала навколо нього в усіх напрямах, оглядаючи кожний куток. Настав вечір 4 листопада, а підводна таємниця, як і раніш, лишалась таємницею.

Наступного дня, 5 листопада, ополудні, кінчався призначений строк. З останнім ударом годинника капітан Фаррагут, вірний своїй обіцянці, мав дати наказ повернути на південний схід і покинути північні області Тихого океану.

Фрегат плив під 31° 15′ північної широти і під 136° 42′ довготи. Японські острови лежали під вітром на відстані не менше 400 кілометрів від нас. Ніч наближалась. Пробило вісім годин. Великі хмари заступали диск місяця, що був тоді в першій чверті. Хвилі рівномірно хлюпались і розбивались об ніс фрегата.

В цю хвилину я стояв на носі, спираючись на розкладені тут сіті. Консель був коло мене й дивився вперед. Екіпаж, зібравшись на ванти,[19] вдивлявся в горизонт, який поступово звужувався й темнів. Офіцери, озброївшись своїми нічними підзорними трубами, старались від-

різнити щонебудь у дедалі густішій темряві. Часом море зненацька осявалось місячним променем, що миготів зза тонких пощерблених країв двох сусідніх хмар. Потім усякий слід цього променя тонув у пітьмі.

— Ось, Консель,— заговорив я,—ми востаннє маємо нагоду покласти в кишеню дві тисячі доларів.

— Я й не думаю про це,—відповів Консель. —Я ніколи не розраховував на цю премію; уряд штатів міг обіцяти сто тисяч і не втратив би від цього ні копійки.

— Правда, Консель. Справа вийшла дурна, і ми надто легковажно вплутались у неї. Скільки втраченого часу, марних хвилювань! Ми могли б ще шість місяців тому вернутись до Франції.

— І жили б тепер у вашій маленькій квартирі, в музеї. І я розподіляв би на класи ваші землекопні. І ваша індійська свинка була б поміщена в своїй клітці в ботанічному саді й притягала б цікавих з усієї столиці.

— Все це правда, Консель, а тепер з нас, мабуть, ще й сміятимуться.

— Так,—відповів спокійно Консель, —я думаю, що з вас сміятимуться. І не знаю, чи говорити...

— Говоріть усе, Консель.

— Я думаю, що ви, пане професор, на це заслужили.

— Справді?

— Коли маєш честь бути таким ученим, як ви, то не слід піддавати себе...

Консель не кінчив свого компліментa. Серед загальної тиші раптом пролунав голос Нед Ленда, який кричав:

— Ого! А наше страховище під вітром, проти нас!

РОЗДІЛ V

НА ВСІХ ПАРАХ

Почувши крик Неда, весь екіпаж кинувся до китолова — капітан, офіцери, боцман, матроси, юнги; навіть механіки залишили машину й кочегари свої печі. Був даний наказ спинитись, і фрегат ішов лише по інерції.

Нас оточував непроникливий морок, і, не зважаючи на чудовий зір канадця, я мимоволі питав себе — як він міг бачити і що він міг бачити? Серце моє билось, ніби хотіло розірватись на частини.

Але Нед Ленд не помилявся, і ми всі побачили річ, на яку він показував рукою.

На відстані метрів чотирьохсот від корми „Авраама Лінкольна" море здавалось освітленим знизу. Світло це не можна було прийняти за просте фосфоричне явище. Страховище лежало на кілька метрів нижче поверхні моря і поширювало навколо себе те дуже яскраве, нез'ясовне сяйво, про яке багато капітанів згадують у своїх звітах. Світячий простір мав форму величезного, дуже здовженого овалу; в середині його, як у фокусі, світло було особливо яскраве, а чим далі від середини — тим воно було менше.

— Це величезне згромадження фосфоресційних[20] тварин,— сказав один з офіцерів,— і нічого більше.

— Ні,—відповів я рішуче.—Це, без сумніву, електричне світло. До того ж... Дивіться, дивіться! Воно пересувається, воно рухається вперед... назад! Воно прямує на нас!

Загальний крик пролунав на палубі.

— Струнко!— скомандував капітан Фаррагут.— Стерно на вітер і на борт! Машина, задній хід!

Матроси кинулись до стерна, механіки до машини. „Авраам Лінкольн“, повернувши ліворуч, описав півколо.

— Прямо стерно! Передній хід! — командував капітан Фаррагут.

Накази ці були виконані, і „Авраам Лінкольн“ віддалявся від сяючого кола.

Я помиляюсь. Він хотів віддалитись, але загадкова тварина наближалась з подвоєною скорістю.

Ми стояли німі й нерухомі, майже задихаючись від подиву й страху. Тварина наближалась до нас, ніби граючись. Вона обійшла фрегат, що рухався з швидкістю 28 км., і обдала його своїми електричними хвилями, як сяйливим пилом. Потім віддалилась на 4 — 5 км., лишаючи за собою фосфоричний слід, схожий на клуби пари, які викидає локомотив кур'єрського поїзда. Раптом з темних країв горизонту, куди воно відсунулось, щоб мати місце розігнатись, страховище зненацька, з страшною швидкістю кинулось до „Авраама Лінкольна“, потім несподівано спинилось на відстані метрів шести і зразу погасло, немов джерело, що розсипало це проміння, вмить вичерпалось. Потім воно з'явилось по другий бік корабля.

Щохвилини ми могли чекати згубного для нас зіткнення.

Між тим маневри фрегата дивували мене. Він ішов на всіх парах від страховища й не думав нападати. Фрегат повинен був переслідувати, а здавалось, що його переслідували, і я зауважив це капітанові. Його обличчя, звичайно безстрасне, виявляло глибоке здивовання.

— Пане Аронакс,— відповів він,— я не знаю, з якою страшною істотою маю діло, і не можу такої темної ночі піддавати небезпеці свій фрегат. Та й як нападати на те, чого не знаєш, проти чого не можеш боронитись? Почекаємо світанку, тоді ролі переміняться.

— Тепер ви не сумніваєтесь більше щодо природи цієї тварини, капітане?

— Так, це, очевидно, величезний нарвал, але нарвал електричний.

— Може бути,— сказав я,— до нього так само не можна наближатись, як до електричного угря![21]

— Справді,— сказав капітан,— якщо він має ще й руїнницьку силу, то це, без сумніву, найстрашніша тварина, яка будьколи з'являлась на землі. Тим то я й мушу бути особливо обережним.

Всю ніч екіпаж був на ногах. Ніхто не думав про сон. „Авраам Лінкольн", неспроможний змагатися з нарвалом у швидкості, стишив хід і не збільшував пари. Своєю чергою нарвал, наслідуючи фрегат, ліниво похитувався на хвилях і, видимо, не думав покидати поле бою.

Близько півночі він зник, чи, вірніше, погас, як величезний світячий червак.

Але в годину без семи хвилин почувся оглушливий свист, ніби поблизу почав бити вгору з незвичайною силою стовп води.

Капітан Фаррагут, Нед і я були в цей час на юті, з тривожною цікавістю вдивляючись у глибокий морок ночі.

— Нед Ленд,— спитав капітан,— чи часто траплялось вам чути шум, роблений китами?

— Часто, капітане, але ніколи ще я не зустрічав таких китів, поява яких давала б мені дві тисячі доларів.

— Так, ви маєте право на премію. Але скажіть, цей шум схожий на той, що роблять кити, викидаючи воду з носових отворів?

— Дуже схожий, але тільки незрівняно дужчий. З вашого дозволу,— додав Нед,— завтра на світанку ми скажемо йому слів зо два.

— Якщо тільки він побажає вас слухати, Нед,—сказав я нерішуче.

— Тільки б мені вдалось підійти до нього на віддаль чотирьох острог,— відказав канадець,—а там уже він повинен буде мене вислухати.

— В такому разі мені доведеться дати у ваше розпорядження вельбот,[22] сказав капітан.

— Звичайно.

— Але ж це значить рискувати життям моїх людей.

— І моїм також,— додав китолов.

Всі погляди звернулись у вказаному напрямі

До стор. 33

Годині о другій вранці, за 10 кілометрів під вітром від „Авраама Лінкольна“ знову з'явилось світяче коло, таке саме яскраве, як і раніше. Не зважаючи на відстань, на шум вітру й моря, ясно було чути страшні удари хвоста тварини й навіть її переривчасте дихання.

Всі були насторожі й готувались до бою. Вздовж бортів розставлено було все китоловське знаряддя. Підшкіпер звелів приготувати мушкетони, що кидають острогу на відстань 2 км., і зарядити довгі рушниці розривними кулями, які вражають на смерть навіть найдужчих тварин. Нед Ленд обмежився тим, що нагострив свою острогу — страшну зброю в його руках.

О шостій годині почало світати, і при появі перших променів сонця зникло електричне світло нарвала. О сьомій годині вже досить розвиднилось, але горизонт укривав густий туман, перед яким лишались безсилими найкращі підзорні труби. Це викликало розчарування й досаду.

Я виліз на бізань-щоглу.[23] Деякі матроси вже стирчали на верхівках щогол.

О восьмій годині туман поволі розірвався над хвилями. і широкі смуги його почали поступово підійматись, Горизонт став ширший і разом з тим чистіший. Раптом, як і напередодні, пролунав голос Нед Ленда:

— Він лежить ліворуч позаду корабля, — кричав китолов.

Всі погляди звернулись у вказаному напрямі. Там, на відстані 3 кілометрів від фрегата вистромлялось на один метр над поверхнею моря довге чорне тіло. Його хвіст швидко працював у воді, роблячи вир. Ніколи ще хвіст морських тварин не розбивав хвилі з такою силою. Величезний, сліпуче білий струмінь позначав шлях тварини й описував довгасту криву лінію.

Фрегат наблизився до кита. Екіпаж нетерпляче чекав наказів свого начальника.

Капітан уважно спостерігав тварину й нарешті звелів покликати старшого механіка. Той з'явився.

— Чи готові ви? — спитав капітан.

— Готовий,— відповів механік.

— Гаразд. Посильте вогонь — і на всіх парах!

Трикратне „ура“ привітало цей наказ. Година боротьби настала.

Через кілька хвилин обидві труби фрегата вже викидали потоки чорного диму, і палуба тремтіла від клекотіння в казанах. Гвинт запрацював, і „Авраам Лінкольн“ кинувся прямо на тварину. Вона продовжувала байдуже лежати, і фрегат підійшов до неї на відстань 100 метрів; потім, не занурюючись навіть у воді, тварина почала тихенько відсуватись, тримаючись на однаковій відстані від фрегата. Переслідування тривало принаймні три чверті години, але фрегат не виграв ні одного метра.

Капітан Фаррагут люто посмикував свою густу красиву борідку.

— Нед Ленд!— крикнув він.

Канадець з'явився.

— Ну, містер Ленд,— сказав капітан,— чи не пора спустити шлюпки?

— Ні, капітане,— відповів Нед.— До нього не підійдеш, коли воно не захоче підпустити. Посильте пару, якщо можна, капітане. А я, з вашого дозволу, розуміється, поміщусь на ватерштагу,[24] і якщо ми наблизимось на довжину остроги, то я пущу її.

— Добре, йдіть. Посильте тиск,— скомандував він у машинний відділ.

Нед Ленд пішов на своє місце. Вогонь у топках був посилений. Гвинт робив сорок три обороти на хвилину, і пара ринула через клапани. Кинули лаг[25] і переконались, що фрегат робить 37 кілометрів на годину.

Але проклята тварина теж ішла по 37 кілометрів!

Цілу годину фрегат ішов таким ходом і не виграв ні одного метра. Це було образливо для одного з найкращих суден американського флоту. Екіпаж злостився. Матроси обсипали страховище лайкою, але воно й не подумало відповісти їм. Капітан Фаррагут уже не смикав своєї борідки, він кусав її.

Покликали механіка.

— Ви довели тиск до найвищої точки?— спитав капітан.

— Так, — відповів механік.

— Як високий цей тиск?

— До шести з половиною атмосфер.

— Доведіть до десяти.

— Знаєш що,— сказав я Конселеві, що стояв біля мене,— ми, мабуть, полетимо в повітря.

— Може й полетимо,— спокійно відповів Консель.

Тиск був доведений до найвищої точки. Вентилятори втягали цілі потоки повітря в топки. Швидкість „Авраама Лінкольна" зростала. Щогли тремтіли до самої основи, і клуби диму ледве-ледве могли знайти вихід у надто вузьких для них трубах.

Лаг кинули ще раз.

— Ну, стерновий, як справи?— спитав капітан.

— Тридцять вісім кілометрів і три десятих.

— Посильте вогонь іще!

Механік скорився. Манометр показував десять атмосфер.

Але кит, мабуть, теж „палив", бо без найменшого зусилля робив 38 км. і три десятих на годину.

Яка гонитва! Ні, я не можу описати хвилювання, що охопило всю мою істоту! Нед Ленд стояв на своєму посту з острогою в руці. Кілька разів тварина підпускала фрегат близько до себе.

— Доганяємо! Доганяємо!— кричав канадець.

Але в ту хвилину, як він готувавсь метнути острогу, тварина зникала з швидкістю принаймні 60 кілометрів на годину. Мало того, коли фрегат летів на всіх парах, кит, немов знущаючись з нього, обійшов його кругом. Звідусюди залунали люті вигуки.

Опівдні ми були так само далеко від страховища, як і о восьмій годині ранку.

Капітан Фаррагут зважився, нарешті, вдатись до більш дійсних засобів.

— А,— сказав він,—ця тварина пливе швидше „Авраама Лінкольна"! Добре, подивимось, чи втече вона від

нашої конічної картечі. Боцмане! Людей до передньої гармати!

Гармату на баку негайно зарядили й навели. Розітнувся постріл, але ядро пролетіло на кілька метрів вище кита, який був на відстані одного кілометра.

— Другий, влучніший!— крикнув капітан.— П'ятдесят доларів тому, хто проб'є цю пекельну тварину!

Виступив старий канонір з сивою бородою; він підійшов до гармати, наставив її і довго цілився. Розітнувся лункий постріл, супроводжений криками екіпажу. Ядро досягло своєї мети. Воно вдарило в тварину, але не прямо, а ковзнувши по його опуклій поверхні, і зникло кілометрів за чотири в морі.

— Чорт візьми!—сказав з люттю старий канонір,— цей негідник обкутий шестидюймовим залізом!

— Прокляття!—крикнув капітан Фаррагут.

Гонитва поновилась, і капітан, нахилившись до мене, сказав:

— Я буду переслідувати, поки фрегат не полетить у повітря.

— Звичайно, так і слід,— відповів я.

Можна було сподіватись, що тварина стомиться, що вона не буде така нечула до втоми, як парова машина. Аж ніяк! Години минали за годинами, а вона не виявляла й найменшої ознаки втоми.

На честь „Авраама Лінкольна" треба сказати, що він боровся з непохитною стійкістю. Я гадаю, що за цей злощасний день, 6 листопада, він пройшов не менш 550 кілометрів. Але настала ніч і огорнула мороком схвильований океан.

Я вже думав, що наша експедиція закінчена, що ми ніколи більше не побачимо загадкової тварини. Я помилявся. О десятій годині п'ятдесят хвилин вечора електричне світло з'явилося знову за 6 км. під вітром від фрегата, таке саме чисте й сильне, як і напередодні.

Нарвал був нерухомий. Може бути, втомлений денною гонитвою, він спав тепер, погойдуючись на хвилях. Капітан Фаррагут вирішив використати таку нагоду.

Він зробив потрібні розпорядження. „Авраам Лінкольн“, не розводячи великої пари, рушив уперед з особливою обережністю, щоб не розбудити свого ворога.

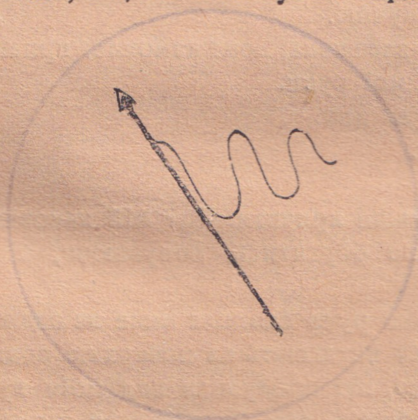
Фрегат поволі наближався. Машину спинили на відстані чотирьохсот метрів від тварини, і судно йшло тільки по інерції. На борту затамували дух. Глибока тиша запанувала на палубі. Ми були менш як за тридцять метрів від яскравого кола, світло якого все посилювалось і сліпило нас.

В цю хвилину, схилившись над поручнями баку, я побачив під собою Нед Ленда, що вчепився однією рукою за канат, а другою потрясав своєю острогою. Тільки шість метрів відділяли його від тварини, яка лежала нерухомо.

Раптом рука Неда швидко розігнулась, і острога полетіла.

Почувся металевий звук, немов знаряддя вдарилось об тверде тіло.

Електричне світло зненацька погасло, і два величезні стовпа води впали на палубу фрегата, з навальністю потоку перекидаючи людей, ламаючи найтови[26] й щогли. Весь корабель струснуло з страшною силою; хвиля перекинула мене, і я, не встигнувши втриматись, упав у море.

РОЗДІЛ VI

КИТ НЕВІДОМОЇ ПОРОДИ

Це несподіване падіння застало мене зненацька, а проте, я цілком ясно пам'ятаю все до найменших подробиць.

Мене спочатку потягло на глибину приблизно шести метрів. Я добре плаваю і не розгубився. З силою вдаривши двічі ногами, я піднявся на поверхню води.

Першою моєю думкою було відшукати очима фрегат. Чи помітив екіпаж моє зникнення? Чи завернув „Авраам Лінкольн"? Чи спустив шлюпку капітан Фаррагут? Чи можна мені надіятись на порятунок?

Темрява навколо була цілковита. Я відрізняв чорну масу, яка зникала на сході й сторожеві вогні якої поступово гаснули в далечині. Це був фрегат. Загибель моя здавалась неминучою.

Одежа мені заважала; вона намокла, прилипла до тіла й утруднювала мої рухи.

Мене тягло на дно.

Я задихався.

— Рятуйте!

Я не міг більше кричати. Рот мій наповнився водою. Я почав шалено борсатись, почуваючи, що спускаюсь на дно.

Раптом сильна рука схопила мене за одежу; я відчув, що мене швидко витягають на поверхню води, і почув— так, почув слова, що пролунали над моїм вухом:

— Пане професор, вам буде багато зручніше пливти, якщо ви будете спиратись на моє плече.

Я схопив однією рукою руку вірного Конселя.

— Це ти?! — сказав я. — Ти!

— Я самий, — відповів Консель.

— А фрегат? — спитав я.

— Фрегат? — відповів Консель, повертаючись на спину. — Я порадив би вам не покладати надії на нього.

— Що ти кажеш?

— Бо, кидаючись за вами в море, я чув, як кричали: „Гвинт і стерно зламані!"

— Зламані?

— Так, зламані бивнем страховища. Я думаю, що „Авраам Лінкольн" відкупився тільки цим пошкодженням. Але для нас ця обставина дуже неприємна. Ним не можна більше керувати.

— Тоді ми загинули!

— Може бути, — спокійно відповів Консель. — Одначе, в нашому розпорядженні ще кілька годин, а за цей час можна багато зробити.

Непохитна холоднокровність Конселя підбадьорила мене. Я плив з новою силою; але одежа, обважніла, як свинець, заважала моїм рухам, і я насилу тримався на воді. Консель це помітив.

— Дозвольте, пане професор, зробити вам невеличкий надріз?

І, просунувши ніж під мою одежу, він одним помахом розпоров її і мерщій звільнив мене від неї.

Своєю чергою, я зробив Конселеві таку саму послугу, і ми продовжували наше плавання поруч.

Проте, становище наше було жахливе. Може бути, наша відсутність не була ніким помічена, та коли б її й помітили, то фрегат, позбавлений стерна, не міг іти до нас проти вітру. Ми могли розраховувати тільки на шлюпки.

Консель спокійно обміркував це припущення і склав план дій. Дивна людина! Він був незворушний, як у себе дома.

Через те що наш порятунок залежав єдино від зустрічі з шлюпками „Авраама Лінкольна", то ми мусіли продержатись, чекаючи їх, якнайдовше. Щоб не виснажувати одночасно наших сил, ми вирішили влаштуватись

так: поки один лежав нерухомо на спині, схрестивши руки й витягнувши ноги, другий у цей час плив і штовхав його вперед. Ми чергувались таким чином щодесять хвилин і надіялись не втонути протягом кількох годин і, може бути, до світанку.

Зіткнення фрегата з твариною сталося близько одинадцятої години вечора, отже, я розраховував, що ми будемо спроможні пропливти годин вісім, до сходу сонця. З передишками таку подорож, мабуть, можна було виконати. Море було спокійне, і ми мало стомлювались. Часом я старався проникнути поглядом у глибокий морок, який порушувався лише фосфоричним блиском, що з'являвся на поверхні хвиль від наших рухів. Я дивився на променясті хвилі, які розбивались об мою руку, і світла поверхня яких мінилася синястими плямами. Ми ніби купались у ртутній ванні.

Годині о першій вночі я відчув дуже велику втому. Всі мої члени зводило від сильних судорог. Консель мусів підтримувати мене й сам дбати про наш спільний порятунок. Незабаром і він почав важко дихати; було ясно, що й він недовго витримає.

— Облиш мене! Облиш мене!— сказав я.

— Покинути вас? Ніколи! — відповів він.

У цю хвилину місяць визирнув зза темної хмари, яку вітер гнав на схід. Поверхня моря заіскрилась під його промінням. Це добродійне світло оживило наші сили. Я підвів голову, окинув поглядом всі сторони горизонту й побачив фрегат. Він був на відстані п'яти миль від нас і здавався темною, ледве видною масою. І ні однієї шлюпки!

Я хотів кричати, але хіба міг хтонебудь почуги нас на такій великій відстані? Та, крім того, мої розпухлі губи не могли видати й найменшого звуку. Консель ще міг вимовити деякі слова, і я чув, як він кілька разів крикнув:

— Сюди! До нас!

Ми спинились на хвилину й почали прислухатись. І раптом — що це? Може в мене шуміло в ухах від сильного напруження, алеж мені здалось, що на крик Конселя відповів другий крик.

— Ти чув?— спитав я.

— Так, так.

І Консель знову крикнув щосили.

На цей раз не могло бути найменшого сумніву. Нам відповідав людський голос. Може, це був голос другого нещасливця, покинутого серед океану, другої жертви удару, якого зазнав корабель? А, може, серед загальної темряви нас гукала шлюпка, послана фрегатом?..

Зібравши останні сили і спершись на моє плече в той час, як я з крайнім напруженням старався вдержатись, Консель до половини виставився з води і зразу ж упав у знемозі.

— Що ти бачив?

— Я бачив...— прошепотів він,— я бачив... але не будемо говорити... побережемо наші сили...

Що він бачив? У цю хвилину, сам не знаю чому, я вперше згадав про страховище.

Але цей голос?

Консель усе підштовхував мене вперед і час від часу скрикував. Йому відповідав другий голос, який щораз більше до нас наближався. Я насилу відрізняв його.

Сили мої вичерпались; рука відмовлялась бути опертям. рот, судорожно відкритий, захлинався солоною водою: мені ставало холодно. Я підвів голову востаннє і почав занурюватись.

В цю хвилину мене штовхнуло щось тверде; я вчепився в нього. Потім відчув, що мене витягають на поверхню води, що мої груди дихають вільніше, і потім я знепритомнів...

Мене почали старанно розтирати; я скоро опам'ятався і розплющив очі.

— Консель!— прошепотів я.

— Ви кликали мене, пане професор?— спитав Консель.

Тут, в останніх променях призахідного місяця, я побачив постать, яку зразу пізнав.

— Нед! — скрикнув я.

— Він самий і є, пане професор, і переслідує свою здобич,— відповів канадець.

— Ви впали в море тоді, як фрегат струснуло?

— Так, пане професор, але я був щасливіший від вас і міг зразу ж пристати до пливучого острова.

— Острова?

— Так, говорячи точніше,—до нашого нарвала.

— Поясніть точніше, Нед.

— Я зразу зрозумів, чому моя острога не проколола його, а ковзнула по його шкірі.

— Чому, Нед? Чому?

— Тому, що ця тварина, пане професор, укрита листовим залізом.

Останні слова канадця вразили мене своєю несподіваністю і зразу змінили весь лад моїх думок. Я мерщій випростався і став на цій напівзануреній у воді істоті чи речі, що була нам за притулок. Я попробував ногою. Це було, очевидно, щось тверде, жорстке, а не м'яка, пухка маса, яка утворює тіло великих морських ссавців. Його чорнувата поверхня була рівна, полірована. При ударі вона видавала металічний звук.

Сумніву не було! Страшна тварина, що спантеличила ввесь учений світ і схвилювала уяву моряків обох півкуль, була, як виявлялось, явищем ще дивнішим — утвором людських рук. Відкриття найбільш загадкової істоти не здивувало б мене до такої міри. Побачити зненацька, на власні очі, щось неможливе, таємниче, утворене людськими силами — це хоч кого спантеличить!

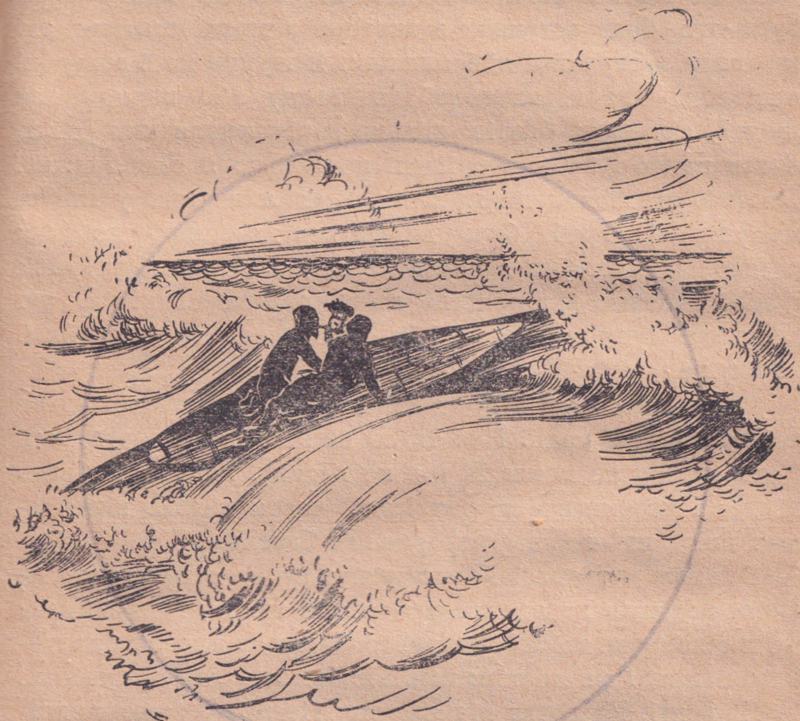
Одначе, довго роздумувати не було чого. Ми лежали на поверхні величезного підводного човна, який мав, скільки я міг судити, форму велетенської стальної риби. Нед Ленд уже мав про це цілком певну думку. Нам з Конселем лишалось тільки погодитись з ним.

— Але в такому разі,— сказав я,—це судно містить у собі машину, яка рухає його, і екіпаж, який ним керує.

— Без сумніву,— відповів китолов,— але ось уже три години як я на цьому пливучому острові — і не помічаю ніякої ознаки життя.

— Як, це судно не рухалось?

— Ні, пане Аронакс, воно похитується на хвилях, але стоїть на місці.

— Дивна річ! Адже ми знаємо якнайкраще, що воно може рухатись з незвичайною швидкістю. Але для того, щоб воно рухалося, потрібна машина, а машиною мусить керувати механік.— Звідси я роблю висновок, що... ми врятовані.

— Гм!.. — промовив Нед нерішуче. В цю хвилину, ніби на потвердження справедливості моїх слів, почулось шипіння на задньому кінці дивного судна, і воно почало рухатися, очевидно, з допомогою гвинта. Ми ледве встигли вчепитись за верхню частину, яка виступала з води

приблизно на вісімдесят сантиметрів. На щастя, судно рухалось не дуже швидко.

— Поки воно йде горизонтально, ще нічого,— сказав Нед Ленд.—Але коли йому спаде на думку пірнути, я не дам за свою шкіру й двох доларів.

Канадець міг би призначити ще менше. Треба було будь-що-будь вступити в зносини з тими істотами, що мешкали в середині цієї машини. Я шукав на її поверхні якоїнебудь ляди, якогонебудь входу або виходу для людей, але ряди болтів щільно скріплювали між собою листи заліза і були розміщені правильно й одноманітно. До того ж, місяць скоро зник, і ми лишились у глибокій темряві. Треба було дождатись дня, щоб добрати способу проникнути в підводне судно. Наш порятунок цілком залежав від примхи таємничих мореплавців, що керували судном, і коли б їм заманулось пірнути, ми б загинули.

Щодо допомоги з боку капітана Фаррагута, то на це не було ніякої надії. Нас тягло на захід, і ми посувалися з швидкістю не менш 24 км. на годину. Гвинт розбивав хвилю з математичною точністю, часом високо підкидаючи воду, що сяяла фосфоричним блиском.

Близько четвертої години ранку судно пішло швидше; хвилі хлюпали на нас звідусюди. На щастя, Нед намацав руками широке якірне кільце, зроблене на поверхні листового заліза, і ми постарались міцніш за нього вчепитись.

Нарешті, ця довга ніч минула. Не можу точно пригадати всі мої тодішні враження. Тільки одна обставина спливає в пам'яті. В ті хвилини, коли на морі наставав недовгий спокій і вітер стихав, мені здавалось, що до мене доносились якісь невиразні звуки, ледве вловима гармонія, віддалені акорди. Що за таємницю містило в собі це підводне судно? Які чудні істоти населяли його?

Настав день, і ранковий туман скоро розвіявся. Я готувався вже розпочати ретельний дослід корпусу, на верхній частині якого виднілось щось ніби горизонтальна платформа, аж раптом відчув, що судно поступово стало занурятись.

— А, тисяча акул! — закричав Нед Ленд, тупаючи ногою по дзвінкому залізу. Відчиніть же, нарешті, негостинні мореплавці!

Але було трудно щонебудь почути через оглушливий шум гвинта. На щастя, судно перестало занурятись.

Раптом з середини пролунав брязкіт засувів, що хапливо відсувались. Потім одна плита піднялась, показалась людина, яка вигукнула щось чудне і зразу зникла.

Через кілька хвилин з'явилось восьмеро здорових молодців з закритими обличчями, схопили нас і мовчки потягли в середину страшного судна.

РОЗДІЛ VII

MOBILIS IN MOBILE

Це насильство сталося так швидко, що ми не встигли опам'ятатись. Не знаю, що почували мої товариші, коли їх тягли в цю пливучу тюрму, а в мене холодний дріж прокотився по всьому тілу.

З ким ми мали справу? Без сумніву, з якиминебудь піратами нового роду, які по-своєму експлуатували море.

Ледве я пройшов у вузькі двері, як зразу опинився в цілковитій темряві. Очі, звиклі до денного світла, не могли нічого відрізнити. Я почував під своїми голими ногами залізні щаблі. Нед Ленд і Консель, яких теж міцно держали, ішли за мною. Ось у кінці драбини розчинились двері і зразу дзвінко зачинились за нами.

Ми лишились самі. Навкруги було так темно, що навіть через кілька хвилин мої очі не могли спіймати жодного з тих невиразних променів, які блимають найтемнішими ночами.

Тим часом розлютований Нед Ленд давав волю своєму обуренню.

— Тисяча акул! — кричав він. — Ось народ, якого жителі Шотландії могли б повчити гостинності! Бракує тільки, щоб наші викрадачі були б людожерами. Це не здивує мене, але я заявляю, що добровільно не дамся на з'їжу.

— Заспокойтесь, друже Нед, заспокойтесь, — тихо говорив Консель. — Не дратуйтесь передчасно, ми ще не на сковороді!

— Не на сковороді, це правда, — відповів канадець, —

але вже в справжній печі. І темно тут зовсім, як у печі. На щастя, мій ніж зо мною, а я досить бачу для того, щоб ним скористуватись! Перший з цих бандитів, який надумає піднести на мене руку...

— Не хвилюйтесь, Нед, — сказав я, — і не погіршуйте наше становище марною гарячковістю. Хто зна, може бути, нас підслухають. Постараймося краще дізнатися, де ми.

Я пішов навпомацки і, зробивши п'ять кроків, уперся в стіну, оббиту листовим залізом. Обернувшись, я наткнувся на дерев'яний стіл, біля якого стояло кілька лавок. Підлога цієї тюрми була вкрита товстими матами, які заглушали шум кроків. На голих стінах не було помітно й найменшого сліду дверей чи вікон. Консель, що обходив стіни з протилежного боку, зустрівся зо мною, і ми вернулись на середину каюти, що мала, можливо, метрів шість завдовжки і три завширшки. Висоту ми не могли визначити, бо навіть Нед Ленд не міг дістати рукою до стелі.

Минуло півгодини, а становище наше не змінялось. Раптом яскраве світло засліпило наші очі. По його білості й силі я зразу пізнав те електричне світло, яке освітлювало простір круг підводного судна фатальної для нас ночі. Я на хвилину мимоволі примружився, а потім, розплющивши очі, побачив, що світло ллється з прозорої півкулі, прикріпленої до стелі каюти.

— Нарешті! Ось і світло! — скрикнув Нед Ленд, що стояв з ножем в оборонному положенні.

— Так, — відповів я, пробуючи жартувати, — але наше становище всетаки лишається темним.

— Треба озброїтись терпінням, — промовив незворушний Консель.

Несподіване світло, що осяяло каюту, дозволило мені розглянути її до найменших подробиць. У ній не було ніяких меблів, за винятком стола й п'яти лавок. Дверей не було видно, — мабуть, вони зачинялись герметично. Ні найменшого звуку не долітало до нас. Так ніби на цьому судні не було жодної живої душі. Чи йшло воно, чи лишалось на поверхні моря, чи занурювалось у глибину? Я не міг цього збагнути.

Одначе, для чогонебудь та освітили ж нашу кімнату. І я чекав, що хтонебудь з екіпажу цього судна не забариться з'явитись. Якби про нас забули, то не освітили б нашу тюрму.

Я не помилявся. Почувся стук засувів, двері відчинились, і на порозі з'явилось два чоловіка. Один був невеликого росту, з сильно розвинутими м'язами, широкими плечима, міцною будовою тіла, великою головою, густим, чорним волоссям і бородою, з живим, проникливим поглядом. Вся постать його мала на собі відбиток рухливості.

У другого незнайомця голова красиво й вільно піднімалась над лінією плечей, і чорні очі дивились з холодною твердістю. Не можна було точно визначити, скільки йому років — тридцать п'ять чи п'ятдесят. Він був високий, з широким лобом, прямим носом, правильно окресленим ротом, чудовими зубами й тонкими, довгими руками. Без сумніву, мені ніколи не траплялось бачити більш видатну зовнішність. Ще одна особливість: його очі, що досить далеко відстояли одне від одного, могли одночасно обіймати цілу чверть горизонту. Ця здатність, як я згодом переконався, поєднувалася з зіркістю, яка переважала зіркість Нед Ленда.

Обидва незнайомці були в шапках з хутра морської видри і в чоботях з тюленячої шкіри. Їхня одежа, з якоїсь особливої тканини, щільно облягала стан і не заважала рухам.

Високий — очевидно, начальник судна — дивився на нас з величезною увагою, не кажучи ні слова. Потім, звертаючись до свого товариша, він заговорив з ним невідомою мені мовою. Ця мова відзначалась звучністю, співучістю, і її голосні, видно, мали різноманітні відтінки.

Другий відповів йому, нахиливши голову, і додав два-три слова, зовсім для мене незрозумілі. Потім він звернув прямо до мене запитливий погляд.

Я відповів йому на це німе запитання, що не розумію його наріччя; я говорив французькою мовою. Але він своєю чергою, не зрозумів мене, і становище робилось досить скрутним.

— А всетаки, пане професоре, спробуйте розказати їм нашу історію, — зауважив Консель. — Може, їм удасться зрозуміти з неї хоч щонебудь.

Я взявся розповідати наші пригоди, старанючись вимовляти якнайясніше кожне слово і не проминаючи ні найменшої подробиці. Я назвав наші імена та звання і врочисто представив нашим хазяїнам себе — професора Аронакса, його слугу Конселя і Нед Ленда, китолова.

Чоловік з прекрасними вдумливими очима слухав мене спокійно, навіть ввічливо і незвичайно уважно. Але ніщо на його обличчі не показувало, що він зрозумів моє оповідання. Коли я кінчив, він не відповів ні слова.

Лишався ще останній засіб — заговорити по-англійському.

Але я не знав англійської мови настільки, щоб нею ясно й правильно висловлювати свої думки. А тут конче треба було говорити якнайзрозуміліше.

— Тепер, друже Ленд, ваша черга, — сказав я китоловові. — Розворушіться і давайте нам якнайкращу англійську мову, якою будьколи говорив англієць, і постарайтесь бути щасливішим від мене.

Нед не дав себе просити і взявся переказувати моє оповідання. Суть була та сама, тільки форма інша. Палкий канадець говорив з захопленням. Він енергійно протестував проти того, що його ув'язнили „всупереч міжнародному праву", питав, на підставі якого закону його тут держать, посилався на закон про особисту недоторканість, загрожував порушити судовий переслід проти тих, хто самовільно арештував його, метушився, махав руками, кричав і нарешті зробив виразний жест, який показував, що ми вмираємо з голоду.

Це було цілком справедливо, але ми зовсім забули про те, що не їли майже п'ятнадцять годин.

На превелике наше здивування, китолов мав, видимо, так само мало успіху, як і я. Наші одвідувачі лишились спокійними й нерухомими. Було ясно, що вони не розуміють ні по-французькому, ні по-англійському.

Ми були у великій скруті. Всі наші знання мов вияв-

лялись недостатніми, і я не знав, що нам робити, коли Консель сказав мені:

— А, може, розказати їм про наші пригоди по-німецькому?

— Ти знаєш німецьку мову? — вкрай здивований спитав я.

— Як справжній фламандець.

— Тоді починай, мій друже, починай!

І Консель своїм рівним голосом виклав утретє наші різноманітні пригоди. Але, не зважаючи на добірні звороти й на приємну вимову оповідача, німецька мова не мала ніякого успіху.

Нарешті, я спробував відсвіджити в пам'яті своє юнацьке знання і розповісти про наші пригоди по-латинському.

Результат був такий самий негативний. Після цієї останньої невдачі незнайомці обмінялись кількома словами своєю незрозумілою мовою і вийшли.

Двері знову замкнулись.

— Це підло!—знову загарячився Нед Ленд.—Маєш,— з ними говорять по-французькому, по-англійському, по-німецькому, по-латинському, а ці негідники не відповідають!

— Заспокойтесь, — сказав я обуреному китоловові. — Гнівом нічого не досягнеш.

— Алеж знаєте, пане професор, — відказав наш гнівливий товариш, — у цій залізній клітці можна цілком померти з голоду.

— Ну, — сказав Консель, — тільки будьте філософом, і ви ще довго витримаєте.

— Друзі мої, — сказав я, — не слід відчаюватись. Адже ми були ще в гіршому становищі. Так уже краще почекаємо складати собі думку про начальника й екіпаж цього судна.

— Моя думка готова, — відказав Нед Ленд. — Це негідники.

— Припустімо. Але з якої країни?

— З країни негідників.

— Ну, любий Нед, скільки мені відомо, положення

цієї країни ще не зовсім точно означено на карті, і я признаюсь, що трудно визначити, до якої національності належать ці незнайомці. Не англійці, не французи, не німці — ось усе, що можна сказати певного. А мова їхня зовсім незрозуміла.

— Ах, чому ми не знаємо мов! — сказав Консель. — Або ще краще, чому всі народи не говорять однією спільною мовою!

— Все це було б ні до чого, — відповів Нед Ленд. — Хіба ви не бачите, що в них своя власна мова, умисне вигадана для того, щоб доводити до відчаю чесних людей, які хочуть їсти! Адже в усіх країнах світу розкривати рот, ворушити щелепами, клацати зубами й рухати язиком — речі дуже зрозумілі. У Квебеку і в Помоті, в Парижі й у найглухішому закутку землі — скрізь це означає: я голодний, дайте мені їсти.

— О, — вставив Консель, — бувають такі нетямущі натури!

В цю хвилину двері відчинились. З'явився матрос. Він приніс нам одежу, куртку й штани, зроблені з якогось зовсім незнайомого нам матеріалу.

Я поспішив одягтись, товариші зробили таксамо.

Тим часом матрос — німий, а може й глухий — почав накривати на стіл і поставив три прибори.

— Оце розумно, — сказав Консель, — і навіює приємні надії.

— Даремне ви думаєте, — сказав сердитий китолов, — що вам дадуть тут поїсти щось путяще. Засмажать, мабуть, печінку черепахи, філей і біфштекс з акули!

— Побачимо, — відповів Консель.

Страви, накриті скляними колпаками, стояли в порядку на скатерті, і ми сіли до столу. На ньому не було ні хліба, ні вина. Вода була чиста й свіжа, але всетаки це була вода, що було не до смаку Нед Лендові. Серед поданих нам страв я пізнав різних риб, приготованих дуже вправно; але деякі страви, дуже смачні, до того ж, мене спантеличили. Я навіть не міг сказати, до якого царства вони належать — рослинного чи тваринного. Стіл був

сервірований багато і з смаком. Кожна річ — ложка, вилка, ніж, тарілка — мали тавро: літеру з записом навколо, який я наводжу точно:

MOBILIS
N
IN MOBILE

„Рухливий у рухливому елементі"! Цей девіз, очевидно, стосувався до підводного човна. Літера N була, ймовірно, початковою літерою імени таємничої особи, що панувала в глибині моря.

Нед і Консель не віддавались міркуванням. Вони жадібно їли, і я скоро пішов за їхнім прикладом. До того ж, я заспокоївся щодо нашої долі: мешканці судна, у всякому разі, не мали наміру заморити нас голодом.

Після обіду ми відчували, що нас змагає сон. Це було цілком природно після безконечної ночі, протягом якої ми боролися з смертю.

— Справді, я чудово засну,—зауважив Консель.

— А я вже сплю,— відповів Нед Ленд.

Мої товариші простяглись на матах, що вкривали підлогу каюти, і скоро поринули в міцний сон.

Я, навпаки, не так легко піддався цій сильній потребі сну. Безліч думок товпилась у моєму розумі, безліч нерозв'язаних питань тиснулась у ньому, безліч образів носилась перед моїми очима, і все це не давало мені спокою. Я почував, чи, вірніш, мені здавалось, що я почуваю, як судно поступово занурюється в найглибші шари моря.

Грізні видіння переслідували мене. Мені уявлявся в цих таємничих глибинах цілий світ невідомих тварин, таких незвичайних, як це підводне судно, і таких страшних, як воно! Потім, поволі мозок мій заспокоївся, уяву опанувала невиразна дрімота, і я забувся, нарешті, важким сном.

РОЗДІЛ VIII

НЕД ЛЕНД СЕРДИТЬСЯ

Не знаю, чи довго ми спали. Мабуть довго, бо встигли цілком спочити. Я прокинувся перший. Товариші мої ще лежали в кутку, як мертві.

Підвівшись з свого твердого ложа, я відчув себе цілком свіжим і бадьорим і взявся знову уважно оглядати нашу келію.

В її внутрішній обстановці не сталося ніякої зміни. Тюрма лишалась тюрмою, і полонені — полоненими. Тільки хтось, користуючись нашим сном, прибрав з столу рештки обіду. Отже, ніщо не віщувало скорої зміни нашого становища, і я з страхом питав себе — чи не судилось нам жити в цій клітці невизначено довгий час.

Мені було важко дихати. Загускле повітря не відсвіжувало моїх легень. Хоч каюта була досить простора, але ми, очевидно, поглинули більшу частину кисню, що був у ній. І справді, людина протягом однієї години споживає кількість кисню, яка міститься в ста літрах повітря, і це повітря, наситившись майже такою ж кількістю вуглекислоти, стає непридатним для дихання.

Необхідно було відновити доплив повітря в нашій тюрмі і, без сумніву, також на всьому судні.

Мені доводилось щораз частіше дихати, щоб витягувати з каюти ту невелику кількість кисню, яка в ній ще лишилась. Раптом на мене пахнуло свіжим повітрям, насиченим солоними випарами. Ту ж мить я відчув коливання, невелике гойдання, проте, досить помітне. Судно-страховище, вкрите листовим залізом, піднялось, оче-

видно, на поверхню океану, щоб подихати, як це роблять кити. Тепер я дізнався, яким чином поновлювалось повітря в підводному судні.

Зітхнувши на повні груди чистим повітрям, я став шукати отвір, з допомогою якого цілющий струм доходив до нас, і скоро знайшов його. Він був над дверима.

Ледве я встиг зробити це відкриття, як Нед і Консель прокинулись майже одночасно, під впливом живодайного струменя свіжого повітря. Вони протерли очі, потяглись і зразу схопились на ноги.

— Спали добре, пане професор? — спитав мене Консель із своєю звичайною ввічливістю.

— Дуже добре, мій друже, — відповів я. — А ви, Нед Ленд?

— Дуже міцно, пане професор. Не знаю, може, я помиляюсь, але мені здається, що я почуваю свіжість морського вітру.

Моряк не міг помилитись, і я зразу ж розказав Нед Лендові, що сталося під час його сну.

— Гаразд, — сказав він. — Цим пояснюється, звичайно, те ричання, яке ми чули, коли мнимий нарвал був коло „Авраама Лінкольна“.

— Розуміється, містер Ленд, він дихав!

— Як ви гадаєте, пане Аронакс, котра тепер може бути година? Невже обідня?

— Обідня? Ні, мій шановний китолов, скажіть краще — година сніданку, бо ми, мабуть, лягли спати напередодні вчорашнього ранку.

— З цього виходить, — підхопив Консель, — що ми спали двадцять чотири години.

— Саме так, — сказав я.

— Обід чи сніданок, про це я не сперечатимусь, — сказав Нед Ленд. — Але добре було б, якби нам принесли те або друге.

— І те й друге, — відповів Консель.

— Ще краще, — відповів канадець. — Ми маємо право на обоє, і я, з свого боку, зроблю честь усьому.

— Майте терпіння, Нед, — сказав я. — Очевидно, хазя-

іни не мають наміру заморити нас голодом, інакше вони не прислали б нам учора обідати.

— Може бути, нас задумають відгодувати на убій, — відказав Нед.

— Цього не може бути, — відповів я. — Ручусь, що ми потрапили не до людожерів.

— Самий обід нічого не доводить, — відповів серйозно канадець. — Звідки знати, може ці люди давно не куштували свіжого м'яса, і в такому разі три здорові і добре збудовані екземпляри, як ви, пане професор, Консель і я...

— Викиньте з голови такі думки, Нед, — сказав я китоловові, — і особливо постарайтесь не обурюватись. Це тільки погіршить наше становище.

— У всякому разі, — сказав китолов, — я голодний, як тисяча акул, а ні обід, ні сніданок не з'являються.

— Любий Нед, — відказав я, — треба зважити на правила корабля, а наш шлунок, очевидно, випередив тутешній годинник.

— В такому разі наш шлунок треба спинити, — спокійно відказав Консель.

— Пізнаю вас, друже Консель, — відказав нетерплячий канадець. — Ви не марнуєте жовчі й бережете нерви! Завжди спокійні. Ви здатні подякувати за обід, не пообідавши, і скоріше помрете з голоду, ніж будете скаржитись.

— Яка з цього користь? — спитав Консель.

— А та, що всетаки поскаржишся! Воно якось і легше стане. Якщо ці пірати — я кажу „пірати" з пошани до пана професора, — якщо ці пірати уявляють, що вдержать нас в цій клітці, де я задихаюсь, і не знатимуть, якими прокляттями я присмачую свою досаду, — вони помиляються. Послухайте, пане Аронакс, скажіть відверто: як ви думаете, чи довго вони нас триматимуть у цьому залізному ящику?

— Як вам сказати, друже Ленд? Я знаю не більше від вас.

— Ну, всетаки, як ви гадаете?

— Я думаю ось що: випадок відкрив нам важливу

таємницю. Якщо екіпаж цього судна бажає зберегти її і якщо ця таємниця йому дорогша за життя трьох людей, то нам не минути лиха. Ну, а якщо ця таємниця не варта нашого життя, то страховище, яке поглинуло нас, при першій же змозі верне нас у суспільство подібних до нас людей.

— Тільки б нас не завербували в число екіпажу, — сказав Консель, — залишили б так...

— До того часу, — перебив Нед Ленд — поки якийсь фрегат, вправніший або швидший від „Авраама Лінкольна", заволодіє цим гніздом розбійників і спровадить нас разом з його екіпажем спустити дух на верхівці своєї великої щогли.

— Добре сказано, містер Ленд, — відповів я. — Але, скільки мені відомо, нам ще не робили щодо цього ніяких пропозицій. Отже, нема чого й міркувати про те, що ми в такому разі робитимемо. Кажу вам ще раз: почекаймо краще, будемо пристосовуватись до обставин і не починаймо чогось робити, — адже однаково нічого не зробиш.

— Навпаки, пане професор, — відповів китолов, що ніяк не хотів здатись, — треба щось робити.

— А що саме, Нед?

— Рятуватись.

— Тікати й з „земної" тюрми досить трудно, а з підводної — зовсім неможливо.

— Ну, друже Ленд, — спитав Консель, — що ж ви відповісте на заперечення пана професора?

Китолов нахмурився і замовк. Втеча в таких обставинах була, очевидно, немислима.

— Отже, пане Аронакс, — сказав він після хвилинного міркування, — ви не догадуєтесь, що повинні робити люди, які не можуть утекти з тюрми.

— Ні, мій друже.

— Дуже просто: вони повинні влаштуватись так, щоб у ній ствердитись.

— Ще б пак, — зауважив Консель, — краще лишитись у тюрмі, ніж опинитись під нею чи над нею.

— Так, але передусім треба викинути геть воротарів, тюремників і сторожів, — додав Нед.

— Як, Нед, невже ви серйозно думаєте заволодіти цим судном?

— Дуже серйозно, — відповів канадець.

— Це неможливо.

— А чому б ні? Адже може трапитись слушна нагода, і я, справді, не бачу причини, чому б нам нею не скористуватись.

Було обачніше пустити мимо вух цю пропозицію китолова, не спростовуючи її, і я обмежився відповіддю:

— Коли трапиться нагода, Нед, ми побачимо. Але до того часу, прошу вас, будьте терплячі. Ми мусимо діяти обережно, своєю запальністю ви тільки зіпсуєте всю справу.

— Обіцяю, пане професор, — відповів Нед Ленд далеко не заспокійливим тоном. — Жодне грубе слово, жоден необережний рух не вихопиться в мене, хоч би їжа й не подавалась з бажаною акуратністю.

— Ви дали слово, Нед, — сказав я канадцеві.

Розмова на цьому припинилась, і кожен з нас заглибився в свої думки. Не зважаючи на впевненість китолова, я, з свого боку, признаюсь, не тішив себе ніякими надіями. Я не припускав можливості тих сприятливих обставин, про які говорив Нед Ленд. Щоб так вправно керувати підводним судном, потрібен був численний екіпаж і, в разі сутички, нам довелося б, виходить, мати діло з противником, занадто для нас сильним. До того ж ми, передусім, мусіли бути вільними, а тим часом сиділи в тюрмі. І якщо тільки чудний начальник цього судна має якунебудь таємницю, яку він бажає зберегти, — що здавалось досить імовірним — то він, звичайно, не дозволить нам хазяйнувати тут на волі.

Між тим, роздратовання Нед Ленда, як я помічав, дедалі більше зростало. Я бачив, як важко йому себе стримувати і як його рухи ставали все грізніші. Він підводився, обходив каюту, як дикий звір свою клітку, і бив у стіну то ногою, то кулаком. Одначе, час минав, голод мучив нас, а ніхто не з'являвся.

— Так, але передусім треба викинути геть воротарів, тюремників і сторожів, — додав Нед.

— Як, Нед, невже ви серйозно думаєте заволодіти цим судном?

— Дуже серйозно, — відповів канадець.

— Це неможливо.

— А чому б ні? Адже може трапитись слушна нагода, і я, справді, не бачу причини, чому б нам нею не скористуватись.

Було обачніше пустити мимо вух цю пропозицію китолова, не спростовуючи її, і я обмежився відповіддю:

— Коли трапиться нагода, Нед, ми побачимо. Але до того часу, прошу вас, будьте терплячі. Ми мусимо діяти обережно, своєю запальністю ви тільки зіпсуєте всю справу.

— Обіцяю, пане професор, — відповів Нед Ленд далеко не заспокійливим тоном. — Жодне грубе слово, жоден необережний рух не вихопиться в мене, хоч би їжа й не подавалась з бажаною акуратністю.

— Ви дали слово, Нед, — сказав я канадцеві.

Розмова на цьому припинилась, і кожен з нас заглибився в свої думки. Не зважаючи на впевненість китолова, я, з свого боку, признаюсь, не тішив себе ніякими надіями. Я не припускав можливості тих сприятливих обставин, про які говорив Нед Ленд. Щоб так вправно керувати підводним судном, потрібен був численний екіпаж і, в разі сутички, нам довелося б, виходить, мати діло з противником, занадто для нас сильним. До того ж ми, передусім, мусіли бути вільними, а тим часом сиділи в тюрмі. І якщо тільки чудний начальник цього судна має якунебудь таємницю, яку він бажає зберегти, — що здавалось досить імовірним — то він, звичайно, не дозволить нам хазяйнувати тут на волі.

Між тим, роздратовання Нед Ленда, як я помічав, дедалі більше зростало. Я бачив, як важко йому себе стримувати і як його рухи ставали все грізніші. Він підводився, обходив каюту, як дикий звір свою клітку, і бив у стіну то ногою, то кулаком. Одначе, час минав, голод мучив нас, а ніхто не з'являвся.

Нед Ленд, почуваючи від голоду судороги в шлунку, дедалі більше дратувався, і, не зважаючи на дану ним обіцянку, я справді побоювався якогось вибуху з його боку при зустрічі з кимнебудь з екіпажу.

Минуло ще дві години. Гнів Нед Ленда все посилювався. Він гукав і кричав. Відповіді не було. Залізні стіни лишались глухими. Я навіть не чув і найменшого шуму всередині судна, немов усе там умерло. Воно стояло на місці, інакше почувалося б здригання корпусу від ударів гвинта. Ця похмура тиша нагонила страх. Я боявся й думати про те, скільки часу може тривати наше ув'язнення в цій каюті. Надії, що зародились у мені при побаченні з капітаном, поволі зникли. Ця загадкова людина

уявлялась мені тепер невблаганною, жорстокою. Я гадав, що він віддалився від людей, був неприступний ні для якого почуття милосердя, став безжальним ворогом подібних до себе.

Невже він зважиться заморити нас голодом в цій тісній тюрмі і допустити нас до одчайдушних спроб, на які може наштовхнути тільки болісний голод? Ця жахлива думка опановувала мене все дужче; мене дедалі більше охоплював безумний, непереможний страх.

Консель лишався спокійним; Нед Ленд ричав.

Аж ось зовні почувся шум. Пролунали кроки по залізних плитах. Потім відсунулись засуви, двері відчинились, і на порозі з'явився матрос.

Не встиг я поворухнутись, як канадець уже кинувся на нещасного, повалив його і схопив за горло; матрос задихався під його дужою рукою.

Консель старався визволити з рук Неда жертву, і я готувався кинутись йому на допомогу, аж раптом я був як гвіздками прибитий до місця словами, сказаними по-французькому:

— Заспокойтесь, містер Нед Ленд, а вас, пане професор, прошу мене вислухати.

РОЗДІЛ IX

МЕШКАНЕЦЬ МОРІВ

Це був таємничий капітан судна.

Нед Ленд умить випростався. Матрос, що мало не задихнувся, вийшов на знак капітана, жодним рухом не виявивши досади, яку він мусів почувати проти китолова. Консель теж був вражений несподіванкою, і ми мовчки чекали, що буде далі.

Капітан стояв, спираючись на ріг стола, схрестивши руки, і дивився на нас з глибокою увагою. Він ніби не зважувався говорити.

Минуло кілька хвилин, але ніхто з нас і не думав уривати мовчанку.

Нарешті, капітан почав спокійним голосом:

— Я говорю по-французькому, по-англійському, по-німецькому й по-латинському. Виходить, я міг би відповісти вам при нашому першому побаченні, але я хотів спочатку пізнати вас і потім обдумати, як мені до вас поставитись. Ваше четверне оповідання, по суті цілком схоже, цілком познайомило мене з вами. Я знаю тепер, що випадок звів мене з паном Аронаксом, професором природознавства в Паризькому Музеї, відрядженим за кордон з науковою метою, з Конселем, його слугою, і Нед Лендом, уродженцем Канади, китоловом на борту фрегата „Авраам Лінкольн".

Я кивнув на знак згоди. Але тим що капітан не задавав мені питання, то й відповідь не була потрібна.

Він продовжував:

— Ви, мабуть, вважали, що я надто довго не з'яв-

лявся до вас удруге. Це тому, що я мусів пильно обдумати, як мені бути з вами. Я довго вагався. Найдивніші обставини звели вас з людиною, яка порвала всі зв'язки з іншими людьми. Ви порушили мій спокій.

— Мимоволі, — відповів я.

— Мимоволі! — повторив незнайомий, трохи підвищивши свій голос. — Хіба „Авраам Лінкольн" мимоволі полював за мною по всіх морях? Хіба ви мимоволі відправились подорожувати цим фрегатом? Хіба мимоволі стріляли ядрами в мій корабель? Хіба мимоволі містер Нед Ленд ударив його своєю острогою?

В цих словах мені почулось стримуване роздратовання, і я поспішив заспокоїти капітана, розказавши історію нашої експедиції.

— Пане капітан, — почав я, — ви, без сумніву, не знаєте, які чутки йшли в Америці й Европі спроводу плавання вашого підводного судна. Ви не знаєте, що кілька нещасних випадків, які стались через зіткнення з вашим судном, схвилювали багато людей обох суходолів. Не буду втомлювати вас переліком усяких здогадів, якими пробували пояснити незрозуміле явище, відоме тільки вам. Вся річ у тому, що, переслідуючи вас до віддалених вод Тихого океану, екіпаж „Авраама Лінкольна" був певний, що женеться за могутнім морським страховищем, від якого будь-що-будь треба було звільнити моря.

Легка посмішка промайнула по губах капітана, і він сказав спокійнішим голосом:

— Але ви, пане професор, не зважитесь твердити, що ваш фрегат не переслідував би мене й не стріляв би в моє підводне судно, переконавшись у тому, що це не страховище?

Це питання збентежило мене, бо капітан Фаррагут, мабуть, не задумався б і на хвилину. Він вважав би за свій обов'язок знищити підводне судно так само, як і велетенського нарвала.

— Отже, ви мусите погодитись, пане професор, що я маю повне право вважати вас ворогами.

Я сказав усе, що міг, на наше виправдання і, вважаючи за марне заперечувати капітанові, замовк.

— Я довго вагався, — продовжував капітан. — Мене ніщо не зобов'язувало бути до вас гостинним; якби я вирішив розлучитися з вами, то мені не було б чого приходити до вас ще раз. Я звелів би висадити вас на платформу корабля, що був вашим притулком, спустився б на дно моря й забув би про ваше існування. Хіба я не мав на це права?

— Це не було б гідно людини освіченої, — відповів я.

— Пане професор,— швидко перебив мене капітан,— я не належу до тих, кого ви називаєте освіченими людьми! Я порвав усі зв'язки з суспільством з причин, одному мені відомих, тому я не зважаю на його закони і прошу вас, у своїх зносинах зо мною, ніколи на них не посилатись.

Це було сказано ясно. Очі незнайомця блиснули гнівом і презирством, і мені здалось, що в його минулому таїться щось жахливе. Він не тільки став поза всякими людськими законами, але й захистив свою незалежність і свободу в найширшому розумінні цього слова, зробившись недосяжним! Хто, справді, насмілиться переслідувати його в глибині морів, якщо він навіть на поверхні їх міг відбити всі напади на нього? Ніхто з людей не міг вимагати звіту в його діях. Він був єдиним суддею своїх вчинків.

Ці думки швидко промайнули в моїй голові в той час, як загадковий незнайомець стояв мовчки, заглибившись у свої думи. Я дивився на нього з жахом, змішаним із співчуттям.

Після досить довгої мовчанки капітан заговорив знову:

— Отже, я вагався, — почав він, — а потім вирішив не позбавляти вас життя. Ви попали на моє судно — і ви залишитесь тут. Ви будете користуватись на моєму судні відносною свободою, і взамін цієї свободи я запропоную вам тільки одну умову. Вашої обіцянки підкоритись цій умові для мене цілком досить.

— Кажіть, — сказав я, — я певен, що ця умова може бути прийнята чесними людьми.

— Розуміється. Річ ось у чім. Легко може статись, що деякі непередбачені обставини примусять мене віддалити вас на кілька день або годин у ваші каюти. Не бажаючи вдаватись до насильства, я сподіваюсь, що в подібному випадку, ще більш, ніж у всякому іншому, ви виявите безумовну покору. Чи приймаєте ви цю умову?

Очевидно, на судні відбувались якісь незвичайні речі, яких не слід було бачити всім людям.

— Ми згодні, — відповів я, але дозвольте мені задати одне запитання.

— Я вас слухаю.

— Ви сказали, що ми будемо вільні на вашому судні.

— Цілком вільні.

— Я бажав би знати, що ви розумієте під цією волею?

— Що? Волю прийти, піти, навіть спостерігати все, що тут робиться, — за винятком лише деяких рідких випадків.

Було ясно, що ми один одного не зрозуміли.

— Вибачте, — відповів я, — адже це така воля, якою користується в'язень, походжаючи по своїй камері. Ми цим задовольнитись не можемо.

— Вам доведеться задовольнитися цим.

— Як! Ми мусимо відмовитись від надії побачити нашу країну, наших друзів, рідних?

— Так, але разом з тим ви дістаєте змогу звільнитись від нестерпучого гніту, який панує на землі і який люди вважають за свободу. Одне другого варте.

— Ну, ні! — закричав Нед Ленд. — Я ніколи не дам слова, що відмовлюсь від усяких спроб утекти звідси.

— Я й не вимагаю вашого слова, містер Ленд, — холодно відповів капітан.

— Шановний пане, — відповів я, ледве стримуючи себе, — ви зловживаєте своєю владою відносно нас. Це жорстоко.

— Ні, це великодушно! Ви мої полонені після бою.

Одного мого слова було б досить, щоб вас знову кинули в безодню, а я залишаю вас тут. Ви нападали на мене. Ви хотіли відкрити таємницю, в яку не повинен проникнути ніхто в світі, таємницю всього мого життя! І ви гадаєте, що я дам вам засіб вернутися на землю! Ніколи! Затримуючи вас, я дбаю, головно, про себе.

Було ясно, що капітан прийняв тверде рішення, яке не змінять ніякі доводи.

— Отже, — сказав я, — ви нам просто пропонуєте — зробити вибір між життям і смертю?

— Саме так.

— Друзі мої, — сказав я, — на питання, поставлене в такій формі, відповідати не доводиться. Але ніяка обіцянка не зв'язує нас з капітаном цього судна.

— Ніяка, — відповів незнайомець.

Потім, трохи зм'якшивши голос, він продовжував:

— Тепер дозвольте мені закінчити те, що я хотів вам сказати. Я знаю вас, пане Аронакс. Якщо не ваші товариші, то, принаймні, ви, не будете занадто нарікати на випадковість, яка зв'язала вашу долю з моєю. Серед моїх книг ви знайдете надрукований вами твір про морські глибини. Я часто читав його. Ви дійшли в своїх поглядах до крайніх меж, приступних земній науці. Але ви не все знаєте, не все бачили. Дозвольте запевнити вас, пане професор, що вам не буде шкода часу, проведеного на моєму судні. Вам не скоро набридне видовище, яке буде постійно перед вашими очима. Я хочу розпочати нову підводну подорож навколо світу, — хтозна, може й останню, — і глянути ще раз на все, що я міг вивчити в глибині цих морів, стільки разів відвіданих мною. З цього дня ви вступаєте в зовсім нову стихію, ви побачите те, чого не бачив ще ніхто з людей, — я й мої супутники не йдуть у рахунок, — і наша планета, завдяки мені, відкриє перед вами свої останні таємниці.

Не потаю — слова капітана справили на мене велике враження. Він зачепив мою слабку струну, і я на хвилину забув, що споглядання чудес природи не може замінити втраченої волі.

— Ще одне запитання, — сказав я, бачучи, що ця незрозуміла людина збирається йти.

— Кажіть, пане професор.

— Я бажав би знати ваше ім'я.

— Для вас, — сказав він, — я тільки капітан Немо,[27] а для мене ви й ваші товариші — тільки пасажири судна, яке зветься „Наутілус".[28]

Капітан Немо гукнув; з'явився матрос. Він дав йому кілька наказів тією чудною мовою, якої я не міг зрозуміти. Потім, звертаючись до канадця і до Конселя, він сказав:

— Сніданок чекає вас у вашій каюті. Потрудіться піти за цією людиною.

Капітан Немо

— Від такої пропозиції не відмовляються, — відповів китолов.

Вони з Конселем вийшли, нарешті, з цієї келії, де були замкнені більше як тридцять годин.

— А тепер, пане Аронакс, наш сніданок теж готовий. Дозвольте мені показати вам дорогу.

— До ваших послуг, капітане.

Я пішов за капітаном Немо і, переступивши поріг, опинився в освітленому електрикою коридорі, схожому на вузькі проходи корабля. Ми пройшли метрів десять, і передо мною відчинились нові двері.

Я ввійшов у їдальню, прибрану і вмебльовану з великим смаком. Високі дубові поставці, викладені чорним деревом, стояли в обох кінцях залу, і на їх хвилясто вигнутих полицях сяяли дорогоцінні фаянси, фарфор, кришталь. Срібний посуд відбивав проміння, що лилося з освітленої стелі, тонкий живопис якої зм'якшувала яскравість світла.

Посеред залу стояв розкішно сервірований стіл. Капітан Немо показав мені моє місце.

— Сідайте, — сказав він, — і їжте, як людина, що вмирає з голоду.

За сніданком було подано кілька страв, зготованих виключно з продуктів моря; інші страви були з якихось зовсім невідомих мені речовин. Все це було дуже апетитне, але мало якийсь особливий смак, до якого я, одначе, скоро звик. Мені здавалось, що всі ці різноманітні страви багаті на фосфор, і я гадав, що вони мусять бути морського походження.

Капітан Немо дививсь на мене. Я не питав його, але він угадав мої думки і почав сам відповідати на ті запитання, з якими я думав був звернутись до нього.

— Більшу частину цих страв ви бачите вперше, — сказав він, — але ви можете вживати їх без ніякого страху. Вони здорові й поживні. Я давно вже відмовився від усіх утворів землі і, справді, почуваю себе від цього не гірше. В моєму екіпажі все народ здоровий, а харчуються вони тим самим, чим і я.

— І всі ці продукти постачає море? — спитав я.

— Так, пане професор, море задовольняє всі мої потреби. Іноді я закидаю сіті й витягаю їх з багатющим уловом; іноді відправляюсь полювати у водній стихії, яка звичайно неприступна людині, і переслідую дичину, що населяє мої підводні ліси.

Я подивився на капітана Немо з деяким здивованням і відповів йому:

— Розумію цілком, що ваші сіті постачають вам чудову рибу, але зовсім не розумію, яким чином ви переслідуєте морську дичину в підводних лісах; і вже ніяк не розумію, як може потрапити у ваш обід хоч найменша часточка яловичини.

— Але ж, пане професор, я ніколи не їм м'яса земних тварин.

— А це? — спитав я, показуючи на одно з блюд з рештками страви, що була на ньому.

— Це не яловичина, а тільки філейна частина морської черепахи. Ось також печінка дельфіна, яку ви

могли б прийняти за свиняче рагу. Наш кухар дуже вправний і чудово готує ці різноманітні продукти океану. Покуштуйте всі ці страви. Ось консерви з морських гладушів, які похвалить усякий малаєць. Ось крем, молоко для якого добуто з грудей кита, а цукор — з водоростей північного моря, і, нарешті, дозвольте мені запропонувати вам варення з анемонів,[29] які не поступаються ніяким найсоковитішим плодам.

І я куштував усі ці незвичайні страви й солодощі більше з цікавості, ніж з бажання поласувати, а капітан Немо продовжував захоплювати мене своїми неймовірними оповіданнями.

— Море, — казав він, — не тільки постачає мені достатню, невичерпну їжу, воно також і одягає мене. Матерія, з якої зроблена ваша одежа, виткана з вісону [30] деяких черепашок; вона пофарбована пурпуровою фарбою древніх і відсвічує ліловим кольором. Фарбу цю я добуваю з аплізій Середземного моря. Пахощі, які ви знайдете на туалетному столику вашої каюти, добуто з морських рослин. Ваша постіль зроблена з найм'якшої морської трави. Пером вам служитиме китовий вус, а чорнилами — рідина, яку виділяє каракатиця.[31] Все мені тепер постачає море, і все згодом вернеться в нього.

— Ви любите море, капітане?

— Так, я люблю його! Море для мене — все! Воно вкриває сім десятих земної кулі. Випари його здорові й чисті. Це — величезна пустиня, де людина ніколи не буває самотньою, бо почуває навколо себе тріпотіння життя. Це обширний резервуар природи. Життя на земній кулі почалось з океану і, хто знає, може, в ньому й закінчиться. Тут найвищий спокій. У морі немає тиранів. На його поверхні вони ще можуть заявляти беззаконні права, пожирати одне одного, чинити всі жахи землі; але на десять метрів нижче поверхні води їхня могутність припиняється, їхня влада зникає! Живіть же в глибині моря. Тільки тут — незалежність, тільки тут я нікого не визнаю паном, тільки тут я вільний!

Після цієї повної захоплення промови капітан Немо раптом замовк. Може, він занадто багато сказав. Кілька хвилин він від хвилювання ходив по кімнаті, потім заспокоївся, обличчя його набуло звичайного безстрасного виразу, і він сказав, звертаючись до мене:

— Тепер, професоре, якщо ви бажаєте оглянути „Наутілус“, я до ваших послуг.

РОЗДІЛ X

„НАУТІЛУС"

Капітан Немо підвівся. Я пішов за ним. Подвійні двері, що були в глибині їдальні, розчинились, і ми ввійшли в другу кімнату, таку саму завбільшки, як і перша.

Це була бібліотека. Високі шафи з чорного палісандрового дерева,[32] прикрашені мідними інкрустаціями,[33] містили на своїх широких полицях безліч книг в однакових оправах. Шафи стояли вздовж стін кімнати, а коло них тяглись широкі, дуже зручні дивани, оббиті темнокоричневою шкірою. Легкі, рухомі пюпітри, які вільно пересувались і відсувались, могли правити за підставку для книг під час читання. Посередині стояв великий стіл, завалений брошурами, між якими виднілось кілька книжок і журналів, уже не нових. Все це освітлювалось електрикою з чотирьох матових куль, приваблених до стелі, розписаної арабесками.[34] Я з захватом оглянув цю кімнату, так дотепно прибрану й устатковану, і не вірив своїм очам.

— Капітане Немо, — сказав я своєму хазяїнові, що сів на дивані,—ця бібліотека не поступиться найкращим бібліотекам на землі; і я не можу надивуватись думці, що вона міститься разом з вами на дні океану.

— Де ви знайдете таку самотність, таку тишу, пане професор? Ваш кабінет у музеї, мабуть, не міг дати вам такої тиші й непорушного спокою.

— Це правда, капітане, і я мушу додати, що він дуже бідний порівняно з вашим. У вас тут шість або сім тисяч томів...

— Дванадцять тисяч, пане Аронакс. Це єдині зв'язки, що єднають мене з землею. Але світ перестав існувати для мене з тієї хвилини, як мій „Наутілус" занурився вперше в глибину вод. Того дня я купив свої останні книги, свої останні журнали, останні брошури; а що було після — до цього мені немає ніякого діла. Всі ці книги, пане професор, до ваших послуг, і ви можете вільно користуватись ними.

Я подякував капітанові Немо й підійшов до полиць. Бібліотека була багата на наукові, філософські й белетристичні твори всіма мовами. Серед цих книг я помітив класичні твори великих письменників і мислителів давнього й нового світу, тобто те, що людство створило найпрекраснішого в історії, поезії й науці. Але особливо багата була бібліотека на наукові твори: книги з механіки, балістики,[85] гідрографії,[86] метеорології,[87] географії, геології[88] чергувалися тут з творами з природознавства, і я зрозумів, що це були улюблені науки капітана. Тут я знайшов, між іншим, два томи моєї книги „Таємниці морських глибин", яким я, можливо, був зобов'язаний цим відносно ласкавим прийомом капітана Немо.

— Дякую вам за дозвіл користуватись вашою бібліотекою, — сказав я капітанові, — в ній не мало скарбів науки, якими я охоче скористуюсь.

Капітан Немо повів мене далі. Він відчинив двері, розташовані проти тих, якими ми ввійшли в бібліотеку, і я вступив у величезний, ясно освітлений зал з заокругленими кутами. Він мав десять метрів завдовжки, шість метрів завширшки, п'ять метрів заввишки. Крізь сяючу стелю, помережену гарними арабесками, хвилі м'якого світла лились на всі чудеса, зібрані в цьому музеї. Це був дійсно музей, де вправна рука зуміла поєднати всі скарби природи й мистецтва в тому мальовничому безладі, яким відзначається майстерня художника.

Щось із тридцять картин найбільших майстрів, усі в однакових рамах, відділені одна від одної блискучими дзеркалами, прикрашали стіни, вкриті шпалерами з строгим малюнком. Я бачив тут найдорожчі твори, якими я захоплювався колись на художніх виставках. Усі знамениті старі школи мали тут своїх представників. Кілька чудових копій — мармурових або бронзових, —з найкращих зразків давніх статуй височились на своїх п'єдесталах по кутках цього чудового музею. Я дедалі більше дивувався.

— Пане професор, — сказала ця чудна людина,—сподіваюсь, ви мені вибачите безцеремонність, з якою я вас приймаю, і безлад, що панує в моїй вітальні.

— Капітане, — відповів я, — не вважайте моє запитання за спробу розгадати, хто ви, але скажіть, ви не художник?

— Любитель, не більше, пане професор. Я любив раніше збирати ці прекрасні речі, створені рукою людини. Я жадібно шукав, рився невтомно, і мені вдалось зібрати кілька досить цінних екземплярів. Це — остання згадка про землю, яка для мене вмерла.

Капітан Немо замовчав і, здавалось, глибоко задумався. Я дивився на нього з живим співчуттям, мовчки вивчаючи його обличчя. Спершись ліктем на ріг дорогоцінного мозаїчного[39] столу, він, видимо, не помічав мене і немов забув про мою присутність.

Я не уривав його міркувань і продовжував оглядати рідкості, що наповнювали зал.

Поруч з творами мистецтва, видне місце займали колекції морських рослин і черепашок, знайдених, мабуть, самим капітаном Немо. Посеред кімнати стояв невеликий басейн, зроблений з ребристої черепашки — „трикутки". З цього басейну бив фонтан, освітлений електрикою. Вирізані красивими фестонами краї цієї черепашки, яку дає найбільший з безголових слизняків, мали в обводі близько шести метрів.

Круг басейну, у красивих вітринах, прикріплених мідними гвинтами, були розміщені під написами найкош-

товніші утвори моря, які будьколи з'являлись очам натураліста. Легко зрозуміти мою радість, радість ученого.

Група зоофітів мала дуже цікавих представників обох своїх підгруп: поліпів і голчастих. У першій групі — органчики, морські віяла, сірійські губки, корали Моллукських островів, морське пір'я, чудові відміни коралів; нарешті, всі породи тих надзвичайних поліпняків, зрощення яких утворює цілі острови, які обіцяють згодом зробитись суходолами. Група голчастих, визначних своєю колючою оболонкою, складалася з повної колекції змієзірок, морських зірок, волосатиків, морських їжаків, морських гладушів і таке інше.

Якийнебудь слабонервний конхіліолог,[40] без сумніву, знепритомнів би, побачивши інші, ще численніші вітрини, де були розміщені зразки групи молюсків. Я знайшов тут збірку рідкостей, докладно описати яку не вистачило б часу. Серед цих мешканців морів я згадаю тільки красивий королівський молоток Індійського океану, білі плями якого яскраво виступали на червонокоричневому фоні; звичайний молоток з морів Австралії, який трудно здобути; крихкі білі двійчасті скойки, що їх один подих міг би розвіяти, як мильну бульку; багато відмін морських лійок з острова Яви, рід вапнякових трубок, облямованих листяними складками і так дорого цінованих любителями; цілий ряд курганчиків, то жовтозелених, які ловляться в американських водах, то темнобурих, які живуть переважно у водах Австралії; потім дивні сірчані теліни, коштовні породи цитер, дірчастий соняшник, мармурова кубарна з блискучими перламутровими плямами, зелені папуги китайських морів; далі — всі відміни вужівок, уживаних замість монет в Індії та Африці; „слава моря“, найкоштовніша черепашка Східної Індії; нарешті клеодори, красиві й

крихкі черепашки, які наука назвала найзвучнішими й найдобірнішими іменами.

Осторонь, в окремих відділах, звивались нитки найпрекрасніших перлів, облитих електричним світлом і сяючих вогненними іскрами: рожеві перли, відняті в перлових пінн Червоного моря, зелені перли райдужного вуховида, а також жовті, голубі, чорні перли, цікаві породження різних молюсків і деяких черепашок північних рік; нарешті, багато надзвичайно цінних екземплярів, добутих з найрідкіших перлівок. Деякі з цих зерен були більші від голуб'ячого яйця.

Оцінити цю колекцію було для мене зовсім неможливо.

Капітан Немо мусів витратити мільйони для придбання цих різноманітних екземплярів, і я питав себе: з якого джерела він черпає кошти, щоб задовольняти до такої міри свої фантазії збирача рідкостей; тут я був перерваний такими словами:

— Ви розглядаете мої черепашки, пане професор? Дійсно, вони можуть притягти увагу натураліста; але для мене вони мають ще більшу принаду, бо всі вони зібрані моїми власними руками. Немає жодного моря на земній кулі, яке уникнуло б моїх розшуків.

— Можу собі уявити, капітане, яке задоволення ви мусите почувати, бачучи такі багатства. Ні в одному европейському музеї немає подібної збірки дарів океану. Але якщо я витрачу весь свій захват на колекції, то що ж мені лишиться для корабля? Я не стараюсь проникнути у ваші таємниці, але признаюсь, що „Наутілус" з його рушійною силою, з його машинами й знаряддям до найвищої міри збуджує мою цікавість. Я бачу на стінах цієї кімнати кілька інструментів, призначення яких мені невідоме. Чи можна взнати?

— Пане Аронакс, я вже сказав, що ви будете вільні на моєму судні, і тому всі частини „Наутілуса" для вас відкриті. Ви можете оглянути їх у всіх подробицях, і я охоче візьму на себе обов'язок бути вам за провідника.

— Я дуже вдячний, але постараюсь не зловживати вашою ласкавістю. Я хотів би тільки дізнатись, для чого служать ці інструменти?..

— Пане професор, такі самі інструменти є в моїй кімнаті, і там я поясню вам їх призначення. Але раніше гляньте на приготовану вам каюту. Треба ж вам подивитись на своє нове житло.

Я пішов за капітаном Немо, який через одні з дверей, що були в кожному з заокруглених кутків залу, вступив у проходи, влаштовані по боках судна. Він провів мене в передню частину корабля, і там я знайшов не каюту, а гарну кімнату з ліжком, туалетним приладдям і різними зручними меблями. Я подякував хазяїнові за гостинність.

— Ваша кімната поруч з моєю, — сказав він мені, відчиняючи двері, — а з моєї хід у зал, звідки ми зараз вийшли.

Я ввійшов у кімнату хазяїна. Вона мала строгий, майже суворий характер. Залізне ліжко, робітний стіл, кілька туалетних приладь. Усе це в якомусь півсвітлі. Нічого вишуканого, тільки найнеобхідніше.

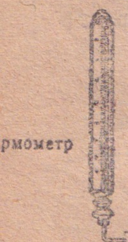
Капітан Немо запропонував мені стілець і почав говорити.

РОЗДІЛ XI

ВСЕ З ДОПОМОГОЮ ЕЛЕКТРИКИ

— Пане професор, — почав капітан Немо, вказуючи на інструменти, що висіли на стінах його кімнати, — ось знаряддя, необхідне для керування „Наутілусом". Тут, як і в залі, воно завжди в мене перед очима і з точністю показує мені положення і напрям корабля серед океану. Одні з цих інструментів вам відомі, як, наприклад, термометр, що визначає внутрішню температуру „Наутілуса"; барометр, що показує тиск повітря і завбачає зміну погоди; гігрометр, що визначає ступінь сухості атмосфери; штормглас, суміш якого, розпадаючись, вказує наближення бурі; компас, що скеровує мій шлях; секстант, який, визначаючи висоту сонця, показує мені широту; хронометри, з допомогою яких я вираховую довготу, і, нарешті, підзорні труби, денні й нічні, з допомогою яких я оглядаю всі точки горизонту, коли „Наутілус" підіймається на поверхню океану.

Секстант

рмометр

— Це все інструменти, звичайні в мореплавстві, і вживання їх мені відоме, — відповів я. — Але ось інші, пристосовані, мабуть, виключно до потреб „Наутілуса". Цей циферблат з рухомою стрілкою, чи не манометр?

— Так, це манометр. Сполучаючись із водою, він визначає силу зовнішнього тиску і показує, таким чином, на якій глибині перебуває моє судно.

— А що це за лоти, якоїсь особливої будови?

— Це термометричні лоти. Вони вимірюють температури різних шарів води.

— А ці інструменти, їх призначення я вгадати не можу.

— Тут, пане професор, я мушу зробити деякі пояснення, — відповів капітан Немо.

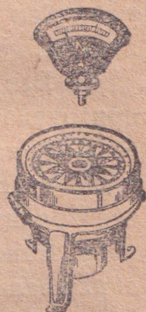
Помовчавши кілька хвилин, він почав:

— Існує могутній, слухняний, швидкий і легкий двигун, який можна застосовувати в найрізноманітніших випадках і який необмежено панує на моєму судні. Все відбувається з його допомогою. Він освітлює мене, зогріває, дає життя моїм механічним апаратам. Двигун цей — електрика.

— Електрика! — скрикнув я здивовано.

— Так, пане професор.

— Одначе, капітане, незвичайна скорість вашого судна погано погоджується з відомими нам властивостями електрики. Досі її рушійна сила була дуже обмежена і могла давати тільки дуже малі результати.

— Професоре, — відповів капітан, — моя електрика не та, яка відома всім, дозвольте мені покищо обмежитись цим поясненням.

— Я не буду настоювати, капітане, і можу тільки сказати, що ви досягли дивних результатів. Але ось яке питання цікавить мене, — можете не відповідати на нього, якщо воно здається вам нескромним: елементи, що служать вам для одержання цього дивного двигуна, повинні, звичайно, швидко псуватись. Яким чином ви, наприклад, поновлюєте свій цинк, коли ви припинили всі зносини з землею?

— У глибині морів є цілі поклади цинку, заліза, срібла, золота, і розробка їх цілком можлива. Але я не хотів користуватись цими утворами землі і запозичив у самого моря засоби для добування моєї електрики.

— У моря?

— Так, пане професор, і способів мені не бракувало. Я міг би, з'єднавши між собою проводи, занурені на

різних глибинах, одержувати електрику від ріжниці температур; але я вважаю за краще уживати способу більш практичного.

— Якого ж?

— Вам відомий склад морської води. На сто грамів ми маємо дев'яносто шість з половиною грамів води і два з двома третинами хлористого натрію; далі — в невеликих кількостях хлористий магній і хлористий калій, бромистий магній, сірчанокислу магнезію, сірчанокисле й вуглекисле вапно. Ви бачите, що хлористий натрій міститься тут у кількості досить значній. Оцей натрій я й виділяю з морської води і застосовую його в своїх елементах.

— Натрій?

— Так, пане професор. В поєднанні з ртуттю він утворює суміш, яка заміняє цинк в елементах Бунзена. Ртуть ніколи не псується, витрачається самий натрій, а мені його постачає море. Я вам скажу крім того, що батареї з натрієм мають енергію вдвоє більшу, ніж батареї з цинком.

— Все це так, капітане, але натрій, що є в морі, треба приготувати, тобто виділити. Як же ви це робите? Розуміється, ваші батареї могли б вам тут знадобитись, але, якщо не помиляюсь, кількість натрію, потрібна для цих електричних приладів, перевищила б ту кількість, яка добувається. Інакше кажучи, для одержання натрію ви споживали б його більше, ніж могли б одержати.

— З цієї причини я й не виділяю його з допомогою батареї, а просто користуюсь теплом кам'яного вугілля.

— Кам'яного вугілля?

— Ну, коли хочете — „морського вугілля", — відповів капітан.

— І ви можете розробляти підводні поклади цього вугілля?

— Пане Аронакс, ви мене побачите за роботою. Я вас прошу тільки почекати трохи, час ще терпить. Пам'ятайте одне, що я всім зобов'язаний океанові — він виробляє електрику, а електрика дає „Наутілусові" тепло, світло, рух, словом — життя.

— Але не повітря, яким ви дихаєте.

— О, я міг би сам виготовляти необхідне для мого дихання повітря, але це зайве, бо я можу підійматись на поверхню океану, коли захочу. А втім, якщо електрика не постачає мені повітря, то вона, принаймні, надає руху сильним насосам, які збирають його в особливих резервуарах, що дає мені змогу в разі потреби лишатись довший час на глибині моря.

— Капітане, — сказав я. — мені лишається тільки дивуватись. Ви, очевидно, відкрили те, що люди колинебудь відкриють — справжню рушійну силу електрики.

— Не знаю, чи відкриють вони її, — холодно відповів капітан Немо. — Хоч як там, але ви вже знаєте перше застосовання, яке я зробив з цього дорогоцінного джерела енергії. Воно освітлює нас так рівно і з такою постійністю, якої бракує сонячному світлу. Тепер гляньте на цей годинник — він електричний і йде з правильністю, яка поспорить з найкращими хронометрами. Я поділив циферблат на двадцять чотири години, бо для мене не снує ні дня, ні ночі, ні сонця, ні місяця, а тільки це штучне світло, яке слідує за мною в глибину моря. Ось, наприклад, тепер десять годин.

— Цілком вірно.

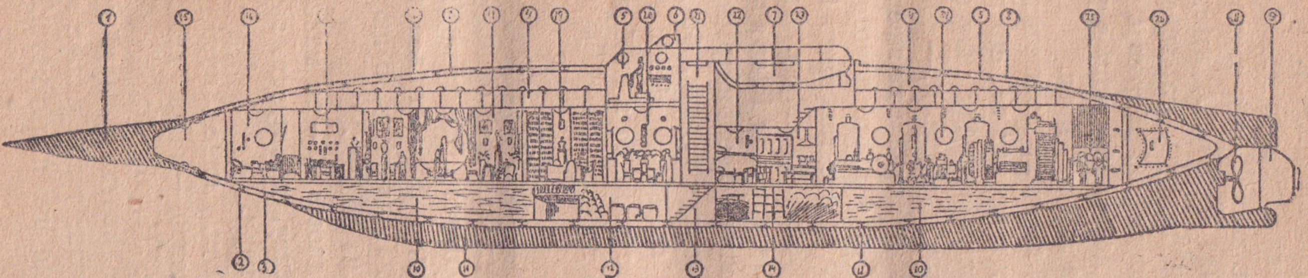
— А ось ще одно застосовання електрики. Цей циферблат, що висить перед нашими очима, служить показником швидкості „Наутілуса". Електричний провід з'єднує його з гвинтом лагу, і його стрілка показує мені дійсну швидкість судна. Подивіться, в цю хвилину ми йдемо не більше 30 км. на годину.

— Це дивна річ, — відповів я, — ви мали рацію, капітане, використавши цю силу, яка мусить заступити згодом силу вітру, води й пари.

— Ми ще не кінчили, пане професор, — сказав капітан Немо, підводячись, — якщо ваша ласка, ми підемо на задню частину „Наутілуса".

Справді, я знав уже передню частину підводного судна, яке було розташоване таким чином: якщо йти від центра до носу — їдальня на п'ять метрів завдовжки,

Розріз підводного човна капітана Немо—„Наутілус“.

1—Бивень. *2*—Зовнішня обшивка. *3*—Внутрішня обшивка. *4*—Акумулятори. *5*—Штурманська. *6*—Прожектор. *7*—Шлюпка. *8*—Гвинт. *9*—Стерно. *10*—Резервуари для води. *11*—Кіль. *12*—Склад. *13*—Хід до складів. *14*—Склад. *15*—Повітряна камера. *16*—Кімната Аронакса. *17*—Кімната Немо. *18*—Зал. *19*—Бібліотека. *20*—Їдальня. *21*—Колодязь (хід до штурманської та шлюпки). *22*—Кімната Конселя і Ленда. *23*—Кухня (проти неї приміщення для екіпажу). *24*—Машинний зал. *25*—Водолазна камера. *26*—Повітряна камера.

відділена від бібліотеки водонепроникливою перегородкою; бібліотека на п'ять метрів, великий зал на десять метрів, відділений від кімнати капітана також водонепроникливою перегородкою; кімната капітана на п'ять метрів, моя на два з половиною метри і, нарешті, резервуар для повітря на сім з половиною метрів, який ішов до форштевня. Всього тридцять п'ять метрів завдовжки. У перегородках були вроблені двері, які замикались герметично, з допомогою каучукових засувів, і забезпечували цілковиту безпеку в тому разі, якби десь з'явилась теча.

Я йшов за капітаном Немо різними проходами; ми вийшли до центру корабля. Ця частина „Наутілуса" нагадувала собою колодязь. По його стінах ішла вгору залізна драбина. Я спитав капітана, куди веде ця драбина.

— До шлюпки, — відповів він.

— Як, у Вас є шлюпка? — скрикнув я здивовано.

— І ще яка! Чудове гребне судно, легке й нетонуще; ми вживаємо його для прогулянок і для рибної ловлі.

— Але, щоразу, як ви побажаєте сісти в човен, вам доводиться випливати на поверхню моря?

— Аж ніяк. Шлюпка ця поставлена на верхній внутрішній частині „Наутілуса", в особливому, спеціально для неї влаштованому заглибленні. Вона цілком споряджена, зовсім непромокальна і прикріплена міцними болтами. Ця драбина веде до отвору в корпусі „Наутілуса", який відповідає подібному ж отворові в шлюпці; крізь цей подвійний отвір я й заходжу в шлюпку. Тоді зачиняється отвір „Наутілуса", я з свого боку роблю те саме в шлюпці з допомогою гвинта, знімаю болти, і шлюпка з неймовірною швидкістю підіймається на поверхню моря. Тут я відчиняю отвір на палубу, який досі був наглухо зачинений, ставлю щоглу, підіймаю парус або беру весла і роблю чарівну прогулянку.

— Але як ви вертаєтесь?

— Вертаюсь не я, пане Аронакс, вертається „Наутілус".

— З вашого наказу?

— З мого наказу. Електричний провід з'єднує нас. Я посилаю телеграму — та й годі.

— Яке все це просте й яке разюче! — скрикнув я, захоплений усіма цими чудесами.

Поминувши драбину, я побачив каюту завдовжки на два метри, де тепер жили Консель і Нед Ленд. Потім відчинились другі двері, ми заглянули в кухню завдовжки на три метри, розташовану між обширними коморами судна.

Тут електрика обслуговувала всі кухонні потреби. Проводи, що сходились під плитою, надавали платиновим трубкам тепла, яке рівномірно поширювалось і підтримувалось. Вони нагрівали також перегонні куби, що давали через випаровування чудову, придатну для пиття воду. Коло цієї кухні була зручно влаштована ванна з кранами для теплої і холодної води.

За кухнею була кімната екіпажу, завдовжки на п'ять метрів, але її двері були зачинені, і я не міг бачити її устаткування, з якого міг би зробити висновок про число людей, необхідних для керування „Наутілусом".

У глибині стояла ще четверта перегородка, за якою містились машини. Двері відчинились, і я ввійшов у той відділ, де капітан Немо, який був, очевидно, першокласним інженером, розташував свої силові установки.

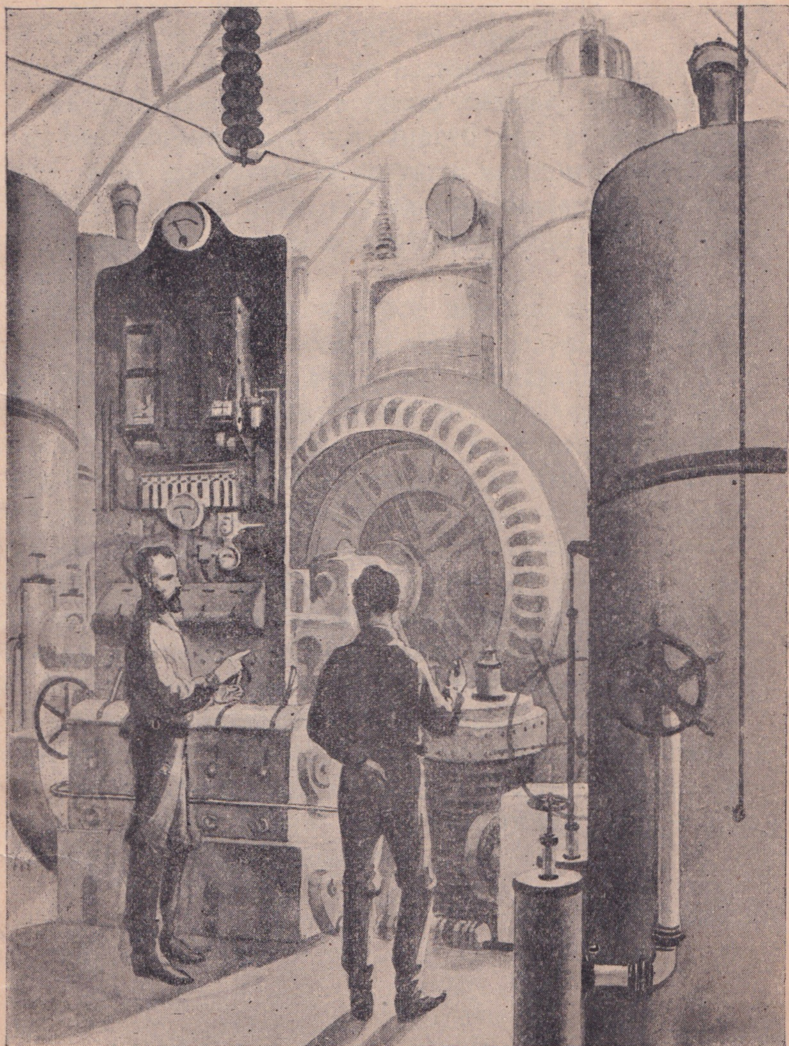
Ця яскраво освітлена кімната мала не менше двадцяти метрів завдовжки. Вона поділялась на дві частини. Перша містила в собі машини, що виробляли електрику; друга — механізм, що надавав рух гвинтові.

Тут я передусім відчув якийсь своєрідний запах, що наповнював відділ. Капітан Немо помітив це.

— Тут є, — сказав він, — деякі гази, що виділяються при вживанні натрію; це маленька незручність, але ми щоранку освіжуємо повітря на кораблі наскрізним провітрюванням.

У той час як капітан давав свої пояснення, я із зрозумілою цікавістю розглядав машину „Наутілуса".

— Ви бачите, — сказав капітан Немо, — тут електрика, здобута з допомогою електромагнітів великого розміру,

Капітан давав свої пояснення...

До стор. 80

діє на особливу систему важелів і коліс, що надають руху гвинтові. Він може робити до сто двадцяти обертів на секунду.

— І ви маєте тоді?

— Швидкість 100 кілометрів на годину.

Тут була таємниця, але я не настоював на її розкритті. Як може електрика діяти з такою силою? Де джерело цієї майже необмеженої потужності? Чи у величезній напрузі, якої досягають ці котушки невідомої мені будови? Чи в передачі руху, яку система невідомих ще важелів могла збільшувати до безконечності? Цього я зрозуміти не міг.

— Капітане, — сказав я, — все це дивовижне. Я не питатиму вас, як ви досягли таких результатів. Але, може, ви відповісте на деякі мої запитання. Я пам'ятаю, як „Наутілус" маневрував перед „Авраамом Лінкольном", і знаю, яка швидкість його ходу. Але йти вперед ще не досить. Треба бачити, куди йти. Треба мати змогу направлятись вліво, вправо, вниз і вгору. Яким чином ви спускаєтесь у морську глибину при зростаючій силі тиску, яка визначається сотнями атмосфер? Як підіймаєтесь ви знову на поверхню океану? Нарешті, яким чином ви держитесь на тому рівні, який для вас потрібен? Але, можливо, запитання мої нескромні?

— Ні, чому ж? Я відповім вам на ваші запитання, — сказав капітан після хвилинної мовчанки. — Адже ви ніколи не зійдете з цього судна на землю. Ходімо в зал — це наш справжній робітний кабінет — і ви там узнаєте про „Наутілус" усе, що вас цікавить.

РОЗДІЛ XII

КІЛЬКА ЦИФР

Хвилину згодом ми сиділи на дивані в залі. Капітан розклав передо мною рисунок, що зображав план „Наутілуса“ в розрізі. Потім він так почав пояснення:

— Ось, пане Аронакс, розміри судна, на якому ви перебуваєте. Це дуже здовжений циліндр, з конусоподібними кінцями.

Він дуже нагадує своєю формою сигару, — така форма прийнята вже в Лондоні для багатьох будівель такого роду. Довжина циліндра з кінця в кінець становить сімдесят метрів, а найбільша його ширина — вісім метрів. Отже, в ньому ширина трохи перевищує одну десяту довжини, не так, як на наших пароплавах з великим ходом; проте, він достатньо довгий для того, щоб витискувана ним вода відбігала легко, не становлячи найменшої перешкоди для його ходу.

На підставі цих двох величин нам не важко буде обчислити поверхню і об'єм „Наутілуса“. Поверхня його має тисячу одинадцять з половиною квадратних метрів, а об'єм — тисячу п'ятсот сім кубічних метрів і дві десятих; це означає, що цілком занурений у воду він витискує тисячу п'ятсот сім і дві десятих кубічного метра води.

Складаючи плани цього підводного судна, я хотів, щоб, перебуваючи в рівновазі, воно сиділо у воді на дев'ять десятих і виступало тільки на одну десяту. При таких умовах воно, очевидно, мало витискувати дев'ять десятих свого об'єму або тисячу триста п'ятдесят

шість і сорок вісім сотих кубічних метрів і важити стільки ж тонн. Отже, будуючи його в зазначених розмірах, я не міг перевищувати цієї ваги.

„Наутілус“ має два корпуси — один зовнішній, другий внутрішній, з'єднані між собою залізними пластинами у формі літери T, які й надають йому надзвичайної міцності. І дійсно, завдяки такій клітчастій будові він твердий, як граніт, нібито весь він вилитий. Його обшивка не може відстати — вона прилягає безпосередньо, без допомоги заклепок, і однорідність його конструкції, завдяки ретельному доборові матеріялів, дозволяє йому витримувати найбільш навальний натиск хвиль.

Ці два корпуси зроблені з листового заліза, щільність якого відноситься до щільності води, як сім — вісім десятих до одиниці. Зовнішній корпус має не менше п'яти сантиметрів завтовшки і важить триста дев'яносто чотири тонни і дев'яносто шість сотих. Частина внутрішня, кіль якої, заввишки п'ятдесят сантиметрів і завширшки двадцять п'ять, сам важить шістдесят дві тонни, баласт,[41] різні приміщення, перегородки, і внутрішні підпори — все це разом узяте має вагу дев'ятсот одну тонну і п'ятдесят дві сотих, що разом з триста дев'яносто чотирма тоннами і дев'яносто шістьма сотими становлять потрібну цифру: тисячу триста п'ятдесят шість тонн і сорок вісім сотих. Ясно?

— Цілком, — відповів я.

— Отже, — продовжував капітан, — „Наутілус“, перебуваючи у воді при таких умовах, виступає на одну десяту. Але, якби я мав резервуари, місткість яких дорівнювала б цій десятій, тобто, які могли б умістити сто п'ятдесят тонн і сімдесят дві сотих, і якби я наповнив їх водою, то судно важило б тисячу п'ятсот сім тонн і дві десятих, при чому воно цілком занурилося б у воду. Так воно й буває, пане професор. Такі резервуари містяться в нижній частині „Наутілуса“. Я відкриваю крани, вони наповнюються, і судно занурюється в рівень з морською поверхнею.

— Це все зрозуміло, поки мова йде про невелике

занурення судна з поверхні океану. Але, занурюючись в нижні шари океану, чи не натрапить воно на опір, чи не буде підіймати його знизу вгору з силою, яка зростатиме в міру занурення; ця сила дорівнює тискові однієї атмосфери, або майже кілограм на кожний квадратний сантиметр?

— Цілком справедливо.

— Отже, щоб примусити „Наутілус“ спуститися в глибину, ви мусите наповнити його цілком. Іншого засобу я не бачу.

— Пане професор, — відповів капітан, — зовсім не так важко досягти нижніх шарів океану. Послухайте пояснення.

— Слухаю, капітане.

— Коли я вираховував, на скільки треба збільшити вагу „Наутілуса“, щоб примусити його йти вниз, мені доводилось звертати увагу виключно на те поступове зменшення, якого зазнає об'єм морської води в міру того, як її шари стають усе глибшими.

— Це очевидна річ, — відповів я.

— Але треба визнати, що ця її здатність дуже обмежена. За найновішими обчисленнями виявляється, що ця здатність стискуватись дорівнює чотириста тридцяти шести десятимільйонним на кожну атмосферу, або на кожні десять метрів глибини. Якщо треба спуститись на тисячу метрів, то я беру в розрахунок скорочення об'єму при тиску, який дорівнює тискові стовпа води в тисячу метрів, тобто тискові ста атмосфер. Це скорочення становитиме тоді чотириста тридцять шість стотисячних. Отже, я мушу так збільшити вагу судна, щоб воно важило тисячу п'ятсот тринадцять тонн і сімдесят сім сотих, замість тисячі п'ятсот семи тонн і двох десятих. Виходить, мені доведеться додати тільки шість тонн п'ятдесят сім сотих.

— Тільки?

— Не більше, пане Аронакс, і обчислення це легко перевірити. Але я маю запасні резервуари, що можуть вмістити сто тонн. Отже, я можу спускатись на значну

глибину. Коли ж я хочу піднятись знову на поверхню і держатись нарівні з нею, то мені досить тільки викачати цю воду; а коли я хочу, щоб „Наутілус" піднявся над водою на одну десяту свого об'єму, то я мушу зовсім спорожнити резервуари.

На ці міркування, підкріплені цифрами, не було чого заперечити.

— Припускаю, що ваші обчислення, капітане, цілком вірні, — сказав я, — але ще одне питання лишається для мене неясним.

— Яке, пане професор?

— Коли ви буваєте на глибині тисячі метрів, то стіни „Наутілуса" зазнають тиску ста атмосфер. Якщо ж ви в цю хвилину захочете спорожнити запасні резервуари, щоб полегшити ваше судно й піднятись на поверхню, то очевидно, що ваші насоси мають перемогти цей тиск ста атмосфер, який дорівнює ста кілограмам на кожний квадратний сантиметр. Звідси сила...

— Цю необхідну для мене силу могла дати тільки електрика, — поспішив зауважити капітан Немо. — Повторюю вам, що рушійна сила моїх машин майже безмежна. Насоси „Наутілуса" мають незвичайну силу, і ви могли в цьому переконатись, коли водяні стовпи від них ринули потоком на „Авраама Лінкольна". А втім, я користуюсь запасними резервуарами тільки для того, щоб досягати середньої глибини, — від тисячі п'ятсот до двох тисяч метрів, і я роблю це з метою збереження моїх машин. А коли мені спадає фантазія побувати в океані на чотири — п'ять тисяч метрів нижче поверхні води, то я вдаюсь до складніших, але таких же певних маневрів.

— До яких саме, капітане?

— Для цього я мушу розказати вам попереду, як керують „Наутілусом".

— Це надзвичайно цікаво.

— Щоб повернути судно вправо і вліво, одним словом, щоб вести його в горизонтальному напрямі, я користуюсь звичайним стерном з широкою лопастю, яке й

міститься позаду і пускається в рух з допомогою колеса і штур-тросів.[41] Але я можу також скерувати „Наутілус“ знизу вгору і згори вниз, в напрямі вертикальному з допомогою двох похилих площ, прироблених з боків. Площі ці можуть рухатись, прибирати всякого положення, і ними керують з внутрішньої сторони з допомогою сильних важелів. Якщо площі лежать паралельно з судном, воно рухається в горизонтальному напрямі. Якщо ж їх нахилити, то, залежно від розташування цього нахилу і під ударом свого гвинта, „Наутілус“ або спускається по діагоналі, яка здовжується на моє бажання, або підіймається вгору по тій самій діагоналі. А якщо я захочу швидше вернутись на поверхню, то спиняю гвинт — і тиском води „Наутілус“ підіймається вертикально, як куля, наповнена воднем, і швидко вилітає на поверхню.

— Браво, капітане! — скрикнув я. — Але яким чином штурман[43] відрізняє свій шлях під водою?

— Штурман міститься в скляній каюті, яка утворює виступ на верхній частині корпусу „Наутілуса“ і стіни якої складаються з лінзовидного скла.

— Здатного витримати такий тиск?

— Якнайкраще. Кришталь, при всій своїй крихкості, може, одначе, витримувати значний тиск. При спробах рибної ловлі з допомогою електричного світла, зроблених у 1864 році в північних морях, виявилось, що скляні пластинки, товщиною не більше як сім міліметрів, витримували тиск шістнадцяти атмосфер, пропускаючи в той самий час сильні теплові промені. А скло, яким я користуюсь, має не менше двадцяти одного сантиметра товщини в центрі, тобто воно в тридцять разів товще від згаданого.

— Згоден, капітане; але, щоб можна було бачити щонебудь, потрібне світло, і я питаю себе, як серед темряви вод...

— Позаду каюти, яку займає штурман, міститься сильний електричний прожектор, проміння якого освітлює море на кілометр.

— Це дивна річ, капітане! Чудово! Тепер мені зрозуміле фосфоресцування мнимого нарвала, яке так бен-

тежило вчених. До речі, я хотів би дізнатись, чи випадково сталося зіткнення „Наутілуса“ з „Шотландією“, яке наробило стільки шуму?

— Зовсім випадково. Я йшов на два метри під водою, коли сталося зіткнення. Проте, я помітив, що воно не мало ніяких неприємних наслідків.

— Ніяких. Але щодо вашої зустрічі з „Авраамом Лінкольном“...

— Мені було дуже шкода його, але на мене нападали, і я мусів боронитись. Я, одначе, обмежився тим, що позбавив фрегат можливості шкодити мені, — він легко може полагодити в найближчій гавані всі свої пошкодження.

— Капітане, — скрикнув я з переконанням, — ваш „Наутілус“ справді дивне судно!

— Так, пане професор, — відповів капітан Немо з щирим почуттям, — і я люблю його, як плоть від плоті моєї. Якщо на ваших суднах всюди почувається небезпека, то на борту „Наутілуса“ серце людини може бути цілком спокійним. Нема чого боятись пролому, бо подвійний корпус судна незламний, як залізо; немає снасті, яка псувалася б від бокового чи кілевого хитання; немає парусів, які зносить вітром; немає казанів, які вибухають від пари; нема чого боятись пожежі, бо судно зроблено з листового заліза, а не з дерева; немає вугілля, запас якого може вичерпатись, бо корабель рухається електрикою; немає небезпеки зіткнення, бо тільки він сам плаває в морській глибині; немає бур, з якими треба було б боротися, бо за кілька метрів під водою він знаходить цілковитий спокій. Ось єдиний справжній корабель!

Капітан Немо говорив з захопленням. Вогонь, що горів у його очах, і жвавість рухів зовсім змінили його. Так, він любив „Наутілус“, як батько любить своє дитя.

Але мене тривожило питання, можливо, навіть нескромне, одначе я не міг стриматись, щоб не висловити його.

— Так ви інженер, капітане?

— Так, відповів він, — я вчився в Лондоні, в Парижі, в Нью-Йорку, в той час, коли я ще жив на континентах.

— Але як могли ви зберегти в таємниці будування цього надзвичайного „Наутілуса“?

— Кожну з його складових частин я одержував з різних країн земної кулі, і всі вони замовлялись для вигаданих цілей. Я влаштував майстерні на пустинному острові у чистому океані. Там я з моїми товаришами, яких я навчив всього необхідного, разом доробляли наш „Наутілус“. А коли ця робота була закінчена, то вогонь знищив усі сліди нашого перебування на острові.

— В такому разі, я гадаю, що вартість цього судна величезна.

— Так, воно досить дороге. Панцерний фрегат коштує звичайно тисячу сто двадцять п'ять франків на тонну, а „Наутілус“ має їх тисячу п'ятсот. Отже, він коштує мільйон шістсот вісімдесят сім тисяч франків, з приладдям — два мільйони, а з усіма творами мистецтв і колекціями, які він має — чотири-п'ять мільйонів.

РОЗДІЛ XIII

ЧОРНА РІКА

Частина земної кулі, зайнята водою, становить понад тридцять вісім мільйонів гектарів. Тихий океан тягнеться з півночі на південь між двома полярними колами, а з заходу на схід між Азією і Америкою на протязі ста сорока п'яти градусів у довжину. Це — найспокійніше з морів; його течії широкі й нешвидкі, припливи незначні, дощі рясні. Ось який океан я мав обійти передусім в найбільш незвичайних умовах.

— Пане професор, — сказав капітан Немо, — якщо вам завгодно, ми зараз визначимо з точністю положення і взнаємо вихідну точку нашої подорожі. Тепер без чверті дванадцять. Ми підіймаємось на поверхню моря.

Капітан натиснув тричі електричний дзвінок. Насоси почали викачувати воду з резервуарів; стрілка манометра показувала різні тиски, відзначаючи висхідний рух „Наутілуса"; нарешті, вона спинилась.

— Ми на поверхні, — сказав капітан.

Я направився до середньої драбини, що виходила на платформу, вибрався по металевих щаблях і через відчинений люк вийшов на верхню частину „Наутілуса". Платформа виступала з води тільки на вісімдесят сантиметрів. „Наутілус" мав веретеноподібну форму, яка дійсно нагадувала довгу сигару. Я помітив, що його черепицеподібні залізні пластини дуже нагадували луску, яка вкриває тіло великих плазунів. Цим я пояснив собі, чому, не зважаючи на найкращі підзорні труби, це судно завжди вважали за морську тварину.

По середині платформи шлюпка, що входила в корпус корабля, утворювала невелике підвищення. Спереду й позаду неї підіймались дві невисокі рубки з пологими стінами, які почасти закривались двома лінзоподібними склами; одна з них призначалась для штурмана „Наутілуса“, в другій горіло яскраве електричне світло, яке осявало його шлях.

Море було чудове, небо ясне. Довге судно ледве-ледве похитувалось на широких хвилях океану; східний вітрець брижив поверхню води. Вільний від туману горизонт був цілком приступний спостереженню.

Навкруги все було порожньо. Ні скелі, ні острова. Ні найменшого сліду „Авраама Лінкольна“. Безмежна пустиня.

Озброївшись секстантом, капітан Немо визначив висоту сонця, щоб узнати по ній широту місця. Під час спостереження жоден м'яз його не здригнувся, і інструмент у його руках був такий нерухомий, немов його держала мармурова рука.

— Полудень, — сказав він. — Пане професор, чи не будете ви ласкаві...

Я кинув останній погляд на це трохи жовтувате море, яке обмивало японські береги, і спустився у вітальню.

Тут капітан визначив положення місця, вирахував з допомогою хронометра довготу, перевірив свій висновок і сказав:

— Ми під сто тридцять сьомим градусом і п'ятнадцятьма мінутами довготи на захід від паризького меридіана і тридцятим градусом сімома мінутами північної широти, — отже, ми за 600 км. від берегів Японії. Значить, сьогодні 8 листопада, в полудень, починається ваша підводна вчена подорож.

— В добрий час, — промовив я.

— А тепер, пане професор, — додав капітан, — ви можете заглибитись у свої заняття. Я дав наказа йти на північний схід на глибині п'ятдесяти метрів. Ось карти

з позначенням усіх пунктів; по них ви можете стежити за напрямом. Зал до ваших послуг, і я прошу дозволу піти.

Капітан Немо вклонився. Я лишився насамоті з своїми думками. Всі вони незмінно верталися до капітана „Наутілуса". Чи дізнаюсь я колинебудь, хто такий капітан Немо? Хто збудив у ньому цю ненависть до людства, — ненависть, яка шукала, може бути, страшної помсти? Може, він був невизнаний учений, з тих людей, які зазнали багато лиха?

Цілу годину я провів, заглиблений у ці думки, силкуючись розгадати таємницю, що так мене цікавила. Потім очі мої спинились на планісфері* що лежала на столі, і я поставив палець саме на ту точку, де схрещувались указані капітаном довгота й широта.

Моря, як і континенти, мають свої ріки. Це особливі течії, що відзначаються своїм кольором і температурою; найбільш визначна з них відома під ім'ям Гольфстрема. Наука визначила на земній кулі напрям п'яти головних течій: одна на півночі Атлантичного океану, друга на півдні його, третя на півночі Тихого океану, четверта на півдні його і п'ята в південній частині Індійського океану. Одна з таких течій була передо мною в пункті, наміченому на планісфері: це — Куро-Шіво японців, Чорна ріка, яка, виходячи з Бенгальської затоки, де її нагріває перпендикулярне проміння тропічного сонця, перетинає Малакську протоку, обходить берег Азії, описує криву на півночі Тихого океану до Алеутських островів, несучи з собою стовбури камфорного дерева та інші місцеві утвори, і різко відзначається яскравосинім кольором своїх теплих вод від хвиль океану. Цією течією „Наутілус" і мав іти. Я стежив за нею розумовим зором, я бачив, як вона губилась у незмірному просторі Тихого океану — і почував, що мене захоплює разом з нею.

В цю хвилину біля дверей вітальні з'явились Нед Ленд і Консель.

Мої товариші стояли нерухомо, як укопані, здивовано втупившись у зібрані перед ними чудеса.

---

* Карта півкуль.

— Куди ми попали? Де ми? — питав канадець. — У Квебекському музеї?

— Прошу пробачити, пане професор, але я ладен думати, що ми в найкращому паризькому готелі. А скільки цікавих речей у цьому залі!

— Дивуйся й дивись, Консель, — сказав я, — бо для такого вправного класифікатора, як ти, тут знайдеться досить роботи.

Не було потреби заохочувати Конселя. Спершись ліктем на вітрини, він бурмотів природничі терміни: клас черевоногих, родина труборогів, рід вужівок...

Тим часом Нед Ленд, не зовсім сильний у конхіліології, розпитував мене про моє побачення з капітаном Немо. Чи дізнався я, хто він, звідки й куди направляється, як глибоко думає він нас занурити? Словом, задавав мені тисячу запитань, на які я не встигав відповідати.

Я повідомив про все, що знав, чи, вірніш, чого не знав, і спитав його, що він бачив і чув.

— Нічого не бачив і не чув, — відповів канадець. — Не бачив навіть екіпажу цього судна. Чи не електричний він таксамо?

— Електричний?

— Що ж, це дуже можливо. Але, пане Аронакс, — спитав Нед Ленд, що весь час носився з своєю думкою, — чи не можете ви мені сказати, скільки на борту людей — десять, двадцять, п'ятдесят, сто?

— Не можу вам на це відповісти, містер Ленд. А втім, повірте мені, що найкраще покинути на час вашу думку про те, щоб тікати або заволодіти „Наутілусом". Це судно являє собою дивний утвір сучасного мистецтва, і я не жалкую, що мені довелось побачити його! Багато хто побажав би опинитись на нашому місці, хочби для того, щоб подивитись на всі ці чудеса. Отже, будьмо розважливі й спостерігаймо все, що діється навколо нас.

— Спостерігати! — закричав китолов. — Адже нічого не видно та й ніколи не буде видно в цій залізній тюрмі Ми йдемо, ми пливемо, як сліпі.

Ледве Нед Ленд вимовив ці слова, як у залі раптом

запанувала цілковита темрява. Світло, що лилося з стелі, погасло, і так моментально, що я відчув біль у очах, подібний до того, який викликає перехід від глибокого мороку до найяскравішого освітлення.

Ми завмерли на місці і не могли зрозуміти — яка несподіванка, приємна чи неприємна — нас чекає. Здавалось, що в стінах „Наутілуса" щось відсувається.

— От і кінець усьому, — сказав Нед Ленд.

Раптом нас освітило з обох боків залу через два довгасті отвори. Нашим очам представились яскраво освітлені електрикою шари води, що оточували судно. Я затремтів на саму думку, що ця слаба перепона може розбитись; але її підтримували міцні мідні рами, надаючи їй майже незламної тривкості. Можна було ясно бачити кілометрів на два навкруги.

Яке видовище! Яке перо може описати його! Хто зумів би намалювати переливи світла в цих прозорих шарах і поступове зм'якшення тонів і відтінків від верхніх до нижніх шарів океану!

Всім відома прозорість морської води. Всі знають, що її чистота перевищує чистоту води гірських джерел. Органічні й мінеральні речовини, які в ній містяться, ще навіть посилюють її прозорість. В деяких частинах океану, біля Антільських островів, можна з разючою ясністю бачити піщане дно на глибині ста сорока метрів, і прониклива сила сонячного проміння спиняється, здається, тільки на глибині трьохсот метрів. Але в цьому рідкому середовищі, в якому посувався „Наутілус", електричне світло містилось у самих хвилях. Це була вже не світяча вода, а рідке світло.

З одного й другого боку від мене було по вікну, що виходило в ці незвідані безодні.

Темрява в кімнаті ще посилювала освітлення, яке проходило зовні, і цей чистий кришталь здавався ніби склом величезного акваріума.

„Наутілус" плив так легко, немов він стояв на місці. Тільки часом водні шари, розтяті його бивнем, проносились перед нашими очима з разючою швидкістю.

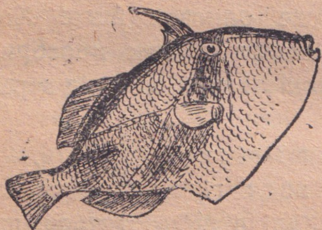
Здивовані, дивилися ми, спираючись на рами шибок, і ніхто з нас не думав уривати мовчанку. Нарешті, Консель сказав:

— Ну, друже Ленд, ви все хотіли бачити, от ви й бачите.

— Дивно, дивно! — скрикнув канадець, який, забувши свій гнів і свої плани втечі, піддався непоборному захватові. — Ви маєте рацію, з найдальших місць варт було б прийти, щоб тільки глянути на це видовище.

— Так, — скрикнув я, — я розумію життя цієї людини: вона створила собі особливий світ, який розкриває перед нею свої найдивніші таємниці!

— Дивіться, дивіться, риби! — крикнув китолов, показуючи у вікно. — Ось вони проходять.

Спинoріг

— Так! Риби! — зрадів Консель. — Справді, можна подумати, що стоїш перед акваріумом.

— Ні, — відповів я, — акваріум тільки клітка, а ці риби вільні, як птахи в повітрі.

— Ну, друже Консель, — говорив канадець, — називайте ж їх, називайте!

— На жаль, це перевищує мої знання, вам треба звернутись до пана професора.

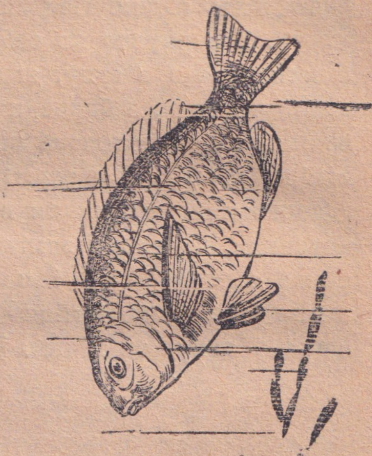
І справді, добрий хлопець, завзятий класифікатор, не був, одначе, натуралістом, і я не знаю, чи зумів би він відрізнити тунця від макрелі. В цьому він був прямою протилежністю канадцеві, який називав усіх цих риб без найменших труднощів.

— Спинoріг, — сказав я.

— Та ще й китайський, — додав Нед.

Канадець не помилився. Безліч спинорогів, із стиснутим тілом, зернистою шкірою, озброєних рогом на своєму спинному плавці, грались навколо „Наутілуса" і повертали чотири ряди колючок, що стирчали з обох боків хвоста. Немає нічого красивішого від їхньої шкіри,

зверху сірої, знизу білої, золотисті плями якої сяяли в розміреному русі води. Між ними вигинались скати, як скатерті, кинуті на волю вітру, і, на превелику свою радість, я побачив тут китайського ската, жовтуватого зверху, рожевого знизу, з трьома колючками над оком. Вид рідкий, саме існування якого навіть викликало сумнів. Протягом двох годин ціла підводна армія супроводила „Наутілус“. Серед їхньої гри й швидких рухів, коли вони змагались у красі, блиску й скорості, я помітив зеленого губана, красиву барвену, відзначену подвійною чорною смугою, далі виднівся кольбень з своїм заокругленим хвостом, з фіолетовими плямами на спині; ось японський тунець, чудовий представник родини макрелей у цих морях, з голубим тілом і сріблястою головою; блискучі блакитники, рубчастий спар з плавцями, що міняться жовтим і голубим, смугастий спар, з чорною смугою на хвостовому плавці, і спар поясний, витворно оперізаний своїми шістьма поясами; трубкороті з ротом на зразок флейти, або морські бекаси, що сягають іноді метра завдовжки. Не буду перераховувати всі різновидності, що промайнули перед нашими здивованими очима, всю цю багату колекцію японських і китайських морів. Їх було більше, ніж птахів у повітрі, і вони пливли до „Наутілуса“, приваблені, мабуть, блиском електричного світла.

Спар

Раптом у залі знову зробилося світло. Залізні рами засунулись. Картина підводного світу зникла, але я ще довго був під враженням цього дивного видовища, поки мої очі спинились випадково на інструментах, що висіли по стінах. Компас, як і раніше, показував напрям

на північний схід, манометр — тиск п'яти атмосфер, які відповідали глибиві п'ятдесят метрів, а електричний лаг показував швидкість 30 км. на годину.

Я чекав капітана Немо, але він не показувався. Пробило п'ять годин. Нед Ленд і Консель пішли у свою каюту. Я вернувся до себе в кімнату. Обід був на столі. Він складався з супу, зготованого з найсмачніших морських черепах, з барвени з білим і трохи ламким м'ясом, печінка якої, зготована окремо, являла собою найвишуканішу страву, і нарешті філе з м'яса риби-їжака, яке здалось мені смачнішим від лососини. Вечір я провів за читанням, писанням заміток і в міркуваннях. Потім мене почав змагати сон, і я розташувався на своєму ложі з морської трави й міцно заснув, у той час як „Наутілус" швидко линув за течією Чорної ріки.

Я не почував більше ваги своєї одежі і свого взуття

До стор. 107

РОЗДІЛ XIV

ЛИСТОВНЕ ЗАПРОШЕННЯ

Другого дня, 9 листопада, я прокинувся тільки після дванадцятигодинного сну. Консель, своїм звичаєм, прийшов довідатись, як я спав.

Я швидко одягся в свою одежу з вісону. Її якість кілька разів викликала різні зауваження Конселя. Я повідомив його, що ця одежа зроблена з шовковистих і лиснючих волокон (бісусів), якими пінни — рід молюсків, дуже численних по берегах Середземного моря, — прикріплюються до скель. Раніше з них робили прекрасні тканини, панчохи, рукавиці, дуже м'які й заразом дуже теплі. Екіпаж „Наутілуса" міг мати дешеву одежу, нічого не вимагаючи від землі — ні бавовника, ні овець, ні шовковичних червів. Одягшись, я пішов у великий зал. Він був порожній.

Я заглибився у вивчення дорогоцінних черепашок, зібраних у скляних ящиках; розглядав величезні гербарії, які містили в собі найрідкіші морські рослини, які хоч і були висушені, але зберігали свої чудові кольори.

Минув цілий день, а капітан Немо не вшанував мене своїм одвіданням. Вікна в залі не відчинялись. Може, боялись, що ми надто скоро звикнемо до всіх цих чудес і перестанемо цінити їх. „Наутілус" ішов усе в тому самому північно-східному напрямі із швидкістю 24 кілометрів на годину на глибині між п'ятдесятьма і шістдесятьма метрами.

Другого дня, 10 листопада, я знову не бачив нікого з екіпажу. Нед і Консель провели більшу частину дня

зо мною; їх дивувала незрозуміла відсутність капітана. Чи не захворіла ця чудна людина? Чи не змінив він своїх намірів щодо нас?

З цього дня я почав вести щоденник, що й дало мені змогу розказати всі ці події з сумлінною точністю і з усіма цікавими подробицями; я писав на папері, зробленому з морської трави. 11 листопада, рано вранці, свіже повітря, що поширилось по кораблю, дало мені зрозуміти, що ми вернулись на поверхню океану, щоб знову запастись киснем. Я відправився до середньої драбини й вийшов на платформу. Була шоста година ранку; небо було похмуре, море сіре, але спокійне, з ледве помітними брижами. На платформі був тільки стерновий, замкнений у скляній рубці. Сівши на виступ, де містилась шлюпка, я з насолодою вдихав у себе соляні випари.

Від сонячного проміння поволі розвіявся морський туман. На сході з'явилось променясте світило, від його променів на морі запалала яскрава смуга. Хмари, розсіяні у вишині, забарвились найживішими відтінками й переливами, а численні маленькі, білі, легкі хмарини, позублені по краях, віщували вітер на ввесь день.

Що міг зробити „Наутілусові“ вітер, коли й буря не лякала його!

Я любувався прекрасним сходом сонця, коли почув, що хтось вийшов на платформу.

Я приготувався розкланятись з капітаном Немо, але це був той його помічник, який приходив до нас з капітаном під час першого візиту. Він вийшов на платформу і, видимо, не помітивши моєї присутності, уважно дослідив усі точки на горизонті, озброївшись сильною підзорною трубою. Потім, приблизившись до отвору, промовив такі слова:

„Nautron respoc lorni virch“.

Я не знаю, що вони означали.

Сказавши це, помічник капітана пішов геть. Думаючи, що „Наутілус" скоро почне своє підводне плавання, я вернувся до отвору і вузьким проходом пішов назад у свою кімнату.

Так минуло п'ять днів, але обставини не змінились. Щоранку я виходив на платформу; та сама фраза повторялась щодня тією самою людиною. Капітан Немо не показувався.

Я вже звикся з думкою, що більше ніколи його не побачу, але 16 листопада, вернувшись у свою кімнату з Недом і Конселем, знайшов на столі адресовану на моє ім'я записку.

Я нетерпляче розпечатав її; вона була написана твердим, чітким, нібито готичним почерком, що нагадував німецькі літери:

В записці було таке:

„Панові професору Аронаксу, на судні „Наутілус".
16 листопада 1867 р.

„Капітан Немо запрошує професора Аронакса і його товаришів завтра вранці на полювання в його лісах, на острові Креспо. Він сподівається, що вони не відмовляться взяти участі у цьому полюванні.

Командир „Наутілуса"
Капітан *Немо*".

— Полювання! — скрикнув Нед.

— І в його лісах на острові Креспо! — додав Консель.

— Так капітан виходить на землю? — спитав Нед Ленд.

— Мені здається, що це ясно сказано, — додав я, перечитуючи листа.

— Ну, що ж, треба прийняти пропозицію, — відповів канадець, — і коли ми будемо на твердій землі, то вирішимо, як нам діяти. Крім того, правду сказати, мені дуже захотілося з'їсти кілька шматків свіжої дичини.

Я ніяк не міг зрозуміти чудної суперечності: з одного боку, огида капітана Немо до твердої землі і островів була очевидна, і всетаки він запрошував полювати в лісі. Тому я міг тільки ві[дп]овісти:

— Передусім подивимось, що це за острів Креспо.

Я звернувся до карти і під 30° 40′ північної широти і 167° 50′ західної довготи знайшов невеликий острів, відкритий капітаном Креспо в 1801 році, який звався на старих іспанських картах Рокка-де-ла-Плата, тобто срібна скеля.

Отже, за ці дні ми пройшли 3600 кілометрів; трохи змінивши свій напрям, „Наутілус" посувався знову на північний схід.

Я показав своїм товаришам цю маленьку скелю, що загубилась на півночі Тихого океану.

— Якщо капітан Немо і виходить іноді на землю, — сказав я їм, — то він принаймні вибирає найпустинніші острови.

Нед Ленд похитав головою, не кажучи ні слова, і вийшов з кімнати разом з моїм другом. Після вечері я заснув, трохи стурбований.

Прокинувшись другого дня, 17 листопада, я відчув, що „Наутілус" стоїть зовсім нерухомо. Одягнувшись, я вийшов у великий зал.

Капітан Немо, що чекав мене там, підвівся, уклонився й спитав, чи згодні ми його супроводити. Я відповів, що я і мої товариші готові слідувати за ним.

— Тільки, — додав я, — я дозволю собі задати вам одне запитання.

— Питайте, пане Аронакс, і коли я зможу відповісти, я відповім.

— Добре, капітане. Ви урвали всі зносини з землею; поясніть же мені, як у такому разі ви можете володіти лісами на острові Креспо?

— Пане професор, — відповів капітан, — ліси, якими я володію, не потребують від сонця ні світла, ні тепла. Жодне чотириноге — ні леви, ні тигри, ні барси — не одвідують їх; вони відомі тільки мені самому, ростуть для мене. Це не земні ліси, а підводні.

— Підводні ліси! — скрикнув я.

— Так, пане професор.

— І ви мені пропонуєте йти туди?

— Цілком вірно.
— Пішки?
— І навіть не замочивши ніг.
— На полювання?
— На полювання.
— З рушницею в руках?
— З рушницею в руках.

Я подивився на командира „Наутілуса" з недовір'ям.

„Він справді збожеволів", — думав я. — З ним був припадок, що тривав вісім днів і триває ще досі. Дуже шкода. Мені було приємніше вважати його диваком, ніж божевільним".

Капітан Немо запросив мене йти за собою. Ми прийшли до їдальні, де був приготований сніданок.

— Сідайте, пане професор, — сказав мені капітан, — і снідайте без церемонії, бо обідати вам доведеться, мабуть, дуже пізно.

Я зробив честь стравам. Вони складалися з різної риби і блюда морських гладушів — чудових зоофітів, приправлених водоростями, які сприяють травленню. Пиття складалося з чистої води, в яку я, за прикладом капітана, додав кілька крапель міцного напою, здобутого, за камчатським способом, з водорості, відомої під назвою „лапчатої родоменії". Спочатку капітан Немо їв мовчки; потім він сказав мені:

— Пане професор, коли я запропонував вам полювати в моїх лісах Креспо, ви вважали, що я непослідовний. Коли ви дізнались, що мова йде про підводні ліси, ви, здається, визнали мене за божевільного. Пане професор, не слід так поверхово судити про людей.

— Але, капітане, запевняю вас, що...

— Потрудіться вислухати мене, і ви побачите, чи мали ви право обвинувачувати мене в божевіллі або непослідовності.

— Я вас слухаю.

— Пане професор, вам, так само, як і мені, відомо, що людина, маючи запас потрібного для дихання повітря, може жити під водою. Водолаз, одягнутий під час під-

водних робіт у непромокальну одежу і надівши на голову металевий шолом, дістає зовнішнє повітря з допомогою повітряного насосу, при чому регулятори усувають з апарату повітря зіпсоване.

— Цей апарат зветься скафандром, — сказав я.

— Так, але в таких умовах людина не вільна. Вона прив'язана до насосу, який через каучукову трубку постачає їй повітря. Це — справжні кайдани, які приковують людину до землі, і якби ми були в такій залежності від „Наутілуса", то не пішли б далеко.

— А хіба є засіб бути вільним? — спитав я.

— Так, і він полягає у вживанні знаряддя Рукейроля-Денейруза, удосконаленого мною для мого особистого вжитку. Скористувавшись ним, ви можете безпечно зважитись на підводну подорож. Цей апарат складається з резервуару, зробленого з товстого листового заліза, який я наповнюю повітрям під тиском п'ятдесяти атмосфер. Цей резервуар прикріплюється до спини перев'яззю, як солдатський ранець; в апараті Рукейроля від цього резервуару виходять дві каучукові трубки, які, розширюючись біля нижніх отворів, закривають ніс і рот; одна з них підводить свіже повітря, друга виводить використане, а язик закриває по черзі то ту, то іншу. Але мені доводиться витримувати значні тиски в глибині моря, і тому я надіваю на голову мідну кулю, а вже до цієї кулі прироблено дві трубки для вдихання і видихання.

— Все це добре, капітане, але ж повітря, яким ви запасаєтесь, має швидко псуватись, воно не може годитись для дихання, якщо в ньому менше п'ятнадцяти сотих кисня.

— Без сумніву, але я вже сказав вам, пане Аронакс, що насоси „Наутілуса" дають мені змогу піддавати повітря значному тискові, і, роблячи запас у таких умовах, я наповнюю резервуар апарата такою кількістю

повітря, яка може давати мені необхідний для дихання матеріал протягом дев'яти або десяти годин.

— Мені нема чого більше заперечити, — відповів я. — Я тільки спитаю вас, як ви бачите дорогу на дні океану?

— З допомогою апарата Румкорфа, який прив'язується до пояса. Він складається з елемента Бунзена, який я наповнюю не двохромокислим калієм, а натрієм, яким таке багате море. Індуктивна котушка збирає добуту електрику і направляє її до ліхтаря особливої будови. В цьому ліхтарі є скляна звивиста трубка, яка містить розріднений вуглекислий газ. Коли апарат діє, цей газ робиться світлим і дає білясте й безперервне полум'я. Таким чином, з цими двома апаратами я можу дихати й бачити.

— Капітане, своїми відповідями ви розбиваєте вкрай усі мої сумніви. Апарати Рукейроля й Румкорфа тепер для мене цілком зрозумілі, але я бажав би поставити деякі запитання з приводу рушниці, якою ви хочете мене озброїти.

— Моя рушниця не потребує пороху — відповів капітан.

— Виходить, ця рушниця стріляє повітрям?

— Без сумніву; звідки мені взяти пороху, коли на моєму кораблі немає ні салітри, ні сірки, ні вугілля.

— Але, щоб успішно стріляти в ціль під водою, яка у вісімсот п'ятдесят разів щільніша за повітря, треба перемогти значний опір.

— Це ще не перешкода. Тепер є вже навіть гармати з особливою системою замків, які можуть стріляти в таких умовах. І я, не маючи пороху, заміняю його повітрям при високому тиску, який мені вдосталь постачають насоси „Наутілуса“.

— Це повітря мусить швидко вичерпуватись.

— То що ж, хіба в мене немає резервуара Рукейроля, який може, при потребі, постачити мені повітря? Досить повернути спеціально для цього зроблений кран. Крім того, ви побачите самі, що під час підводного полювання витрачається не дуже багато повітря й куль-

— Одначе, мені здається, що в пітьмі й у середовищі, досить щільному порівняно з атмосферою, постріли не можуть брати далеко й рідко бувають смертельними.

— Навпаки, всі постріли з цієї рушниці смертельні, і тварина неодмінно падає мертва, хоч би куля тільки торкнулась її.

— Чому?

— Тому що ця рушниця стріляє не звичайними кулями, але маленькими скляними кульками, винайденими австрійським хеміком Леніброком; у мене їх великий запас. Це — скляні кульки, вкриті стальною оболонкою і наповнені для ваги свинцем, справжні маленькі лейденські банки, в яких електрика доведена до великої напруги. При найлегшому дотикові вони розряжаються, і тварина, хоч би яка вона була велика, падає мертва.

— Я більше не сперечаюсь, — відповів я, встаючи зза столу, — і мені лишається тільки взяти свою рушницю. До того ж, я готовий іти всюди, куди ви підете.

Капітан провів мене до корми корабля. Проходячи повз каюту Неда й Конселя, я покликав моїх товаришів, які зразу ж пішли за нами.

Ми підійшли до каюти, розташованої при вході, коло машинного відділу, де ми мали переодягтись у наші мисливські костюми.

РОЗДІЛ XV

ПРОГУЛЯНКА ПО РІВНИНІ

Точніше кажучи, каюта, в яку ми ввійшли, була арсеналом і гардеробною „Наутілуса". Дюжина скафандрів висіла на стіні, ніби чекаючи бажаючих погуляти.

Глянувши на них, Нед Ленд виявив велике небажання в них одягатись.

— Алеж, мій хоробрий Нед, — сказав я, — ліси острова Креспо — це тільки підводні ліси!

— Цього ще бракувало! — пробурчав обманений у своїх сподіванках гарпунник, бачучи, як розлітаються його мрії про свіжу яловичину. — А ви, пане професор, теж думаєте залізти в це вбрання?

— Що ж робити, друже Нед, так треба!

— Ваша воля, — відповів гарпунник, знизуючи плечима, — але щодо мене, то хіба примусять силою, а своєю охотою я ніколи не зважусь на це.

— Вас не неволять, містер Нед, — сказав капітан Немо.

— Ну, а ти, Консель, рискнеш? — спитав Нед.

— Я піду, — сказав Консель.

На заклик капітана прийшло двоє людей з екіпажу, щоб допомогти нам одягтись у важку, непромокальну одежу без шва, зроблену з каучуку, яка могла витримати значні тиски. Ця одежа складалася з панталонів і куртки. Панталони кінчались черевиками з важкою свинцевою підошвою. Тканина куртки підтримувалась важкою кірасою з мідних пластинок, які захищали груди від натиску води і дозволяли легеням вільно дихати; рукава

кінчались м'якими рукавицями, які аж ніяк не заважали рухам рук.

Капітан Немо й один з його товаришів багатирської будови, Консель і я швидко одяглись у скафандри; нам лишалось тільки надіти на голову металеві кулі. Але перше ніж встромити голову в кулю, я попросив у капітана дозволу оглянути призначені нам рушниці.

Один з матросів „Наутілуса" показав мені звичайну на вигляд рушницю, приклад якої, зроблений з листової сталі і порожній всередині, був досить великий. В цьому прикладі містилось стиснуте повітря, яке виходило в ствол рушниці, як тільки відкривався клапан, що рухався від собачки. Ящик для куль, вроблений у найтовстішому місці прикладу, містив у собі двадцять електричних куль, які з допомогою пружини автоматично ж спрямовувались у дуло рушниці. Після кожного пострілу рушниця зразу ж заряжалась сама собою.

Капітан Немо просунув голову в кулеподібний ковпак. Консель і я зробили те саме, при чому канадець іронічно побажав нам гарного полювання. Наша верхня одежа закінчувалась мідним, з гвинтовими нарізами коміром, до якого й пригвинчувалась металева каска; крізь три отвори з товстими склами можна було, повертаючи голову в кулі, дивитись на всі боки. Як тільки на наших спинах укріпили апарати Рукейроля, вони зразу почали діяти, і я міг вільно дихати.

Ліхтар Румкорфа висів у мене на поясі — і, взявши рушницю в руки, я приготувався йти. Але в цій важкій одежі, ніби прикутий до підлоги свинцевими підошвами, я, сказати правду, не міг зробити й кроку. Одначе, це було передбачено, і я відчув, як мене вштовхнули в маленьку кімнату, суміжну з гардеробною. Я чув, як замикали за нами двері, і ми опинились у глибокій темряві.

Через кілька хвилин до моїх вух дійшов сильний свист. Я відчув, як по моєму тілу з ніг до голови пробіг холод. Очевидно, з допомогою крана, в каюту впустили знадвору воду, яка линула на нас і незабаром наповнила всю кімнату. Тоді відчинились другі двері, прорубані

в боку корабля, і ми опинились у півсвітлі. Через хвилину ми йшли по морському дну.

Капітан Немо йшов попереду, а його товариш слідом за ним на кілька кроків. Консель і я йшли поруч. Я не почував більше ваги своеї одежі і свого взуття, повітряного резервуару і важкої кулі, в якій моя голова хиталась, як мигдалеве ядро в шкаралупі. Світло, що осявало грунт на глибині десяти метрів під поверхнею океану, здивувало мене своєю потужністю. Сонячне проміння легко проникало крізь цю водну масу й знебарвлювало її. Я ясно відрізняв речі на відстані ста метрів; а далі все дно мінилось ніжними відтінками, які в далечині переходили в синюваті й зникали в безмежній темряві.

Ми йшли по чистому рівному піску, не такому поритому, як на морських берегах, де він постійно зберігає сліди прибою морських хвиль; це був сліпучий килим, справжній рефлектор, який з дивною силою відбивав сонячне проміння. На глибині десяти метрів я міг усе бачити так само ясно, як серед білого дня.

Корпус „Наутілуса", що здавався довгастим підводним каменем, помалу зникав віддалік, але його прожектор, як настане темрява в глибині води, мусів полегшити нам зворотний шлях, поширюючи своє проміння з незвичайною ясністю, про яку не трудно скласти поняття тому, хто бачив на землі різкі білуваті смуги електричного світла. На землі пил, яким насичене повітря, надає їм вигляду сяючого туману; але на морі й під водою це електричне проміння передається з дивною чіткістю.

Ми все йшли, а величезній піщаній долині, здавалось, і кінця не буде. Я розсував руками водні шари, що сходились надо мною, і сліди моїх кроків на піску негайно згладжувались тиском води.

Незабаром я помітив у далечині обриси кількох речей, що ніби висунулись нам назустріч. Я пізнав разюче красиві обриси скель, помережаних найпрекраснішими зразками зоофітів, і був вражений особливим явищем, властивим виключно цьому середовищу.

Була десята година ранку. Сонячне проміння падало на поверхню вод під досить косим кутом і, заломлюючись у водних шарах, як у призмі, забарвлювало по краях скелі, рослини, черепашки, поліпи всіма кольорами сонячного спектра. Очам відкривалось чудове видовище, справжній калейдоскоп, чарівне поєднання кольорів червоного, зеленого, жовтого, оранжевого, фіолетового, синього, як на палітрі найпалкішого художника. Я жалкував, що не міг переказати Конселеві своїх вражінь і захвату. На жаль, я не вмів обмінюватись думками з допомогою умовних знаків, як капітан Немо і його товариш.

Все дно було усіяне поліпами. Різноманітні ізиди, гілки окулін, раніш відомих під назвою „білого корала“, колючі фунгії, що мають форму грибів, анемони, прикріплені до грунту своєю м'язистою ногою, — являли собою красивий квітник, помережаний порпітами, одягнутими в свої віночки з блакитних щупальців; на піску сяяли морські зірки й астерофіти. Мені було жаль топтати своїми ногами ці блискучі зразки молюсків, тисячами розсипані на нашому шляху: тут були концентричні гребінки, молотки, донацеї, справжні стрибучі черепашки, афізії і багато інших мешканців цього невичерпного океану.

Одначе, в мене не було часу, щоб милуватись усім цим видовищем, треба було поспішати, і ми йшли вперед, тим часом як над нашими головами пливли стада фізалій, блакитні щупальці яких розвівались за ними; опалоподібні, ніжнорожеві медузи, облямовані по краях блакитними смужками, прикривали нас, як парасолями, від сонячного проміння, і нарешті пелагії, які освітили б нам дорогу фосфоричним світлом, якби ми йшли вночі.

Всі ці чудеса я бачив на відстані кілометра, на хвилинку спиняючись і знову йдучи за капітаном Немо, скоряючись його знакам. Властивості дна скоро змінились. Пройшовши піщану рівнину, ми йшли по грузькому мулу, який американці називають „оаз“ і який складається виключно з кременистих і вапнякових черепашок. Потім ми йшли долиною водоростей. Ці моріжки, нібито вистелені густою тканиною, своєю м'якістю могли б

змагатися з найбагатшими килимами, зробленими людиною. Зелень, що розстилалась під нашими ногами, розкидалась і над нами. Легкі гірлянди морських водоростей, яких нараховують до двох тисяч видів, переплітались на поверхні води. Я дивився, як плавали їх довгі стрічки, одні кулеподібні, другі трубчасті, кладостефи з своїм тонким листом, лапчасті родоменії, схожі на віяла з кактусів; я помітив, що зелене листя держалось ближче до поверхні моря, а чорне росло в глибоких шарах океану.

Водорості становлять найдивніше явище у всесвітній флорі.[44] Ця родина має як найменші, так і найбільші рослини на земній кулі. Найдрібніших із цих рослин нараховують до сорока тисяч на п'яти квадратних міліметрах, тоді як найбільші водорості досягають п'ятисот метрів у довжину.

Фізалія. Пелагія.
Анемона.

Минуло півтори години, як ми вийшли; був приблизно полудень. Я це взнав по перпендикулярному сонячному промінню, яке не заломлювалось більше. Помалу зникали чарівні барви, і смарагдові й пурпурові кольори зникли з нашого обрію. Ми йшли мірним кроком, і шум наших кроків лунав з незвичайною ясністю. Найменший шелест передавався з такою швидкістю, до якої наше вухо не звикло,—адже вода краще проводить звук, ніж повітря, і він поширюється в ній вчетверо швидше.

Тим часом грунт став дедалі більше знижуватись. Світло набуло одноманітного забарвлення. Ми досягли глибини ста метрів, витримуючи тиск десяти атмосфер. Але мій скафандр був так улаштований і пристосований до цих умов, що я не почував особливого тиску. Тільки в суглобах пальців я почував якусь вагу, але й це неприємне почуття скоро зникло. Втоми, яку я мусів би почувати після двогодинної прогулянки в цьому чудному й незвичному для мене вбранні, я не відчував. Я рухався на диво легко.

На глибині дев'яноста метрів я ще міг бачити сонячне проміння, але воно вже здавалось дуже слабим. За його яскравим сяйвом настав червонуватий присмерк, щось середнє між днем і ніччю. Одначе, ми ще добре бачили дорогу, і нам не було потреби вдаватись до ліхтарів Румкорфа.

Раптом капітан Немо спинився: він почекав, коли я підійду до нього, і показав рукою на якусь темну масу, що виднілась у затінку на близькій від нас відстані.

„Це ліс острова Креспо", — подумав я і не помилився.

РОЗДІЛ XVI

ПІДВОДНИЙ ЛІС

Ми підійшли до краю лісу, який, без сумніву, був одним з найкращих і найбільших володінь капітана Немо. Ліс складався з великих деревовидних рослин, і коли ми проникли під його величезні склепіння, мене дуже вразило чудне розташування його гілок, — розташування, якого я досі ще не бачив.

Трава, що вкривала грунт, не стелилась по землі, гілки кущів не згинались і не прибирали горизонтального напряму. Все підіймалось до поверхні океану. Всі найтонші волокна й стрічки стояли прямо, як залізні прути. Водорості й ліани підіймались перпендикулярно, і такий напрям їх залежав від щільності стихії, яка їх оточувала. Ці рослини були нерухомі і, коли я розсував їх руками, вони зразу ж знову поверталися до свого попереднього положення. Тут панувала вертикальність.

Я скоро звик до такого чудного розташування, як і до відносної темряви, що нас оточувала. Грунт був усіяний гострими уламками. Підводна флора здалась мені дуже багатою, навіть багатшою, ніж під тропічними поясами, бо там утвори її не такі численні. Першими хвилинами я мимоволі плутав утвори різних царств, приймаючи зоофітів за водорості, тварин за рослини. А втім, усякий помилився б на моєму місці. В цьому підводному світі фауна[45] і флора так близько стикаються одна з одною!

Я помітив, що всі ці утвори рослинного царства тільки злегка прикріплені до грунту. Не маючи коренів,

вони не вимагають від грунту живлення, а тільки шукають у ньому точку опертя, і тому їм байдуже, чи стоять вони на піску, на черепашках, на твердих рештках черепошкірих тварин чи на камінні. Ці рослини зобов'язані своїм існуванням воді, яка їх підтримує і годує. Більша частина їх мала замість листя маленькі, химерної форми пластинки; забарвлення їх обмежувалось певною кількістю кольорів — тут змішувались рожеві, зелені, оливкові, рижі й каштанові відтінки. Я знову побачив усі екземпляри, уже бачені мною в гербаріях „Наутілуса"; падіни у вигляді розгорнутих віял, які, здавалось, ждали легкого вітерця; яскраво червоні церамії, ламінарії [46] з їх простягнутими молодими їстівними паростками; нитеподібні й гнучкі нереоцистеї, що розпускаються на височині п'ятнадцяти метрів; букети ацетабулів і безліч інших нецвітучих рослин.

Ацетабул Церамія

Було коло першої години дня, коли капітан Немо подав сигнал до спочинку. З свого боку, я був дуже цим задоволений, і ми витяглись під аларіями, що їх довгі й тонкі стрічковиді стебла підіймались угору, як стріли.

Мене дуже дивувало, що після чотиригодинної прогулянки я не почував голоду. Я не міг собі пояснити, від чого залежав такий стан мого шлунку. Але, замість цього, у мене з'явилось непереможне бажання заснути, як це буває з усіма водолазами. Мої очі скоро заплющились під товстими склами, і я поринув у непробудний сон.

Не знаю, скільки часу тривав мій сон, але, прокинувшись, я помітив, що сонце схилялось до горизонту. Капітан уже встав; я почав потягатись, але одне несподіване явище швидко підняло мене на ноги.

За кілька кроків страховинний морський краб, з метр

заввишки, дивився на мене своїми косими очима, готуючись кинутись на мене. Хоч мій скафандр був досить міцний, щоб захистити мене від цієї тварини, одначе, я не міг приховати жаху, що опанував мене. В цю хвилину прокинулись Консель і матрос „Наутілуса". Капітан Немо вказав на огидну тварину своєму товаришеві, і той вмить убив її прикладом рушниці.

Цей випадок навів мене на думку, що в цих таємничих глибинах можуть зустрітися й небезпечніші тварини, від нападу яких мене не врятує скафандр.

Я вирішив бути обережним. Я гадав, що ми спочивали, дійшовши кінцевої мети нашої прогулянки, але виявилось, що я помилився: капітан Немо не думав вертатись до „Наутілуса" і продовжував свою сміливу подорож.

Грунт усе більше знижувався, і схил, що ставав дедалі крутіший, тягнув на все більшу глибину. Була третя година, коли ми досягли вузької долини, що лежала між двома високими стрімкими скелями, на глибині півтораста метрів. Завдяки нашим удосконаленим апаратам ми пройшли, таким чином, на сто метрів глибше тієї межі, до якої доходять водолази.*

Я кажу: півтораста метрів, хоч і не міг ніякими інструментами виміряти цю глибину. Але я знав, що навіть у найпрозоріших морях сонячне проміння не може проникати далі. Нас оточувала глибока темрява; на відстані десяти кроків нічого не було видно. Я йшов навпомацки, і несподівано побачив досить яскраве, білувате світло. Капітан Немо пустив у дію свій електричний ліхтар, товариш його зробив те саме; ми з Конселем теж пішли за їхнім прикладом. Повертаючи гвинт, я встановив сполучення між котушкою і скляною трубкою, і наші чотири ліхтарі освітили море на двадцять метрів навколо.

Тим часом капітан Немо заглиблювався в таємничий

* Тепер є вже настільки удосконалені скафандри, що водолази можуть спускатися до 160 м. глибини.

морок лісу, кущі ставали дедалі рідші. Рослинне життя зникало помітно раніше від тваринного. На грунті, що зробився майже безплідним, не зустрічалось уже морських рослин, а тим часом він ще кишів тваринами, зоофітами, молюсками й рибами. Дорогою я думав, що електричне освітлення неодмінно привабить до нас багатьох мешканців цього похмурого царства. Та коли вони й наближались до нас, то всетаки держались на дуже сумній для мисливців віддалі.

Нарешті, годині о четвертій наша чудесна екскурсія закінчилась. Перед нами підіймалась велична кам'яна стіна, зібрання величезних уламків, колосальна гранітна скеля, порита похмурими печерами, до яких, одначе, не було приступу.

Це було підніжжя острова Креспо; це була земля.

Раптом капітан Немо спинився; він дав нам знак зробити те саме, і при всьому моєму бажанні піднятись по тій стіні, я мусів відмовитись від цього. Тут кінчались володіння капітана Немо, і він не хотів виходити з їх меж у ту частину земної кулі, з якою він не бажав мати ніяких зносин.

Ми рушили назад. Капітан упевнено йшов на чолі маленького загону. Мені здалося, що тепер ми йшли до „Наутілуса“ зовсім іншою дорогою. Ця нова дорога, дуже крута й важка, вивела нас швидко під поверхню моря. Підіймаючись поволі вгору, ми помалу звикали до щораз меншого тиску на наш організм і таким чином уникнули тих сильних пошкоджень, що так часто трапляються водолазам.

Скоро знову з'явилось денне світло; але сонце вже схилялось до обрію, і знову його заломлені промені оторочували різні речі райдужними кільцями... Ми йшли на глибині десяти метрів серед безлічі маленьких риб усяких порід, численніших, ніж птахи в повітрі, і більш проворних.

В цю хвилину я побачив, що капітан Немо похапцем націлився в річ, що рухалась у кущах. Ледве чуткий посвист пострілу — і вбита тварина впала за кілька кроків від нас.

Це була чудова морська видра, калан, єдине чотириноге, виключно морське. Ця видра, завдовжки півтора метри, очевидно, коштувала дуже дорого. Її хутро, темнокаштанове зверху і сріблясте на череві, належало до тих, які цінятЬся дуже високо. Я милувався цим цікавим ссавцем з круглою головою і короткими вухами, з круглими очима, великими котячими вусами, гострими пазурями на ногах і пухнастим хвостом. Ця дорогоцінна м'ясоїдна тварина, на яку старанно полюють рибалки, стає надзвичайно рідкою і ховається переважно в північній частині Тихого океану, але й там, мабуть, скоро зникне.

Калан

Товариш капітана Немо підкинув тварину собі на плечі, і ми знову рушили в дорогу.

Протягом години ми йшли по піщаній рівнині. Часто вона підіймалась до поверхні моря й не доходила до неї всього на якихось два метри. Я бачив, як виразно відбивались, але в зворотному положенні, наші постаті у верхньому шарі води; над нами виднілась така ж група, яка з цілковитою точністю віддавала наші рухи й жести, з тією тільки ріжницею, що вона рухалась догори ногами.

Ще явище, гідне уваги. Над нами проносились густі хмари, що швидко з'являлись і таксамо швидко зникали. Подумавши, я зрозумів, що поява цих мнимих хмар залежала від мінливої товщини води. Я відрізняв хвилясті хребти баранців і навіть міг уловити на поверхні моря тіні великих птахів, що пролітали над нашими головами.

Мені довелось бути свідком одного з найудаліших пострілів, які будьколи примушували тремтіти серце мисливця. Ми бачили великого птаха з широко роз-

простертими крилами, який шугав над нами. Капітан Немо націлившись і вистрілив, коли птах був за кілька метрів від хвиль. Смертельно ранений птах упав недалеко від вправного мисливця, який і заволодів ним. Це був альбатрос найкращої породи, чудовий екземпляр морських птиць. Полювання на птаха не затримало нас. Протягом двох годин ми йшли то піщаними долинами, то луками, вкритими водоростями і майже непрохідними. Я вже зовсім вибивався з сил, аж раптом показалось легке світло, яке на кілометр освітило морський морок. Це був прожектор „Наутілуса". Нам лишалось менше двадцяти хвилин ходу до судна, але одна несподівана зустріч затримала наш поворот.

Я йшов позаду за двадцять кроків від супутників. Раптом капітан Немо швидко повернувся, підійшов до мене і своєю міцною рукою пригнув мене до землі, а його товариш зробив те саме з Конселем. Першу хвилину я не знав, що й подумати про цей несподіваний напад, але бачачи, що капітан Немо теж ліг поруч мене й лежить нерухомо, я заспокоївся.

Я лежав на землі під прикриттям групи водоростей; піднявши голову, я побачив величезні тіні, що з шумом проносились над нами й видавали фосфоричний блиск.

Кров похолола в моїх жилах, коли я зрозумів, який страшний ворог загрожує нам. Це була пара тинторій, жахних акул-людожерів, з величезними хвостами, з тьмяними, скляними очима, що виділяли з отворів навколо морди фосфоричну речовину. Це — потворні вогненні мухи, здатні роздушити своїми залізними щелепами людину.

На щастя, ці зажерливі тварини погано бачать. Вони пронеслись, не помітивши нас, і ми ніби чудом звільнились від небезпеки, далеко більшої, ніж зустріч з тигром у лісі.

Через півгодини ми досягли „Наутілуса", ідучи на світло його прожектора. Зовнішні двері були відчинені, і капітан Немо зразу ж замкнув їх, як тільки ми ввійшли

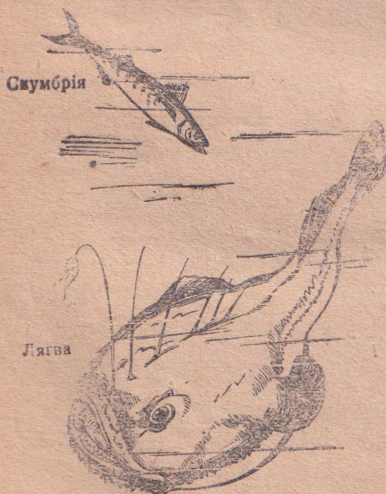
в першу каюту. Потім він натиснув пружину. Я почув, як у середині корабля почав діяти насос, і відчув, що вода убуває, а через кілька хвилин у каюті не лишилось ні краплі. Тоді внутрішні двері відчинились, і ми ввійшли в гардеробну.

Там ми скинули свої скафандри, і я нарешті добрався до своєї кімнати, змучений, сонний, голодний, але буквально зачарований цією дивною підводною прогулянкою.

РОЗДІЛ XVII

ШІСТНАДЦЯТЬ ТИСЯЧ КІЛОМЕТРІВ ПІД ПОВЕРХНЕЮ ТИХОГО ОКЕАНУ

Наступного дня, 18 листопада, зовсім спочивши після вчорашньої втоми, я вийшов на платформу в той час, коли підшкіпер „Наутілуса" промовляв свою щоденну фразу. Мені спало на думку, що ця фраза стосується до стану моря, або, найпевніше, означає: „Немає нічого на видноті". Дійсно, перед нами розстилалась водна пустиня; на горизонті не видно було жодного паруса. Вночі зникли горби острова Креспо. Море забарвлювалось чудовим синім кольором. Хвиляста поверхня, вкрита великими брижами, нагадувала красиві узори муарової тканини.

В той час як я милувався чудовою картиною океану, що розстилався передо мною, на платформу вийшов капітан Немо. Він, здавалось, не помічав моєї присутності й почав свої астрономічні спостереження. Кінчивши їх, він оперся на стінку рубки і став дивитись на поверхню моря.

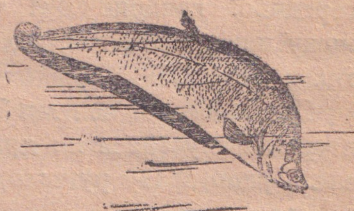
Тим часом на платформу піднялись двадцять матросів „Наутілуса", все люди сильні й добре збудовані.

Вони стали витягати сіті, закинуті напередодні ввечері. Всі вони були мовчазні й розмовляли між собою тою чудною говіркою, якої я ніяк не міг зрозуміти і навіть не міг визначити її походження.

Сіті витягли на борт корабля. В них я побачив багато цікавих видів, яких безліч водиться в цих рибних морях. Тут були лягви, балісти з поперечними червоними смугами; тетродони-півмісяці, отрута яких дуже сильна; кілька жовтуватих міног; волосохвости, які розвитком свого електричного органа не поступаються ні гнюсові, ні електричному вугреві; нотоптери з темними попереч-

Волосохвіст

Нотоптер

ними смугами; зеленувата тріска, кілька бичків; нарешті, риба багато більших розмірів: каранкси з величезною головою на метр завдовжки, кілька красивих скумбрій, прикрашених голубими й срібними кольорами, і три чудових тунця, яких не могла врятувати від сітей швидкість їхніх рухів. В сітях було більше тисячі фунтів риби.

Здобич була негайно спущена в кухню, і корабель поновив необхідний запас повітря; я думав, що ми будемо продовжувати свою підводну подорож, і хотів уже спуститися у каюту, аж раптом капітан Немо звернувся до мене і спитав:

— Чи знаєте ви, пане професор, яка велика глибина океану?

— Мені знайомі, капітане, принаймні всі результати, здобуті з допомогою виміру.

— Чи можете ви назвати мені деякі цифри, щоб я міг, в разі потреби, перевірити їх?

— Охоче, — відповів я. — Якщо я не помиляюсь, середня глибина північної частини Атлантичного океану дорівнює восьми тисячам двісті метрам, а Середземного моря — двом тисячам п'ятсот метрам. Найзначніші виміри були зроблені в південній частині Атлантичного океану, коло тридцять п'ятого градусу, і вони показали дванадцять тисяч метрів, чотирнадцять тисяч дев'яносто один метр і п'ятнадцять тисяч сто сорок дев'ять метрів. Словом, гадають, що, вирівнявши морське дно, мали б середню глибину щось із сім кілометрів.

— Гаразд, пане професор, — відповів капітан Немо,— але я сподіваюсь показати вам дещо цікавіше. Щождо середньої глибини цієї частини Тихого океану, то я можу повідомити вас, що вона не перевищує чотирьох тисяч метрів.[47]

Сказавши це, капітан Немо направився до підйомних дверей і спустився по драбині. Я пішов вниз у великий зал. Судно зразу рушило, і лаг показував скорість 40 км. на годину.

Минали дні й тижні, а побачення мої з капітаном Немо були, як і раніше, рідкі. Він часто подовгу не показувався.

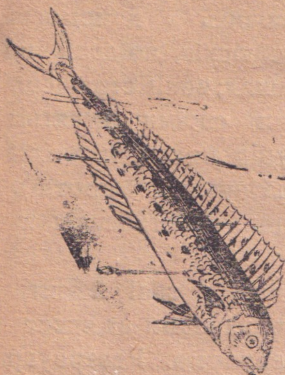
Його підшкіпер правильно відзначав на карті місце знаходження судна, так що я міг з точністю визначити шлях „Наутілуса".

Консель і Ленд часто проводили дні зо мною. Консель розказував своєму другові про всі чудеса, які він побачив під час нашої підводної прогулянки, і канадець жалкував, що не пішов з нами.

Майже щодня віконниці у вікнах залу відчинялись на кілька годин, і ми знову з захопленням дивились на таємниці підводного світу.

„Наутілус" продовжував іти на південний схід і держався між ста і ста п'ятдесятьма метрами глибини. А втім, одного разу, не знаю, з якої причини, він раптом спустився на глибину двох тисяч метрів. Стоградусний термометр показував 4,25°: це температура, властива на такій глибині всім широтам.

26 листопада, о третій годині ранку, „Наутілус" перетяв тропік Рака під 172° довготи, 27 числа він пройшов повз Сандвічеві острови, де 14 лютого 1779 року загинув славетний Кук.[48] Ми пропливли вже 19.400 км. з часу нашого відплиття. Вранці, вийшовши на платформу, я побачив на відстані 4 км. під вітром Гаваї, найбільший з семи островів цієї групи. Я ясно відрізнив його оброблене узбережжя, пасма гір, що йшли паралельно береговї, вулкани, над якими височиться Мауна-Кеа, що підіймається на п'ять тисяч метрів над рівнем моря.

Корифена

„Наутілус" держався південно-східного напряму. 1 грудня він перетяв екватор під 142° довготи, а 4-го числа, після швидкого переходу, ми без ніяких пригод досягли групи Маркізових островів. Я бачив тільки лісисті гори, що вимальовувались на обрії, бо капітан Немо не любив наближатись до берегів. Тут нам піймались у сіті чудові екземпляри риб: корифени з блакитними плавцями і золотистим хвостом, м'ясо яких не має до себе подібного в цілому світі; хологімноси, майже позбавлені луски, і дуже смачні; остКоринкуси з костяними щелепами; жовтуваті тазари, які не поступаються макрелі: все — риба, достойна почесного місця в їдальні нашого корабля. Минувши ці острови, „Наутілус" з 4-го до 11 грудня пройшов щось із 4000 кілометрів. Плавання це відзначилось зустріччю з величезною кількістю кальмарів, цікавих молюсків, що дуже схожі на каракатиць.

Кальмар

Вночі з 9 на 10 грудня „Наутілус“ зустрів цілу армію цих молюсків, — тварини ці виключно морські. Їх можна було рахувати мільйонами. Вони переселялись з помірного поясу в жаркий, пливучи шляхом оселедців і сардин. Ми дивились крізь товсті кришталеві шибки, як вони швидко пливли задом, рухаючись з допомогою своєї лійки, переслідували риб і молюсків, поїдали маленьких і самі ставали їжею для більших; вони страшенно метушилися, безупинно розмахуючи своїми десятьма щупальцями, схожими на головний убір повітряних змій. Не зважаючи на швидкість ходу, „Наутілус“ протягом кількох годин плив серед цих тварин, яких безліч потрапляло в сіті.

Вдень 11 грудня я сидів у великому залі й читав. Нед Ленд і Консель дивились з бокових вікон на яскраво освітлені води. „Наутілус“ стояв нерухомо. Резервуари його були наповнені, і він держався на глибині тисячі метрів, у мало населених шарах океану, куди тільки зрідка заглядають хібащо великі риби. Я читав у цей час прекрасну книгу Жана Мaсе — „Слуги шлунку“, як ось Консель зненацька урвав моє читання.

— Підійдіть сюди, пане професор, — сказав він якимсь чудним голосом.

— Що сталося, Консель?

— Подивіться тільки!

Я встав, підійшов до вікна, сперся на лікоть і став дивитись. У просторі, яскраво освітленому електрикою, я побачив величезну чорну масу, що нерухомо висіла посеред води. Я уважно розглядав, стараючись пізнати, до якої породи належить ця величезна китовида тварина, але раптом несподівана думка промайнула в моєму розумі.

— Корабель! — скрикнув я.

— Так, — відповів канадець, — це потоплий корабель із зламаним рангоутом.[49]

Нед Ленд не помилявся. Перед нами був корабель, обрізані ванти якого висіли по боках. Корпус його був, здавалось, міцний, і нещастя, очевидно, сталось лише

кілька годин тому. Рештки від трьох щогол, зрубаних на півметра вище від палуби, означали, що в цій боротьбі судно мусіло пожертвувати своїм рангоутом. Налившись водою, воно лежало на лівому боці. Важко було дивитись на цей загиблий у хвилях корабель, але ще важче було дивитись на його палубу, де лежало кілька трупів, обплутаних мотузами. Я нарахував чотирьох чоловіків, з яких один стояв біля стерна, — і ще жінку з дитиною на руках, яка наполовину висунулась з гратчастого отвору юта.

Ми стояли, схвильовані, не мовлячи слова, перед цією картиною катастрофи. І я вже бачив, як наближались величезні акули, блискаючи вогненними очима, приваблені запахом людського м'яса.

РОЗДІЛ XVIII

ВАНІКОРО

Ми, як і раніше, жили, мов відчужені, на „Наутілусі", що продовжував своє плавання. 11 грудня ми побачили архіпелаг Помоту, що простягався на 1000 кілометрів від східно-південного сходу до західно-північного заходу, між 13° 30′ та 23° 50′ південної широти і 125° 30′ та 151° 30′ західної довготи. Цей архіпелаг займає поверхню 5900 квадратних кілометрів і складається з шестидесяти груп островів. Острови ці коралові. В наслідок повільного, але безперервного підвищення, спричиненого роботою поліпів, вони, можливо, згодом з'єднаються між собою. Потім цей новий острів з'єднається з сусіднім архіпелагом, і від Нової Зеландії до Нової Каледонії аж до Маркізових островів простягнеться континент.

Одного разу я став розвивати цю думку при капітані Немо, але він холодно відповів мені:

— Земля потребує нових людей, а не нових континентів!

Під час свого плавання „Наутілус" випадково підійшов до острова Клермон-Тоннер, одного з найцікавіших у цьому архіпелазі, відкритому в 1882 році капітаном „Мінерви" Беллом; і я міг вивчати дивних мадрепор, яким зобов'язані своїм походженням усі острови цього океану.

Мадрепори, яких не треба плутати з простими коралами, являють собою тканину, вкриту вапняковою корою. З цих вапнякових скелетів утворюються скелі, підводні рифи, маленькі й великі острови. Тут вони утво-

рюють кільце, яке оточує лагуну, тобто маленьке внутрішнє озеро, яке з'єднується з морем з допомогою каналів. Там вони будують підводні бар'єрні рифи, а в інших місцях вони на значній глибині споруджають зубчасті рифи високими прямими стінами.

Проходячи на відстані кількох кілометрів від берегів острова Клермон-Тоннера, я дивувався гігантській роботі, виконаній такими мікроскопічними робітниками.

Над цими стінами спеціально працювали поліпи, відомі під назвою мілепор, поритів, астрей і меандрин. Ці поліпи розвиваються переважно близько поверхні моря, в його бурхливих хвилях, отже, починають свої будівлі згори, а потім помалу спускають їх униз разом з уламками, що правлять для них за підвалину. Принаймні, така є теорія Дарвіна, яка пояснює таким способом утворення коралових островів; ця теорія, на мою думку, правдоподібніша від тієї, яка твердить, що для робіт мадрепор за підвалину правлять вершини гір або вулканів, які містяться на кілька метрів нижче від рівня моря.

Я міг дуже зблизька спостерігати ці надзвичайні стіни, бо вони, як виявилось при вимірюванні, спускаються вертикально до трьохсот метрів у глибину, і наше електричне освітлення надавало незвичайно яскравого блиску цій лиснючій вапняковій масі.

Одного разу я дуже здивував Конселя своєю відповіддю на його запитання про тривалість часу, потрібного для утворення цих колосальних будівель. Я сказав йому, що, на думку вчених, збільшення їх дорівнює трьом міліметрам за століття.

— Виходить, щоб спорудити ці стіни, — сказав він мені, — треба було...

— Сто дев'яносто дві тисячі років. А утворення кам'яного вугілля, тобто мінералізація лісів, затоплених поводями, і охолодження базальтових скель потребували ще більшого часу.

Коли „Наутілус“ виринув на поверхню океану, я міг милуватись низинним і лісистим островом Клермон-Тоннер на всьому його протязі. Очевидно, плодючості його мадрепорових скель багато сприяли смерчі й бурі. Зерно, занесене ураганом з сусідньої землі, упало одного чудового дня на вапнякові шари, насичені розкладеними останками риб і морських рослин, які утворили грунт, придатний для життя рослин. Кокосовий горіх, викинутий хвилями на цей новий берег, укорінився на ньому. Виростаючи, дерево затримувало випари; утворився струмок; помалу острів укрився рослинністю. Разом із стовбурами дерев, вирваних вітром на сусідніх островах, припливли до берега нижчі тварини, черви й комахи. Черепахи почали класти там свої яйця. На молодих деревах птиці стали вити гнізда. Таким чином розвивалось тваринне життя, і нарешті прибула людина, приваблена родючим і зеленіючим островом. Так виникли ці острови, величезні утвори мікроскопічних тварин.

Надвечір Клермон-Тоннер зник у далечині, і „Наутілус“ значно змінив свій напрям. Дійшовши до тропіка Козерога, під 135° довготи, він направився на західно-північний захід і пройшов увесь тропічний пояс. Хоч сонце й щедро розкидало своє літнє проміння, але ми не страждали від спеки: на глибині тридцяти або сорока метрів температура була не вища 10 або 12 градусів.

15 грудня як пройшли повз чарівні Острови Товариства і граціозний Таіті, перлину Тихого океану, що лежали збоку, на схід від нас. Вранці, за кілька кілометрів з підвітряної сторони, я побачив високі вершини цього острова. Його води постачили їдальні корабля чудову рибу.

„Наутілус“ пройшов усього 16.200 кілометрів. Коли він проходив між архіпелагом Тонга-Табу і архіпелагом Мореплавців, де був убитий капітан де Лангль, друг Ла-Перуза, то вимірів за лагом було зроблено на 19.440 кілометрів. Потім перед нами відкрився архіпелаг Фіджі.

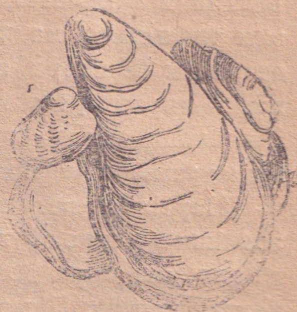
Архіпелаг цей тягнеться на 400 кілометрів від півночі на південь і на 180 кілометрів з заходу на схід між

6° і 2° південної широти і 174° і 179° західної довготи. Він складається з кількох малих і великих островів та рифів. „Наутілус“ підійшов до бухти Уалеа, місця жахливих пригод капітана Дільона — першого, кому вдалось розгадати таємницю катастрофи Ла-Перуза.[59]

Цю бухту ми винишпорили по дорозі кілька разів і зібрали величезну кількість чудових устриць. Ми з пожадливістю накинулись на них і розкривали їх за столом же.

Устрична мілина Уалеа мусіла бути дуже велика і, без сумніву, якби не численні причини, що зумовлюють винищення устриць, то подібне згромадження скойок загатило б цілі бухти, бо одна устриця може дати до двох мільйонів яєчок.

І якщо цей раз Нед Лендові не довелось покаятись у своїй ненажерливості, то єдино тому, що устриці ніколи не спричиняють шлункового розладу. Справді, треба взяти не менше шістнадцяти дюжин цих безголових молюсків, щоб мати триста п'ятнадцять грамів азотистих речовин, необхідних для щоденного живлення кожної людини.

Устриці

25 грудня „Наутілус“ ішов посеред Ново-Гебридського архіпелагу. Ця група складається, головним чином, з дев'яти великих островів і утворює смугу на 480 км., яка тягнеться від північного заходу на південний схід, між 15° і 2° південної широти і 164° і 168° довготи. Ми пройшли досить близько від острова Ору. Під час моїх полуденних спостережень він здався мені масою зелених лісів, увінчаних дуже високою гостроверхою горою.

Я не бачив капітана Немо цілий тиждень. Тільки вранці 27 числа він прийшов у великий зал і, як звичайно, зустрів мене так, немов ми з ним розлучились тільки п'ять хвилин тому. Я розшукував на карті шлях

„Наутілуса". Капітан підійшов, показав пальцем на одне місце карти й промовив:

— Ванікоро.

Це ім'я вмить подіяло на мене: так звались маленькі острови, коло яких загинули кораблі Ла-Перуза. Я швидко встав.

— „Наутілус" пливе до Ванікоро? — спитав я.

— Так, пане професор, — відповів капітан.

— І мені можна буде одвідати славетні острови, де загинули кораблі Ла-Перуза — „Бусоль" і „Астролябія"?

— Якщо ви цього бажаєте, пане професор.

— Коли ми будемо біля Ванікоро?

— Ми вже прийшли, пане професор.

Я вийшов на платформу в супроводі капітана Немо і почав жадібно дивитись на горизонт.

На північному сході височили два неоднакової величини вулканічні острови, оточені підводним кораловим рифом, які мали 80 км. в обводі. Ми були перед островом Ванікоро, який Дюмон-Дюрвіль назвав Островом Відкриття, і якраз перед маленькою гаванню Вану. Здавалось, земля вся була вкрита зеленню, починаючи від морського берега і до найдальших внутрішніх вершин.

„Наутілус" вступив у вузький прохід і, проминувши зовнішню огорожу з скель, опинився за лінією прибою, де глибина моря доходила до шістдесяти і навіть вісімдесяти метрів. Під тінню зеленіючих корнепусків я побачив з дюжину тубільців, які з величезним подивом дивились на наше наближення. Це чорнувате довге тіло, яке рухалось на поверхні води, мабуть, повинно було здаватись їм якоюсь страшною китовидою твариною, якої слід було остерігатись.

У цю хвилину капітан Немо спитав мене, що я знаю про катастрофу Ла-Перуза.

— Те, що знає про неї весь світ, капітане, — відповів я йому.

— А чи можете ви мені сказати, що про неї відомо всьому світові? — спитав він мене трохи іронічно.

— Можу, звичайно.

Я йому розповів, що відкрили останні розшуки Дюмон-Дюрвіля, і викладу тепер у кількох словах наслідки цих розшуків.

Ла-Перуз і його помічник, капітан де Лангль, були послані в 1785 році французьким урядом у плавання навколо світу. Вони вирушили на корветах „Бусоль" і „Астролябія" і не вернулись більше.

Французький уряд, що турбувався про долю двох корветів, спорядив у 1791 році два великі судна — „Розшук" і „Надію". 28 вересня ці кораблі вийшли з Бреста під начальством д'Ентркасто. Через два місяці, з оповідання Бовена, командира „Альбермаля", дізнались, що на берегах Нової Георгії бачили уламки кораблів. Але д'Ентркасто, який не знав або не хотів знати про цю звістку, поплив до Островів Адміралтейства.

Він шукав недбайливо. „Розшук" і „Надія" пройшли повз Ванікоро, навіть не спиняючись; кінець-кінцем, ця подорож закінчилась дуже нещасливо: капітан д'Ентркасто, два його помічники й багато матросів його екіпажу позбулися життя.

Капітан Ділон, досвідчений моряк, який добре знав Тихий океан, перший відшукав сліди потонулих. 15 травня 1824 року його корабель проходив повз острів Тікопія, один з Ново-Гебридських островів. Там якийсь тубілець, що приплив у пірозі, продав йому срібний ефес шпаги, на якому ще лишались сліди вирізаних літер. До цього він додав, що шість років тому, під час свого перебування ня Ванікоро, він бачив там двох европейців з кораблів, які розбились багато років тому об підводні рифи острова.

Ділон догадався, що мова йшла про кораблі Ла-Перуза, зникнення яких схвилювало весь світ. Він хотів іти до Ванікоро, де, за словами тубільця, були уламки кораблів, але вітер і течії перешкодили йому.

Ділон вернувся в Калькутту. Там у його розпорядження був даний корабель, який назвали „Розшук", і 23 січня 1827 року він знову вирушив у дорогу.

Після кількох зупинок у різних пунктах Тихого океану,

7 липня 1827 року „Розшук“ кинув якір перед Ванікоро, в тій самій гавані Вану, де тепер спинився „Наутілус“. Ділон знайшов тут численні рештки аварії: залізні інструменти, якорі, блоки, каменометну мортиру, гарматне вісімнадцятифунтове ядро, уламки астрономічних інструментів, шматок гакаборту [51] й бронзовий дзвін з написом: „Виливав Базен“. Не лишалось найменшого сумніву, що саме це було місце, де загинули кораблі Ла-Перуза.

Для поповнення своїх довідок Ділон залишився на місці нещастя до жовтня 1827 року. Потім він покинув Ванікоро, направився до Нової Зеландії, звідти в Індію, і 7 квітня 1828 року кинув якір у Калькутті, а потім вернувся до Франції.

В цей самий час Дюмон-Дюрвіль, нічого не знаючи про труди Ділона, відправився в другий бік шукати місце загибелі кораблів. Він вийшов у море на кораблі „Астролябія“ і кинув якір перед Гобарт-Тоуном через два місяці після того, як Ділон поїхав з Ванікоро. Тут він дізнався про результати, здобуті Ділоном, і вирішив іти по його слідах.

10 лютого 1828 року „Астролябія“ спинилась перед Тікопією, взяла за провідника й перекладача одного моряка, що оселився на цьому острові, рушила до Ванікоро й кинула якір у гавані Вану.

Кілька матросів обійшли острів навколо і принесли кілька незначних уламків. Тубільці, одержавши подарунки і переконавшись, що їм нема чого боятись, зважились провести на місце, де розбилися кораблі, підшкіпера Жакіно.

Там, на глибині семи-восьми метрів, між рифами Паку й Вану, лежали якорі, гармати й свинцеві болванки, вкриті вапняковим осадом. Шлюпка й китоловний човен „Астролябії“ вирушили до цього місця, і екіпажеві їх коштувало великих зусиль витягти якір, восьмифунтову гармату й дві мідні каменометні мортири.

Розпитуючи тубільців, Дюмон-Дюрвіль дізнався також, що Ла-Перуз, утративши обидва кораблі, які розбились об підводні рифи острова, збудував невелике судно,

поплив далі й удруге зазнав катастрофи... Але де — цього вони не знали.

Тоді командир „Астролябії" спорудив на острові пам'ятник славетному мореплавцеві і його товаришам. Це була проста чотиригранна піраміда, що стояла на кораловому підніжжі.

Дюмон-Дюрвіль хотів вирушити зразу, але його екіпаж був виснажений малярією, звичайною на цих нездорових берегах, сам він теж був дуже хворий; через це він знявся з якоря тільки 17 березня.

Тим часом французький уряд, побоюючись, що Дюмон-Дюрвілеві невідомі труди Ділона, послав у Ванікоро корвет „Байонет". Через два місяці після відплиття „Астролябії" корвет „Байонет" приплив до Ванікоро, не знайшов там ніяких нових документів, але переконався, що тубільці пощадили пам'ятник Ла-Перузові.

Ось зміст мого оповідання капітанові Немо.

— Отже, — сказав він, вислухавши мене, — ще невідомо, де загинуло третє судно, збудоване Ла-Перузом після катастрофи на острові Ванікоро?

— Невідомо.

Капітан Немо нічого не відповів і зробив мені знак іти за ним у великий зал. „Наутілус" занурився на глибину кількох метрів, і віконниці відсунулись.

Я кинувся до вікна, і під цими кораловими шарами, крізь міріади чарівних рибок, побачив кілька уламків, яких не могли витягти драгою.[52] Тут були залізні ланцюги, якорі, гармати, ядра, форштевень, одне слово, всі речі, які належали загиблим кораблям і тепер укрились живими квітами. Поки я розглядав ці сумні уламки, капітан Немо сказав мені серйозним голосом:

— Коли кораблі Ла-Перуза сіли на мілину біля берегів Ванікоро й скоро пішли на дно, тубільці прийняли потерпілих досить добре. Потерпілі оселились на острові й збудували маленький корабель з уламків двох великих. Кілька матросів добровільно лишились на Ванікоро. А інші, хворі й слабі, поїхали з Ла-Перузом. Вони відправились до Соломонових островів і всі загинули на

західному березі головного острова групи, між мисами Обману й Задоволення.

— Як ви про це дізнались? — скрикнув я.

— Ось що я знайшов на місці останньої аварії!

Капітан Немо показав мені ящик з білого заліза, увесь поїдений солоною водою. Він розчинив його, і я побачив зв'язку паперів, хоч пожовклих, але які ще можна було читати.

Серед них були інструкції морського міністра командиру Ла-Перузові.

РОЗДІЛ XIX

ТОРРЕСОВА ПРОТОКА

Вночі з 27 на 28 грудня „Наутілус“ з надзвичайною поспішністю покинув Ванікоро.

Він узяв південно-західний напрям і за три дні пройшов 3000 кілометрів, які відділяють групу островів Ла-Перуза від південно-східної сторони Нової Гвінеї.

До 2 січня ми зробили 22.680 кілометрів з дня нашого виходу з Японських морів. Перед „Наутілусом“ розстилалось небезпечне Коралове море північно-східного берега Австралії. Наш корабель плив на відстані кількох кілометрів від жахливого рифа, де 10 червня 1770 року мало не загинули судна Кука. Корабель, яким плив Кук, ударився об скелю, і тільки тому не пішов на дно, що шматок коралової маси, який відломився в наслідок удару, заткнув отвір у корпусі корабля.

Мені дуже хотілось одвідати цей підводний риф, завдовжки 700 кілометрів, об який з страшною силою і шумом, схожим на гуркоти грому, розбивалось у вічному хвилюванні море. Але в цей час похилі площі „Наутілуса“ тягли нас у глибину, і я зовсім не міг бачити високих коралових стін. Мені довелось задовольнитись різними зразками риб, що попадали в наші сіті. Серед них були герми, вид макрелей, завбільшки з тунця, з поперечними смугами на блакитнуватому череві, які зникають, як тільки риба вмирає. Риби ці супроводили нас цілими зграями і постачали нам дуже смачне м’ясо. Крім того, ми піймали дуже багато летючих риб — справжніх підводних ластівок, які темними ночами раз-у-раз бороз-

нять своїми фосфоричними світячими фігурами повітря й воду.

Через два дні, тобто 4 січня, ми проминули Коралове море і побачили береги Нової Гвінеї. З цього приводу капітан Немо сказав мені про свій намір пройти в Індійський океан Торресовою протокою, що відділяє Австралію від нової Гвінеї.

Ми наближались до найбільш небезпечної протоки на земній кулі — цією протокою ледве насмілюються пропливати найвідважніші мореплавці. Ширина її дорівнює майже 130 кілометрам, але безліч великих і малих островів, скель і підводного каміння загороджують її і роблять майже непрохідною для суден. Через це капітан Немо вжив усіх необхідних застережних заходів.

Похитуючись на поверхні хвиль, „Наутілус" посувався помірним ходом. Його гвинт, як хвіст кита, поволі розтинав хвилі.

Користуючись цією обставиною, я і обидва мої товариші вийшли на платформу, завжди порожню. Перед нами височилось приміщення стернового, і, коли не помиляюсь, капітан Немо був там і сам керував „Наутілусом".

У мене в руках були чудові карти Торресової протоки, і я розглядав їх з великою увагою. Море шалено кипіло круг „Наутілуса". Течія линула з південного сходу на північний захід з швидкістю 5 км. і розбивалась об коралові виступи, що підіймались де-не-де над поверхнею хвиль.

— Погане море, — сказав мені Нед Ленд.

— Дійсно погане, — відповів я, — і зовсім непридатне для такого судна, як „Наутілус".

— Мабуть, — відказав канадець — цей проклятий капітан добре знає свій шлях, бо я бачу коралові рифи, об які розбився б на друзки його корабель, якби тільки доторкнувся до них.

Становище було дійсно небезпечне, але „Наутілус" покищо щасливо линув серед жахливих рифів. Він узяв курс більше на північ, пройшов коло острова Муррей і вернувся на південний схід до Кумберлендського про-

ходу. Я думав, що він прямо вдариться об берег, але, звернувши на північний захід, він пішов між численними маловідомими, великими й малими островами. Ще раз „Наутілус" змінив свій напрям і, звернувши прямо на захід, пройшов до острова Гвебороара.

Була третя година після полудня. Морський приплив майже досяг своєї найвищої точки, і хвилювання стихало. „Наутілус" наблизився до острова з його чудовим узліссям з панданів.[53] Цей острів був від нас на відстані чотирьох кілометрів. Раптом сильний поштовх перекинув мене. „Наутілус" ударився об підводний риф і спинився нерухомо, трохи похилившись на лівий бік.

Підвівшись, я побачив на платформі капітана Немо і його підшкіпера. Вони оглядали положення корабля і обмінювались короткими фразами своєю незрозумілою мовою.

Ось у якому ми були становищі. З правого боку, на відстані 4 кілометрів, виднівся острів Гвебороар, що його берег від півночі на захід закруглявся, як величезна рука. На південь і схід уже показувались кілька коралових виступів, які відкривав морський відплив. Ми стояли на мілині і, до того ж, у такому морі, де припливи дуже слабі, — обставина дуже неприємна для „Наутілуса", який мав знятися з мілини. Судно, одначе, аж ніяк не постраждало — такий міцний був його корпус. Але воно рискувало назавжди залишитись на підводних рифах, і в такому разі корабель капітана Немо загинув би.

До мене підійшов незворушний, холоднокровний капітан, що завжди володів собою; він не здавався ні схвильованим, ні засмученим.

— Нещастя? — спитав я його.

— Ні, пригода, — відповів він мені.

— Але пригода, — відказав я, — яка, може, примусить вас зробитись мешканцем ненависної вам землі!

Капітан Немо кинув на мене загадковий погляд і зробив заперечний рух, який ясно говорив, що ніколи і ні в якому разі його нога не торкнеться землі. Потім він сказав:

— Пане Аронакс, „Наутілус“ не гине, він ще буде носити вас серед океану. Наша подорож тільки починається, і я не бажаю так скоро позбутись честі вашої присутності.

— Алеж, капітане, — відказав я, не відповідаючи на насмішкуватий тон його мови, — тепер „Наутілус“ стоїть на мілині в чистому морі. В Тихому океані не буває сильних припливів, і якщо ви не викинете всього баласту, — а це мені здається неможливим, — то я не розумію, як судно зрушить з місця.

— Ви маєте рацію, пане професор, у Тихому океані не буває сильних припливів, — відповів капітан Немо, — але в Торресовій протоці вода підіймається на півтора метра. Сьогодні 4 січня, через п'ять днів буде повний місяць, і я буду дуже здивований, якщо того дня морський приплив не зрушить „Наутілуса“ з місця.

Сказавши це, капітан Немо в супроводі підшкіпера пішов у середину „Наутілуса“. Судно стояло нерухомо, немов коралові поліпи вже зміцнили його своїм непорушним цементом.

— Що ж буде далі, пане професор? — сказав Нед Ленд, підійшовши до мене, коли пішов капітан.

— Ми будемо спокійно дожидатись припливу 9 числа.

— І тільки?

— І тільки.

— І цей капітан не подумає кинути свої якорі, не пустить у хід своїх машин і не зробить нічого, щоб зрушити з місця?

— Алеж досить буде самого припливу, — простодушно відповів Консель.

Канадець глянув на Конселя і знизав плечима. В ньому заговорив моряк.

— Пане професор, — скрикнув він, — повірте мені — цей шматок заліза ніколи не буде плавати ні на воді, ні під водою! Він тепер годиться тільки для продажу на вагу. Я гадаю, що прийшов час розрахуватися з капітаном Немо.

— Друже Нед, — відповів я, — не поспішайте ховати славний „Наутілус". Через чотири дні ми взнаємо на ділі, чи сильні припливи в Тихому океані. До того ж, ваша порада тікати була б доречна коло берегів Англії або Прованса, але коло берегів Нової Гвінеї — зовсім інша річ; ми ще встигнемо вжити цього крайнього заходу, якщо „Наутілус" дійсно не зрушить з місця. Але для мене, признатись, це буде неприємною обставиною.

— Чи не можна, принаймні, побувати на цій землі? — спитав Нед Ленд. — Ось острів; на цьому острові ростуть дерева. Під цими деревами живуть земні тварини, які можуть давати котлети й ростбіф, яких я покуштував би з задоволенням.

— Цього разу друг Нед має рацію, — сказав Консель, — і я згоден з його думкою. Чи не можете ви, пане професор, попросити вашого друга, капітана Немо, висадити нас на землю хоч би тільки для того, щоб не розучитись ходити по твердих частинах нашої планети.

— Я можу попросити його про це, — відповів я, — але він відмовить.

— Якби ви рискнули, — сказав Консель, — тоді б ми дізнались, принаймні, наскільки люб'язний капітан.

На моє здивування, капітан Немо згодився на мою прозьбу, і навіть з великою люб'язністю і запобігливістю, не вимагаючи обіцянки вернутись на корабель.

Другого дня, 5 січня, човен звільнили з його приміщення і спустили з платформи в море. Два матроси зробили це досить легко. О восьмій годині вранці ми відчалили від „Наутілуса," озброївшись електричними рушницями й сокирами. Море було досить спокійне, дув легкий береговий вітрець. Консель і я старанно гребли, а Нед керував човном у вузьких проходах, що утворились між бурунами. Човен добре корився стерну і йшов швидко.

Нед Ленд не міг стримати своєї радості. Це був полонений, що вирвався з тюрми і забув, що йому треба знову туди вернутись.

— М'ясо! повторяв він. — Ми їстимемо м'ясо, і яке м'ясо! Справжню дичину! Правда, без хліба. Я не кажу, що риба — погана річ, але не слід зловживати нею, і кусок свіжої дичини, підсмажений на жару, може приємно різноманітнити їжу.

— Ненажера! — відповів Консель. — У мене від його слів слинки течуть.

— Лишається дізнатись, чи багато дичини в цих лісах, — сказав я. — І при тому вона може бути така велика, що буде полювати на самих мисливців.

— Це добре сказано, — відповів канадець, зуби якого, здавалось, були гострі, як ніж, — але я з'їм тигра, якщо не знайдеться інших чотириногих на цьому острові.

— Друг Нед стає небезпечним, — зауважив Консель.

— У кожному разі, — заявив Нед Ленд, — по всякій тварині, яка тільки з'явиться, — мій перший постріл.

— Ну, — сказав я, — знову починаються безрозсудства Ленда.

— Не бійтесь, професоре, — відповів канадець, — і гребіть сміливо; через півгодини я запропоную вам страву мого власного готування.

О пів на дев'яту човен тихо спинився на плоскому піщаному березі, щасливо проминувши коралове кільце, що оточувало острів Гвебороар.

РОЗДІЛ XX

КІЛЬКА ДНІВ НА ЗЕМЛІ

Дотик до землі справив на мене досить сильне враження. Нед Ленд пробував грунт ногою, ніби приймаючи його в своє володіння. А минуло всього тільки два місяця, відколи ми стали, за висловом капітана Немо, „пасажирами“ „Наутілуса“, а по суті — полоненими його командира.

Через кілька хвилин ми відійшли від берега на відстань рушничного пострілу. Грунт складався майже виключно з коралового вапняку, але всіяні гранітовими уламками русла висохлих струмків, які попадались часом, показували, що цей острів належав до первісної формації. Чудові ліси закривали весь обрій як завісою. Величезні дерева, які досягали іноді шістдесяти метрів заввишки, переплітались між собою гірляндами з ліан, що хитались від легкого вітру, як справжні койки. Тут була безліч мімоз, смоковниць, казуариній,[54] тикових дерев,[55] панданів і пальм, красиво переплетених між собою, а під захистом їхнього зеленого склепіння, біля підніжжя гігантських стовбурів, росли орхідеї, бобові рослини й папороть.

Кокосова пальма

Але канадець не звертав уваги на красоти ново-гвінейської флори і давав перевагу корисному перед приємним. Він побачив кокосову пальму, зірвав з неї кілька горі-

хів, розбив їх, і ми взялись пити їх молоко і їсти м'якуш з великою насолодою, що не говорило на користь кухні „Наутілуса“.

— Чудово! — скрикнув Нед Ленд.

— Дуже смачно, — відповів Консель.

— Я гадаю, — сказав канадець, — що ваш Немо не заборонить нам приставити на його корабель вантаж з кокосових горіхів.

— Я цього певний, — відповів я, — але він не захоче до них доторкнутись.

— Тим гірше для нього! — сказав Консель.

— І тим краще для нас! — додав Нед Ленд. — Нам же більше залишиться.

— Одне тільки слово, Ленд, — сказав я гарпунникові, який збирався спустошити другу кокосову пальму, — кокосові горіхи — річ гарна, але перше ніж наповнити ними човна, краще пошукаймо, чи немає на острові інших, не менш корисних і смачних речей. Свіжі овочі стали б добрим додатком до страв „Наутілуса.“

Хлібне дерево

Ми вступили під темне склепіння лісу і протягом двох годин походжали тут у всіх напрямах.

Наше шукання харчу й переважно овочів було вдале, і ми знайшли один з найкорисніших продуктів тропічного поясу, продукт, якого нам так бракувало на кораблі.

Я говорю про хлібне дерево, якого вдосталь росте на острові Гвебороарі. Зокрема я помітив одну різновидність його, яку тубільці називають „рима“.

Це дерево відрізняється від інших прямим стовбуром, який має двадцять метрів заввишки. Його граціозно заокруглене верховіття вкрите багатолопасним листям і ясно говорить натуралістові, що перед ним артокарп, який так добре акліматизувався на Маскаренських остро-

вах. Серед цієї маси зелені виднілись великі кулясті плоди, діаметром з дециметр, шершаві зовні. Не вимагаючи обробітку й догляду, артокарп дає плоди протягом восьми місяців на рік.

Нед Ленд добре знав ці плоди. Під час своїх численних подорожей він зустрічав їх багато разів і добре вмів готувати з них смачний і поживний хліб. Вигляд їх збуджував його апетит, і він не міг далі витримати.

— Пане професор, — сказав він мені, — я, здається, помру, як не покуштую тіста цього хлібного дерева!

— Куштуйте, друже Нед, куштуйте, скільки ваша охота. Ми тут для того, щоб усе перекуштувати, — ну, й куштуймо!

— Це забере небагато часу, — відповів канадець.

З допомогою запального скла він розвів вогонь, і сухе дерево весело затріщало. Тим часом ми з Конселем вибирали найкращі плоди хлібного дерева. Деякі з них ще не вистигли як слід, і їх білий волокнистий м'якуш був укритий товстою шкуркою. А інші, в дуже великій кількості, жовтуваті й драглисті, немов тільки й чекали, щоб їх зірвали.

В цих плодах не було насіння. Консель приніс їх цілу дюжину, а Нед Ленд, розрізавши на товсті скибки, поклав на жар, усе приказуючи:

— Ви побачите, пане професор, який гарний цей хліб!

— Особливо, коли його давно не їли, — додав Консель.

— Це навіть не хліб, — говорив канадець, — це дуже смачне тістечко. Ви ніколи його не куштували, професоре?

— Ні, Ленд.

— Ну, так приготуйтесь покуштувати найсмачнішу страву. Якщо вам не захочеться його покуштувати вдруге, я більше не перший гарпунник.

Через кілька хвилин зовнішня частина плодів зовсім обвуглилась, а всередині виднілось біле тісто, на зразок хлібного білого м'якуша, смак якого нагадував артишоки.[56]

Треба признатись, цей хліб був чудовий, і я його їв з великим задоволенням.

— На лихо, — сказав я, — це тісто не може довго зберігатись, і, мені здається, даремне було б брати запас цих плодів на корабель.

— Нічого подібного! — скрикнув Нед Ленд. — Це ви кажете, як натураліст, а я зроблю, як досвідчений булочник. Консель, наберіть плодів, — коли вертатимемось, ми візьмемо їх на корабель.

— Як же ви їх приготуєте? — спитав я канадця.

— Я зроблю з їх м'якуша кисле тісто, яке не зіпсується і збережеться надовго. Коли буде треба, я його спечу на кухні корабля, і ви побачите, що воно чудове, не зважаючи на його кислий смак.

— Тепер я бачу, Нед, що кращого від цього хліба не можна й бажати.

— Одначе, пане професор, — відповів канадець, — можна було б побажати плодів або, принаймні, овочів.

Наші розшуки не були марні, і до полудня ми зібрали достатню кількість бананів. Разом з бананами ми нарвали також величезних „джеків", які відзначаються гострим смаком, смачних плодів манго і неймовірної величини ананасів.

— Ну, що ж, друже Нед, — спитав Консель, — тепер у вас усього вдосталь?

— Гм, — промимрив канадець.

— Як, ви ще не задоволені?

— Всі ці рослини не можуть скласти обіду, — відповів Нед. — Це кінець обіду, десерт. А суп? А смажене?

— Справді, Нед, — сказав я, — ви нам обіцяли котлети, а покуштувати їх, здається, так і не вдасться.

— Потерпіть трохи, пане професор, — відповів канадець, — полювання ще не кінчилось, воно навіть не починалось. Терпіння! Зустрінемо ж ми, нарешті, якунебудь істоту, вкриту пір'ям або шерстю, якщо не тут, то в іншому місці.

— І якщо не сьогодні, то завтра, — додав Консель, — бо не слід далеко заходити. Я навіть пропоную вернутись до човна.

— Як, уже? — скрикнув Нед.

— Ми мусимо вернутись, поки настане ніч,—сказав я.

— Але котра ж тепер година? — спитав канадець.

— Принаймні, друга, — відповів Консель

— Як біжить час, коли під ногами твердий грунт! — скрикнув Нед Ленд, з жалем зітхаючи.

— Ходімо назад, — сказав Консель.

Ми вернулись лісом же і поповнили наші запаси, зриваючи пальмову капусту, дрібні боби, що їх тубільці називають „абру", і чудової якості ямс.[57]

Ми були дуже навантажені, коли підійшли до човна. В той час, як ми вже хотіли сідати в нього, Нед Ленд побачив кілька дерев, заввишки від восьми до дев'яти метрів, які належали до розряду пальм. Це були сагові пальми.

Сагова пальма

Нед Ленд умів поводитися з цими деревами. Він узяв сокиру і скоро зрубав дві сагові пальми, про стиглість яких свідчив білий пил, що вкривав їхнє галуззя.

Передусім він зняв з кожного стовбура смугу кори на два сантиметри завтовшки; під цією корою була сітка подовжних волокон, які утворювали заплутані, насичені липким борошном вузли. Це й було саго, їстівна речовина, яка служить головним харчем населенню Меланезії.[58]

Нед Ленд розрубав стовбур на шматки, як рубають дрова, відкладаючи до іншого часу добування з нього борошна, яке ще треба було просіяти, щоб відділити від волокон, потім висушити на сонці й, нарешті, дати йому затверднути у формах.

О п'ятій годині вечора, навантаживши човен нашими скарбами, ми відплили від берега і через півгодини причалили до „Наутілуса". Ніхто не вийшов нам назустріч. Здавалося, що у величезному залізному циліндрі немає жодної людини. Звантаживши провізію, я зійшов у свою кімнату. Там була приготована вечеря. Після вечері я ліг спати.

Другого дня, 6 січня, на кораблі не сталося нічого нового. В середині його не чути було ні найменшого шуму і ніяких ознак життя. Ми зважились знову поїхати на острів Гвебороар. Нед Ленд надіявся на вдаліше полювання, ніж напередодні, і бажав одвідати другу частину лісу.

На світанку ми були вже в дорозі. Наш човен, линучи за течією до берега, дуже швидко досяг острова. Ми висіли на берег і пішли за Нед Лендом, ледве встигаючи за ним.

Нед Ленд ішов берегом на захід, переходячи бродом невеликі струмки, і досяг високої рівнини, оточеної чудовим лісом. Кілька пташок іванків блукали понад струмками, але вони не підпускали до себе. З цього я зробив висновок, що коли острів і незаселений, то всетаки іноді люди одвідують його.

ський птах

Калао

Проминувши досить пишний луг, ми підійшли до краю невеликого лісу, де чувся спів птиць і літало безліч крилатих співців.

В густій зелені цього лісу сила папуг перелітала з гілки на гілку. Вони перегукувалися з своїми самицями всілякого кольору і з поважними какаду, тим часом як червоногарячі лорі швидко пролинали, як шматочки червоної матерії, розвіяної вітром, серед шумних калао і папуг з пір'ям найніжнішого блакитного кольору, — одним словом, серед строкатого зібрання найбільш різноманітних і красивих птахів, але здебільшого непридатних на їжу.

Проте, в цій колекції бракувало одного птаха, який виключно водиться в цих краях і ніколи не перелітає межі островів Арру і Нової Гвінеї Одначе, нам пощастило полюбуватись і на нього.

Пройшовши невеликий і не дуже густий лісок, ми вийшли на рівнину, порослу по краях чагарником. Тут я

побачив чудових птиць, яким особливе розташування їхнього довгого пір'я допомагає летіти проти найдужчого вітру. Їх хвилястий літ, грація, з якою вони описували в повітрі широкі кола, переливи барв на їх пір'ї — все притягало й чарувало погляди. Я відразу пізнав їх.

— Райські птахи! — скрикнув я.

— Ряд горобиних, — відповів Консель.

— Родина куріпок? — спитав Нед Ленд.

— Навряд, любий Ленде. Одначе, я покладаюся на вашу спритність і сподіваюсь, що ви здобудете хоч один екземпляр цих чарівних представників тропічної природи.

— Спробую, пане професор, хоч я краще володію гарпуном, ніж рушницею.

Тубільці, що ведуть з Китаєм велику торгівлю цими птахами, ловлять їх різними способами, яких ми не могли вжити. Вони розставляють сільця на верхів'ях високих дерев або заволодівають ними з допомогою липкого клею, який позбавляє їх здатності рухатись. Іноді вони навіть отруюють джерела, з яких ці птахи п'ють воду. Нам лишалось тільки спробувати підстрелити їх на льоту, що давало небагато шансів на успіх. І справді, хоч скільки ми стріляли в них, наші заряди пропадали марно.

На одинадцяту годину ранку ми проминули перше пасмо пагорків, що становили центр острова, але ще нічого не вбили. Ми були голодні. Ми надіялись на удачу, але, очевидно, помилились у розрахунку. На щастя, Консель, на своє велике здивовання, поклав зразу цілу пару птахів і забезпечив нас сніданком. Він застрелив білого голуба й припутня, яких ми швиденько обскубли й узялись смажити на маленькому рожні перед жарким вогнем. Поки смажились ці цікаві птахи, Нед готував плоди хлібного дерева. Потім ми обгризли до кісток голуба й припутня і визнали їх чудовими.

— Чого ж вам тепер бракує, Нед? — спитав я канадця.

— Чотириногої дичини, пане Аронакс, — відповів Нед Ленд. — Всі ці голуби годяться тільки для забавки і не

йдуть у рахунок справжніх страв. Я не заспокоюсь доти, поки не вб'ю тварини, придатної на котлети!

— І я також, Нед, не заспокоюсь, поки не піймаю райського птаха.

— Продовжуймо ж полювання,— сказав Консель, — але тільки ходімо назад до моря. Ми дійшли до першого схилу гір, і я думаю, що нам краще вернутись у ліс.

Порада була розумна, і ми послухались її. Після цілої години ходьби ми досягли справжнього сагового лісу. Кілька нешкідливих змій вислизнуло спід наших ніг. При нашому наближенні райські птахи швидко зникали, і я вже втрачав надію піймати їх, аж раптом Консель, що йшов попереду нас, нагнувся, переможно крикнув і вернувся до мене з чудовим райським птахом у руках.

— Молодчага Консель! — скрикнув я. — Ти зробив це майстерно. Взяти птаха живого, і взяти його голими руками!

— Придивіться до нього, пане професор, і ви побачите, що в цьому немає великої заслуги.

— Чому ж, Консель?

— Бо цей птах п'яний.

— П'яний?

— Так, пане професор, п'яний від мускатних горіхів, які він їв під мускатним деревом, звідки я його і взяв.

Консель не помилився. Райський птах одурів від п'янючого соку і був зовсім безпомічний. Він не міг літати й навіть ледве ходив.

Птах належав до найкрасивішого з восьми видів, які живуть на Новій Гвінеї і на сусідніх островах. Це був золотистий райський птах, один з найрідших. Він мав тридцять сантиметрів у довжину. Його голова була маленька порівняно з тулубом, розташовані біля основи дьзоба очі теж невеликі. Але він являв собою дивне сполучення кольорів: дзьоб жовтий, ноги й кігті темнокоричневі, крила горіхового кольору з багряним відтінком по краях, голова й задня частина шиї блідожовті, горло смарагдове, черево й груди темнокаштанові. Над його хвостом підіймались дві рогоподібні пухнасті нитки, які про-

довжувались у вигляді легкого, довгого і на диво тонкого пір'я. Тубільці дали йому поетичну назву „птах-сонце“.

Моє бажання мати райського птаха здійснилось, але бажання канадського мисливця ще не були задоволені.

На щастя, о другій годині після полудня Нед Ленд убив чудову свиню, яку тубільці називають „барі-утангом“. Тварина прийшлась дуже до речі, — це була справжня чотиринога дичина.

Нед Ленд дуже пишався вдалим пострілом. Електрична куля, торкнувшись свині, поклала її мертвою на місці.

Канадець оббілував її і чисто випатрав, відклавши кілька ребер на смажене до вечері. Потім полювання знову поновилось. Нед Ленд і Консель ще мали відзначитись своїми подвигами.

Справді, два приятелі, нишпорячи в чагарнику, сполохали стадо кенгуру, які побігли, підскакуючи на своїх еластичних ногах. Але ці тварини бігали не так швидко, щоб утекти від електричної кулі.

Кенгуру

— Ах, пане професоре! — скрикнув Нед Ленд, завзятий мисливець, якому жадоба здобичі запаморочила голову, — яка чудова дичина, особливо, коли приготувати з неї тушене м'ясо! Скільки їстівних припасів для „Наутілуса“: два-три-п'ять убиті! І подумати тільки, що ми поїмо все це м'ясо, а дурні на кораблі не одержать ні крихти.

Я думаю, що в нападі радості канадець перебив би все стадо, якби менше балакав! Але він задовольнився дюжиною цих тварин. Вони були невеликі й належали до виду кенгуру-кролів, які звичайно живуть у дуплах дерев і стрибають надзвичайно швидко; вони малі на зріст, і м'ясо їх надзвичайно смачне.

Ми були дуже задоволені результатами полювання. Веселий Нед пропонував вернутись наступного дня знову на цей чарівний острів, де він гадав винищити всіх чотириногих, придатних на їжу.

О шостій годині вечора ми вернулись на морський берег. Наш човен стояв на своєму місці. „Наутілус“, як довгий підводний камінь, стирчав спід хвиль за 4 кілометри від берега.

Нед Ленд негайно взявся до великої справи — готування обіду: він був дивним майстром у куховарському мистецтві.

Незабаром повітря наповнилось чудовим запахом котлет з барі-утанга, які смажились на вугіллі. Обід був прекрасний. Два припутні доповнили цей незвичайний добір страв. Сагове тісто, хліб з хлібного дерева, кілька плодів мангового дерева, півдюжини ананасів і перешумілий сік кокосових горіхів привели нас у веселий настрій.

— Що, якби нам не вертатись сьогодні ввечері на борт „Наутілуса“! — сказав Консель.

— А що, якби нам і зовсім туди не вертатись! — додав Нед Ленд.

Раптом до наших ніг упав камінь, примусивши замовкнути канадця.

РОЗДІЛ XXI

БЛИСКАВКА КАПІТАНА НЕМО

Ми, не встаючи, подивились у напрямі лісу; моя рука спинилась на півдорозі до рота, а рука Нед Ленда встигла спровадити в рот апетитний шматок.

— Каміння не падає з неба, — сказав Консель, — а якщо падає, то заслужує назви аеролітів.[59]

Другий камінь, старанно заокруглений, вибив з рук Конселя смачну ніжку припутня і надав ще більшої переконливості його зауваженню.

Ми всі троє встали, піднесли рушниці і приготувались зустріти який завгодно напад.

— Чи не мавпи це? — спитав Нед Ленд.

— Ні, — відповів Консель, — це тубільці.

— До човна, — сказав я, направляючись до моря.

Дійсно, час був відступати, — десятків зо два тубільців, озброєних луками й пращами, з'явились край невеликого лісу, що праворуч закривав собою обрій і лежав від нас на відстані майже ста кроків.

Наш човен був за двадцять метрів від нас.

Тубільці наближались не поспішаючи, але виявляли найворожіші наміри. Каміння й стріли сипались на нас. Нед Ленд не хотів залишити свою провізію, не зважаючи на небезпеку, і посувався швидко вперед, тягнучи свиню однією рукою, а кенгуру другою.

За дві хвилини ми досягли плоского піщаного берега. Навантажити човен провізією і зброєю, зштовхнути його в море, взятись за весла — було справою однієї хвилини. Не встигли ми проплисти й півкілометра, як сотні

тубільців, ревучи й махаючи руками, ввійшли по пояс у воду. Я дивився, чи не викличе їх поява когонебудь на платформу „Наутілуса". Але величезне судно, що стояло в чистому морі, було зовсім безлюдне.

Через двадцять хвилин ми зійшли на корабель. Люк був відкритий. Прив'язавши човен, ми спустились у середину „Наутілуса".

Я зійшов у зал, звідки чулись акорди. Там, нахилившись над органом, сидів капітан Немо, весь віддавшись музичному захватові.

— Капітане! — сказав я йому.

Він не чув мене.

— Капітане! — повторив я, торкаючись до нього рукою.

Він здригнувся і обернувся.

— Ах, це ви, пане професор, — сказав він мені. — Ну, що ж, чи гарне було ваше полювання, чи успішно ви збирали рослини?

— Так, капітане, — відповів я, — але, на лихо, ми привели за собою юрбу тубільців, сусідство яких, мені здається, не зовсім безпечне для нас.

— Заспокойтесь, професоре, тут нема про що так хвилюватись.

— Але їх дуже багато.

— Скільки ж ви їх нарахували?

— Принаймні, до сотні.

— Пане Аронакс, — відповів капітан, знову опускаючи пальці на клавіші органа, — якби всі тубільці Нової Гвінеї зібрались на цьому березі, і тоді „Наутілусові" не було б чого боятись їхнього нападу!

Пальці капітана знову забігали по клавішах. Незабаром він забув про мою присутність і поринув у мрії, з яких я більше не старався його вивести. Я вийшов на платформу. Ніч уже наступила, бо під низькими широтами сонце сідає дуже швидко й без присмерку. Я ледве міг відрізнити острів Гвебороар. Але численні вогні, запалені на морському березі, говорили про те, що тубільці не думали його покидати.

Протягом кількох годин я сидів сам на платформі, то думаючи про тубільців, то забуваючи про них, щоб милуватись пишнотою тропічної ночі. Близько півночі, бачивши, що все спокійно на потемнілих хвилях і на березі під деревами, я пішов у свою каюту й спокійно заснув.

Ніч минула без пригод. Без сумніву, папуаси були перелякані виглядом страховища, не зважаючи на те, що доступ у середину судна був вільний і підйомні двері відкриті.

О шостій годині ранку, 8 січня, я вийшов на платформу. Підіймались ранкові випари.

Скоро туман розсіявся, і показався острів — спочатку береги його, потім вершини.

Тубільці були там, але в багато більшій кількості, ніж напередодні — їх було чоловік п'ятсот або шістсот. Деякі з них, користуючись відпливом, наблизились до „Наутілуса" майже на півкілометра, ступаючи по коралах. Я міг ясно їх розглянути. Це були справжні папуаси, красиве плем'я, яке відзначалось атлетичною будовою, широким і високим чолом, товстим, але не плескуватим носом і білими зубами. Колір їхнього пухнастого, пофарбованого червоною фарбою волосся різко відрізнявся від кольору їхньої шкіри, чорної і блискучої, як у нубійців. У їхніх вухах, проколених і розтягнутих, були простромлені костяні сережки. Деякі вожді носили на шиї прикраси у вигляді півмісяця і намисто з білих і червоних скляних бус. Майже всі були озброєні луками, стрілами й щитами і мали на плечах щось подібне до сітки, де лежало кругле каміння, яке вони дуже вправно кидали своїми пращами.

Тубільці блукали коло „Наутілуса", але не шуміли. Я чув, що вони часто повторяли якесь незнайоме слово, і по їхніх жестах зрозумів, що вони запрошують мене зійти на землю, але я визнав за краще ухилитись від цього запрошення.

На одинадцяту годину ранку, як тільки почався приплив і верхівки коралів стали зникати під водою, тубільці вернулись на берег. Але я бачив, що на березі число їх

ще збільшилось. Мабуть, прибули тубільці з сусідніх островів або навіть з Нової Гвінеї. Проте, я не міг помітити ні однієї тубільної піроги.

Від нічого робити я задумав половити драгою в цій прекрасній прозорій воді, де виднілось безліч зоофітів, черепашок і морських рослин. Крім того, це був останній день перебування „Наутілуса“ коло острова, якщо тільки згідно з обіцянкою капітана Немо, він вийде наступного дня в чисте море.

Я покликав Конселя, і він приніс мені маленьку, легку драгу, трохи схожу на ті, якими звичайно ловлять устриць.

Але в цю хвилину, коли я найменше цього сподівався, мені потрапив до рук чудесний утвір, або, точніше кажучи, — потворність природи, яка дуже рідко зустрічається. Консель закинув драгу і витяг багато різних, досить звичайних черепашок, аж раптом він побачив, що я швидко опустив руку в сіть і вихопив звідти черепашку, видавши при цьому крик конхіліолога, тобто найпронизливіший крик, який будьколи вилітав з людського горла.

— Що сталось, пане професор? — спитав здивований Консель. — Чи не вкусило вас щонебудь?

— Ні, Консель, а, проте, я охоче поплатився б пальцем за таку знахідку.

— Яку знахідку?

— Ця черепашка, — сказав я, показуючи причину свого торжества.

— Але це просто пурпурова олива, яка належить до роду олив, ряд гребінчато-зябрових, клас черевоногих, відділ молюсків...

— Так, Консель, але замість того, щоб загортатись справа наліво, як усі черепашки, ця олива загортається зліва наравo!

— Чи можливо це? — скрикнув Консель.

— Так, мій друже, — це лівша!

— Черепашка-лівша, — повторив Консель, тремтячи від хвилювання.

— Подивись на її закруток.

— Ах! Повірте мені, пане професор, — сказав Консель, взявши тремтячими руками дорогоцінну черепашку, — я ніколи не зазнавав такого хвилювання!

Ми з Конселем поринули в споглядання нашої скарбу, і я гадав збагатити ним Паризький Музей, аж раптом камінь, не до речі кинутий одним з тубільців, розбив дорогоцінну річ у руках Конселя.

У мене вирвався крик розпачу. Консель схопив мою рушницю і націлився в папуаса, який розмахував своєю пращею за десять метрів від нас. Я хотів його спинити, але він уже вистрілив і розбив браслет з амулетів, що висів на руці тубільця.

— Консель! — скрикнув я. — Консель!

— Ну, що ж, хіба ви не бачите, що він напав перший?

— Черепашка не варта життя людини! — сказав я йому.

— Ах, шахрай! — скрикнув Консель. — Краще б він розтрощив моє плече!

Тим часом минуло вже кілька хвилин, як становище змінилось, тільки ми цього не помітили. Десятків зо два пірог оточили „Наутілус". Ці піроги, або видовбані стовбури дерев, довгі й вузькі, добре пристосовані до плавання, урівноважувались з допомогою подвійного бамбукового балансира, що плавав на поверхні води. Вони підійшли до нас зовсім близько, і хмара стріл посипалась на нас.

— Цілий град! — скрикнув Консель. — І, може бути, отруйний град!

— Треба попередити капітана Немо, — сказав я, входячи в підйомні двері.

Я зійшов у зал; там нікого не було. Я зважився постукати в двері, які вели до кімнати капітана.

— Ввійдіть, — почув я відповідь.

Я ввійшов і застав капітана Немо, заглибленого в обчислення, які рябіли іксами й іншими алгебричними знаками.

— Я вас потурбував? — спитав я з ввічливості.

— Так, пане Аронакс, — відповів мені капітан, — але я гадаю, що вас примусили прийти сюди важливі причини.

— Дуже важливі. Піроги оточили нас, і через кілька хвилин нас обляжуть сотні папуасів.

— А! — спокійно відповів капітан Немо. — Вони припливли на своїх пірогах?

— Так, капітане.

— Ну, що ж, пане професор, треба замкнути підйомні двері, та й годі.

— Очевидно, і я прийшов вам сказати...

— Немає нічого легшого — сказав капітан Немо.

І, натиснувши кнопку електричного дзвінка, він дав наказ екіпажеві.

— От усе й зроблено, — сказав він мені через кілька хвилин. — Човен на місці, і підйомні двері замкнуті. Я думаю, ви не боїтесь, що ці добродії проломлять стіни, яких не могли пробити гарматні ядра вашого фрегата?

— Ні, капітане, але існує ще небезпека.

— Яка, пане професор?

— Та, що завтра в цей час треба буде відчинити підйомні двері, щоб поновити повітря на „Наутілусі". І якщо в цей час папуаси будуть на платформі, то я не розумію, яким чином ви перешкодите їм проникнути у середину судна?

— А ви гадаєте, що вони вилізуть на платформу?

— Я цього певний.

— Ну, що ж, пане професор, хай вилазять. Я не бачу ніякої потреби заважати їм. По суті, ці папуаси — бідо-

лахи, і я не бажаю, щоб моє одвідання острова Гвебороара коштувало життя хоч одному з цих нещасних!

Кінчивши цю розмову, я хотів іти, але капітан Немо затримав мене і запросив сісти поруч нього. Він зацікавлено розпитував мене про нашу подорож на острів, про наше полювання і, здавалось, не міг зрозуміти бажання канадця поїсти м'яса.

Між іншим, розмова торкнулась становища „Наутілуса“, який стояв на мілині в тій самій протоці, де мало не загинув Дюмон-Дюрвіль. З приводу цього випадку капітан сказав мені:

— Цей Дюмон-Дюрвіль був один з найрозумніших мореплавців! Нещасний учений! Перемогти суцільну кригу південного полюса, коралові рифи Океанії, небезпеки Тихого океану, і після цього загинути жалюгідно в поїзді залізниці!

Говорячи так, капітан Немо здавався дуже схвильованим.

Потім з картою в руках ми простежили подорожі навколо світу Дюмон-Дюрвіля, його подвійну спробу добратись до південного полюса, які привели до відкриття земель Амелії і Людовіка-Філіппа, і нарешті проглянули його гідрографічні карти головних островів Океанії.

— Те, що ваш Дюрвіль зробив на поверхні морей, — сказав капітан Немо, — те зробив я в глибинах океану, але багато легше й повніше, ніж він. „Астролябія“ і „Завзятий“, що постійно боролися з ураганом, не могли рівнятись своїми силами з „Наутілусом“, з оцим спокійним робітним кабінетом, який справді нерухомий серед вод!

— Одначе, капітане, — між корветами Дюмон-Дюрвіля і „Наутілосом“ є схожість.

— Яка, пане професор?

— Та, що „Наутіліс“ так само сів на мілину, як і вони!

— „Наутілус“ не сидить на мілині, пане професор, — холодно відповів мені капітан Немо. — Завтра, призначеного дня і години, морський приплив підніме його без клопоту, і він знову почне своє плавання.

— Капітане — сказав я, — я не сумніваюсь...

— Завтра,—додав капітан Немо, підводячись,—завтра, о другій годині сорок хвилин дня „Наутілус“ попливе і пройде без найменшого пошкодження Торресову протоку.

Сказавши ці слова уривчастим тоном, капітан Немо злегка вклонився, — це значило, що він прощається зо мною, — і я пішов до своєї кімнати.

Я ліг спати, але спав досить погано. Я чув, як шуміли тубільці, тупаючи ногами по платформі й видаючи оглушливі крики. Так минула ніч, а екіпаж, як і раніше, не виходив з своєї бездіяльності. Я встав о шостій годині ранку. Підйомні двері не відчинялись. Виходить, усередині повітря не поновлювалось, але резервуари, про всяк випадок наповнені, були вчасно відкриті й поширили кілька кубічних метрів кисню у збіднілій атмосфері „Наутілуса“.

Я працював у своїй кімнаті до полудня, не побачивши й на хвилину капітана Немо. Годинник показував пів на третю. Через десять хвилин морський приплив досягне найвищої своєї точки, і „Наутілус“, якщо тільки обіцянка капітана Немо не була занадто самонадіяна, повинен буде негайно піднятись на воду. В противному ж разі йому доведеться провести не мало місяців на своєму кораловому ложі.

Тим часом у корпусі корабля незабаром відчулось якесь здригання, яке ніби віщувало скоре звільнення. Я чув, як обшивка скрипіла на шерсткому вапняковому грунті коралового дна.

Капітан Немо вийшов до залу в тридцять п'ять хвилин на третю.

— Ми зараз вийдемо, — сказав він.

— Яка точність! — скрикнув я.

— Я дав наказ відчинити підйомні двері.

— А папуаси?

— Папуаси? — відповів капітан Немо, злегка знизавши плечима.

— Вони проникнуть у середину „Наутілуса“!

— Яким чином?

— Крізь підйомні двері, які ви звеліли відчинити.

— Професоре — спокійно відповів капітан Немо, — не завжди можна ввійти у підйомні двері „Наутілуса“, навіть, коли вони розчинені.

Я подивився на капітана.

— Ви мене не розумієте? — сказав він мені.

— Ні.

— Гаразд. Ходімо, і ви побачите.

Я пішов до центральної драбини. Там Нед Ленд і Консель зацікавлено дивились, як кілька чоловік з екіпажу відчиняли підйомні двері, тим часом як знадвору лунали люті крики й жахливі зойки. Двері відкинули на зовнішній бік корабля. Показалось десятків зо два жахливих облич. Але перший з тубільців, який поклав руку на поручні драбини, був відкинутий назад якоюсь невидимою силою і втік геть з страшними криками й шаленими стрибками. Десять товаришів пішли за ним, і всі вони зазнали такої самої долі.

Консель був у захваті. Нед Ленд, захоплений своїми войовничими нахилами, кинувся на драбину. Але тільки він схопився руками за поручні, як теж був перекинутий.

— Тисяча акул! — закричав він. — Мене вразила блискавка!

— Ці слова мені все пояснили. Металеві поручні обернулись на провідник електрики, що кінчався на самій платформі. Хто до нього доторкався, почував страшний струс, і цей удар був би смертельний, якби капітан Немо провів у цей провідник струм з усіх своїх батарей.

Тим часом перелякані й збожеволілі від страху папуаси відступили. А ми, ледве стримуючи сміх, заспокоювали й відтирали Нед Ленда, який скажено лаявся. В цю мить „Наутілус“, піднятий, нарешті, морським припливом, покинув своє коралове ложе, — рівно о другій годині сорок хвилин, — час, з такою точністю визначений капітаном. Гвинт його з величною повільністю почав розтинати воду. Але помалу швидкість збільшилась, і, пливучи на поверхні океану, він цілим і неушкодженим проминув небезпечні проходи Торресової протоки.

РОЗДІЛ XXII

ЧУДНА СОНЛИВІСТЬ

Другого дня, 10 січня, „Наутілус“ знову почав своє плавання під водою. Він ішов з надзвичайною швидкістю: на мою думку, він робив принаймні 175 кілометрів на годину.

Ми направлялись на захід і 11 січня обійшли мис Вессель, що лежить між 135° довготи і 10° північної широти і обмежує зі сходу затоку Карпентарія. Підводні рифи, все ще численні, зустрічались, проте, багато рідше і були позначені на карті з надзвичайною точністю. „Наутілус“ легко обійшов буруни Монея і підводні рифи Вікторії, що лежать під 130° довготи і під десятим паралельним колом, якого ми неухильно держались.

13 січня капітан Немо прибув у море Тімор, на видноті острова того ж імени, який лежить під 122° довготи. Цей острів показався опополудні тільки на одну хвилину, коли підшкіпер визначав положення судна.

Тут „Наутілус“ ухилився на південний захід від прийнятої раніше широти. Судно направилось до Індійського океану. 14 січня ми втратили з очей землю. Швидкість „Наутілуса“ значно зменшилась, і, капризний у своїх рухах, він то плив у глибині вод, то на поверхні їх.

Протягом цього часу капітан Немо робив цікаві досліди різних температур моря в різних його шарах. У звичайних умовах ці виміри робляться з допомогою досить складних інструментів, вірність яких до певної міри сумнівна. Але капітан Немо сам відправлявся в глибину моря для вивчення температури, і його термометр,

що сполучався з різними шарами навколишнього рідкого середовища, безпосередньо й вірно визначав йому температуру.

Остаточний результат цих спроб привів до висновку, що на глибині тисячі метрів, під усіма широтами, постійна температура моря — чотири з половиною градуси.

З великою цікавістю стежив я за цими спробами. Капітан Немо займавсь ними з справжньою пристрастю і повідомляв мене про одержані ним різні цифри, які точно визначали густість води в головних морях земної кулі.

Протягом кількох днів ми робили спроби, які стосувались ступеня солоності морської води на різних глибинах, її насиченості електрикою, кольору, прозорості, і в усіх цих випадках капітан Немо виявляв незвичайну проникливість, при чому в цих наукових бесідах зо мною він був дуже люб'язний. Потім я не бачив його кілька днів і знову був зовсім самотній на кораблі.

16 січня „Наутілус", здавалось, заснув на глибині кількох метрів. Його електричні апарати не діяли, гвинт був нерухомий, і судно було віддане на волю течії. Я гадав, що екіпаж займається внутрішнім ремонтом, необхідним через неминучі поломки при сильних рухах машини.

Мені й моїм товаришам довелось бути свідками одного дуже цікавого видовища. Віконниці у вікнах були відчинені, але прожектор „Наутілуса" не світився, і навкруги панувала темрява. Небо, що віщувало грозу, було вкрите густими хмарами й слабо освітлювало поверхню океану.

Одначе я продовжував спостерігати море; найбільші риби здавались мені в пітьмі ледве помітними тінями. Раптом „Наутілус" яскраво освітився. Спочатку я думав, що знову засвітили прожектор і що він залив водну стихію своїм електричним світлом. Але я помилився і після короткочасного спостереження зрозумів свою помилку.

„Наутілус" плив у шарах води, освітленої фосфоричним світлом, яке здавалось ще сліпучішим серед навколишньої темряви. Воно походило від міріадів світячих

мікроскопічних тварин, світло яких збільшувалось від їх дотику до металевого корпусу корабля. Це було безконечне скупчення інфузорій, які мали вигляд кульок з прозорої драглистої речовини і були озброєні нитковидним щупальцем; у тридцяти кубічних сантиметрах води їх нараховують до двадцяти п'яти тисяч. Світло їх посилювалось іще в наслідок особливого мигтіння, властивого медузам, морським зорям та іншим фосфоресцентним зоофітам, насиченим жирними органічними речовинами, які розкладаються в морі, і, може, навіть слизистою рідиною, яку виділяють риби.

„Наутілус" плив кілька годин серед цих блискучих хвиль, і подив наш ще збільшився, коли ми побачили великих морських тварин, що грались в цих хвилях. В цьому непекучому вогні я побачив красивих і швидких дельфінів, справжніх морських клоунів, і істіофорів завдовжки на три метра, провісників урагану, страшні мечі яких ударялись у вікна залу. Потім з'явились дрібніші риби, балісти, скумбрії і сотні інших, які бороздили світячі хвилі.

Було щось чарівне в цьому сліпучому видовищі. Може, якась особливість у атмосферних умовах збільшувала напруження цього світла? Може, на поверхні океану розітнулась гроза? Але на глибині кількох метрів „Наутілус" не почував її люті і тихо похитувався серед спокійних вод.

Тим часом ми продовжували своє плавання, безнастанно захоплюючись якимнебудь новим явищем. Консель спостерігав і класифікував усіх зоофітів, молюсків і риб. Дні швидко минали, і я не рахував їх більше. Нед, за звичкою, старався різноманітнити страви корабля.

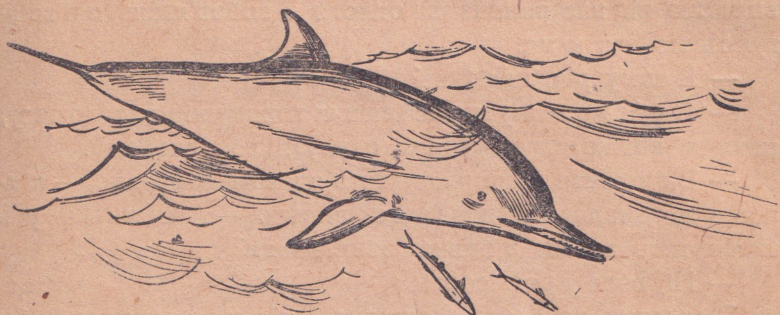
Життя наше текло мирно, без особливих пригод, і ми навіть стали забувати, що на поверхні земної кулі існує інше життя, аж раптом одна несподівана подія нагадала нам про чудноту нашого становища.

18 січня „Наутілус" був під 105° довготи і 15° південної широти. Дув сильний східний вітер. Барометр, що знижувався кілька днів, віщував наступаючу боротьбу стихій.

Я вийшов на платформу в ту хвилину, коли підшкіпер

визначав часовий кут. Я, за звичкою, чекав повторення щоденної фрази. Але цього дня її замінили іншою, не менш незрозумілою. Майже зразу ж з'явився капітан Немо з підзорною трубою в руках і зайнявся спостереженням.

Кілька хвилин капітан стояв нерухомо, не відводячи очей від точки, що лежала в полі його зору. Потім він опустив трубу і обмінявся десятком слів з своїм помічником. Цей, здавалось, був сильно схвильований. Капітан Немо краще володів собою і не втрачав звичайної холоднокровності. Він, видимо, робив заперечення, які його

Дельфін

помічник гаряче спростовував. Принаймні, так я пояснив собі їхні різні жести.

Щодо мене, то я пильно дивився в напрямі точки на горизонті, яка цікавила капітана, але нічого не міг помітити. Небо й вода зливались на горизонті, який був зовсім порожній.

Підшкіпер знову взяв трубу й уперто дивився на горизонт, щохвилини змінюючи положення, тупаючи ногами і являючи своєю дратівливістю цілковиту протилежність своєму начальникові.

Але загадка ця мусіла роз'яснитись у найближчому часі, бо з наказу капітану Немо рушійна сила машини була збільшена, і гвинт став обертатись з більшою швидкістю.

В цю хвилину підшкіпер знову вказав на щось капітанові. Той спинився, направив трубу на вказану точку і довго спостерігав. Обличчя його перетворилось. Очі

блищали темним вогнем, ніби ховаючись під нахмурені брови. Він зціпив зуби; його напружене тіло, стиснуті кулаки, голова, що ввійшла між плечі, — все дихало сильною ненавистю. Він не рухався. Його погляд не відривався від якоїсь непомітної для мене точки на горизонті.

Нарешті, капітан Немо опанував себе. Його сильно схвильоване обличчя прибрало звичного спокійного виразу. Він звернувся до свого помічника з кількома незрозумілими словами, потім звернувся до мене.

— Пане Аронакс, — сказав він наказовим тоном, — я вимагаю від вас виконання одного з зобов'язань, які зв'язують мене з вами.

— В чому річ, капітане?

— Я мушу замкнути вас і ваших товаришів до того часу, поки я вважатиму зручним вернути вам свободу.

— Ви можете розпоряджатись як вам завгодно, — відповів я, дивлячись на нього пильно. — Але чи можу я звернутись до вас з одним запитанням?

— Ні, пане професор.

Після цих слів мені лишалось тільки скоритись, бо всякий опір був би марний.

Я спустився в каюту, яку займали Нед Ленд і Консель, і повідомив їх про рішення капітана.

Можете собі уявити, як зустрів цю звістку канадець! Але порозуміватись не було коли. Біля дверей дожидались чотири чоловіка, які й провели нас у каюту, що була нашою тюрмою в першу нашу ніч на борту „Наутілуса".

Нед Ленд хотів протестувати, але замість відповіді за нами замкнули двері.

— Що це значить? — спитав мене Консель.

Я розповів моїм товаришам про все, що сталося. Вони були таксамо здивовані й зрозуміли не більше від мене.

Я думав про цю подію, роблячи всілякі припущення, і в той же час дивна турбота, навіяна мені виглядом капітана Немо, не виходила в мене з голови. Я не міг логічно зв'язати двох думок і губився в найбільш безглуздих здогадах. Раптом Нед Ленд вивів мене з цього напруженого стану такими словами:

— Сніданок поданий! Оце непогано!

Дійсно, стіл був накритий. Очевидно, капітан Немо зробив це розпорядження, коли звелів прискорити хід „Наутілуса".

— Чи дозволите мені, пане професор, дати вам одну пораду? — спитав Консель.

— Звичайно, мій друже, — відповів я.

— Ну, так поснідайте, професоре! Це буде обачно: ми не знаємо, що може трапитись.

— Ти маєш рацію, Консель.

— На лихо, — сказав Нед Ленд, — нам дали тільки звичайну порцію.

— Друже Нед, — відказав Консель, — що ви сказали б, якби сніданку зовсім не було?

Цей довід спинив скарги китолова.

Ми сіли за стіл. Сніданок минув досить тихо. Я їв мало; Консель з обачності примушував себе їсти більше; щождо Нед Ленда, то він не марнував часу. Скінчивши сніданок, ми всі розмістились у різних кутках.

В цю хвилину сяюча куля, що освітлювала каюту, погасла, і ми залишились у глибокій темряві.

Нед Ленд зразу ж заснув, і, що мене більше здивувало, — Консель також піддався важкій дрімоті. Я питав себе, що викликало в нього цю крайню потребу в спочинку, і в той самий час відчув, що мене опановує непереможне оціпеніння. Не зважаючи на всі мої зусилля не сплющувати очей, вони закривались самі собою. Очевидно, до наших страв підмішали якусь усипляючу речовину. Я чув, як замикались підйомні двері. Легке бокове гойдання, що походило від морського хвилювання, припинилось.

Я хотів ще боротися з сном, але це було неможливо. Дихання моє стало слабшим. Я почував, як смертельний холод крижанив мої обважнілі, ніби паралізовані члени. Повіки, важкі, як свинець, закрились, і я не міг їх підняти. Хворобливий сон, повний чудних видінь, охопив усю мою істоту. Потім видіння зникли, і я зовсім знепритомнів.

РОЗДІЛ XXIII

КОРАЛОВЕ ЦАРСТВО

Прокинувшись другого дня, я почував себе зовсім здоровим і, на превелике своє здивовання, побачив, що я знаходжусь у своїй кімнаті. Без сумніву, мої товариші також не помітили, як їх перенесли до їхньої каюти.

Мені захотілося вийти з кімнати. Вільний я, чи ні? Зовсім вільний. Я відчинив двері, пройшов вузьким проходом і вийшов до середньої драбини. Замкнуті напередодні підйомні двері були відкриті. Я вийшов на платформу. Нед Ленд і Консель дожидались мене там. Я почав їх розпитувати, але вони нічого не знали. Вони спали важким сном, після якого в них не залишалось ніяких спогадів, і були дуже здивовані, опинившись у своїй каюті.

„Наутілус" здавався таким же спокійним і таємничим, як завжди; він ішов на поверхні хвиль помірним ходом. На ньому, здавалось, не сталося ніякої зміни.

Нед Ленд дивився на море своїм проникливим поглядом. Воно було пустинне. Канадець не бачив на горизонті нічого нового — ні парусу, ні землі. Дув сильний західний вітер, і підняті ним великі хвилі спричиняли дуже відчутне бокове гойдання.

Поновивши своє повітря, „Наутілус" спустився знову й держався середнім числом глибини п'ятнадцяти метрів, щоб мати змогу швидко вертатись на поверхню води; це, проти звичаю, повторювалось кілька разів протягом цього дня, 19 січня. Підшкіпер щоразу виходив на платформу, і звична фраза посилалась у середину корабля.

Годині о другій після полудня я сидів у залі, займаючись розподілом своїх заміток, коли двері розчинились і показався капітан. Я розкланявся з ним; він ледве помітним нахилом голови відповів на мій поклін, не мовлячи ні слова. Я знову взявся за роботу, сподіваючись, що він, може, сам дасть мені пояснення з приводу подій минулої ночі. Проте, він не поспішав робити це. Я подивився на нього. Він здавався стомленим; сон не освіжив його почервонілих очей, і обличчя виражало глибокий сум, непідроблене горе. Він ходив туди й сюди, сідав і вставав, навмання брав книгу, зразу ж залишав її, дивився на свої інструменти, але не робив нотаток, і, здавалось, не міг жодної хвилини зостатись на місці.

Нарешті, він підійшов до мене й сказав:

— Чи знайомі ви з медициною, пане Аронакс, чи ні?

Я так мало чекав такого запитання, що якийсь час дивився на нього, нічого не відповідаючи.

— Ви лікар? — повторив він. — Багато з ваших товаришів вивчали медицину.

— Справді, — сказав я, — я лікар і ординатор госпіталю. Я практикував кілька років до вступу в музей.

— Гаразд, пане професор.

Очевидно, капітан Немо був задоволений моєю відповіддю. Але я не розумів, чого він від мене хоче, і ждав нових запитань, вирішивши відповідати, зважаючи на обставини.

— Пане Аронакс, — сказав мені капітан, — чи погодитесь ви допомогти одному з моїх людей?

— У вас є хворий?

— Так.

— Я готовий іти за вами.

— Ходімо.

Признаюсь, серце моє сильно билось. Мені здавалось, що хвороба цієї людини з екіпажу „Наутілуса“ має деякий зв'язок з учорашніми подіями, і ця таємниця займала мене не менше, ніж сам хворий.

Капітан Немо привів мене до корми „Наутілуса“ і ввів у каюту, що містилась коло приміщення матросів.

Там на ліжку лежав чоловік років сорока з енергійними рисами обличчя.

Я нахилився до нього.

Це був не просто хворий, але ранений. Голова його, обмотана скривавленим полотном, лежала на подушці. Я зняв перев'язку; хворий, утупивши в мене свої великі нерухомі очі, не промовив ні однієї скарги. Рана була жахлива.

Череп, розтрощений тупим знаряддям, оголив мозок, і мозкова речовина зазнала сильного пошкодження. Кров запеклась у цій рідкуватій масі, яка кольором нагадувала винну гущу. Тут були одночасно і контузія, і струс мозку. Хворий дихав повільно. На його обличчі помічались часом судоржні рухи м'язів. Ушкодження мозку було велике, і це зумовлювало повний параліч усього тіла. Я помацав пульс раненого; він був переривчастий. Кінцівки вже холонули, я бачив, що смерть наближалась і не знаходив можливості відвернути її. Перев'язавши нещасного, я обернувся до капітана.

— Чим він був ранений? — спитав я його.

— Навіщо вам знати це? — ухильно відповів капітан. — Через струс „Наутілуса" зломився один з важелів машини і вдарив цю людину. Підшкіпер стояв коло нього, ну... він кинувся вперед назустріч ударові... Брат пішов на смерть за брата, друг за свого друга — що може бути простішого? Це — загальний закон на борту „Наутілуса"! Але що ви думаєте про його становище?

Я не зважувався відповісти.

— Ви можете говорити, — сказав мені капітан. — Він не розуміє по-французькому.

Я востаннє подивився на раненого, потім відповів:

— Він помре години через дві.

— Ніщо не може врятувати його?

— Ніщо.

Капітан Немо стиснув руки, і кілька сльозин покотилося з його очей, — я не чекав, що він здатний плакати.

Я дивився ще кілька хвилин на вмираючого, в якому життя помалу згасало. Його блідість здавалась ще друж-

чою від електричного світла, що лилось на смертне ложе. Я дивився на його розумне обличчя, порите передчасними зморшками, які, може, уже давно були проведені крайньою бідністю або нещастям. В останніх словах, що зривались з його уст, я старався відшукати ключ до розгадки його життя.

— Ви можете йти, пане Аронакс, — сказав мені капітан.

Я залишив капітана в каюті вмираючого і, сильно схвильований цією сценою, вернувся в свою кімнату. Я погано спав ніч, і мені здавалось, що під час мого переривчастого тривожного сну я чув далекі зітхання і похоронну музику.

Другого дня вранці я вийшов на палубу. Капітан Немо був уже там. Побачивши мене, він зразу підійшов до мене.

— Професоре, — сказав він мені, — чи згодні ви зробити сьогодні підводну екскурсію?

— З моїми товаришами? — спитав я.

— Якщо вони побажають.

Про вмираючого чи вмерлого не було й мови. Я відшукав Конселя та Нед Ленда і переказав їм пропозицію капітана Немо. Консель поспішив прийняти її, і на цей раз канадець теж дуже охоче погодився піти за нами.

Було вісім годин ранку. О пів на десяту ми були одягнуті для цієї нової прогулянки і мали апарати для освітлення й дихання. Подвійні двері відчинились, ми вийшли в супроводі капітана Немо й дванадцяти чоловік з його екіпажу і ступили на твердий грунт на глибині десяти метрів, де спочивав „Наутілус".

Пологий схил вів до нерівного дна, що лежало на глибині тридцяти метрів. Дно це не мало ніякої схожості з тим, по якому ми йшли під час нашої першої екскурсії, під водами Тихого океану. Тут не було ні дрібного піску, ні підводних луків, ні підводного лісу. А втім, я зразу пізнав чудову країну, куди вів нас тепер капітан Немо. Це було коралове царство.

Корал — колонія дрібних тварин, що живуть на кам'я-

нистому і крихкому поліпняку. Ці поліпи мають одного прабатька, від якого вони походять через брунькування, і кожен з них має своє власне окреме буття, хоч усі неодмінно беруть участь у загальному житті.

Пустивши в дію апарати Румкорфа, ми йшли кораловим шаром, який ще продовжував формуватись і який згодом відгородить цю частину Індійського океану. Понад дорогою тяглись переплутані своїм гіллям чагарники, вкриті невеликими зірчастими білими квітами. Тільки, в протилежність земним рослинам, всі ці маленькі деревця, прикріплені до скель, росли згори вниз.

Але незабаром чагарники стали частішими, кам'яні дерева вищими. Перед нашими очима з'явились справжні закам'янілі гаї, довгі переходи найбільш фантастичної архітектури.

Капітан Немо заглибився в темну галерею пологого схилу, по якому ми спустились на глибину ста метрів. Нарешті, після двогодинної ходьби ми досягли трьохсот метрів, тобто крайньої границі, де починається утворення коралів. Тут уже не попадалось більше окремих кущів або скромних гаїв с низькими стовбурами; перед нами розстилався безмежний ліс, велична мінеральна зарость, величезні закам'янілі дерева, з'єднані між собою гірляндами красивих плумарій, цими морськими ліанами всяких відтінків.

Капітан Немо спинився. Ми з товаришами зробили так само, і, обернувшись, я побачив, що його люди стають півколом круг свого начальника. Вдивляючись пильніше, я помітив, що четверо з них несли на плечах щось довгасте.

Ми були посеред великої галявини, оточеної високими кам'яними деревами підводного лісу. Наші лампи кидали навколо хистке світло, яке надмірно здовжувало тіні, що лягали на дно. На галявині панувала глибока темрява, і світились тільки маленькі іскри, що мінились на гострих краях коралів.

Нед Ленд і Консель стояли коло мене. Розглядаючи грунт, я помітив, що він у деяких місцях підвищувався

невеликими горбками, вкритими вапняковими осадами. Насипи ці були розташовані з правильністю, яка виявляла роботу людини.

За знаком капітана Немо один з людей почав копати яму заступом, який він одв'язав від свого пояса.

Я зрозумів усе. На цьому моріжку було кладовище, ця яма — могила, довгаста річ — тіло людини, що померла вночі. Капітан Немо і його матроси ховали свого товариша в цій останній оселі, на неприступному дні океану.

Я чув звук заліза, що вдарялось об вапняковий грунт. Часом заступ натрапляв на якийнебудь кремінь, що лежав на дні океану. Яма ставала все довша й ширша і незабаром досягла такої глибини, що могла вмістити тіло.

Носії наблизились. Тіло, загорнуте в білу тканину, було спущене в могилу. Капітан Немо і всі друзі померлого, мої товариші і я схилились.

Могилу засипали уламками коралів, виритими з грунту, над нею утворилось невелике підвищення.

Коли це було зроблено, капітан Немо і його люди, наблизившись до могили, на знак останнього прощання простягли свої руки...

Після цього ми всі рушили назад до „Наутілуса", знову проходячи під склепінням лісу, серед маленьких гайків, вздовж коралових кущів і все підіймаючись угору.

Нарешті, показались вогні на судні. Їх світлий відблиск був нам провідником до „Наутілуса". О першій годині ми були вже дома.

ЧАСТИНА ДРУГА

РОЗДІЛ І

ІНДІЙСЬКИЙ ОКЕАН

Ми пливли далі по хвилях Індійського океану, по безмежній водній рівнині, що розкинулась на просторі п'ятсот п'ятдесяти мільйонів гектарів. Вода його така прозора, що, нахиляючись над поверхнею, почуваєш запаморку. „Наутілус" звичайно держався на глибині вище ста і нижче двох сот метрів. Так тривало кілька днів. Без сумніву, всякому іншому на моєму місці, хто не так дуже любить море, час здавався б довгим і одноманітним; але щоденні одвідання платформи, яка приваблювала мене тим, що там я міг вдихати живуще повітря океану, хвилююче видовище морських глибин, які я спостерігав у вікна залу, читання книг з бібліотеки, упорядкування своїх записок — все це наповняло мої дні і не дозволяло піддаватись нудьзі й смуткові.

Здоров'я наше було цілком задовільне. Їжа на кораблі була здорова і поживна, я охоче обійшовся б без усяких змін, які Нед Ленд, з духу суперечності, ухитрявся вносити в нашу кухню. До того ж, у цій постійній температурі не було чого боятись навіть нежиту.

Протягом кількох днів ми зустрічали велику кількість водяних птахів — чайок і риболовів. Деяких з них нам удавалось убити; приготовані особливим способом, вони дали нам блюдо дуже смачної дичини. Серед великих, добре літаючих морських птахів, які залітають на величезну віддаль від землі і, стомившись, спочивають на хвилях, я побачив чудових альбатросів, що відзначаються неприємним криком, схожим

на ослячий рев. Представниками родини веслоногих були швидкі фрегати, що дуже моторно ловлять рибу на поверхні води; серед них були червонохвості фаетони, завбільшки з голуба, чорні крила яких здавалися ще красивішими при білому пір'ї з рожевим відтінком.

У сіті „Наутілуса" попалось кілька різних черепах з роду карет, з опуклою спиною, панцер яких ціниться дуже високо. Ці плазуни легко пірнають і можуть довго держатись під водою, закривши м'ясистий клапан, що міститься біля зовнішнього отвору їхнього носового каналу. М'ясо цих черепах було досить погане, але яйця дуже смачні.

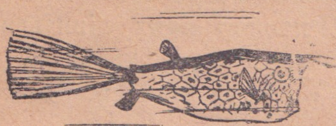
Щождо риб, то вони раз-у-раз викликали наш подив, коли ми, відчинивши віконниці у вікнах залу, вивчали всі таємниці їхнього підводного життя. Тут я побачив багато видів, яких досі не зустрічав.

Передусім назву козубків, які виключно водяться в Червоному й Індійському морях, а також у тій частині океану, яка обмиває береги Америки, перетяті екватором. Ці риби, подібно до черепах, панцерників і ракуватих, вкриті панцером, але не кременистим або вапняковим, а зовсім костяним Панцер цей має або тригранну або чотиригранну форму. Серед козубків з тригранним панцером я помітив деяких завдовжки на п'ять сантиметрів, які відзначались дуже поживним м'ясом.

Зустрічали ми й козубків чотирикутних, на спині яких є чотири великі нарости; козубків крапчастих, з білими крапками на нижній частині тіла, які робляться ручними, як птахи; триногів, озброєних рогами що утворились від здовження їхньої костяної покришки, яких за їхне

чудне хрюкання прозвали „морськими свинями"; потім — дромадерів з великими горбами у вигляді конуса, м'ясо яких тверде й несмачне.

Виписую ще з щоденника Конселя зауваження про деяких риб з виду звичайних у цих морях чотиризубців,

Козубок

про спенглеринів з червоною спиною й білими грудьми, які відзначаються трьома подовжніми рядами м'яких ниток; про електричних риб, завдовжки на сімнадцять сантиметрів, які міняться найяскравішими кольорами. Потім, як представників інших родів, я назву овоід, схожих на темнокоричневі яйця, пориті білими смужками, і безхвостих; діодонів, справжніх морських дикобразів, які озброєні гаками і можуть роздуватись на зразок клубка, вкритого щетиною; коників, що водяться у всіх океанах; летючих пегасів—з довгастими носами—яким їхнє грудне плавальне пір'я, дуже довге й розташоване у вигляді крил, дає змогу якщо не літати, то принаймні підійматись на повітря; міріади скакунів з чорними смужками і довгим грудним плавальним пір'ям, які з дивною швидкістю ковзають по поверхні вод; чарівних парусників, що підіймають своє плавальне пір'я,

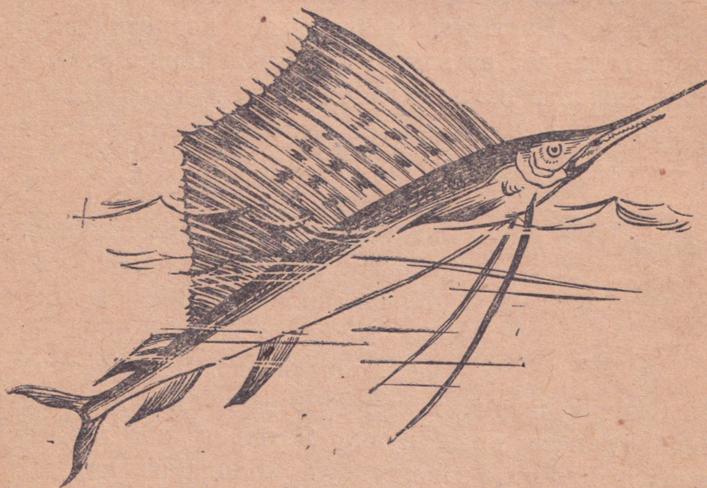
Кони

Пегас

як розгорнуті паруси, — з допомогою цього пір'я вони рухаються при сприятливому вітрі; трихоптер, плавальне пір'я яких складається з волокон; коттів, постійно забруднених тванню, які видають своєрідні звуки; тригл, печінку яких вважають за отруту; бодянів, що мають на очах рухливі повіки; нарешті, хельмонів носатих, з довгими й трубчастими носами,

справжніх мухоловок океану, які вбивають комах ударом краплі води.

Ми бачили ще багато зразків чудної риби, справедливо прозваної „морською жабою". Ця риба з великою головою, то порита глибокими заломами, то роздута опуклостями, вкрита колючками й усіяна гулями, з неправильними й огидними рогами; все її тіло й хвіст укриті мозолистими наростами, а колючки спричиняють небезпечні рани, вона гидка й жахлива.

Парусник

Вранці 24 січня ми спрямували свій шлях на північний захід, до Індійського півострова.

— Цивілізовані країни, — сказав мені цього дня Нед Ленд, — багато кращі від островів Нової Гвінеї. В цій індійській землі, пане професор, є шосейні шляхи й залізниці. Чи не пора нам розпрощатися з капітаном Немо?

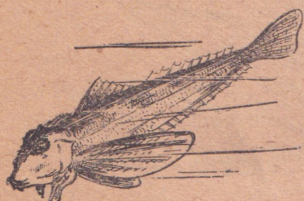
— Ні ще, Нед, ні, —відповів я дуже рішуче. — Хай буде, що буде, як говорите ви, моряки. „Наутілус" наближається до населених суходолів. Він вертається в Европу; хай він приставить нас туди. Досягнувши наших

морів, ми подивимось, що нам краще буде зробити. До того ж, я не думаю, щоб капітан Немо дозволив нам полювати на Малабарському або Коромандельському березі, як у лісах Нової Гвінеї.

— Але, пане професор, хіба нам не можна обійтись без його дозволу?

Я не відповів канадцеві, не бажаючи сперечатися. А насправді мені ще не хотілось покидати багате на дивні пригоди життя „Наутілуса".

Від острова Кілінга ми пішли повільніш. В той же час напрям „Наутілуса" робився все капризнішим, і він часто затягав нас на великі глибини. Кілька разів доводилось уживати похилих площ, які з допомогою внутрішніх важелів могли ставати навскоси до ватерлінії. З їх допомогою ми досягли двох і двох з половиною кілометрів глибини, але ні разу не могли перевірити найбільші глибини Індійського океану, бо тринадцятикілометрові зонди не діставали дна. Щождо температури нижчих шарів, то термометр постійно показував чотири градуси вище нуля. Я тільки помітив, що у верхніх шарах вода завжди була холодніша над підводними горами, ніж у чистому морі.

Тригла

25 січня океан був зовсім пустинний, і „Наутілус" пробув цілий день на його поверхні, розтинаючи своїм могутнім гвинтом хвилі і розсипаючи навколо бризки. В таких умовах його не можна було не прийняти за велетенського кита. Я провів на платформі три чверті цього дня, розглядаючи море. Нічого не було видно на горизонті, і тільки годині о четвертій вечора показався довгий пароплав, який ішов контр-галсом на захід. [60] Його рангоут виглянув на одну тільки хвилину, але він не міг помітити „Наутілуса", який надто невисоко підіймався над поверхнею води.

О п'ятій годині вечора, перед коротким тропічним присмерком, ми з Конселем були зачаровані цікавим

видовищем. На поверхні океану пливла зграя аргонавтів. Ці граціозні молюски плавали задом з допомогою своїх лійок, виганяючи з них воду. З їхніх восьми щупальців шість довгастих і тонких розстилались по воді, тоді як решта два, заокруглені в формі долоні, напружувались від дії вітру, як легкі паруси. Я чудово бачив їхню хвилясту й спіральну черепашку, яку Кюв'є дуже влучно порівняв з красивим човном. Дійсно як справжній човен, ця черепашка держить на собі аргонавта, що зробив її, і одначе молюск не пристає до неї.

Аргонавт

— Аргонавт може покинути свою черепашку, — сказав я Конселеві, — але він ніколи її не покидає.

— Таксамо робить і капітан Немо, — відповів розсудливий Консель. — І я гадаю, що йому краще було б назвати свій корабель „Аргонавтом".

Цілу годину йшов „Наутілус" серед цієї зграї молюсків. Потім ніби якийсь страх зненацька опанував їх. Немов за сигналом, вони разом спустили свої паруси, щупальці зігнулись, тіла стиснулись, черепашки перекинулися, змінюючи центр ваги, і вся флотилія зникла у хвилях. Все це сталося в одну мить, і ніколи кораблі якоїнебудь ескадри не маневрували так швидко й погоджено.

Акула Філіппі

В цю хвиливу раптом настала ніч, і хвилі, ледве зворушені вітром, спокійно розстилались навколо „Наутілуса".

Наступного дня, 26 січня, ми перетяли екватор на вісімдесят другому меридіані і вступили в північну півкулю.

Цього дня нас супроводив грізний почет акул. Страшні тварини кишать у цих морях і роблять їх дуже небезпечними.

Це були: акула Філіппі — з коричневою спиною і білуватим черевом, озброєна одинадцятьма рядами

зубів; акула аргус, на шиї якої є велика чорна пляма з білою каймомкою, сходна на око; і інший вид акули, з круглою мордою, усіяною чорними точками. Часто ці сильні тварини люто кидались до вікон залу. Нед Ленд не тямив себе. Йому хотілось вернутись на поверхню хвиль і пустити острогою в цих потвор. Гладенькі акули, паща яких вистелена зубами, розміщеними як мозаіка, і великі тигрові акули, завдовжки на п'ять метрів, дратували його з особливою упертістю. Але скоро „Наутілус", збільшивши швидкість свого ходу, легко залишив позад себе найпрудкіших із цих акул.

27 січня, при вході в широку Бенгальську затоку, нам ще раз представилось жахливе видовище — трупи, що пливли на поверхні хвиль! То були мерці з індійських міст, занесені річкою Гангом у чисте море, — мерці, яких шуліки, єдині могильники в цій країні, ще не встигли пожерти. Але акули не проминуть допомогти їм у погребній роботі.

Коло сьомої години вечора „Наутілус", наполовину занурений у воду, плив серед хвиль молочного кольору. Океан, скільки сягало око, всюди здавався молочним. Все небо, хоч і освітлене зоряним сяйвом, здавалось чорним порівняно з білістю води.

Консель не вірив своїм очам і питав у мене, що це за чудне явище. На щастя, я міг дати йому відповідь.

— Це так зване молочне море, — сказав я йому, — величезний простір білих вод, які часто можна бачити в цих широтах біля берегів Індостана.

— Але, — сказав Консель, — чи можете ви, пане професор, пояснити мені, в чому полягає причина цього явища?

— Білість, яка тебе вражає, походить від присутності цілих міріадів інфузорій, на зразок маленьких світючих червів, драглистих і безкольорових, з волосину завтовшки і не більше однієї п'ятої міліметра завдовжки. Деякі з цих тварин прилипають одна до одної і тягнуться таким чином на кілька кілометрів.

— На кілька кілометрів! — скрикнув Консель.

— Так, мій друже, і не намагайся порахувати ці інфузорії! Тобі ніколи це не вдасться. Якщо я не помиляюсь, то деяким мореплавцям траплялось пливти в молочних морях на протязі більше восьмидесяти кілометрів.

Не знаю, чи прийняв Консель мою пораду, але він здавалось, поринув у глибоке міркування, силкуючись вирахувати — скільки у 80 квадратних кілометрах міститься п'ятих частин міліметра, в той час як я продовжував спостерігати це явище.

„Наутілус" протягом кількох годин розтинав білуваті хвилі, і я помічав, що він без шуму линув по цій змиленій воді, немов плив у вирі піни, яка іноді утворюється в бухтах між двома протилежними течіями.

Близько півночі море раптом набуло свого звичайного кольору, але позаду нас, аж до країв горизонту, небо, відбиваючи білість хвиль, довго світилось, наче осяяне невиразним мигтінням північного сяйва.

РОЗДІЛ II

НОВА ПРОПОЗИЦІЯ КАПІТАНА НЕМО

Коли „Наутілус" 28 січня опополудні виплив на поверхню моря під 9° 04′ північної широти, на заході, на відстані 16 кілометрів, показалась земля. Спочатку я помітив безліч гір, на шістсот метрів вишини, які мали найхимерніші обриси. Після того як положення судна було визначене, я вернувся до залу і, відшукавши це місце на карті, дізнався, що ми знаходимось коло острова Цейлона, що лежить біля південного краю Індійського півострова.

В цей час увійшов капітан Немо з своїм помічником.

Капітан глянув на карту; потім, звернувшись до мене, сказав:

— Вам, звичайно, відомо, що острів Цейлон уславився ловлею перлів. Чи не побажаєте ви, пане професор, побувати на цій ловлі?

— З великою охотою, капітане.

— Гаразд; це легко зробити. Я дав наказ підійти до Манаарської затоки, куди ми прийдемо вночі.

Капітан Немо сказав кілька слів своєму помічникові, який зразу ж вийшов. Незабаром „Наутілус" знову занурився в свою водну стихію, і манометр показував, що він держався на глибині десяти метрів.

Взявши карту, я почав відшукувати Манаарську затоку і знайшов її на дев'ятому паралельному колі, біля північно-західного берега Цейлона. Вона утворюється довгастою лінією маленького острова Манаара. Щоб досягти її, треба було обійти весь західний берег Цейлона.

— Пане професор, — сказав мені капітан Немо. — Ви, мабуть, знаєте, що перли ловлять у Бенгальській затоці, в Індійському морі, в морях Китаю і Японії, в морях Південної Америки, в Панамській і Каліфорнійській затоках; але ніде ця ловля не досягає таких блискучих наслідків, як на Цейлоні. Ми, правда, прибули трохи рано. Ловці перлів збираються на Манаарську затоку тільки в березні, і потім, протягом тридцяти днів, на своїх трьохстах човнах займаються добуванням перлівок. На кожному човні десять гребців і десять водолазів. Водолази поділяються на дві групи, які почережно пірнають і спускаються на глибину дванадцяти метрів з допомогою прив'язаного до човна важкого каменя, — цей камінь вони охоплюють ногами.

— Невже, — сказав я, — цей первісний спосіб досі ще не вийшов з ужитку?

— Досі, — відповів мені капітан Немо.

— Одначе, мені здається, що скафандри, подібні до ваших, були б дуже корисні для цієї ловлі.

— Так, бо бідні водолази не можуть довго залишатись під водою. Я знаю, що деякі водолази витримують під водою до п'ятдесяти секунд, а найвправніші — і до вісімдесят семи; але такі зустрічаються дуже рідко, і коли нещасні вертаються на борт, то з носа і вух у них тече вода з кров'ю. Я гадаю, що водолази можуть пробути під водою, середнім числом, тридцять секунд, протягом яких вони поспішають зібрати в маленьку сітку всі знайдені ними перлові черепашки; але взагалі водолази живуть недовго: у них слабне зір, очі починають гноїтись, тіло вкривається ранами, і часто вони вмирають на дні моря від удару.

— І це важке ремесло, — сказав я, — служить тільки для задоволення різних примх моди!.. Скажіть, капітане, скільки перлівок може наловити за день один човен?

— Від сорока до п'ятидесяти тисяч. Говорять навіть, що в 1814 році англійський уряд улаштував ловлю власне для себе, і його водолази добули за двадцять днів сімдесят шість мільйонів черепашок.

— Принаймні, — спитав я, — цим водолазам платять добре утримання?

— Навряд, пане професор. У Панамі вони заробляють тільки по одному долару на тиждень. Найчастіше їм платять по одному су[61] за черепашку з перлиною, а скільки вони їх витягають порожніх!

— По одному су біднякам, що збагачують своїх хазяїв! Це жахливо!

— Отже, пане професор, — сказав мені капітан Немо, — разом з вашими товаришами ви одвідаєте Манарську мілину, і якщо ми випадково застанемо там якогонебудь раннього водолаза, то подивимось на його роботу.

— Вирішено, капітане.

— До речі, пане Аронакс, ви не боїтесь акул?

Запитання капітана здалось мені щонайменше недоречним.

— Чого ж ви не відповідаєте? — спитав капітан Немо.

— Признаюся, капітане, я ще не зовсім освоївся з цією породою риб.

— А ми до них давно звикли, — відповів капітан Немо, — і згодом ви теж цього досягнете. До того ж ми будемо озброєні, і по дорозі нам, може, вдасться пополювати на акул. Це цікаве полювання. Отже, до завтра, пане професор. Рано вранці ми виходимо.

Промовивши це найбезтурботнішим тоном, капітан Немо вийшов з залу.

Якби вас запросили полювати в швейцарських горах на ведмедів, ви сказали б: „Дуже добре! Завтра ми підемо на ведмедів“. Якби вас запросили йти на лева в рівнини Атласа або на тигра в індійські джунглі,[62] ви просто сказали б: „Ми йдемо на тигра або на лева“. Але якби вам запропонували полювання на акулу в її природній стихії, ви, можливо, трохи задумалися б раніше, ніж прийняти це запрошення.

Щодо мене, то я провів рукою по чолу, на якому виступило кілька крапель холодного поту.

„Подумаємо, — сказав я собі, — і не будемо поспі-

шати. Полювати на видру в підводних лісах, як нам довелося біля острова Креспо, — це ще так-сяк. Але блукати по морському дну, коли майже певен, що зустрінеш там акул — зовсім інша річ! Я добре знаю, що в деяких країнах, особливо на Андаманських островах, тубільці не вагаючись нападають на акулу з кинжалом у одній руці і петлею в другій; але я так само добре знаю, що багато сміливців, які нападають на цю страшну тварину, не вертаються з свого полювання.

Думка про полювання на акул не покидала мене; я думав про їхні величезні щелепи, озброєні кількома рядами зубів, здатних розрізати людину надвоє — і наперед уже почував якийсь біль у попереку.

„Мабуть, Консель не захоче йти, — подумав я, — і це звільнить мене від необхідності супроводити капітана". Щождо Нед Ленда, то, признаюсь, я не був такий певний його розважливості. Небезпека, хоч яка вона була велика, завжди мала особливу принаду для його войовничої натури.

В цю хвилину ввійшли Консель і канадець. Вони були спокійні й навіть веселі. Вони не знали, що їх чекає.

— Справді, пане професор, — сказав Нед Ленд, — ваш капітан Немо, хай йому грець, зробив нам дуже люб'язну пропозицію!

— Ви вже знаєте? — сказав я.

— Капітан „Наутілуса", — відповів Консель, — запросив нас завтра разом з вами одвідати чудову ловлю перлів біля острова Цейлона. Він зробив це у вишуканих висловах і поводився справжнім джентльменом.

— Він вам більше нічого не сказав?

— Нічого, — відповів канадець, — він додав тільки, що вже говорив вам про цю маленьку прогулянку.

— Так, він говорив мені, — сказав я. — Але він не розповів вам ні про які подробиці відносно...

— Нічого, пане натураліст. Ви підете з нами, чи не так?

— Я... без сумніву! Я бачу, що вам це подобається, Нед Ленде.

— Так, це дуже цікаво.

— Може й небезпечно, — додав я улесливим тоном.

— Небезпечно! — відповів Нед Ленд. — Проста екскурсія на устричну мілину!

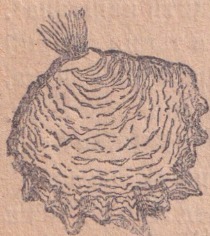
Очевидно, капітан Немо не визнав за потрібне розповісти моїм товаришам про акул. Я дивився на них зляканими очима, ніби в них уже були відірвані якінебудь члени тіла.

Чи мушу я їх попередити? Так, звичайно, але я не знав, як це зробити найкраще.

— Може, — сказав мені Консель, — ви, пане професор, будете такі добрі, що розкажете нам якісь подробиці про ловлю перлів?

— Про ловлю перлів, — спитав я, — або про ті пригоди, які...

— Про ловлю, — відповів канадець, — перше ніж рушати в дорогу, треба мати про неї поняття.

Перлівка

— Добре. Сідайте, друзі мої, я вам розкажу все, що знаю про перли.

Нед і Консель сіли на диван, і канадець зразу ж спитав мене:

— Пане професор, що таке перлина?

— Мій любий Нед, — відповів я, — для хеміка перлина — суміш фосфорнокислого й вуглекислого вапна з невеликою кількістю желатину, а для натураліста — просто хворобливе виділення того органу, який у деяких двійчастих черепашок виділяє перламутр. Всі молюски, що виділяють перламутр, тобто голубу, синясту, фіолетову або білу речовину, яка вистилає середину їхніх скойок — здатні витворювати перли.

— Навіть і звичайні черепашки? — спитав канадець.

— Так, черепашки деяких річок Шотландії, Уельса, Ірландії, Саксонії, Богемії і Франції.

— Це треба запам'ятати, — відповів канадець.

— Але, — відказав я, — переважно виділяє перли дорогоцінна перлівка. Перли — це загусклий перламутр, який набув круглої форми. Він або пристає до шкаралупи черепашки, або прилипає до складок тварини. На

скойках перлина приліплена, на тілі — вільна. Але в неї завжди є ядро, маленьке тіло, яке складається або з безплідного яєчка, або з піщинки, круг яких протягом кількох років осідає перламутрова речовина, послідовно, тонкими й концентричними шарами.

— Чи буває в одній черепашці по кілька перлів? — спитав Консель.

— Так, мій друже. Зустрічались перлівки, що містили в собі цілі зібрання коштовностей. Про одну перлівку розповідають — але я в цьому сумніваюсь — що в ній містилось не менше ста п'ятдесяти акул.

— Сто п'ятдесят акул! — скрикнув Нед Ленд.

— Хіба я сказав „акул"? — швидко спитав я. — Я хотів сказати: сто п'ятдесят перлів. „Акул" не мало б ніякого сенсу.

— Справді, — зауважив Консель. — Чи не скажете ви нам тепер, пане професор, яким способом добувають ці перли?

— Є різні способи. Часто, коли перли пристали до скойок, ловці відривають їх щипцями. Але найчастіше перлівки кладуть на плетені мати, які розстилають на березі. Таким чином, вони вмирають на повітрі, і днів через десять починають гнити. Тоді їх кладуть у великі баки з морською водою, потім відкривають і миють. З цієї хвилини починається подвійна робота сортувальників. Спочатку вони відділяють перламутрові пластинки, які продаються ящиками вагою від ста двадцяти до ста п'ятдесяти кілограмів. Потім вони виймають м'ясо з черепашок, кип'ятять його і проціджують, щоб добути з нього навіть найдрібніші перли.

— А ціна цих перлів зміняється залежно від їх розмірів? — спитав Консель.

— Не тільки залежно від розмірів, — відповів я, — але також від форми, кольору й води, тобто від того м'якого, з різнобарвними переливами блиску, який надає перлам особливої краси. Найкращі перли звуться „білосніжними". Вони утворюються в тканині молюска, відзначаються білим кольором, часто непрозорі, але іноді мають опалову прозорість і здебільшого бувають

кулевидної або грушеподібної форми. Ці перли найдорожчі й продаються на штуку. Інші ж перли, що пристали до шкаралупи перлівки, більш неправильної форми й продаються на вагу. Нарешті, дрібні перли, які становлять нижчий сорт, продаються також на вагу і йдуть звичайно на вишивання.

— Але чи не скажете ви нам, пане професор, який прибуток дає щороку ця ловля перлівок?

— Кажуть, — відповів я, — що перлова ловля на Цейлоні щороку віддається на відкуп за три мільйони акул.

— Франків! — поправив Консель.

— Так, франків. Три мільйони франків! — повторив я. — Але я думаю, що ця ловля вже не дає стільки, скільки давала раніше.

— Але, — спитав Консель, — здається, я чув, що траплялись знамениті перлини, ціновані дуже високо?

— Траплялися, — відповів я, — але я не думаю, щоб хтонебудь володів перлиною, яка була б краща від перлини капітана Немо.

— Цієї — сказав Консель, показуючи на чудову коштовність, замкнену за склом.

— Звичайно, я не помилюсь, призначаючи їй ціну в два мільйони ак...

— Франків! — мерщій додав Консель.

— Так, — сказав я, — два мільйони франків, і, без сумніву, капітанові варт було тільки нахилитись, щоб підняти її.

— Хто знає, — сказав Нед Ленд, — може, завтра під час нашої прогулянки ми знайдемо таку саму!

— Але, — сказав Консель, — ловля перлів, мабуть, небезпечна?

— Ні, — відповів я жваво, — особливо, коли вжити деяких застережних заходів.

— В чому ж полягає риск цього промислу? — спитав Нед Ленд. — Сьорбнути кілька ковтків морської води?

— Маєте рацію, Нед. До речі, — перебив я, стараючись прибрати безтурботного вигляду капітана Немо, — ви боїтесь акул, хоробрий Нед?

— Я, — відповів канадець, — китолов по ремеслу, мій промисел — насміхатися з них.

— Тут мова йде, — сказав я, — не про полювання за ними з рибальським гаком, коли ви витягаєте їх на палубу корабля, відрубуєте їм хвоста ударом сокири і розпорюєте черево.

— Виходить, мова йде про...

— Так, саме так.

— У воді?

— У воді.

— Чудово, з доброю острогою! Ви знаєте, пане професор, це — тварини досить незграбні. Вони мусять перевернутись на черево для того, щоб хапнути, а в цей час...

Нед Ленд якось особливо вимовив слово „хапнути", при чому мороз пробіг по спині слухача.

— Ну, а ти, Консель, що думаєш про цих акул?

— Я, — сказав Консель, — буду відвертий з вами.

„Виручай хоч ти, Консель!" — подумав я.

— Якщо ви, пане професор, зважуєтесь іти на акул, — закінчив Консель, — то я не знаю, чому б і мені не піти разом з вами...

РОЗДІЛ III

ПЕРЛИНА

Настала ніч. Я ліг, але спав погано. У сні мені ввесь час увижались акули. Наступного дня, о четвертій годині ранку, мене розбудив матрос. Я швидко встав, одягнувся і вийшов до залу.

Капітан Немо дожидався мене там.

— Пане Аронакс, — спитав він мене, — ви готові?

— Готовий.

— Потрудіться іти за мною.

— А мої товариші, капітане?

— Вони вже чекають вас.

— Ми зараз надінемо наші скафандри? — спитав я.

— Ні ще. Я не хочу, щоб „Наутілус“ підходив близько до цього берега, а ми ще досить далеко від Манаарської затоки; але я звелів приготувати шлюпку, яка приставить нас просто на місце і звільнить від досить довгої подорожі. Наші водолазні апарати вже в шлюпці, і ми надінемо їх, коли почнуться наші підводні мандри.

Капітан Немо привів мене до центральної драбини, що виходила на платформу. Нед і Консель були вже там. П'ять матросів „Наутілуса“, з веслами напоготові, ждали нас у човні, що стояв біля борту.

Ніч була темна. Між густими хмарами, що вкривали небо, тільки зрідка виднілись зорі. Я став дивитись у той бік, де була земля: там виступала тільки неясна лінія, що закривала три чверті горизонту, від південного до північного заходу.

Капітан Немо, Консель, Нед Ленд і я сіли на кормі човна. Один з матросів помістився біля стерна; четверо його товаришів наполягли на весла; причал віддали, і ми рушили.

Човен направився на південь, гребці не поспішали. Від ударів весел водяні бризки з шумом бились об чорні хвилі, немов піна розтопленого свинцю; легкі брижі з чистого моря злегка похитували човен, а спереду зрідка здіймались гребені хвиль.

Годині о п'ятій з половиною, при перших виблисках світла, що показались на горизонті, верхня лінія берега означилась виразно. Між ним і нами море було пустинне: жодного човна, жодного водолаза. Глибока тиша панувала на звичному місці ловлі перлів.

О шостій годині раптово настав день, із швидкістю, властивою тропічним країнам, де не буває ні вранішньої зорі, ні смерку.

Я виразно побачив землю з кількома деревами, що подекуди підіймались там.

Човен наближався до острова Манаара, який заокруглявся на півдні. Капітан Немо підвівся з своєї лави і почав пильно вдивлятися в море. За його знаком, кинули якір, але ланцюг ледве поворухнувся — до дна було не більше метра, бо тут було одне з найвищих місць перлової мілини.

— Ось ми й прибули, пане Аронакс, — сказав капітан Немо. Ви бачите цю вузьку бухту? Тут через місяць збереться безліч човнів з шукачами перлів, і в цих самих водах водолази сміливо будуть їх шукати. Ця бухта прекрасно влаштована для такого роду ловлі. Вона закрита від сильних вітрів, і море тут ніколи не буває особливо бурхливим — обставина, дуже сприятлива для роботи водолазів. Тепер ми надінемо скафандри й почнемо свою прогулянку.

Я нічого не відповів і, вдивляючись у ці підозрілі хвилі, почав з допомогою матросів надівати свою важку водолазну одежу. Капітан Немо й мої товариші одягались також.

Незабаром ми наділи каучукову одежу, а повітряні апарати були прикріплені ременями на наших спинах. Але про апарати Румкорфа ніхто не згадував. Збираючись надіти на голову мідну кулю, я нагадав про них капітанові.

— Ці апарати нам непотрібні, — відповів мені капітан. — Ми не підемо на великі глибини, і сонячного проміння буде досить для освітлення нашого шляху. До того ж, необачно було б брати з собою електричний ліхтар у цих водах. Його світло може несподівано притягти якогось небезпечного мешканця тутешніх місць.

Коли капітан Немо говорив це, я обернувся до Конселя і Нед Ленда; але два приятелі вже наділи на свої голови металеві ковпаки і не могли ні чути, ні відповідати.

Мені лишалось тільки задати капітанові Немо останнє запитання:

— А наша зброя? — спитав я його. — Наші рушниці?

— Рушниці? Навіщо? Адже ваші горяни нападають на ведмедя з кинжалом у руках, а хіба сталь не надійніша від свинцю? Ось міцний кинжал, заткніть його швидше за пояс, і ходімо.

Я подивився на своїх товаришів. Вони були так само озброєні, як і ми, а Нед Ленд на додачу розмахував величезною острогою, яку він поклав перед від'їздом у човен.

Потім, ідучи за прикладом капітана, я надів важку мідну кулю, і наші повітряні резервуари були негайно пущені в дію.

Через хвилину матроси висадили нас одного за одним, і ми, на глибині півметра, ступили на гладенький пісок. Капітан Немо зробив знак рукою, ми пішли за ним по невеликому пологому спуску і зникли під хвилями.

Там думки, що тривожили мене, розвіялись. Я став на диво спокійним. Легкість рухів посилювала мою впевненість. Через десять хвилин ми були вже на глибині п'яти метрів, і грунт ставав майже рівним.

Спід наших ніг, ніби виводи бекасів на болоті, підіймались зграї цікавих риб, які не мають інших плавців, крім хвостового.

Сонце, що поступово підіймалось, дедалі яскравіш освітлювало масу вод. Грунт потроху змінювався. За чистим піском ішло справжнє шосе з заокруглених уламків скель, укритих килимом з молюсків і зоофітів. Між живими рослинами і в затінку водоростей бігали цілі легіони незграбних членоногих, особливо зубаста раніна, форми тіла якої нагадують злегка заокруглений трикутник.

Годині о сьомій ми досягли мілини, на якій мільйонами водяться перлівки.

Ці коштовні молюски приростають до скель, від яких уже ніколи не відділяються; в цьому відношенні вони нижчі від інших черепашок, яким природа не зовсім відмовила в здатності пересування.

Доросла перлівка, скойки якої майже рівні між собою, має округлу форму, з товстими стінками, дуже шерсткими зовні. Деякі з цих черепашок були вкриті нашаруваннями і пориті зеленуватими смугами, що блищали на їхній верхівці. Вони належали молодим молюскам. Інші, жорсткі й чорні зовні, які мали по десять років і більше, доходили до п'ятнадцяти сантиметрів ширини.

Краби

Капітан Немо показав мені рукою на це дивне згромадження черепашок, і я зрозумів, що ця копальня дійсно невичерпна. Нед Ленд поспішав наповнити найкращими молюсками сітку, прив'язану в нього збоку.

Але ми не могли спинятись. Треба було не відставати від капітана, який, видимо, ішов стежками, тільки йому самому відомими. Іноді дно помітно підвищувалось, так що піднята рука вистромлялась над рівнем моря, потім примхливо знижувалось. Часто ми обходили високі скелі, загострені у вигляді маленьких пірамід. В їх похмурих заворотах націлювались на нас, ніби військові гармати, великі морські раки, втупляючи в нас нерухомі очі,

а під нашими ногами повзали кільчасті черви, витягаючи вусики й щупальці.

Аж ось ми підійшли до величезної печери, що містилась у мальовничому місці між скелями, прикрашеними, як строкатими шпалерами, всілякими представниками підводної флори.

Спустившись по досить крутому схилу, ми опинились на дні западини, схожої на круглий колодязь. Тут капітан Немо спинився і вказав нам рукою на річ, яку я ще не помітив.

Ми побачили черепашку незвичайної величини, велетенську тридакну. Це був цілий басейн, що мав більше двох метрів завширшки, отже, перевищував своїми розмірами черепашку біля фонтану в залі „Наутілуса".

Я наблизився до цього чудесного молюска. Він прикріпився до гранітового столу, і тут, у спокійних водах печери, розвинувся на самоті. Я припустив, що ця тридакна важить щось із триста кілограмів. В такій черепашці має бути мало не двадцять кілограмів м'яса.

Капітан Немо, очевидно, знав про існування цієї тридакни. Вже не вперше приходив він сюди, і я думав, що, привівши нас у це місце, він хотів тільки показати нам цей рідкий утвір природи. Я помилявся: капітан Немо мав особливу причину цікавитись справжнім становищем цієї тридакни.

Обидві скойки її були напіввідкриті. Капітан наблизився і вклав свій кинжал між скойок, щоб перешкодити їм закритись; потім трохи підняв оторочену по краях, як бахромою, оболонку, що становила мантію тварини. Там, між листуватими складками, я побачив перлину завбільшки з кокосовий горіх. Її кулевидна форма й незвичайна чистота робили з неї коштовність, якій немає ціни. Захоплений цікавістю, я простяг руку, щоб схопити її, зважити й помацати. Але капітан заперечним жестом спинив мене, швидким рухом вийняв свій кинжал — і обидві скойки раптом закрились.

Я зрозумів тоді намір капітана Немо: залишаючи перлину, сховану під плащем тридакни, він давав їй змогу

поступово збільшуватись. Щороку виділення молюска додавали до неї нові концентричні шари. Один тільки капітан Немо знав печеру, де дозрівав дивний плід природи; сам він, так би мовити, виховував його, щоб згодом перенести в свій дорогоцінний музей. Може навіть, за прикладом китайців і індусів, він сам викликав розвиток цієї перлини, вклавши в складки молюска шматочок скла або металу, який помалу вкрився перламутровою речовиною.

Ми вийшли з печери на мілину з черепашок, серед чистих вод, ще не схвильованих роботами водолазів.

Ми йшли нарізно, ніби гуляючи на вулиці, кожен спинявся або віддалявся по своїй охоті. Я вже більше не боявся небезпек, так безглуздо прибільшених моєю уявою. Підводна гора помітно підіймалась до поверхні моря, і незабаром моя голова, на одному метрі глибини, показалась над рівнем води. Консель догнав мене, і притиснувшись своїм великим ковпаком до мого, зробив мені очима дружнє привітання. Але це плоске підвищення мало не більше кількох метрів у довжину, і скоро ми знову пішли під водою.

Ми йшли хвилин десять, коли раптом капітан Немо спинився. Я думав, що він збирається повернути назад. Але він рухом руки наказав мені сховатись за нього, у глибині широкого завороту. Він показав мені на одне місце у воді, і я став уважно дивитись туди.

За п'ять метрів від мене показалась тінь і спустилась на дно. Це була людина, жива людина, індус, водолаз, бідний хлопець, що прийшов, без сумніву, збирати колосся ранніх жнив. Я бачив дно його човна, що стояв на якорі за кілька метрів над його головою. Він то підіймався, то знову спускався. Камінь, обтесаний у вигляді цукрової голови і прив'язаний мотузкою до його ніг, допомагав йому швидше спускатись на дно моря. Цей камінь він захоплював ногами, коли треба було піднятися вгору. Цим вичерпувалось його приладдя. Досягнувши дна на глибині п'яти метрів, він кидався на коліна, хапав перші-ліпші перлівки й наповнював ними свій мішок.

Потім він підіймався, спорожнював мішок, знову брав камінь і знову починав свою важку працю, яка продовжувалась щоразу тільки тридцять секунд.

Водолаз нас не бачив. Тінь від скелі ховала нас.

Багато разів він підіймався і знову спускався, витягаючи за кожним разом не більше десятка перлівок, бо їх треба відривати від грунту, до якого вони прикріплялись своїми міцними бісусами. А скільки з них було порожніх, без перлів, для яких він рискував своїм життям! Я стежив за ним з глибокою увагою. Прийоми його були правильні, і протягом півгодини йому не загрожувала ніяка небезпека. Я цілком вивчив спосіб цієї інтенсивної ловлі, аж раптом помітив, як, стаючи навколішки, індус несподівано відсахнувся, вжахнувшись, випростався і кинувся до поверхні води.

Я зрозумів його жах. Велетенська тінь показалась над нещасним водолазом. Це була величезна акула, яка наближалась йому навперейми, з палаючими очима й розкритою пащею.

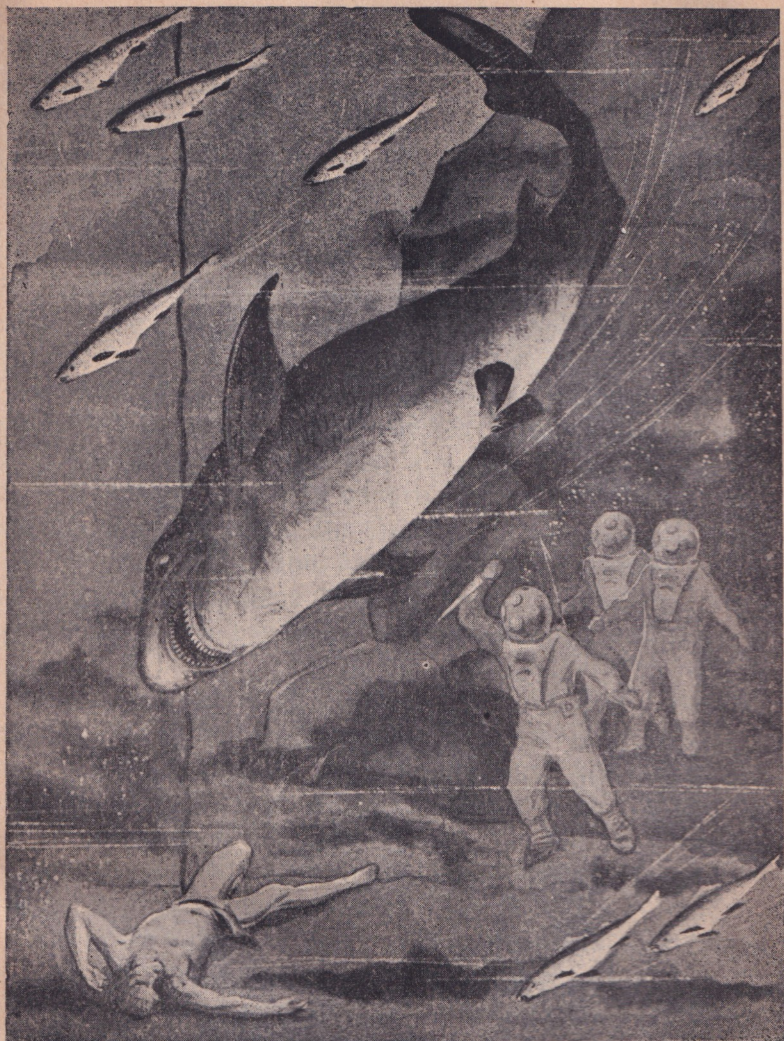
Я занімів від жаху й не міг зробити ні найменшого руху.

Сильним ударом плавців зажерлива тварина кинулась на індуса, а він кинувся вбік і уникнув зубів акули, але не встиг ухилитись від удару її хвоста; удар цей прийшовся йому в груди й збив його з ніг.

Сцена ця тривала всього лише кілька секунд. Акула вернулась і, перекинувшись на черево, готувалась перекусити його надвоє, коли я відчув, що капітан Немо, який був коло мене, поспішно встав. З кинжалом у руці він пішов просто на потвору, готовий розпочати бій з нею сам на сам.

В ту хвилину, коли акула готувалась схопити нещасного водолаза, вона побачила нового противника і, повернувшись, швидко направилась на нього.

Капітан з дивним спокоєм чекав страшну акулу, і коли вона кинулась на нього, він, відхилившись убік з дивною швидкістю, уникнув удару і встромив свій гострий кинжал їй у черево. Зав'язалась запекла боротьба.

Сцена ця тривала всього лише кілька секунд...

До стор. 192

Акула видала звук, схожий на рев. Кров струмком текла з її рани. Море забарвилось у червоний колір, і я довго не міг нічого побачити крізь цю непрозору пелену. Згодом вода очистилась, і я знову побачив відважного капітана, який, схопивши рукою один з плавців тварини, боровся з потворою сам на сам, вражаючи кинжалом живіт свого ворога. Розлючена акула відбивалась, здіймаючи сильне хвилювання, яке загрожувало перекинути мене.

Я хотів бігти на допомогу капітанові, але, прикутий жахом, не міг зрушити з місця і нерухомо дивився на жахливу боротьбу. Я бачив, як хід її змінився. Капітан упав на дно, перекинутий величезною масою, що придушила його. Потім щелепи акули широко розкрились, і все було б кінчено, якби Нед Ленд з незвичайною швидкістю не кинувся з острогою в руках на акулу й не вразив її своєю страшною зброєю.

Вода почервоніла від нового потоку крові і схвилювалась від рухів акули, яка билась з неймовірною люттю. Нед Ленд поцілив добре. Акула звивалась у передсмертних судоргах, вражена прямо в серце. Зняте нею хвилювання навколо нас було таке сильне, що перекинуло Конселя.

Тим часом Нед Ленд звільнив капітана. Той підвівся не ранений, підійшов до індуса, швидко перерізав мотузку, що з'єднувала його з каменем, взяв його на руки, відштовхнувся від дна сильним ударом ноги і піднявся на поверхню моря.

Ми всі троє послідували за ним і через кілька хвилин досягли водолазового човна.

Передусім капітан Немо подбав привести нещасного до притомності. Разом з Конселем він узявся посилено його розтирати, і до втопленика помалу почало вертатись життя. Він розплющив очі.

Тоді капітан Немо, вийнявши з кишені своєї одежі торбинку з перлами, поклав її в руки індусові, переляканий погляд якого доводив, що він не розумів, яким істотам він завдячує заразом своїм порятунком і своїм багатством.

За знаком капітана, ми вернулись на перлову мілину і, йдучи пройденим уже шляхом, після півгодинної ходьби досягли якоря, на якому стояв човен „Наутілуса“. Піднявшись у човен, ми почали з допомогою матросів звільнятися від своїх важких черепів.

Передусім капітан Немо звернувся до канадця:

— Дякую вам, Ленд, — сказав він.

— Я віддячив вам, капітане, — сказав Ленд. — Я був у вас у боргу.

Легка посмішка промайнула по губах капітана.

— До „Наутілуса“, — сказав він.

Пів на дев'яту ми вернулись на борт „Наутілуса“, під свіжим вражінням усіх пережитих нами пригод. Після подій цього дня я переконався не тільки в незрівнянній відвазі капітана Немо, а й у тому, що він здатний до саможертви ради людської істоти, — одного з представників породи, від якої він утік у морські глибини. Хоч що говорила ця чудна людина, але їй не вдалось убити в собі жалю.

Коли я висловив йому це зауваження, він відповів мені трохи схвильованим голосом:

— Цей індус, пане професор, житель країни пригноблених, а я завжди причисляв і причислятиму себе до такої країни.

РОЗДІЛ IV

ЧЕРВОНЕ МОРЕ

29 січня острів Цейлон зник за горизонтом, і „Наутілус“ просковзнув із скорістю 40 кілометрів на годину в лабіринт каналів, що відділяють Маледівські острови від Лакедівських. Отже, ми пройшли вже 32.400 кілометрів від місця нашого відплиття в Японських морях.

Другого дня, 30 січня, „Наутілус“ піднявся на поверхню океану; близько не було ніякої землі. Він ішов на північний-північний захід і направлявся до Оманського моря, яке лежить між Аравією і Індійським півостровом і служить входом у Перську затоку.

Протягом чотирьох днів, до 3 лютого, „Наутілус“ продовжував свій шлях у Оманському морі з різною скорістю і в різних глибинах. Здавалось, він ішов навмання, не зважуючись вибрати справжню дорогу, але ні разу не перетяв тропіка Рака.

Коли ми виходили з цього моря, перед нами на одну хвилину відкрився Маскат, головне місто Оманської землі. Я милувався краєвидом міста, розташованого між чорних скель, серед яких ще різкіше виділялись його білі будинки й укріплення.

Потім він пройшов на відстані 10 кілометрів від арабійських берегів Махра та Гадрамаута й хвилястого ряду гір, прикрашених давніми руїнами. Нарешті, 5 лютого, ми ввійшли в затоку Аден, справжню лійку, вставлену в горло Бабельмандебської протоки, через яку води Індійського океану вливаються в Червоне море. 6 лютого „Наутілус“ ішов повз Аден, розташований на мисі, який

з'єднується з суходолом вузьким перешийком. Це — ріг неприступного Гібралтара, знову укріплений англійцями, що заволоділи ним у 1839 році.

Я думав, що, досягши цього місця, капітан Немо поверне назад, але я помилявся: на моє превелике здивовання, він не зробив цього.

Наступного дня, 7 лютого, ми ввійшли в Бабельмандебську протоку. При тридцяти восьми кілометрах ширини, вона має тільки п'ятдесят два кілометри довжини, і „Наутілус", пущений повним ходом, пройшов її за одну годину; але я нічого не бачив, навіть острова Періма, на якому британський уряд спорудив форти для захисту Адена. В цьому вузькому проході плавало надто багато кораблів, англійських і французьких, які направлялись від Суеца до Індії та Австралії, і „Наутілус" не зважувався показуватись. Він обачно держався в глибині вод.

Нарешті, опополудні ми ввійшли у води Червоного моря.

Червоне море, не освіжуване дощами, не зрошуване жодною значною рікою, через надмірні випари щороку знижується на півтора метра. Чудна затока, яка, коли б вона була закрита й перебувала в умовах озера, можливо, зовсім усохла б, — вона стоїть у цьому відношенні нижче від близьких до неї морів, Каспійського і Мертвого, рівень яких знижувався тільки доти, поки їх випаровування з точністю урівноважилось сумою вод, які вливаються в них.

Червоне море має дві тисячі шістсот кілометрів у довжину, а в ширину, середнім числом, щось із двісті сорок. За давніх часів воно було великою торговельною артерією світу, і прорритий канал поверне йому його давнє значення, яке вже почасти вернули суецькі залізниці.

Я навіть не старався зрозуміти капризу капітана Немо, — капризу, який затяг нас у цю затоку, — але був цілком задоволений тим, що „Наутілус" вступив у неї. Він ішов середнім ходом, держачись то поверхні, то спускаючись углиб, щоб уникнути якогонебудь корабля, і таким чином я міг спостерігти це цікаве море на поверхні й у глибині.

8 лютого, вдосвіта, показалась Мокка, місто, тепер зруй-

новане, стіни якого падають при одному звуку гарматного пострілу і над яким височать зеленіючі фінікові пальми.

Потім „Наутілус“ наблизився до африканських берегів, де глибина моря багато більша. Там, між двома течіями кристальної чистоти, ми могли, відчиняючи віконниці в залі, милуватись дивними чагарниками блискучих коралів і величезними скелями,вкритими пишним зеленим килимом водоростей. Чудові години проводив я біля вікон залу. Скільки нових екземплярів підводної флори й фауни бачив я при світлі нашого електричного прожектора — черепашки, властиві цьому морю, які ховаються в розколинах шарів, утворених зірчастими коралами і основи яких звиваються короткою спіраллю, і тисячі екземлярів ще не баченого мною досі поліпняка, звичайної губки.

Губки зустрічаються в багатьох морях і навіть у деяких річках, але дають перевагу водам Середземного моря, Грецького архіпелагу, берегам Сірії і Червоного моря. Там добуваються найкращі сорти губок, ціна яких доходить до півтораста франків. З їх волокнистої тканини, насиченої майже рідкою драглистою речовиною, постійно витікають тонкі струмочки води, які, давши життя кожній клітині, виштовхуються звідти скорочувальним рухом тканини. Ця речовина зникає після смерті поліпа і при гнитті виділяє аміак. Тоді залишаються тільки рогуваті або драглисті волокна, з яких складається домашня губка, що має рижуватий відтінок і вживається для різних потреб, залежно від її пружності, проникливості й міцності.

Ці поліпи прикріплялись до скель, до черепашок молюсків і навіть до стебел водоростей. Вони наповняли наймілкіші западини, то розгалужуючись ушир, то піднімаючись, або висіли, як коралові нарости.

Інші зоофіти, що водились у безлічі поруч з губчастими поліпняками, здебільшого складались з медуз гарного вигляду; з плазунів тут були черепахи, що постачали нам здорову і смачну страву.

Щодо риб, то вони були численні й часто визначні.

В сіті „Наутілуса“ попадали скати, серед яких були овальної форми лімми, цегляного кольору; їх тіло всіяне нерівними голубими плямами, і вони пізнаються по подвійній зубчастій колючці; морські коти з колючкою на хвості, і бокати — величезні плащі на два метри завдовжки, що хвилювалися у воді; аодони, зовсім позбавлені зубів, хрящуваті риби, близькі до акул; дромадери, горб яких кінчається загнутою колючкою завдовжки на півметра; справжні мурени з срібним хвостовим плавцем, голубуватою спиною і каштановими грудними плавцями, облямованими срібним кантиком; прекрасні каранкси, прикрашені сімома поперечними смугами чудового чорного кольору, з плавальним пір'ям голубого й жовтого кольору, з золотою і срібною лускою; вогненно-золотисті центропи з жовтою головою і тисячі інших цікавих риб, яких ми вже зустрічали в пройдених морях.

Медуза

9 лютого „Наутілус“ ішов по найширшій частині Червоного моря, що лежить між Суакіном, на західному березі, і Конфода, на східному, і має в поперечнику 380 кілометрів.

Скат

Цього дня, опівдні, капітан Немо вийшов на платформу, де в цей час був і я. Я вирішив не відпускати його, поки не доб'юсь, принаймні, натяку на його дальші наміри. Помітивши мене, він негайно підійшов до мене.

Мур

— Ну, що, пане професор, чи подобається вам Червоне море? Чи добре ви роздивились на його риб й зоофітів, його квітники з губок і коралові ліси? Чи бачили ви міста, розкинуті на його берегах?

— Так, капітане Немо, — відповів я, — і „Наутілус“ надзвичайно зручний для всіх цих дослідів.

— Звичайно, пане професор. Він не боїться ні жахливих бур Червоного моря, ні його течій, ні підводних рифів.

— Справді, — сказав я, — це море вважається найбільш небезпечним, і коли я не помиляюсь, в старовину воно мало дуже погану славу.

— Ви не помиляєтесь. Грецькі й латинські історики говорять, що під час північних вітрів і в дощову пору безліч кораблів загинуло на його піщаних мілинах, і що ніхто не зважується плавати по ньому вночі. Вони твердять, що в цьому морі бувають страшні урагани, що воно всіяне негостинними островами і „що воно не являє собою нічого доброго“ ні в своїх глибинах, ні на поверхні.

— З цього видно, — зауважив я, — що ці історики не плавали на борту „Наутіліса“.

— Без сумніву, — посміхаючись, погодився капітан, — і в цьому відношенні наші сучасники пішли недалеко від давніх! Треба було кілька віків, щоб знайти механічну силу пари. Хто знає, чи з'явиться навіть через сто років другий „Наутілус“.

— Звичайно, — сказав я, — ваш корабель випереджає на ціле століття, може, навіть на кілька століть, свою епоху. Яке нещастя, що таке відкриття мусить умерти разом із своїм винахідником!

Капітан не відповів мені. Помовчавши кілька хвилин, він сказав:

— Ви говорили мені про думку давніх істориків відносно небезпеки плавання на Червоному морі?

— Так, я говорив про це, — потвердив я, — але, може, їхній страх був прибільшений?

— І так, і ні, — відповів мені капітан Немо, який, як мені здалося, досконало знав „своє Червоне море“. — Те, що не становить небезпеки для сучасного корабля, добре спорядженого і міцно збудованого, вільного вибирати потрібний напрям завдяки слухняній парі, становило всілякі небезпеки для кораблів давніх людей. Треба

уявити собі перших мореплавців, що пустились у небезпечне море на човнах, зроблених з дощок і зв'язаних пальмовими мотузками, зашпакльованих смолою і змащених салом акул. У них не було навіть інструментів для визначення напряму, і вони пливли серед ледве відомих течій. В таких умовах аварії були й мусіли бути численними.

— Це вірно, — сказав я. — Але, капітане, ви, здається, спеціально вивчили це море, то чи не можете ви пояснити мені походження його назви?

— Існує, пане Аронакс, з цього приводу багато пояснень. По-моєму, стародавні люди дали йому цю назву з причини особливого забарвлення його вод.

— Одначе, покищо я бачив тільки чисті води без ніякого особливого відтінку.

— Так, але, пройшовши далі в глиб затоки, ви помітите це чудне явище. Я пам'ятаю, що бачив бухту Тор зовсім червоною, як озеро крові.

— І цей колір ви приписуєте присутності мікроскопічної водорості?

— Так, це — пурпурова слизиста речовина, що виходить із слабих рослинок, яких треба сорок тисяч, щоб укрити простір одного квадратного міліметра. Можливо, ви їх побачите, коли ми будемо в затоці Тор.

— Скоро, здається, мають прорити Суецький канал? [63] Канал цей буде зовсім некорисний для такого судна, як „Наутілус".

— Правда, але зате корисний для всього світу, — сказав капітан Немо. — Давні добре розуміли, як вигідно для їхніх торговельних підприємств улаштувати сполучення між Червоним і Середземним морями; але вони не подумали прорити прямий канал і вибрали шлях через Ніл. І вже майже за тисячу років до нашої ери єгіптяни почали проривати канал між Нілом і Червоним морем, а через шістсот років по ньому вже плавали кораблі, проходячи шлях між Нілом і Червоним морем за чотири дні. Протягом пізніших віків цей канал поправляли й поширювали. Він був неглибокий, і плавати по

ньому можна було тільки тими місцями, де вода в Нілі стояла висока. Під час пізніших воєнних завірюх його засипали помалу піски пустині, і згодом про нього забули. До нашого часу залишились тільки незначні сліди його.

— Ну, що ж, капітане, те, чого давні не зважувались розпочати — з'єднання двох морів, яке скорочує на дев'ять тисяч кілометрів шлях від Кадікса до Індії, те зробив Лессепс, і скоро він перетворить Африку на величезний острів.

— Так, пане Аронакс, і ви маєте право пишатися своїм співотчизником. Ця людина робить людству більше честі, ніж найбільші полководці. Він почав, як і багато інших, великими зусиллями і великими невдачами, але він переміг, бо в нього стальна воля. Отже, честь і слава Лессепсові!

— Так, честь і слава цій великій людині, — відповів я, здивований тоном капітана Немо.

— На лихо, — сказав він трохи згодом, — я не можу переправити вас через Суецький канал; але ви матимете змогу побачити довгі насипи Порт-Саіда післязавтра, коли ми ввійдемо в Середземне море.

— В Середземне море! — скрикнув я.

— Так, пане професор. Вас це дивує?

— Мене дивує те, що ми будемо там післязавтра.

— Чому це вас дивує?

— Мене вражає та неможлива швидкість, якої ви хочете надати „Наутілусові", якщо хочете післязавтра ввійти в Середземне море, обійшовши Африку й мис Доброї Надії!

— Хто вам сказав, що я піду навколо Африки?

— Одначе, якщо „Наутілус" не попливе по твердій землі й не пройде над перешийком...

— Або під ним, пане Аронакс.

— Під ним?

— Без сумніву, — спокійно відповів капітан Немо. — Природа вже давно зробила під цим перешийком те, що люди роблять тепер на його поверхні.

— Як, існує прохід?

— Так, підземний прохід, який я назвав Аравійським тонелем. Він починається під Суецом і кінчається в затоці Пелузіум.

— Алеж цей перешийок складається з сипучого піску.

— До певної глибини. Але на глибині п'ятидесяти метрів починається стійкий скелястий шар.

— Ви випадково відкрили цей прохід? — спитав я, дедалі дивуючись.

— Випадок і міркування, пане професор, і навіть скоріше міркування, ніж випадок.

— Чи не буде нескромно з мого боку—спитати вас, як ви відкрили цей тонель?

— Пане професор, — відповів мені капітан, — не може бути таємниць між людьми, які не повинні більше розлучитись.

Я не відповів на цей натяк і чекав оповідання капітана Немо.

— Пане професор, — сказав він мені, — просте міркування натураліста привело мене до відкриття цього проходу, про який знаю тільки я один. Я помітив, що в Червоному і Середземному морях є кілька зовсім однакових видів риб. Переконавшись у цьому факті, я став думати, чи немає сполучення між двома морями. Якщо воно існує, то підземна течія мусить іти неодмінно з Червоного в Середземне, в наслідок ріжниці в їхньому рівні. Щоб перевірити себе, я наловив велику кількість риб в околицях Суеца, потім надів усім їм на хвіст мідні кільця і пустив назад у море. Через кілька місяців коло берегів Сірії мені попались деякі екземпляри цих риб, прикрашених кільцями. Сполучення між двома морями було доведене. Я почав розшуки — і знайшов прохід. Через недовгий час ви, пане професор, теж пройдете через мій Аравійський тонель!

РОЗДІЛ V

АРАВІЙСЬКИЙ ТОНЕЛЬ

Того ж вечора, під 21°30′ північної широти, пливучи на поверхні моря, „Наутілус" наблизився до Аравійського берега. Я побачив Джедду, важливий торговельний пункт для Єгіпта, Сірії, Туреччини і обох Індій.

Незабаром Джедда потонула у вечірньому присмерку, і „Наутілус" занурився у хвилі, що мінились фосфоричним блиском.

Наступного дня показалось кілька кораблів, що йшли нам назустріч. „Наутілус" знову занурився у воду; але рівно опполудні море було пустинне, і він піднявся до своєї вантажної ватерлінії.

Разом з Нед Лендом і Конселем я вийшов на платформу.

Східний берег ледве виділявся в тумані.

Спершись ліктем на край човна, ми розмовляли про різні речі, аж раптом Нед Ленд, показуючи рукою на якусь річ, сказав мені:

— Пане професор, чи бачите ви щонебудь?

— Ні, — відповів я, — алеж у мене, ви знаєте, Нед, зір не ваш.

— Дивіться добре, — продовжував Нед Ленд, — там, спереду нас, праворуч, майже врівні з маяком! Ви не бачите речі, яка, здається, рухається?

— Справді, — сказав я після уважного спостереження, — мені здається, я бачу на поверхні води довгасте чорне тіло.

— Новий „Наутілус"! — сказав Консель.

— Ні, — відповів канадець, — якщо я не помиляюсь, це якась морська тварина.

— Хіба кити водяться в Червоному морі? — спитав Консель.

— Так, друже, — відповів я, — іноді вони тут трапляються.

— Це не кит, — відказав Нед Ленд, що не спускав з очей помічену річ. — З китом ми старі знайомі, і я пізнав би його відразу.

— Почекаємо, — зауважив Консель, — „Наутілус“ направляється в цей бік, і ми скоро дізнаємось, з ким маємо справу.

І дійсно, ми скоро наблизились до речі, що чорніла на відстані 2 кілометрів. Вона скидалась на величезний підводний камінь, кинутий посеред моря. Що це було — я ще не міг визначити.

Дюгонь

— Дивіться, дивіться, воно пливе, пірнає! — скрикнув Нед Ленд. — Що це за тварина? Хвіст її не роздвоєний, як у китів і кашалотів, а її плавці ніби обрубані.

— В такому разі, це цікава тварина яка дуже часто трапляється в Червоному морі. Це дюгонь, — сказав я.

Нед продовжував дивитись. Його очі розгорілись, коли він побачив тварину. Рука, здавалось, готова була кинути острогу.

— Ах, пане професор, — сказав він мені тремтячим від хвилювання голосом, — мені ще ніколи не траплялось полювати на „таких“!

В цю хвилину капітан Немо показався на платформі. Він помітив дюгоня, зрозумів вираз обличчя канадця і звернувся прямо до нього:

— Якби ви держали острогу, шановний Ленд, вона, я думаю, пекла б вам руку.

— Правда, капітане.

— І вам хотілося б ще раз узятись за ремесло китолова?

— Дуже хотілося б.

— Ну, так спробуйте.

— Дякую, капітане, — відповів Нед Ленд, у якого спалахнули очі.

— Тільки, — казав далі капітан, — для вашої ж користі раджу вам не схибити.

— А хіба це полювання становить якусь небезпеку? — спитав я, не зважаючи на те, що канадець знизав плечима.

— Іноді, — сказав капітан. — Трапляється, що ця тварина сама нападає на переслідників і перекидає їхнє судно. Але Нед Лендові нема чого боятись цієї невдачі. Погляд у нього бистрий і рука тверда. Я раджу вам не впускати дюгоня, бо ця тварина вважається за чудову дичину, а я знаю, що шановний Ленд не від того, щоб поласувати гарним шматком.

— Он як, — зауважив Нед, — так ця тварина ще дозволяє собі розкіш мати смачне м'ясо?

— Так, шановний Ленд, м'ясо його — справжня яловичина, і дуже цiниться. І тому на цю тварину полюють так завзято, що вона попадається дедалі рідше, так само, як і споріднений з нею ламантин.

— В такому разі, капітане, — серйозно заявив Консель, — якщо, на лихо, це єдина вціліла тварина, то її, може, слід було б пощадити для користі науки.

— Може, — відказав канадець, — але для користі кухні її слід убити.

— Беріться ж за діло, шановний Ленд, — сказав капітан.

В цю хвилину семеро матросів, німих і незворушних, як завжди, вийшли на платформу. Один ніс острогу й тонку мотузку, яку вживають китолови. Шлюпку вийняли з її заглибини і спустили на воду. Шестеро гребців узялись за весла, стерновий зайняв своє місце. Я з Недом і Конселем помістились на кормі.

— Ви не поїдете з нами, капітане? — спитав я.

— Ні, пане професор, — бажаю вам щасливого полювання.

Шлюпка відчалила й швидко полинула до дюгоня, що плавав кілометрів за чотири від „Наутілуса".

Наблизившись до дюгоня на відстань кількасот метрів, шлюпка пішла повільніш, і весла без шуму занурювались у спокійну воду. Нед Ленд, з острогою в руці, помістився на носі шлюпки.

Острога, яку кидають у кита, звичайно прив'язується до дуже довгої мотузки, що швидко розмотується, коли ранена тварина тягне її за собою. Але тут мотузка мала не більше двадцяти метрів, і другий кінець її був прикріплений до маленького барильця. Плаваючи на поверхні, воно мусіло показувати напрям тварини під водою.

Я встав і уважно стежив за противником Нед Ленда. Дюгонь має велику схожість з ламантином. Його довгасте тіло кінчається дуже довгим хвостом, а бокові плавці — справжніми пальцями. Він відрізняється від ламантина тим, що його верхня щелепа озброєна двома довгими й гострими іклами.

Дюгонь, на якого Нед Ленд збирався полювати, був колосальних розмірів і мав більше шести метрів завдовжки. Він рухався і, здавалось, спав на поверхні води, — обставина, яка дуже полегшувала напад.

Шлюпка обережно наблизилась на відстань шести метрів до тварини. Весла не рухались. Я підвівся. Нед, злегка відхилившись назад, потрясав у звичній руці острогою.

Раптом почувся свист, і дюгонь зник. Острога, кинута з силою, здійняла сніп води.

— Тисяча акул! — скрикнув оскаженілий канадець, — я схибив!

— Ні, — сказав я, — тварина ранена, ось її кров; але ваша острога не лишилась у неї в тілі.

— Моя острога, моя острога! — кричав Нед Ленд.

Матроси взялись гребти, і стерновий скерував шлюпку до барильця, що плавало на воді.

Острогу дістали, і шлюпка пустилась переслідувати тварину.

Дюгонь вертався час від часу на поверхню моря, щоб передихнути. Рана не позбавила його сил, і він плив з неймовірною швидкістю. Шлюпка, керована сильними

руками, летіла за ним. Їй удавалось часом наблизитись до тварини на кілька метрів, і Нед Ленд тримав острогу напоготові, але дюгонь щоразу несподівано поринав, і догнати його не було змоги.

Ми, не спиняючись, гнались за ним цілу годину, і я вже починав думати, що заволодіти ним неможливо, аж раптом тварині, на її лихо, спала в голову нещаслива думка про помсту. Вона повернула до шлюпки, щоб своєю чергою напасти на нас.

Рух цей не уникнув від канадця.

— Увага! — сказав він.

Стерновий промовив кілька слів своєю незрозумілою мовою. Він, мабуть, радив гребцям бути обережними.

Дюгонь наблизився, спинився за п'ять метрів від нас і потяг повітря своїми широкими ніздрями, що містились не на кінці, а на верхній частині голови, потім кинувся на нас з усією своєю силою.

Шлюпка не встигла ухилитись від удару; але, завдяки спритності стернового, удар прийшовся навскоси, а не прямо, і не перекинув шлюпки. Нед Ленд, стоячи на носі човна, обсипав ударами остроги величезну тварину, яка загнала зуби в борт і підіймала шлюпку над водою, як лев підіймає козля. Ми всі попадали одне на одного, і я, справді, не знаю, чим би кінчилась наша пригода, якби канадець, що продовжував боротися з твариною, не завдав їй, нарешті, удару в серце.

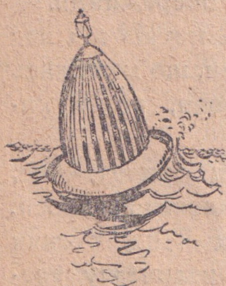
Я почув скрип зубів по листовому залізу борта, і потім дюгонь зник, тягнучи за собою острогу. Але скоро барильце випливло на поверхню, і згодом кілька хвилин з'явилось тіло тварини, догори черевом. Шлюпка догнала його, взяла на буксир і направилась до „Наутілуса".

Довелось пустити в діло талі,[64] щоб підняти дюгоня на платформу. Він важив п'ять тисяч кілограмів. За вказівками канадця його розрубали на частини. Того ж дня мені подали на обід кілька кусків м'яса дюгоня, вправно зготованого корабельним кухарем. Воно було дуже гарне і здалось мені смачнішим від телятини.

О шостій годині вечора, 11 лютого, „Наутілус", то

занурюючись, то випливаючи, пройшов на видноті Тора, розташованого в глибині затоки, води якої, як зауважив капітан Немо, відзначались червоним кольором. Настала ніч. Глибока тиша зрідка переривалась криком пелікана або якогонебудь нічного птаха, шумом прибою, що сердито розбивався об скелі, або віддаленим гулом пароплава, колеса якого розтинали води затоки.

Від восьмої до дев'ятої години вечора „Наутілус" ішов за кілька кілометрів від берега під водою. За моїм розрахунком ми були дуже близько від Суецького перешийку. Крізь вікна залу я бачив основи величезних скель, ясно освітлених електричним світлом нашого прожектора. Мені здавалось, що протока поступово звужується.

О дев'ятій годині з чвертю корабель піднявся на поверхню. Я вийшов на платформу. Бажання капітана Немо швидше пройти тонель не давало мені ні хвилинки спокою, і я хотів подихати свіжим нічним повітрям.

Скоро в затінку я помітив маленький вогник, що ледве виднівся в тумані на відстані двох кілометрів від нас.

— Пливучий маяк, — промовив чийсь голос.

Я обернувся і пізнав капітана Немо.

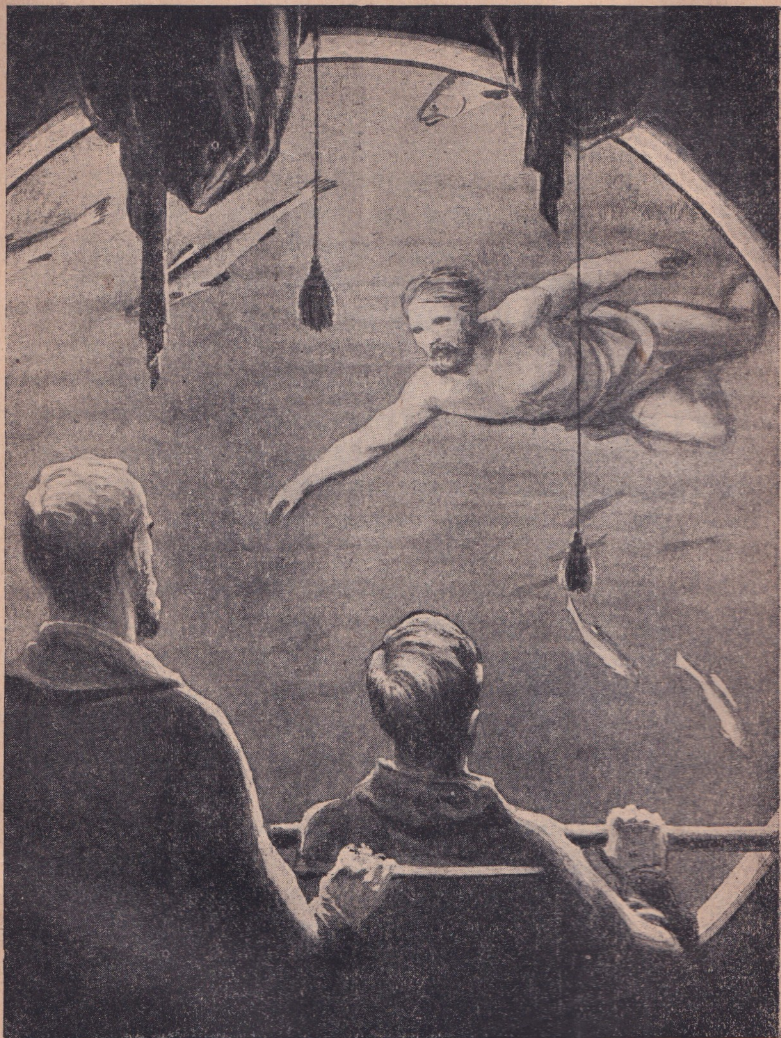
— Це пливучий маяк Суецького перешийку, — повторив він. — Ми скоро дійдемо до входу в тонель.

— Вхід, я думаю, трудний?

— Так, і тому я завжди сам буваю в рубці стернового і керую судном. А тепер, чи не будете ви ласкаві зійти вниз, пане професор? „Наутілус" зараз зануриться в море і, тільки пройшовши Аравійський тонель, підійметься на поверхню його.

Я пішов за капітаном Немо. Підйомні двері замкнули, резервуари наповнили водою, і судно занурилось на глибину десяти метрів.

Я хотів піти в свою кімнату, але капітан спинив мене.

Людина наблизилась і дивилась на нас

До стор. 217

— Пане професор, — сказав він, — чи не бажаєте ви піти зо мною в рубку стернового?

— Я не зважувався просити вас про це, — відповів я.

— Так ходімо, і ви зумієте, наскільки це можливо, простежити це підводне і заразом підземне плавання.

Капітан повів мене до середньої драбини. На половині її він відчинив двері, звернув у верхні переходи і ввійшов у рубку стернового, що містилась, як уже було сказано, на одному кінці платформи.

Рубка мала по два метри вздовж і впоперек і нагадувала штурманські рубки на пароплавах, що плавають по великих ріках.

По середині рубки містилось стернове колесо, яке було розташоване вертикально і зачіпало за штур-троси стерна, що проходили аж до задньої палуби.

Чотири вікна з лінзуватого скла, по одному в кожній стіні, давали стерновому змогу дивитись на всі сторони.

В рубці було темно; але скоро мої очі звикли до цього мороку, і я побачив штурмана, дужу людину, що спирався на зубці колеса. Море було ясно освітлене прожектором, що горів позаду, на другому кінці платформи.

— Тепер, — сказав капітан Немо, — треба шукати прохід.

Електричні проводи йшли від штурманської рубки в машинний відділ, і капітан звідти міг одночасно надавати своєму „Наутілусові" напряму і руху. Він натиснув кнопку, і швидкість гвинта негайно зменшилась.

Я дивився мовчки на високу, дуже круту стіну, біля якої ми йшли в цю хвилину, непохитну підвалину піщаного берега. Ми цілу годину йшли понад цією стіною, за кілька метрів від неї. Капітан Немо не відводив очей від компасу, що висів у рубці.

За знаком капітана, штурман щохвилини зміняв напрям „Наутілуса".

Я помістився біля вікна праворуч і дивився на чудові

підводні будівлі коралів, на зоофітів, водорості, раковидих, що простягали свої величезні клішні з розколин скель.

О десятій годині з чвертю капітан Немо сам узявся за стерно. Перед нами відкрилась широка галерея, чорна й глибока; „Наутілус“ сміливо ввійшов у неї. Незвичний шум почувся навколо судна. Шуміли води Червоного моря, що швидко котились по схилу тонеля до Середземного моря. „Наутілус“ нісся разом з потоком, як стріла, не зважаючи на опір машини, якій був даний задній хід.

На стінах вузького проходу я відрізняв тільки блискучі смуги, прямі лінії, вогненні борозни від електричного освітлення, що мигтіли при швидкому русі судна. Серце моє сильно билось.

О десятій годині тридцять шість хвилин капітан Немо залишив колесо й сказав, звертаючись до мене:

— Середземне море!

Захоплений течією, „Наутілус“ пройшов Суецький перешийок, менше ніж за двадцять хвилин.

РОЗДІЛ VI

ГРЕЦЬКИЙ АРХІПЕЛАГ

Наступного дня, 12 лютого, на сході сонця, „Наутілус“ піднявся на поверхню вод. Я кинувся на платформу. За п'ять кілометрів на південь неясно обрисовувався силует руїн Пелузи. Потік переніс нас від одного моря до другого. Цим тонелем легко було спуститись, але, мабуть, неможливо піднятись.

На сьому годину до мене прийшли Нед і Консель. Нерозлучні друзі міцно спали всю ніч, не цікавлячись подвигами „Наутілуса“.

— Ну, пане професор, — спитав канадець з легкою посмішкою, — а Середземне море?

— Ми пливемо по його поверхні, друже Нед.

— Я не вірю цьому, — відповів канадець.

— Даремно, шановний Нед, — сказав я йому. — Подивіться на цей низький берег, що закругляється на південь — адже це Єгіпет.

Канадець подивився уважно.

— Так, — відповів він, — маєте рацію, пане професор, і ваш капітан — молодець. Ми в Середземному морі. Чудово. Так чи не будете ви ласкаві побалакати про наші маленькі справи, але так, щоб ніхто не міг нас почути.

Я зрозумів, куди веде канадець. У всякому разі, я думав, що краще поговорити, якщо вже йому цього хочеться, і ми сіли всі троє коло прожектора, куди менше потрапляло бризок від хвиль.

— Тепер, Нед, ми слухаємо, — сказав я. — Що ви хочете нам сказати?

— Те, що я хочу вам сказати, дуже проста річ, — відповів канадець. — Ми в Европі, і я пропоную залишити „Наутілус“ раніше, ніж капітанові Немо заманеться затягти нас у полярні моря або знову вернутись до Океанії.

Признаюсь, такі міркування канадця мене завжди бентежили. Звичайно, я не хотів стісняти свободу моїх товаришів, але в той же час не мав ні найменшого бажання розлучитися з капітаном Немо. Завдяки йому, завдяки його судну, я щодня поповняв свої знання, вивчаючи життя моря серед самої стихії, і переробляв усю книгу про морське дно. І я не міг звикнутися з думкою, що мушу покинути корабель, не закінчивши всіх намічених дослідів.

— Друже Нед, — сказав я йому, — відповідайте мені відверто. Хіба ви скучаєте на борту? Жалієте за тим, що попали на „Наутілус“?

Канадець помовчав кілька хвилин. Потім він заговорив, схрестивши руки:

— Сказати відверто, я нічого не маю проти підводної подорожі. Я буду задоволений, що зробив її. Але треба, щоб вона колись закінчилась.

— Вона закінчиться, Нед.

— Де й коли?

— Де? Я не знаю. Коли? Я теж не можу сказати, або, вірніше, я гадаю, що вона кінчиться, коли всі моря відкриють нам свої таємниці.

— Я згоден з паном професором, — зауважив Консель. — Дуже може бути, що, обійшовши всі моря земної кулі, капітан Немо відпустить нас.

— Не відпустить, а опустить, хочете ви сказати? — закричав канадець.

— Не прибільшуйте, Ленд, — відказав я. — Хоч нам і нема чого боятись капітана Немо, але я все таки не поділяю думки Конселя. Нам відомі таємниці „Наутілуса“, і я не думаю, щоб командир судна зважився пустити їх по світу разом з нами.

— На що ж ви сподіваєтесь у такому разі? — спитав канадець.

— Я сподіваюсь, що трапляться обставини, якими нам можна буде і навіть треба буде скористуватись, і що вони можуть трапитись як тепер, так і через шість місяців.

— Невже? — спитав Нед Ленд. — А де ми будемо через шість місяців, пане натураліст?

— Може — тут, може — в Китаї. Ви знаєте, „Наутілус“ ходить швидко. Він лине в океані, як ластівка в повітрі або кур'єрський поїзд на суходолі. Він не боїться часто одвідуваних морів. Хто поручиться нам, що він не задумає обійти береги Франції, де ми зможемо так само легко втекти, як і тут?

— Пане Аронакс, — відповів канадець, — ваші доводи неправильні у самій основі. Ви говорите про майбутнє: „Ми будемо там, ми будемо тут“. Я говорю про теперішнє: „Ми тепер тут, і треба цим скористуватись“.

Логіка Нед Ленда збивала мене, я почував, що переможений у цьому пункті, і не знав, які нові доводи можна навести на свою користь.

— Припустімо неможливе, — казав далі Нед Ленд, — що капітан Немо сьогодні ж дасть вам волю. Чи приймете ви її?

— Не знаю, — відповів я.

— А якщо додати, що сьогоднішня пропозиція не повториться більше ніколи, — чи погодитесь ви?

Я мовчав.

— А що про це думає друг Консель? — спитав Нед Ленд.

— Друг Консель, — спокійно відповів добрий хлопець, — друг Консель не думає нічого. Він зовсім байдужий до цього питання. Він не жонатий, як і професор і товариш Нед. Ні дружина, ні діти, ні родичі — ніхто не жде його на батьківщині. В цьому питанні на нього нема чого розраховувати, щоб дістати більшість голосів. Тут тільки дві особи: професор, з однієї сторони, і Нед Ленд — з другої.

Я мимоволі посміхнувся, слухаючи, як Консель викреслював себе із спору. А канадець у глибині душі був задоволений, звільняючись від другого противника.

— Отже, — сказав Нед Ленд, — коли Консель не хоче, будемо міркувати вдвох. Я все сказав. Ви мене вислухали. Що ж ви відповісте?

Слід було прийти до якогось висновку, вивертки мені набридли.

— Ось моя відповідь, Нед,— сказав я.— Ви маєте рацію, і мої доводи поступаються вашим. Нема чого розраховувати на згоду капітана Немо. Найпростіша обережність не дозволить йому дати нам свободу. Навпаки, ця сама обережність примушує нас скористуватись першою ж нагодою, щоб залишити „Наутілус".

— Ось що значить міркувати розважливо!

— Тільки, — сказав я, — ще одне зауваження. Треба, щоб нагода була дійсно слушна, щоб перша ж спроба вдалась. Якщо вона не вдасться, у нас ніколи не буде більше змоги поновити її, і капітан Немо не простить нам.

— В цьому ви маєте рацію, — відповів канадець, — але ваше зауваження можна застосувати до всякої спроби, чи зробимо ми її через два роки, чи через два дні. Річ усе таки в тому, що, коли трапиться слушна нагода, нею треба буде скористуватись.

— Згоден. А тепер скажіть мені, Нед, що ви називаєте слушною нагодою?

— Нагоду, яка темної ночі приведе „Наутілус" до якогонебудь европейського берега.

— І ви спробуєте врятуватися вплав?

— Так, якщо ми будемо недалеко від берега і якщо корабель буде на поверхні. Само собою розуміється, я цього не зроблю, коли корабель буде далеко від берега або під водою.

— Що ж ви зробите в останньому разі?

— В останньому разі я постараюсь заволодіти шлюпкою. Я знаю, як керувати нею. Ми забираємось у неї, знімаємо болти і підіймаємось на поверхню. Штурман, що міститься спереду, не може помітити нашої втечі.

— Добре, Нед, чекайте такої нагоди, але пам'ятайте, що невдача погубить нас.

— Я не забуду цього.

— А тепер, Нед, хочете знати мою думку про ваш план?

— Цікаво послухати, пане професор!

— Я думаю — не кажу „сподіваюсь" — що такої нагоди не трапиться.

— Чому це?

— Бо капітан Немо не може вважати, що ми відмовились від надії вернути собі свободу, отже, він буде обережний, особливо недалеко від європейських берегів.

— Це ясно! — сказав Консель.

— Побачимо, — відповів Нед Ленд, з рішучим виглядом похитуючи головою.

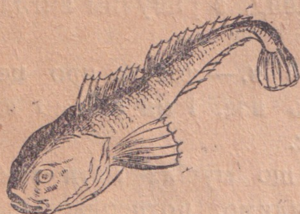
— А тепер, Нед Ленд, — додав я, — досить про це. Коли ви будете готові, попередіть нас, і ми підемо за вами. Я цілком покладаюсь на вас.

Так закінчилась ця розмова, що мусіла мати такі важливі наслідки. Але факти, видимо, потверджували мої припущення, на великий розпач канадцеві. Можливо, капітан Немо не довіряв нам у цих багатолюдних морях, або він тільки ховався від численних кораблів, що борознили Середземне море, — не знаю, — але він здебільшого тримався під водою і далеко від берегів. Іноді з води виставлялась штурманська рубка, а найчастіше „Наутілус" занурювався на глибину, дуже значну тут, бо між Грецьким архіпелагом і Малою Азією ми не знаходили дна, навіть коли спускались на дві тисячі метрів.

14 лютого я гадав присвятити кілька годин вивченню риб Середземного моря. Але не знаю, з якої причини вікна лишались герметично зачиненими цілий день. Визначаючи положення „Наутілуса", я помітив, що він направляється до острова Кандії, давнього Кріта. В той час, коли я відправився на борту „Авраама Лінкольна" в море, весь острів повстав проти турецького деспотизму. Але чим кінчилось це повстання, я не знаю, і капітан Немо, що не мав ніяких зносин з землею, розуміється, не міг розповісти мені про це.

Я не робив ніякого натяку на цю подію, коли лишився з ним увечері на самоті в залі. До того ж, мені здавалось, що він похмурий і чимсь заклопотаний. Потім, усупереч своїм звичкам, він звелів відчинити віконниці обох вікон залу і, переходячи від одного до другого, уважно спостерігав масу вод. Нащо? Я не міг угадати, і зайнявся вивченням риб, що проходили в мене перед очима.

Я помітив колбнів, відомих у просторіччі під ім'ям бичків, що зустрічаються переважно в солоних водах близько дельти Ніла. Між ними звивалось кілька фосфоричних пагрів, хейлінів, завдовжки з тридцять сантиметрів, костистих риб з прозорою лускою. Тіло хейлінів синювате й вкрите червоними плямами, вони їдять дуже багато морських рослин, що надає їм найтоншого смаку.

Колбень-бичок

Ще один мешканець цих морів притяг мою увагу: це — прилипало, яке мандрує, приліпившись до живота акули. Я спостерігав також дивних антей. Назва їх значить — „квітка", і вони цілком виправдують її своїми переливними відтінками, які мають усі тони від блідорожевого до найяскравіше рубінового, з мінливими хвилястими узорами, що прикрашають їхнє спинне плавальне перо. Я не міг відірвати очей від цих чудес моря, аж раптом мене вразило несподіване явище.

У воді показалась людина, водолаз з шкіряним гаманцем коло пояса. Він плив, сильною рукою розтинаючи воду, часом зникав, щоб передихнути на поверхні її, і знову занурявся.

Я звернувся до капітана Немо і сказав схвильованим голосом:

— Людина потопає, треба її врятувати будь-щобудь!

Капітан не відповів, але підійшов до мене й сперся ліктем на підвіконня.

Людина наблизилась і дивилась на нас, припавши обличчям до скла.

На превелике моє здивовання, капітан Немо зробив їй знак. Водолаз відповів йому рукою, потім негайно вернувся на поверхню і більше не з'являвся.

— Не турбуйтесь, — сказав мені капітан. — Це Николай з миса Матапана, прозваний „рибою". Його добре знають на всіх Цікладах. Сміливий водолаз. Вода — його стихія. І він живе в ній багато більше, ніж на землі, безнастанно перепливаючи з одного острова до другого, аж до Кандії.

— Ви його знаєте, капітане?

— А чому б ні, професоре?

Сказавши це, капітан направився до шафи, що стояла біля вікна ліворуч. Коло шафи я побачив скриньку обкуту залізом, на покришці якої була мідна пластинка з ім'ям „Наутілуса".

Не звертаючи уваги на мою присутність, капітан Немо відчинив шафу, що містила в собі силу зливків.

Це були зливки золота.

Я не говорив ні слова і тільки дивився. Капітан брав по одному ці зливки, укладав їх правильними рядами в скриньку і наповнив її до верху. За моїм розрахунком, вона містила з тисячу кілограмів золота, тобто щось із п'ять мільйонів франків.

Капітан старанно замкнув скриньку і написав на її покришці адресу, здається, новогрецькою мовою.

Зробивши це, капітан Немо натиснув кнопку електричного дзвінка. Чотири чоловіка ввійшли в кімнату й не без труду витягли скриньку з залу. Потім я чув, як вони підіймали її талями по залізній драбині.

Раптом капітан Немо звернувся до мене:

— Ви, здається, щось казали, пане професор?

— Я нічого не казав, — відповів я.

— В такому разі ви дозволите мені побажати вам доброї ночі.

З цими словами капітан Немо вийшов з залу.

Я вернувся до своєї кімнати, розуміється, надзви-

чайно зацікавлений, і марно старався заснути. Я пробував пояснити собі зв'язок між появою водолаза і цією скринькою, повною золота. По деякому коливанню, по боковому і кілевому гойданню, я дізнався, що „Наутілус“ залишив нижні шари і вернувся на поверхню моря.

Потім я почув шум кроків на платформі. Я зрозумів, що відгвинчують шлюпку і спускають її в море. Вона стукнулась об корпус „Наутілуса“, і все стихло.

Через дві години повторився той самий шум і ті самі кроки. Шлюпку втягли на борт, поставили в заглибину, і „Наутілус“ знову занурився у воду.

Отже, ці мільйони були відправлені за призначенням. Але на яку частину суходолу? І з ким мав справу капітан Немо?

Другого дня я розказав Конселеві й канадцеві про події цієї ночі, які збудили мою цікавість до останньої міри. Мої товариші були здивовані не менше мене.

— Але де ж він бере ці мільйони? — спитав Нед Ленд.

Я не знаходив відповіді. Поснідавши, я пішов у зал і сів за роботу. До п'яти годин вечора я виправляв свої замітки. Раптом я почув сильний жар і мусів скинути з себе одежу з бісуса. Я не міг зрозуміти причини цього явища бо ми знаходились не під тропічними широтами; до того ж „Наутілус“, занурений у море, не повинен був зазнавати підвищення температури. Я подивився на манометр. Він показував глибину сімнадцяти метрів, куди не могла досягати атмосферна теплота.

Я продовжував роботу; але жар ставав усе нестерпніший.

„Чи не пожежа на кораблі?“ — подумав я.

Я хотів вийти з залу, коли ввійшов капітан Немо. Він наблизився до термометра, подивився на нього і, повернувшись до мене, сказав:

— Сорок два градуси.

— Я це помітив, капітане, — відповів я, — і коли жар посилиться, нам його не знести.

— О, пане професор, жар посилиться тільки тоді, коли ми самі цього побажаємо.

— Ви можете послабити його?

— Ні, але я можу віддалитись від місця його розвитку.

— Так, значить, це жар зовнішній?

— Звичайно. Ми пливемо в киплячій воді.

— Чи можливо це?

— Подивіться.

Віконниці розчинились, і я побачив, що море навколо „Наутілуса" було зовсім біле. Клуби сірчаної пари звивались у хвилях, що кипіли, як у казані. Я поклав руку на скло, але жар був такий великий, що мені довелось зразу ж відсмикнути її.

— Де ми? — спитав я.

— Коло острова Санторіна, пане професор, і саме в каналі, який відділяє острів Неа-Каменні від Палеа-Каменні. Я хотів показати вам цікаву картину підводного вибуху.

— Я думав, — сказав я, — що утворення цих нових островів припинилось.

— У вулканічних місцевостях ніщо й ніколи не припиняється, — відповів капітан Немо, — і земна куля постійно переробляється там підземними вогнями. Очевидно, Неа і Палеа скоро з'єднаються. Якщо в Тихому океані суходоли утворюються поліпами, то тут у їхньому утворенні беруть участь вулканічні явища. Гляньте, пане професор, яка робота відбувається під хвилями!

Я вернувся до вікна. „Наутілус" стояв. Жар ставав нестерпним. З білого море перетворилось на червоне від присутності залізистої солі. Не зважаючи на те, що кімната була герметично закрита, в неї проникав нестерпний сірчаний запах, і я бачив червоне світло, таке яскраве, що від нього блідну́ло електричне проміння.

Я спітнів, задихався, готовий був спектись. Так, я почув, що починаю танути!

— Залишатись далі в цій киплячій воді зовсім неможливо, — сказав я капітанові.

— Так, це небезпечно, — відповів незворушний капітан.

Він дав наказ, „Наутілус“ змінив напрям і віддалився від цього жерла, до якого небезпечно було наближатись. Через чверть години ми зідхнули на повні груди на поверхні води.

Мені спало на думку, що, якби Нед Ленд вибрав цю місцевість для задуманої втечі, то ми не вийшли б живими з цього вогненного моря.

16 лютого ми залишили місцевість, де між Родосом і Александрією трапляються глибини мало не на три тисячі метрів; пройшовши в чисте море повз острів Черіго і обійшовши мис Матапан, „Наутілус“ вийшов з Грецького архіпелагу.

РОЗДІЛ VII

ЧЕРЕЗ СЕРЕДЗЕМНЕ МОРЕ ЗА СОРОК ВІСІМ ГОДИН

Середземне море — переважно голубе, оторочене померанцевими деревами, алое, кактусами, морськими соснами, обвіяне пахощами міртів, оточене неприступними горами, з чистим і прозорим повітрям. На його берегах, у його хвилях людина черпає нові сили, відсвіжується під діянням одного з найкращих кліматів земної кулі.

Але, хоч яке красиве Середземне море, мені вдалось тільки мигцем глянути на цей басейн, що його поверхня займає два мільйони квадратних кілометрів. Я навіть не міг нічого дізнатись від капітана, бо ця загадкова людина ні разу не з'являлась протягом усього швидкого переходу.

За моїм розрахунком, „Наутілус" пройшов у глибині цього моря щось із 2400 кілометрів, зробивши цей перехід за дві доби. Ми відійшли 16 лютого від берегів Греції, а 18-го, на світанку, проминули Гібралтарську протоку.

Мені стало ясно, що Середземне море, яке лежить між землями, яких він уникав, не подобалось капітанові Немо. Він не міг тут користуватись такою свободою рухів, такою незалежністю у виборі напряму, якою користувався в океанах; його „Наутілусові" було тісно між зближеними берегами Европи й Африки.

Ми робили на годину 50 кілометрів. Нема що казати, що Нед Ленд, на превелику свою досаду, мусів відмо-

витись від задуманої втечі. Він не міг скористуватись шлюпкою, коли нас тягло вперед з швидкістю майже дванадцяти метрів на секунду. Залишити „Наутілус" у таких умовах було б так само безрозсудно, як і кинутися з вагона поїзда, що йде з такою ж швидкістю. До того ж, наше судно верталось на поверхню моря тільки вночі, щоб поновити запас повітря, і керувалось виключно вказівками компасу й лагу.

Отже, в Середземному морі я бачив тільки те, що може відрізнити пасажир кур'єрського поїзда в пейзажах, які проносяться повз нього, тобто далекі обрії, а не найближчі речі, що зникають з очей з швидкістю блискавки. Одначе, нам з Конселем удалось помітити деяких риб Середземного моря, сильні пливці яких давали їм змогу держатись кілька секунд коло „Наутілуса". Ми вартували біля вікон залу, і мої замітки дають мені змогу викласти в кількох словах іхтіологію[65] цього моря.

унець

нога

З численних риб, які живуть у ньому, мені вдалось розглянути одних, тільки мелькома глянути на других, а треті, через незвичайну скорість „Наутілуса", зовсім уникли мого спостереження.

Посеред маси вод, ясно освітлених електричним промінням, звивалось кілька морських миног, завдовжки з метр, властивих майже всім широтам. Гостроморді скати, з білим животом, сірою попелястою спиною, розстилались, як величезні хустки, несені течією. Інші скати пролинали так швидко, що я не міг відрізнити — чи заслужують вони назву орлів, дану їм греками, чи скоріше назву пацюків, жаб, кажанів, як їх звуть сучасні рибалки. Акули - сопуни, завдовжки на три метри,

особливо небезпечні для водолазів, переганяли одна одну. Морські лисиці, завдовжки на два метри, які мають незвичайно тонке чуття, з'являлись як великі синясті тіні. Але з усіх мешканців Середземного моря особливо добре спостерігати тунців з чорнувато-синьою спиною, сріблястим животом, спинне пір'я яких міниться золотом. Протягом довгих годин вони не відставали від нашого судна. Я не міг достатньо надивитись на цих тварин, якнайкраще пристосованих до швидкого пересування. Голова в них маленька, тіло гладеньке й веретеноподібне, деякі мають більше трьох метрів довжини; грудні пливці їх відзначаються незвичайною силою, а хвостові — роздвоєні. Вони пливли трикутниками, як ключ журавлів, яким вони не поступались швидкістю. А проте, їм не вдалось уникнути переслідування провансальців, які дуже цінять їх, і ці коштовні тварини тисячами гинуть у марсельських тонях.

Щодо морських ссавців, то мені здається, що, проходячи на видноті Адріатичного моря, я бачив двох чи трьох кашалотів з спинними пливцями, кількох дельфінів, передня частина голови яких посмугована маленькими світлими лініями, а також з десяток тюленів з білим животом і чорною шерстю, на три метри завдовжки, відомих під назвою монахів і дійсно схожих на монахів-домініканців.

Щодо зоофітів, то я міг протягом кількох хвилин захоплюватись дивною оранжовою галеолярією, яка причепилась до скла з лівого боку судна. Це було довге тонке волоконце, що розгалужувалось на багато паростків і кінчалось найтоншим мереживом, яке будьколи ткали суперниці павуків. На жаль, я не міг добути цього дивного екземпляра, і мені не вдалося б побачити ніякого іншого зоофіта Середземного моря, якби ввечері 16 числа „Наутілус" не сповільнив значно свого ходу. Ось у яких обставинах це трапилось.

Ми проходили між Сіцілією і берегом Туніса. В цьому вузькому просторі, між мисом Боном в Африці й Мессінською протокою, морське дно раптом підвищується. Там

утворився справжній гребінь, над яким лишається тільки сімнадцять метрів води, між тим як з обох боків його глибина доходить до півтораста метрів. „Наутілус“ мусів іти обережно, щоб не наткнутись на цю підводну перепону.

Там на вулканічному й скелястому грунті розпускалась ціла жива флора: губки, прозорі цидипи, що були прикрашені червонуватими нитками й випускали невеличке фосфоричне світло; берое, відомі в просторіччі під назвою морських огірків, які мінились усіма кольорами спектра; мандрівні коматули, з метр завбільшки, що забарвлювали води своїм пурпуровим кольором; деревуваті евріали незвичайної краси; безліч їстівних морських їжаків різних видів, і зелених актиній з сіруватим стовбуром і коричневим диском, що губились у густій масі своїх оливкових помацків.

Проминувши підводну гору Лібійської протоки, „Наутілус“ у глибокій воді пішов із своєю звичайною швидкістю. І ми не бачили більше ні м'якотілих, ні членоногих, ні зоофітів. Ледве-ледве ми могли відрізнити кілька великих риб, що промайнули, як тіні.

Вночі з 16 на 17 лютого ми вступили в другий басейн Середземного моря, найбільша глибина якого досягає трьох тисяч метрів. Гвинт запрацював дужче, „Наутілус“ ковзнув на своїх похилих площах і спустився на саме дно моря.

Там замість чудес природи моїм очам відкрилась безліч жахливих і зворушливих сцен. І справді, ми проходили ту частину Середземного моря, яка особливо багато нещастями. Скільки кораблів загинуло, скільки суден зникло між берегом Алжіра й берегами Прованса! Порівняно з широкою вод-

ною рівниною Тихого океану Середземне море є не інше що, як озеро, але озеро примхливе, з мінливими хвилями. Сьогодні воно спокійне і тихо горнеться до крихкої баржі, що пливе між подвійною блакиттю вод і небес; завтра, збурене вітром, сердите й бурхливе, воно розбиває наймiцніші кораблі безнастанними ударами своїх коротких хвиль.

Багато розбитих кораблів побачив я на дні під час цього плавання в підводних шарах! Одні з цих суден уже вкрились коралами, інші тільки шаром іржі. Тут були якорі, гармати, ядра, залізна оковка, лопасті гвинта, уламки машин, розбиті циліндри, нарешті цілі кістяки суден, що плавали між двох течій, одні прямо, другі перекинувшись.

З цих потонулих кораблів одні загинули через зіткнення, інші — наткнувшись на граніт скелі. Траплялись і такі, що пішли на дно прямовисно, з прямо стоячими щоглами.

Я помічав, що в міру наближення „Наутілуса" до Гібралтарської протоки на дні Середземного моря з'являлось все більше й більше цих сумних руїн. Береги Африки й Европи зближаються, і в цьому вузькому просторі часто бувають зіткнення. Я побачив там безліч залізних корпусів і понівечених руїн пароплавів; одні з них лежали, інші стояли прямо, нагадуючи величезних тварин.

Тим часом „Наутілус", байдужий і швидкий, линув з усією приступною йому скорістю між цими руїнами. 18 лютого, годині о третій вранці, він опинився біля входу в Гібралтарську протоку.

Там існує дві течії — одна верхня, давно відома, яка несе води океану в басейн Середземного моря, і протилежна їй — течія нижня, існування якої нині доведено теоретично.

Справді, кількість вод Середземного моря, яка безнастанно збільшується завдяки річкам і хвилям Атлантичного океану, що вливаються в нього, мусіла б щороку підіймати рівень цього моря, бо випарування

його недостатнє для поновлення рівноваги. Але тому що в дійсності цього немає, то пояснити це явище можна тільки, визнавши існування нижньої течії, яка через Гібралтарську протоку виливає в Атлантичний океан надлишок вод Середземного моря.

Такий висновок виявився цілком правильним. „Наутілус" скористувався цією протилежною течією і швидко пішов уперед у вузькій протоці, а згодом за кілька хвилин, ми вже пливли по хвилях Атлантичного океану.

РОЗДІЛ VIII

ЗАТОКА ВІГО

Проминувши Гібралтарську протоку, „Наутілус“ вийшов в океан. Він вернувся на поверхню, і наші щоденні прогулянки на платформі поновились. Я зараз же пішов нагору в супроводі Нед Ленда й Конселя. На відстані 24 кілометрів виднівся неясний силует миса св. Вікентія, що становив південно-західний край Піренейського півострова. Дув досить сильний південний вітер. Море було неспокійне й дуже хвилювалось; „Наутілус“ зазнавав сильного гойдання. Було важко, майже неможливо триматись на платформі, яку щохвилини захлескували величезні хвилі. Ми майже зразу пішли, вдихнувши всього кілька ковтків свіжого повітря.

Я вернувся до своєї кімнати; Консель відправився до своєї каюти, але канадець пішов за мною. Він, здавалось, був чимсь стурбований. Наш швидкий перехід через Середземне море перешкодив йому виконати свій намір, і він не приховував свого розчарування.

Коли двері моєї кімнати зачинились за ним, він сів і мовчки подивився на мене.

— Друже Нед, — сказав я йому. — Я розумію вас, але вам нема за що дорікати собі. Наше плавання відбувалось у таких умовах, що покинути „Наутілус“ було б нерозумно.

Нед Ленд мовчав. Стиснуті губи, зсунуті брови свідчили про те, що його опанувала думка, яка витискувала всі інші.

— Почекаємо, — продовжував я, — нема чого впадати в розпач. Ми йдемо понад берегами Португалії. Поблизу

лежать Франція і Англія, де ми легко знайдемо притулок. От, якби при виході з Гібралтара „Наутілус“ повернув на південь, якби він затяг нас у краї, де суходолів мало, я поділяв би вашу турботу. Але ми тепер знаємо, що капітан Немо не уникає морів і цивілізованих країн, і я думаю, що через кілька днів ви матимете змогу діяти з деякою безпекою.

Нед Ленд подивився на мене ще пильніше і розтиснув, нарешті, губи.

— Сьогодні ввечері, — сказав він.

Я схопився. Признаюсь, я зовсім не був підготований до такої звістки. Я хотів відповісти канадцеві, але не знаходив слів.

— Ми умовились чекати слушної нагоди, — казав далі Нед Ленд. — Нагода в мене в руках. Сьогоні ввечері ми будемо за кілька кілометрів від еспанського берега. Ніч темна, вітер дме з моря. Ви мені дали слово, пане професор, і я розраховую на вас.

Я все ще мовчав, канадець підвівся і підійшов до мене.

— Увечері, о дев'ятій годині, — сказав він. — Я попередив Конселя. Капітана Немо замкнеться на той час у себе в кімнаті, і, мабуть, буде в ліжку. Ні механіки, ні матроси не можуть нас бачити. Ми з Конселем вийдемо до середньої драбини. Ви будете в бібліотеці, за два кроки від нас, чекаючи сигналу. Весла, щогла й парус у шлюпці. Мені навіть удалось покласти туди деякої провізії. Я добув англійський ключ, щоб відгвинтити гайки, що прикріпляють шлюпку до корпусу „Наутілуса“. Отже, все готове. Сьогодні ввечері.

— Море неспокійне, — сказав я.

— Правда, — відповів канадець, — але треба зважитись. Ради свободи можна піти на риск. А втім, шлюпка міцна, і кілька кілометрів, при ходовому вітрі, справа не важка. Отже, сьогодні ввечері.

З цими словами канадець пішов. Я був приголомшений. Я уявляв, що при нагоді мені ще вдасться все обміркувати, обсудити. Але мій упертий товариш не допускав

цього. Та й що б я сказав йому? Нед Ленд тисячу разів мав рацію. Траплялась слушна нагода, він користувався нею. Чи міг я відмовитись від даного слова і взяти на себе відповідальність, рискуючи для особистих цілей майбутнім моїх товаришів? Хіба не міг капітан Немо завтра ж затягти нас далеко від будьякої землі?

В цю хвилину досить сильний свист дав мені зрозуміти, що резервуари наповнились, і „Наутілус" занурився у хвилі Атлантичного океану.

Я лишився у себе в кімнаті, щоб уникнути зустрічі з капітаном, від якого я хотів приховати хвилювання, що мене опанувало. Сумний день провів я таким чином, вагаючись між бажанням знову завоювати свободу і жалем за тим, що мушу покинути чудесний „Наутілус" і залишити нескінченими свої підводні досліди.

Двічі я виходив до залу, щоб глянути на компас. Я хотів знати, чи наближається до берега чи віддаляється від нього „Наутілус". Але ні, „Наутілус" усе ще держався в португальських водах. Він ішов на північ, не надто віддаляючись від берегів. Доводилось скоритись необхідності й готуватись до втечі. Мій багаж був невеликий — мої замітки й нічого більше.

Я питав себе, що подумає капітан Немо про нашу втечу? Які тривоги, яку шкоду вона може завдати йому, і що він зробить, якщо наш захід не вдасться або буде передчасно викритий? Звичайно, я не мав причин скаржитись на нього. Навпаки, ніколи гостинність не була щирішою. Покидаючи Немо, я не міг заслужити докору в невдячності. Ніяка клятва не зв'язувала мене з ним. Залишаючи нас коло себе, він розраховував тільки на силу обставин, а не на наше слово. Але цей прямо висловлений намір держати нас вічними полоненими на судні виправдував нашу спробу.

Я не бачив капітана з часу нашого перебування поблизу острова Санторіна. Чи зустрінемося ми ще до моєї гаданої втечі? Я й бажав і в той же час боявся цього. Я прислухався, чи не пролунають кроки його в кімнаті, суміжній з моєю.

Але ніщо не порушувало тиші, що панувала в його кімнаті; вона, здавалось, була порожня.

Обід, як завжди, подали в мою кімнату. Я був надто заклопотаний і їв мало. Зза столу я вийшов о сьомій годині. Сто двадцять хвилин відділяли мене від моменту, коли я повинен буду приєднатись до Нед Ленда.

Моє хвилювання посилю валось. Пульс бився частіше Я не міг сидіти спокійно, ходив туди й сюди, сподіваючись рухом заспокоїти тривогу. Думка, що ми можемо загинути в нашому зухвалому заході, здавалась мені найменш тяжкою; але коли мені спадало в голову, що наш план викриють раніше, ніж ми залишимо „Наутілус", що нас приведуть до капітана Немо, роздратованого або, ще гірше, засмученого моєю невдячністю, серце моє завмирало.

Я захотів глянути востаннє на зал, пройшов коридор і вступив у музей, де провів стільки приємних і корисних годин. У залі мої очі спинились на компасі. Ми все ще йшли на північ. Лаг показував помірну скорість, манометр — щось із сімнадцять метрів глибини. Обставини сприяли намірові канадця. Я вернувся до своєї кімнати і вдягнувся тепліше: морські чоботи, шапка з видрячого хутра, сурдут з бісуса, підбитий шкірою тюленя — складали мій костюм. Я був готовий і чекав. Тільки здригання гвинта порушували глибоку нерухомість, що панувала на кораблі. Я напружено прислухався, щоб не пропустити сигналу Нед Ленда.

Велика турбота огорнула мене. Я даремно силкувався опанувати себе.

О дев'ятій годині без кількох хвилин я приклав вухо до дверей капітана. Ніякого шуму. Я вийшов з своєї кімнати і направився в зал, занурений у пітьму. Він був порожній.

Я відчинив двері, що вели до бібліотеки. Те саме неясне світло і таксамо ні душі. Я помістився коло дверей, що виходили на середню драбину, і став чекати сигналу Нед Ленда.

В цю хвилину здригання гвинта почало сповільнюва-

тись, потім припинилось зовсім. Що означає ця зміна в ході „Наутілуса"?

Тиша порушувалась тільки биттям мого серця.

Зненацька я відчув невеликий поштовх. Я зрозумів, що „Наутілус" спинився на дні океану. Моя турбота подвоїлась. Сигналу канадця все ще не було чути. Мені хотілося знайти Нед Ленда і вмовити його відкласти спробу. Я почував, що умови, в яких звичайно відбувалось наше плавання, тепер змінились.

В цю хвилину двері великого залу відчинились, і з'явився капітан Немо. Він побачив мене й почав без ніякої передмови:

— А, пане професор, я вас шукав. Чи знайомі ви з історією Еспанії?

Можна було знати досконало історію своєї власної країни і, одначе, в тих обставинах, у яких я перебував, розгубившись від хвилювання й тривоги, не зуміти промовити ні слова.

— Ну, — повторив капітан, — ви чули моє запитання? Знайомі ви з історією Еспанії?

— Дуже погано, — відповів я.

— От ви, вчені, завжди так, — сказав капітан, — ви не знаєте! Ну, так сідайте, — додав він, — я розкажу вам цікавий епізод з цієї історії.

Капітан сів на дивані, я машинально зайняв місце коло нього в напівсвітлі.

— Подія, про яку я вам розкажу, — почав він, — цікавить вас однією своєю стороною, бо відповість вам на питання, якого ви, звичайно, не могли розв'язати. Ми вернемось, якщо ви дозволите, до 1702 року. Ви, звичайно, знаєте, що в цей час французький король Людовік XIV, уявляючи, що досить одного помаху його руки, щоб примусити Піренеї зникнути під землею, нав'язав еспанцям у королі свого внука, герцога Анжуйського, під ім'ям Філіппа V. Тоді Голландія, Австрія і Англія уклали в Гаазі союз з метою відняти у Філіппа V еспанську корону і покласти її на голову одного ерцгерцога. Філіппові довелось боротися з цим союзом. Але в нього майже

не було ні війська, ні флоту. Гроші на війну він міг би мати, якби еспанським галіонам,[66] навантаженим золотом і сріблом у Америці, вдалося ввійти в еспанські гавані. Отже, наприкінці 1702 року він чекав багатого каравану, який ішов під прикриттям французького флоту, що складався з двадцяти трьох кораблів під начальством Шато-Рено, бо флоти союзників крейсували в Атлантичному океані. Цей караван суден направлявся до Кадікса; але, дізнавшись, що англійські кораблі крейсують у цих місцях, адмірал вирішив зайти в бухту Віго. Проте, йому так і не вдалось вивантажити золото, бо вже 22 жовтня 1702 року англійські кораблі вступили в цю бухту. Коли адмірал переконався, що довірені йому багатства потраплять до рук ворогів, він підпалив і потопив галіони, які занурились на дно з усіма неоціненними скарбами.

Капітан Немо спинився. Признаюсь, що я все ще не розумів, чому, на його думку, ця історія могла цікавити мене.

— Отже? — спитав я.

— Отже, ми тепер у бухті Віго, і якщо ви бажаєте, то можете проникнути в її таємниці.

Капітан устав і попросив мене іти за ним. Я скорився. В залі було темно, але крізь прозорі шибки виднілись сяючі хвилі моря. Я став дивитись.

З усіх боків „Наутілуса", на кілометр навколо, води, здавалось, були насичені електричним світлом. Піщане дно було видне якнайкраще. Між почорнілими уламками суден метушились матроси „Наутілуса", одягнуті в скафандри; вони витягали півзгнилі барила й поламані ящики. З цих ящиків і барил сипалися зливки золота й срібла, цілі потоки золотих монет і дорогоцінного каміння. Пісок був укритий ними. Матроси, навантажені своєю коштовною здобиччю, вертались до „Наутілуса", залишали там свою ношу й знову брались збирати невичерпні запаси золота й срібла.

Я зрозумів. Тут відбувся бій 22 жовтня 1702 року. На цьому самому місці пішли на дно галіони, що везли скарби еспанському урядові. Тут, залежно від потреби,

капітан Немо запасався мільйонами і навантажував ними свій „Наутілус“.

— Чи знали ви, пане професор, — спитав він, посміхаючись, — що море містить стільки скарбів?

— Я знав, — відповів я, — що за обчисленням, у водах моря розчинено два мільйони тонн срібла.

— Без сумніву, але якби задумати виділити це срібло, то довелося б ще більше витратити на працю. А тут мені тільки варто підняти те, що люди загубили, і не тільки в цій бухті Віго, але в тисячі різних місць, позначених на моїй карті морського дна — тих місць, де траплялись аварії кораблів.

— Це так, — сказав я. — Шкода тільки, що всі ці багатства втрачені для тисяч бідняків, які не мають найнеобхіднішого для життя.

Висловивши цей жаль, я вмить відчув, що цей жаль мав образити капітана Немо.

— Втрачені! — сказав він, запалюючись. — Невже ви думаєте, що ці скарби втрачені, коли я збираю їх? Хіба, на вашу думку, дістаючи їх, я дбаю про себе? Невже ж я не знаю, що на землі є страждаючі істоти, пригноблені народи, що є нещасні, яким треба допомогти, жертви, за які треба помститись? Невже ви цього не розумієте?

Капітан Немо раптом замовк. Можливо, він жалів, що висловив надто багато. Але я все розгадав. Хоч які були причини, що спонукали його шукати назалежності в глибині вод, його серце здригалось, бачачи страждання людства, і його безмежне милосердя поширювалось на пегноблені народи, як і на окремі особи.

І я зрозумів тоді, кому призначались мільйони, відіслані капітаном Немо, коли „Наутілус“ проходив повз повсталий Кріт.

РОЗДІЛ IX

ЗНИКЛИЙ СУХОДІЛ

Наступного дня, 19 лютого, вранці канадець ввійшов до моеї кімнати. Я чекав його одвідання. Він здавався мені розстроеним.

— Ну, що, пане професор? — сказав він мені.

— Ну, що, Нед? Учора обставини були проти нас.

— Так! Треба ж було цьому проклятому капітанові спинитись саме в той час, коли ми хотіли втекти з його судна.

Я розповів канадцеві вчорашню пригоду, з таемною надією навести його на думку не покидати капітана, але він думав інакше.

— Всетаки, — сказав він, — не все ще кінчено. Це тільки невдалий удар острогою, не більше! Другий раз він буде вдаліший, і навіть, коли можна, сьогодні ж увечері.

— Куди направляеться „Наутілус"? — спитав я.

— Цього я не знаю, — відповів Нед.

— Ну, добре, ополудні ми дізнаемось, де тепер судно.

Канадець вернувся до Конселя. Одягнувшись, я вийшов до залу. Покази компаса були невтішні. „Наутілус" ішов на південний схід. Ми повернулися спиною до Европи.

Я з деяким нетерпінням чекав, коли наше місцезнаходження буде позначене на карті. Приблизно о пів на дванадцяту резервуари спорожнились, і судно піднялось на поверхню океану. Я кинувся на платформу. Нед Ленд уже був там.

Близько не було ніякої землі. Нічого, крім безконечного океану. На горизонті виднілось кілька парусів, мабуть з тих, які, чекаючи ходового вітру, щоб обійти

мис Доброї Надії, доходять до миса Сан-Рок. День був похмурий; все віщувало шквал. [67]

Нед лютував і старався прозирнути крізь туман, що закривав горизонт. Він ще сподівався, що за цим туманом є земля.

Опол́удні на хвилину показалось сонце. Підшкіпер скористувався цим, щоб визначити його висоту. Потім хвилювання моря посилилось, і ми знову занурились; підйомні двері замкнулись.

Через годину, подивившись на карту, я побачив, що положення „Наутілуса“ було позначене на ній під 16° 17′ довготи і 33° 22′ широти, за триста кілометрів від найближчого берега. Нічого було й думати про втечу, і я даю читачеві судити, до якого ступеня дійшов гнів канадця, коли я розповів йому про наше положення.

Але я не дуже сумував. Відчувши ніби полегшення від тягара, що гнітив мене, я міг знову більш-менш спокійно взятися до своїх звичних занять.

Увечері, годині об одинадцятій, зовсім несподівано ввійшов до мене в каюту капітан Немо. Він дуже люб'язно спитав, чи не стомила мене минула безсонна ніч. Я відповів заперечно.

— В такому разі, пане Аронакс, я вам запропоную цікаву прогулянку. Ви одвідували морське дно тільки вдень і при світлі сонця. Чи не бажаєте глянути на нього темної ночі?

— Дуже охоче.

— Тільки попереджаю вас, що ця прогулянка буде втомна. Доведеться довго йти й вибиратись на гору. Шляхи тут не можуть похвалитись добрим улаштуванням.

— Ваші слова, капітане, тільки подвоюють мою цікавість. Я готовий іти з вами.

— Ходімо ж, пане професор, надівати скафандри.

Прийшовши в гардеробну, ми наділи скафандри; на спини нам помістили резервуари з великим запасом повітря, але електричних ламп не було приготовано Я зауважив це капітанові.

— Вони будуть нам некорисні, — відповів він.

Я думав, що не дочув, але не міг повторити запитання, бо голова капітана вже зникла в металевій оболонці. Я кінчив свій чудний туалет і відчув, що мені в руку дають палицю з залізним наконечником. Згодом, по кількох хвилинах, після звичного маневру, ми ступили на дно Атлантичного океану, на глибині трьохсот метрів.

Наближалась північ. У воді було зовсім темно, але капітан Немо показав мені на далеку червонувату точку за 4 — 5 кілометрів від „Наутілуса". Що це за вогонь, чим він підтримувався, чому і як поновлювався в цій рідкій стихії — я не міг собі пояснити.

Рівний грунт непомітно підвищувався. Ми йшли великими кроками, спираючись на палиці, але по суті посувались поволі, бо наші ноги часто грузли в твані, змішаній з водоростями і всіяній плоским камінням.

Ми йшли з півгодини, грунт став кам'янистим. Медузи й мікроскопічні ракуваті, пенатули, слабо освітлювали його своїм фосфоричним блиском. Я мелькома бачив брили каміння, вкритого цілими мільйонами зоофітів і купами переплетених водяних рослин. Ноги мої часто ковзали на м'якому килиму з водоростей, без залізної палиці я, певне, впав би вже кілька разів. Обертаючись, я раз-у-раз бачив білувате світло прожектора „Наутілуса", яке починало бліднути в далечині.

Тим часом червонувате світло, що вказувало нам дорогу, посилювалось і вже освітлювало весь горизонт. Воно сяяло на вершині гори, що мала щось із двісті п'ятдесят метрів висоти. Але те, що я бачив, було лише відбитим світлом. Джерело цього нез'ясовного світла містилось на протилежному схилі гори.

Посеред кам'янистих заворотів, що борознили дно Атлантичного океану, капітан Немо йшов не вагаючись. Він добре знав цей похмурий шлях. Без сумніву, він часто проходив тут і не міг заблудитись. Я йшов за ним з непохитним довір'ям і милувався його високою темною постаттю, що вирисовувалась на світлому фоні горизонту.

Була перша година ночі. Ми дійшли до перших

схилів гори. Але щоб вибратися на них, треба було дряпатись по крутих стежках величезного лісу.

Так! Лісу мертвих дерев, без листя, без соку, — дерев, що закам'яніли від дії води; серед них там і там підносилися велетенські сосни. Це була ніби кам'яновугільна копальня, що укріпилась своїм корінням на обваленому грунті, і віття дерев, схоже на тонкі вирізки з чорного паперу, ясно вирисовувалось на верхніх шарах води. Стежки були захаращені водоростями, між якими кишів цілий світ ракуватих тварин. Я йшов, дряпаючись на скелі, переступаючи через лежачі стовбури, ламаючи морські ліани, які звивались від одного дерева до другого, розганяючи риб, що перелітали з гілки на гілку. Захопившись, я не почував стоми. Я йшов за своїм проводирем, який теж не знав утоми. Яке видовище! Як його змалювати? Як зобразити вигляд дерев і скель у цій водній стихії, знизу похмурих і диких, з верхів'ям, освітленим червоною загравою, яка посилювалась через відсвічення. Ми вилізали на скелі, від яких відривались потім з глухим шумом, як лавини, величезні брили. Праворуч і ліворуч ішли вглиб похмурі галереї, в яких губився погляд. Тут відкривались величезні моріжки, ніби розчищені людськими руками, і я іноді питав себе — чи не з'явиться раптом передо мною якийнебудь житель цих підводних країн.

Через дві години після того, як ми покинули „Наутілус", ми пройшли царину дерев; за тридцять метрів над нами височився шпиль гори, яка кидала тінь на яскраво сяючий протилежний схил. Кілька закам'янілих чагарників тяглися там і там загрозливими зигзагами. Риби здіймались цілими зграями спід наших ніг, як птиці, захоплені у високій траві. Скеляста маса була порита непрохідними закрутами, глибокими печерами, бездонними прірвами, у глибині яких мені чувся рух страшних потвор. Кров приливала до мого серця, коли я бачив величезний вус, що загороджував мені шлях, або срашні клішні, що з шумом зникали в затінку западин. Тисячі світлих крапок блищали в темряві. Це були очі велетенських ракуватих, що ховались у своїх лігвах:

морських раків-гігантів, що випростувались, немов алебардники й ворушили своїми лапами з шумом, що нагадував брязкіт заліза; величезних крабів, що націлювались, ніби гармати на лафетах, і жахливих восьминогів, що переплітали свої помацки подібно до живої загороди із змій.

Капітан Немо, що звик до цих жахливих тварин, не звертав на них уваги. Ми дійшли до першої площадки, де мене чекали ще нові несподіванки. Там перед нашими очима розгорнулись мальовничі руїни, які свідчили про працю людських рук. Це були величезні купи каміння, що часом нагадували невиразні обриси замків, храмів, вкритих цілим світом квіткоподібних зоофітів, завішених, ніби плющем, густим покривалом водоростей.

Але яка ж це частина земної кулі, поглинена повіддю? Хто розмістив ці скелі й каміння на зразок доісторичних будівель? Де я був, куди привела мене фантазія капітана Немо?

Мені хотілось його спитати. Не маючи змоги цього зробити, я спинив його. Я схопив його за руку. Але він похитав головою і, показуючи на самий верх гори, здавалось, говорив: „Іди далі, далі!" Я пішов за ним, зібравши останні сили, і через кілька хвилин ми добрались до шпилястої вершини, що підіймалась на десять метрів над усією цією скелястою місцевістю.

Я оглянувся на той простір, який ми щойно пройшли. Гора підносилась над рівниною тільки на 200—250 метрів, але протилежний схил її був удвоє вищий і здіймався прямовисно над низинним дном цієї частини Атлантичного океану. Мої очі втупились у далечінь і обіймали яскраво освітлений великий простір. Виявилось, що це вогнедишна гора. На п'ятнадцять метрів нижче від шпилястої вершини, серед дощу каміння і шлаку, широке жерло викидало потоки лави, що розтікались вогненними струменями, оточені рідкою масою. Розташований таким чином, цей вулкан, як величезний факел, освітлював усю нижню рівнину аж до горизонту.

Я сказав, що підводний кратер викидав лаву, але не полум'я. Для полум'я потрібний кисень повітря, і воно

не може розвиватись під водою; але лава може нагріватись і розпікатись до білого, успішно боротися з водою, яка від доторку з лавою перетворюється на пару. Швидка течія захоплювала цю пару, а потоки лави збігали до підніжжя гори, як вибух Везувія, що виливається на Торре-дель-Греко.

І тут моїм очам відкрилось зруйноване, спустошене й сплюндроване місто із знесеними дахами, розваленими храмами, скривленими арками, з лежачими на землі колонами, в яких ще можна було помітити солідні розміри архітектури; далі — руїни велетенських водопроводів; тут — занесені мулом підвищення акрополю,[68] там — рештки набережної, немов би давня гавань служила колись притулком торговельним кораблям і військовим триремам; ще далі — довгі ряди розвалених стін, широкі порожні вулиці, справжня Помпея[69], похована під водою, яку капітан Немо воскресив передо мною.

Де я? Де я? Я хотів дізнатись про це будь-що-будь, я хотів говорити, хотів зірвати мідну кулю, що покривала мою голову.

Але капітан Немо підійшов і знаком спинив мене. Потім, піднявши шматок крейдяного каменя, він наблизився до чорної базальтової[70] скелі й накреслив тільки одне слово — „Атлантіда".

Ніби блискавкою осяяло мій розум. Атлантіда, цей суходіл, що його існування одні вчені визнають, другі заперечують, — була перед моїми очима з усіма незаперечними доказами катастрофи, що спіткала її. Так ось ця країна, що лежала поза Европою, по той бік Гібралтара, де жили могутні атланти, проти яких давні греки провадили свої перші війни! Ці атланти, за старовинними переказами, займали величезний суходіл, багато більший, ніж Африка й Азія разом узяті. Їхні володіння доходили навіть до Єгіпта. Минули віки. Стався переворот, повідь і землетрус. Однієї доби було досить для знищення Атлантіди, вершини найвищих гір якої — Мадера, острови Азорські, Канарські, острови Зеленого Миса — видні ще й тепер.

Так ось куди привів мене капітан! Я доторкувався до цих тисячевікових руїн, я ходив там, де ходили сучасники першої людини, я топтав своїми важкими підошвами кістяки тварин, які колись ховались у затінку тепер закам'янілих дерев!

Ах, чому в мене було так мало часу! Мені хотілося б спуститись по крутих схилах цієї гори, пройти по всьому величезному суходолу, який, без сумніву, з'єднував Африку з Америкою, і одвідати ці великі допотопні міста. Може, згодом якийсь підземний переворот знову висуне на поверхню вод ці руїни. В цій частині океану вже відомі численні підводні вулкани, і багато кораблів почували сильний струс, проходячи над цими хвилюючими глибинами. Одні з них чули глухий шум, що вказував на боротьбу стихій; іншим удавалось зібрати вулканічний попіл, викинутий на поверхню океану. Аж до екватора весь цей грунт зазнає дії підземного вогню. І хто знає, може, в якусь віддалену прийдешню епоху, підняті вулканічними силами й послідовним нашаруванням лави, вершини вогнедишних гір з'являться на поверхні Атлантичного океану.

Ми лишались на цьому місці цілу годину, розглядаючи обширну рівнину при блиску лави, який часом був на диво сильний. Від внутрішнього кипіння хвильове здригання пробігало часом по всій поверхні гори. У водній стихії глибокий шум передавався виразно і повторювався з величною повнотою. Раптом місяць з'явився на одну мить і кинув крізь масу вод кілька блідих променів на потонулий континент. Це був тільки відблиск, але ефект, справлений ним, неможливо віддати. Капітан Немо встав, окинув останнім поглядом цю величезну рівнину, потім зробив мені знак іти за ним.

Ми швидко зійшли з гори. Проминувши допотопний ліс, я побачив прожектор „Наутілуса", що блищав у далечині, як зірка. Капітан ішов просто до нього, і ми зійшли на судно в ту хвилину, коли перші промені світанку стали помітні на поверхні океану.

...І накреслив тільки одне слово — „Атлантіда“

До стор. 239

РОЗДІЛ X

ПІДВОДНІ КАМ'ЯНОВУГІЛЬНІ КОПАЛЬНІ

Вранці 21 лютого, коли я прийшов до залу, було вже вісім годин. Я подивився на манометр. Він показував, що „Наутілус" плив на поверхні океану, я навіть чув шум кроків на платформі; одначе, ніякого бокового гойдання, яке неминуче на поверхні океану, не було.

Я направився до підйомних дверей. Вон були відкриті. Але замість сподіваного денного світла я опинився в глибокій темряві. Де ми? Чи не помилився я? Може, ніч ще не минула? Ні! Не було видно жодної зірки, та й уночі не буває такої непроглядної темряви. Я не знав, що подумати, але чийсь голос сказав мені:

— Це ви, пане професор?

— Ах, капітане Немо, — відповів я, — де ми?

— Під землею, пане професор.

— Під землею!—скрикнув я.—Але „Наутілус" ще пливе!

— Він завжди плаває.

— В такому разі я нічого не розумію.

— Зачекайте кілька хвилин. Наш прожектор зараз засвітиться, і коли ви любите виразні картини, то будете задоволені.

Я вийшов на платформу й став чекати.

Мене оточувала цілковита темрява, так що я не бачив навіть капітана Немо. Одначе, подивившись угору, я, здавалось, побачив невиразне світло, якесь півсвітло, що проникало крізь круглий отвір над самою моєю головою. В цю хвилину раптом засвітили прожектор, і його яскравий блиск затемнив це невиразне мигтіння.

Заплющивши на хвилинку очі, засліплені електричним промінням, я став потім оглядатись навколо. „Наутілус“ стояв нерухомо коло високого берега, розташованого подібно до набережної. Море, в якому ми були в цю хвилину, було нічим іншим, як озером, що містилось серед стін; воно мало 4 км. в діаметрі, тобто щось із 12 км. в обводі. Високі стіни, з нахилом уперед, сходились угорі склепінням і являли собою перекинуту лійку, вишина якої досягала шестисот метрів. На вершині її був круглий отвір, крізь який я бачив неясне світло, що, очевидно, належало денному промінню.

Я підійшов до капітана Немо.

— Де ми? — спитав я.

— В самому центрі погаслого вулкана, — відповів мені капітан, — вулкана, внутрішність якого була залита океаном через якийсь струс грунту. Поки ви спали, „Наутілус“ проник у це маленьке озеро природним каналом, що проходить на десять метрів нижче поверхні океану. Тут його справжня гавань — гавань надійна, спокійна, нікому невідома, закрита від усіх поривів вітру! Знайдіть мені на берегах материка або островів рейд, який вартий був би цього притулку, де можна сховатись від усіх жахів урагану.

— Справді, — відповів я, — тут ви в безпеці, капітане Немо. Хто знайде вас у центрі вулкана! Але на його вершині я, здається, бачив отвір.

— Так, це — кратер, що колись викидав лаву, пару й полум'я, а тепер править за прохід для животворного повітря, яким ми дихаємо.

— Але яка ж це вулканічна гора?

— Вона знаходиться на одному з численних островів, якими всіяне це море. Для кораблів це простий риф, для нас — величезна печера.

— Але чи не можна спуститись у цей отвір, що є жерлом вулкана?

— Ні, не можна ні спуститись, ні піднятись. Метрів на тридцять внутрішні схили цієї гори ще приступні, але вище її боки звужуються, і ними не можна пройти.

— Я бачу, капітане, що вам завжди щастить. Ви в безпеці на цьому озері, і ніхто крім вас не може одвідувати його. Але нащо вам цей притулок? „Наутілус“ не потребує гавані.

— Цілком вірно, пане професор, але йому необхідна електрика для руху, елементи для добування електрики; йому потрібний натрій для елементів, вугілля для добування натрію і потрібні кам'яновугільні копальні для добування вугілля. А саме тут море вкривають цілі ліси, що залишились ще з часів геологічних епох; тепер вони мінералізувались і, перетворившись на кам'яне вугілля, зробились для мене невичерпними копальнями.

— Виходить, ваші люди, капітане, стають тут шахтарями?

— Так. Ці копальні залягають під хвилями, як кам'яновугільні копальні Ньюкестля.[71] Отут мої люди, одягнуті в скафандри, з кайлами й заступами в руках, добувають кам'яне вугілля, за яким я, таким чином, не маю потреби звертатись до землі та її копалень. Коли я спалюю це паливо, щоб добути натрій, дим, що виходить з кратера, надає йому вигляду діющого вулкана.

— І ми побачимо ваших товаришів за ділом?

— Ні, не цього разу принаймні, бо я поспішаю продовжити нашу підводну подорож навколо світу. Я обмежусь тим, що візьму певну кількість натрію з своїх запасів. Зупинка наша триватиме стільки, скільки потрібно, щоб навантажити їх на корабель, тобто один день, а потім ми рушимо далі. Якщо ви бажаєте оглянути цю печеру й обійти маленьку лагуну,[72] то скористуйтесь цим днем, пане Аронакс.

Я подякував капітанові і пішов до своїх двох товаришів, які ще не виходили з каюти. Я запросив їх іти за мною, не сказавши їм, де вони знаходяться.

Вони вийшли на платформу. Консель, який ні з чого не дивувався, вважав дуже природним, що, заснувши під хвилями, прокинувся під горою. Але в Нед Ленда була одна тільки думка — дізнатись, чи не має ця гора якогонебудь виходу.

Після сніданку, годині о десятій, ми вийшли на крутий берег.

— Ось ми й знову на землі, — сказав Консель.

— Я не можу назвати це землею, — відповів канадець. — І крім того, ми не на ній, а під нею.

Між підгір'ям і водами озера був піщаний берег, найбільша ширина якого дорівнювала півтораста метрам. По цьому плоскому піщаному берегу легко можна було обійти круг озера. Але основи високих стін являли собою дуже нерівний грунт, на якому купами лежали в мальовничому безладді вулканічні уламки й брили пемзи.[73] Всі ці розкидані маси, як від дії підземних вогнів були вкриті глянцеватою емаллю, блищали, освітлені електричним промінням прожектора. Слюдяний береговий пил, збитий нашими ногами, злітав як хмари іскор.

Віддаляючись від наносної землі, принесеної хвилями, грунт помітно підвищувався, і ми незабаром дійшли до довгих звивистих уступів, що дозволяли помалу підійматись. Вулканічне походження цієї величезної западини потверджувалось усюди. Я вказав на це моїм товаришам.

— Уявіть собі, — сказав я їм, — що діялося в цій лійці, коли вона була наповнена киплячою лавою і коли рівень цієї розпеченої до білого рідини підіймався до самого отвору в горі, як розтоплений метал у середині горна.

— Я чудово уявляю це собі, — відповів Консель. — Чи не скажете ви мені, пане професор, чому природа спинила свою роботу, і як це сталось, що горно обернулось на спокійні води озера?

— Дуже ймовірно, Консель, що якась катастрофа утворила нижче поверхні океану отвір — той самий, який тепер служить проходом для „Наутілуса". Через нього води Атлантичного океану ринули в середину гори. Зчинилась жахлива боротьба м ж стихіями, — боротьба, що закінчилась перемогою моря. Але з того часу сплило багато віків, і затоплений вулкан перетворився на спокійний грот.

— Дуже добре, — заявив Нед Ленд. — Я приймаю це пояснення, але жалкую, що отвір, про який ви говорите, не утворився вище рівня океану — це було б дуже корисно для нас.

— Але, друже Нед, — сказав Консель, — якби цей прохід не був підводний, „Наутілус" не міг би проникнути сюди.

— До цього слід додати, Ленд, що вода тоді не могла б потрапити в середину гори, і вулкан залишився б вулканом. Виходить, ваш жаль даремний.

Наш підйом на гору продовжувався. Уступи ставали все крутішими й вужчими. Іноді їх перетинали глибокі тріщини, через які надто довго було переходити. Доводилось обходити скелі, що нахилялись, як склепіння. Ми пробирались на колінах, повзли на животах. Але завдяки спритності Конселя й силі канадця, ми перемогли всі перепони.

Але на височині майже 80 метрів наш підйом був перерваний непереможними перешкодами. Внутрішній вигин здіймався склепінням, і нам залишалось тільки прогулятись навколо озера. Тут уже царство рослинне починало боротьбу з царством мінеральним. Кілька кущів і навіть деякі дерева виходили з закрутів стіни. Я помітив кілька молочаїв, з яких витікав їдкий сік. Геліотропи,[74] нездатні виправдати свою назву, бо сонячне проміння ніколи не доходило до них, сумно схиляли свої чахлі квітки, майже зовсім позбавлені запаху. Там і там кілька стокроток боязко підіймались біля коріння алое з довгим листям, жалюгідним й хворобливим. Але між потоками лави я побачив кілька маленьких фіалок, які ще не втратили легкого запаху, і, признаюсь, я з насолодою нюхав їх. Морські квіти — чудові водорості — не мають запаху.

Ми підійшли до групи драконових дерев, які силою свого міцного коріння розсувають скелі, аж раптом Нед Ленд закричав:

— Дивіться, дивіться — вулик!

— Вулик? — спитав я з недовір'ям.

— Так, вулик, — повторив канадець, — і круг нього дзижчать бджоли.

Я підійшов і мусів повірити очевидності. Там, у дуплі драконового дерева, були тисячі цих вправних комах, таких звичайних на всіх Канарських островах, де їх мед особливо цiниться.

Звичайно, канадець захотів запастись медом. Купа сухого листя, змішаного з сіркою, запалилась від іскри його кресала, і він почав викурювати бджіл. Помалу дзижчання припинилось, і покинутий бджолами вулик дав нам кілька фунтів запашного меду. Нед Ленд наповнив ним свою торбинку.

— Змішавши цей мед з тістом хлібного дерева, — заявив він нам, — я зможу запропонувати вам смачне тістечко.

Ми рушили далі. З деяких поворотів стежки, якою ми йшли, озеро було видно під нами на всьому своєму протязі. Прожектор освітлював його тиху поверхню, що не знала ні брижів, ні хвилювання. „Наутілус" лежав зовсім нерухомо. На його платформі й поблизу нього на крутому березі рухались люди його екіпажу — чорні тіні, що різко виступали на ясному фоні освітлених круч.

В цю хвилину ми обходили пасмо перших скелястих уступів, що підтримували склепіння.

Тут я переконався, що бджоли не єдині представники тваринного царства в середині цього вулкана. Хижі птахи шугали й кружляли тут і там у затінку або вилітали з своїх гнізд, звитих на гострих шпилях урвищ. Це були голуб'ятники з білими грудьми або крикливі кібці. По схилах швидко бігли з усією скорістю своїх довгих ніг прекрасні й жирні дрофи. Нед жалкував, що не взяв з собою рушниці. Він пробував замінити свинець камінням, і після багатьох марних спроб йому вдалось ранити одну з чудових дроф. Птах скоро опинився в його мішку разом із щільниками.

Ми мусіли спуститись на берег, бо гірські схили ставали непрохідними. Над нами був зяючий кратер, схожий на широкий отвір колодязя. З цього місця небо

було видно досить ясно, і я відрізняв, як линули в безладді, гнані західним вітром, хмари, туманне шмаття яких спускалось аж до вершини гори. Вірна ознака, що хмари держались не більше як на двісті п'ятдесят метрів над рівнем океану.

Через півгодини ми спустились назад на внутрішній берег. Тут флора знову з'явилась у вигляді розлогих килимів з морського укропу, невеликої зонтичної рослини, дуже смачної, коли її зварити з цукром. Консель нарвав її кілька пучків. Щодо фауни, то можна було нарахувати тисячі ракуватих усіляких видів: омарів, крабів-самотників, креветок, галатей і безліч різно манітних черепашок.

Кобец

Голуб

В цьому місці відкривався чудовий грот. Мої товариші і я з задоволенням витяглись на його дрібному піску. Вогонь надавав глянцевості його блискучим стінам, обсипаним слюдяним пилом. Нед Ленд обмацував стіни й старався визначити їх товщину. Я не міг не посміхнутись. Тоді розмова торкнулась питання про втечу, яке стало звичним, і я гадав, що можу, не надто забігаючи вперед, дати канадцеві надію, що капітан Немо пішов на південь тільки за тим, щоб поповнити свій запас натрію. Отже, я сподівався, що тепер він направиться до берегів Европи або Америки, а це дасть Недові змогу поновити з великим успіхом свою невдалу спробу.

Ми лежали вже цілу годину в цьому прекрасному гроті. Розмова, спочатку жвава, тепер ішла мляво. Нас опанувала сонливість. Я не бачив ніякої причини боротися з нею і піддався глибокій дрімоті.

Раптом мене розбудив голос Конселя.

— Вставайте швидше! — кричав добрий хлопець.

— Що таке? — спитав я підводячись.

— Вода наближається до нас!

Я схопився. Море потоком ринуло у наш притулок; доводилось рятуватись.

Через кілька хвилин ми були в безпеці на вершині грота.

— Що ж це таке робиться? — спитав Консель, — якесь нове явище?

— Ні, друзі мої, — відповів я, — це морський приплив — приплив, який мало-мало не застав нас зненацька. Океан підіймається зовні, і, за природним законом рівноваги, разом з тим підіймається і рівень озера. Ми відбулись тільки півванною. Ходімо на „Наутілус“ передягатись.

Через три чверті години ми вернулись на корабель. Люди екіпажу кінчили в цей час навантажувати натрій, і „Наутілус“ міг негайно відправитись.

Проте, капітан Немо не давав ніяких наказів. Може, він хотів діждатись ночі й тихенько пройти своїм підводним ходом? Можливо.

Хоч як там, другого дня, коли ми прокинулись, „Наутілус“ плив у чистому морі, на кілька метрів нижче поверхні Атлантичного океану.

РОЗДІЛ XI

КАШАЛОТИ Й КИТИ

З цього часу, протягом дев'ятнадцяти днів, з 23 лютого до 12 березня, „Наутілус", тримаючись середини Атлантичного океану, мчав нас з постійною скорістю 400 км. на добу. Очевидно, капітан Немо не хотів відступати від програми своєї підводної подорожі, і я не сумнівався в тому, що він мав намір обійти мис Горн і потім вернутись до тропічної частини Тихого океану.

Отже, Нед Ленд мав підставу боятись. У чистих морях, де немає островів, не можна було й думати про спробу залишити корабель. Не було також ніякої змоги перешкодити волі капітана Немо. Лишалось скоритися. Але я думав, що можна зробити переконанням те, чого не можна досягти ні силою, ні хитрістю. Чи не погодиться капітан Немо після закінчення цієї подорожі вернути нам свободу, взявши з нас клятву ніколи не відкривати таємниці його існування? Але треба було порозумітися з капітаном з приводу цього дражливого питання. А як він ще прийме моє домагання свободи? Хіба не заявив він якнайрішучіше, що для збереження таємниці його життя необхідне наше вічне ув'язнення на борту „Наутілуса"! Хіба не мусів він визнати моє чотиримісячне мовчання за німу згоду на таке становище? Поновивши розмову в цій справі, ми, може, викличемо його підозру, яка пошкодить нашим намірам, якщо згодом трапиться слушна нагода для втечі.

Я зважував і обмірковував усі ці доводи і обговорював їх разом з Конселем, який не знав, що робити, як і я.

Хоч я взагалі не легко піддаюсь тузі, але все таки з деяким смутком я розумів, що надія побачити колинебудь людей зменшується для мене день-у-день, особливо тепер, коли капітан Немо так сміливо направляється на південь Атлантичного океану.

Нед Ленд з деякого часу не говорив зо мною більше про свій намір тікати. Він зробився менш товариським, майже мовчазним. Я бачив, яке важке було для нього це довге ув'язнення. Коли він зустрічався з капітаном, очі його займались похмурим вогнем, і я завжди боявся, що природна запальність доведе Нед Ленда до якоїсь крайності.

14 березня, вони обидва з Конселем ввійшли до мене в кімнату. Я спитав, чого вони прийшли.

— Щоб задати вам одне просте питання, пане професор, — відповів мені канадець.

— Кажіть, Нед.

— Скільки, на вашу думку, є людей на борту „Наутілуса"?

— Я не можу вам цього сказати, мій друже.

— Мені здається, — сказав Нед Ленд, — що для керування ним не потрібно численного екіпажу.

— Дійсно, — відповів я, — в тих умовах, у яких він перебуває, для керування ним досить десяти чоловік.

— Ну, що ж, — заявив канадець, — для чого ж припускати, що їх більше!

— Для чого? — спитав я і пильно подивився на Нед Ленда, наміри якого легко було вгадати. — Ось для чого. Якщо я добре зрозумів життя капітана Немо, то „Наутілус" не тільки корабель, але також притулок для тих, хто, як і його командир, порвав усі стосунки з землею.

— Можливо, — втрутився в розмову Консель, — але у всякому разі „Наутілус" спроможний вміщати тільки певне число людей, і чи не можете ви визначити максимум його місткості?

— Як же це, Консель?

— За допомогою обчислення. Беручи до уваги місткість корабля, яка вам відома, отже, кількість повітря

в ньому, знаючи, з другого боку, скільки кожна людина витрачає повітря для дихання, і зіставляючи ці висновки з необхідністю для „Наутілуса" підійматись щодвадцять чотири години...

Фраза Конселя не була закінчена, але я добре розумів, на що він натякає.

— Я тебе розумію, — сказав я, — але це обчислення, яке легко зробити, може дати тільки дуже непевну цифру.

— Все одно, — настійливо відказав Нед Ленд.

— Ось обчислення, — відповів я. — Кожна людина витрачає за годину кількість кисню, яка міститься в ста літрах повітря, тобто за двадцять чотири години людина споживає кисень, що міститься в двох тисячах чотириста літрах. Виходить, треба вирахувати, скільки разів „Наутілус" містить у собі дві тисячі чотириста літрів повітря.

— Далі, — сказав Консель.

— Далі? Місткість „Наутілуса" півтори тисячі тонн, а в кожній тонні тисяча літрів — отже, всього в „Наутілусі" міститься один мільйон п'ятсот тисяч літрів повітря; поділені на дві тисячі чотириста...

Я зробив швидкий підрахунок олівцем на шматку паперу.

— ...дають число шістсот двадцять п'ять. Виходить, „Наутілус" містить таку кількість повітря, якої цілком досить для шестисот двадцяти п'яти чоловік протягом двадцяти чотирьох годин.

— Шестисот двадцяти п'яти! — повторив Нед.

— Але будьте певні, — додав я, — що всі разом — пасажири й моряки — ми не становимо й десятої частини цієї цифри.

— І цього ще надто багато для трьох чоловік, — пробурмотів Консель.

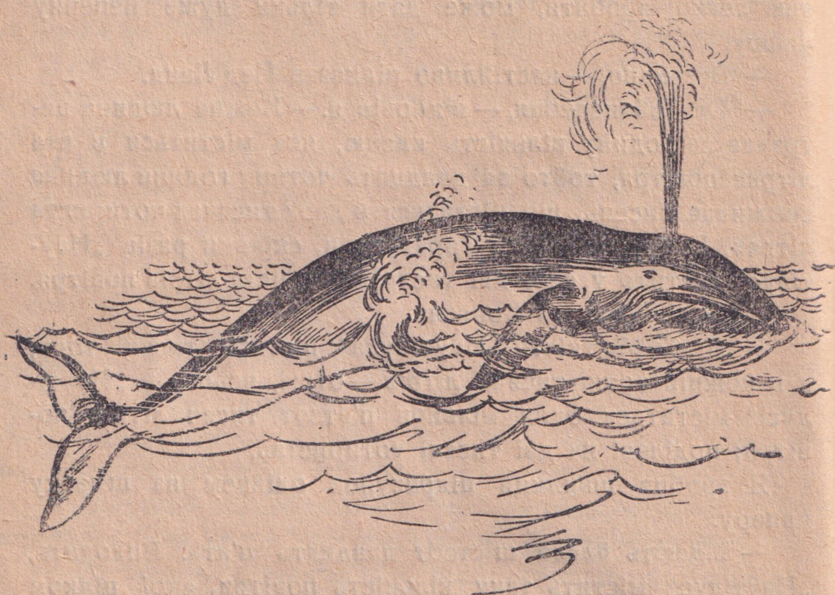
— Отже, мій бідний Нед, я можу порадити вам тільки терпіння.

— І навіть більше, ніж терпіння, — відповів Консель, — покору. Хоч що там, капітан Немо не може ж увесь час іти на південь! Йому треба буде спинитись хоч перед

суцільною кригою і вернутись до морей, що обмивають цивілізовані країни. Тоді прийде час знову взятись за пропозицію Нед Ленда.

Канадець похитав головою, провів рукою по лобі і мовчки пішов геть.

— Біда з Недом, — сказав мені тоді Консель. Він усе думає про те, що йому недосяжне. Йому пригадуються

Кит

випадки з його минулого життя, і ці спогади гнітуть його і дратують. Треба його зрозуміти. Що йому тут робити? Нічого. Він не вчений, як ви, пане професор, і не може, як ви, знаходити втіху в дивних чудесах моря. Він ладен усім рискнути, щоб мати змогу побувати на своїй батьківщині.

Годині об одинадцятій ранку, будучи на поверхні океану, „Наутілус“ зустрівся з стадом китів. Кит завжди грав важливу роль у морських промислах і мав значний вплив на морські відкриття. Приваблюючи до себе спочатку басків, потім астурійців, англійців і голландців,

він привчив їх сміливо дивитись на небезпеки плавання по океану й водив їх з кінця в кінець землі.

Ми сиділи на платформі; море було спокійне; березень у цих широтах дарував нам прекрасні дні. Канадець, який не міг помилитись у цьому разі, побачив кита на східному горизонті. Вдивляючись уважно, можна було побачити його чорнувату спину, яка то підіймалась, то спускалась над хвилями за 10 км. від „Наутілуса".

— Ах! — скрикнув Нед Ленд, — як би я був на борту китоловного судна, ця зустріч завдала б мені втіхи! Це тварина великих розмірів. Подивіться, з якою силою її носові отвори викидають стовпи води й пари! Тисяча акул! Навіщо я прикутий до цього веретена з листового заліза.

— Як, Нед, — зауважив я, — ви ще не зреклись своїх колишніх мрій про лови?

— Хіба китолов може забути своє колишнє ремесло, пане професор! Хіба можуть колинебудь набриднути хвилювання таких ловів!

— Ви ніколи не полювали в цих морях, Нед?

— Ніколи, пане професор. Я полював тільки в північних морях, у Берінговій і в Девісовій протоці.

— Виходить, ви ще не знаєте південного кита. Досі ви полювали тільки на північних китів, а вони не насмілюються перепливти теплі води екватора.

— Ах, пане професор, що ви кажете? — недовірливо відказав канадець.

— Я кажу те, що є.

— Цього не може бути! У шістдесят п'ятому році, два з половиною роки тому, близько Гренландії, я сам убив кита, у якого в боці ще стриміла острога з тавром китоловного судна, що було в Беріноговій протоці. Тому я вас спитаю, яким чином тварина з заходу Америки могла бути вбита на сході, якщо вона не перейшла екватора, обійшовши мис Горн або мис Доброї Надії?

— Я поділяю думку друга Неда, — сказав Консель. — Що ви на це скажете, пане професор?

— Скажу вам, друзі мої, що кити живуть, залежно від порід, у різних морях і не покидають їх. І коли одна

з цих тварин проникла з Берінгової протоки в Девісову, то це пояснюється просто тим, що, ймовірно, між цими морями є прохід або коло берегів Америки, або коло берегів Азії.

— Вже й не знаю, чи вірити вам? — спитав канадець, прищулюючи одне око.

— А може воно й справді так, — заявив Консель.

— Виходить, — відказав канадець, — якщо я ніколи не полював у цих місцях, то мені невідомі кити, що живуть тут?

— Я вам це кажу, Нед!

— Тим більше слід з ними познайомитись, — зауважив Консель.

— Гляньте, гляньте! — скрикнув схвильованим голосом канадець. — Він наближається! Він іде на нас! Дражнить мене! Він знає, що я нічого не можу йому зробити!

Нед тупав ногами. Його рука тремтіла, потрясаючи уявною острогою.

— Ці кити, — спитав він, — такі ж великі, як і ті, що живуть у північних морях?

— Майже такі ж, Нед.

— Річ у тому, що я бачив великих китів, пане професор, китів, що мали до тридцяти метрів довжини. Мені навіть траплялось чути, ніби два підвиди цих китів, що водяться біля Алеутських островів, бувають іноді більше сорока п'яти метрів.

— Ну, це мені здається прибільшенням, — відповів я. — Ці тварини мають спинні плавці і так само, як кашалоти, взагалі менші від справжніх китів.

— Дивіться! — скрикнув канадець, що не переставав спостерігати поверхню океану. — Він наближається, він іде слідом за „Наутілусом".

Потім, вертаючись до перерваної розмови, він сказав:

— Ви говорите про кашалотів, як про маленьких тварин. А проте, розповідають про велетенських кашалотів. Це — кмітливі китовиді. Деякі з них, кажуть, укриваються водоростями. Їх приймають за острівці. До них пристають, на них розташовуються, розводять вогонь...

— Будують хату, — додав глузуючи Консель.

— Ви не жартуйте, — відповів Нед Ленд. — Потім, одного прекрасного дня тварина занурюється у воду і тягне в глибину безодні всіх своїх жителів.

— А ви, пане Ленд, здається, любите незвичайні історії, — сказав я, сміючись. — Ось які наші кашалоти! Я сподіваюсь, що ви цьому не вірите.

— Від кита можна всього чекати, — серйозно відповів канадець. — Але дивіться, як він пливе! Як він пірнає! Кажуть, що ці тварини можуть за п'ятнадцять днів обійти навколо світу.

Кит усе наближався. Гарпунник пожирав його очима.

— Ах! — скрикнув він. — Це вже не один кит, їх десять двадцять, ціле стадо! І я не можу нічого зробити! Доводиться стояти тут із зв'язаними руками й ногами!

— Але, друже Нед, — сказав Консель, — чому не попросити в капітана Немо дозволу пополювати?

Не встиг Консель кінчити свою фразу, як Нед Ленд зник уже в підйомних дверях і кинувся шукати капітана. Через кілька хвилин вони обидва з'явились на платформу.

Капітан Немо дивився на стадо китів, що гралась на поверхні води за два кілометри від „Наутілуса".

— Це південний кит, — сказав він. — Тут було б чим забагатіти цілому флотові китоловних суден.

— Пане капітан, — спитав канадець, — чи не можу я пополювати на них, хоч би тільки для того, щоб не забути свого колишнього ремесла китолова?

— Навіщо, — відповів капітан Немо, — полювати з єдиною метою знищення? Для судна зовсім непотрібний китовий жир.

— Одначе, пане капітан, — відказав канадець, — у Червоному морі ви нам дозволили полювати на дюгоня.

— Тоді мова йшла про те, щоб дістати свіжого м'яса моєму екіпажеві. А тут буде вбивство для вбивства. Я не допускаю таких жорстоких розваг. Винищуючи південних китів, як і північних, істот нешкідливих і добрих, ваші товариші по ремеслу, пане Ленд, роблять погане

діло. Таким чином вони вже зовсім знищили китів у Баффіновій затоці і згодом винищать усіх корисних тварин. Дайте ж спокій нещасним китам. У них і без вас багато своїх природних ворогів: кашалоти, меч-риба, пила-риба.

Можете уявити собі вираз обличчя канадця під час цього повчання. Давати такі поради мисливцеві — значить, витрачати марно слова. Нед Ленд дивився на капітана Немо і, очевидно, не розумів, що той хотів сказати.

Одначе, капітан мав рацію: варварство й необдумана жадність мисливців скоро доведуть до того, що не залишиться жодного кита в океані.

Нед Ленд просвистів крізь зуби якусь пісеньку, засунув руки в кишені і повернувся до нас спиною.

Тим часом капітан Немо, дивлячись на стадо китів, звернувся до мене з такими словами:

— Я мав рацію, твердячи, що крім людини кити мають багато природних ворогів. І цим китам скоро доведеться мати справу з сильним ворогом. Ви бачите, як за 16 кілометрів під вітром рухаються чорні крапки?

— Так, капітане, — відповів я.

— Це кашалоти, жахливі тварини — я зустрічав їх кілька разів стадами від двохсот до трьохсот штук. Щодо цих жорстоких і шкідливих тварин, то мисливці мають цілковиту рацію, винищуючи їх.

Канадець швидко обернувся.

— Ну, добре, капітане, — сказав я, — чому б не пополювати на кашалотів в інтересах самих китів?

— Марна річ наражатись на небезпеку, пане професор — досить самого „Наутілуса", щоб розігнати цих кашалотів. Моє судно озброєне сталевим бивнем, який, я гадаю, не поступиться острозі пана Ленда.

Канадець висловив сумнів: битися з кашалотами судовим бивнем — чи чувана це річ!

— Стривайте, пане Аронакс, — сказав капітан Немо, — ми покажемо невідоме вам досі полювання. Жаліти цих лютих тварин нема чого. У них тільки й є, що паща та зуби!

— „Полудень! — скрикнув я...

До стор. 281

Паща й зуби! Не можна краще змалювати велико-головового кашалота, довжина якого перевищує іноді двадцять п'ять метрів. Величезна голова цього китовидого займає щось із третину всього його тіла. Озброєний краще від кита, верхні щелепи якого мають тільки один так званий „китовий вус", він має двадцять пять великих, на двадцять сантиметрів, циліндрично-конічної форми зубів, з яких кожен важить двісті грамів. У верхній частині цієї величезної голови і у великих порожнинах,

Кашалот

розділених хрящем, міститься від трьохсот до чотирьохсот кілограмів того дорогоцінного сала, яке зветься спермацетом.

Стадо потвор усе наближалось. Воно побачило китів і готувалось до нападу. Можна було наперед завбачити перемогу кашалотів, — не тільки тому, що вони краще пристосовані до нападу, ніж їхні нешкідливі противники, а також і тому, що вони можуть довше залишатись під водою, не вертаючись на поверхню для дихання.

Час був іти на допомогу китам. „Наутілус" занурився у воду. Консель, Нед і я помістились біля вікон залу. Капітан Немо пішов до стернового, щоб діяти своїм апаратом, як знаряддям знищення. Незабаром я відчув прискорення роботи гвинта і збільшення швидкості нашого ходу.

Коли „Наутілус“ підійшов, бій між кашалотами й китами вже почався. Він маневрував таким чином, щоб урізатись у стадо кашалотів. Спочатку вони, здавалось, не звернули уваги на нове страховище, що втрутилось у їхню битву. Але незабаром мусіли відступити під його ударами.

Яка боротьба! Незабаром сам Нед Ленд прийшов до захвату й кінчив тим, що заплескав у долоні. „Наутілус“ перетворився на грізну острогу, керовану рукою свого капітана. Він налітав на ці м'ясисті туші й розтинав їх надвоє. Він не почував страшних ударів хвостом, що сипались на його боки. Знищивши одного кашалота, він нападав на другого, повертався на місці, щоб не випустити здобич, рухався і переднім і заднім ходом, то занурюючись, коли тварина спускалась у глибину, то підіймаючись, коли вона верталась на поверхню, б'ючи її то прямо, то навскоси, розрізаючи, розриваючи, проколюючи в усіх напрямах своїм жахливим бивнем.

Протягом години тривала ця битва, в якій кашалотам не було порятунку. Кілька разів, з'єднавшись докупи, десять чи дванадцять з них пробували своєю масою роздушити „Наутілус“. У вікна залу були видні їхні величезні пащі, всіяні зубами, і їхні жахливі очі. Нед Ленд, що не володів більше собою, грозився їм кулаками й лаяв їх. Чути було, як вони накидаються на наше судно, як собаки, що кидаються на кабана в лісі. Але, прискорюючи рух свого гвинта, „Наутілус“ то тягнув їх за собою, то підіймав на поверхню вод, не зважаючи на їхню величезну вагу й страшну силу, з якою вони навалювались на нього.

Нарешті, стадо кашалотів розсіялось, води зробились спокійними. Я почував, що ми підіймаємось на поверхню океану.

Підйомні двері були відкриті, і ми кинулись на платформу.

Море було вкрите понівеченими трупами. Найсильніший вибух не міг би з більшою силою подробити, розшматувати й розпластати ці м'ясисті туші. Ми пливли

посеред укритих жахливими ранами велетенських тіл, з синюватими спинами, білуватими черевами. Кілька зляканих кашалотів рятувались у далечині. Хвилі були червоні на протязі кількох кілометрів, і „Наутілус“ був оточений цілим морем крові.

— Ну що, пане Ленд? — спитав капітан.

— Ну, що ж, пане капітан, — відповів канадець, захват якого встиг прохолонути, — це справді жахливе видовище. Але я не різник, я мисливець, а це справжня бійня.

— Це знищення шкідливих тварин, — відказав капітан, — але „Наутілус“ — не ніж різника.

— Мені більше подобається моя острога, — відказав канадець.

— У кожного своя зброя, — відповів капітан, не зводячи очей з Нед Ленда.

Я боявся, щоб канадець з досади не допустився якоїнебудь вихватки, що могло мати сумні наслідки. Але він забув свій гнів, побачивши кита, до якого підходив у цей час „Наутілус“.

Тварина не встигла врятуватись від кашалотів. Я пізнав південного кита з плоскою головою і зовсім чорного. Будовою свого тіла він відрізнявся від звичайного кита тим, що його сім шийних в'язків зрослись між собою, і в нього на два ребра більше, ніж у його північних родичів. Нещасна тварина лежала на боці, з прокушеним у кількох місцях животом, і була мертва. На кінці її понівеченого плавця висіло маленьке китеня, якого їй не вдалось урятувати від смерті. З відкритого рота мертвого кита текла вода, що дзюрчала, як прибій, між його вусами.

Капітан Немо спрямував „Наутілус“ до трупа тварини. Двоє з людей зійшли на тіло кита, і я не без подиву побачив, як вони добували з його грудей молоко, що в них містилось.

Капітан запропонував мені чашку цього ще теплого молока. Я не міг стриматись, щоб не висловити йому свою огиду до цього напою. Але він запевнив мене, що

це молоко чудове і нічим не відрізняється від коров'ячого.

Я покуштував і погодився з його думкою. Отже, ми зробили нове корисне надбання: масло або сир, зроблені з цього молока, мали внести приємну різноманітність у нашу щоденну їжу.

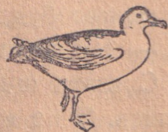
З цього дня я почав з турботою помічати, що ставлення Нед Ленда до капітана Немо робиться дедалі ворожішим, і вирішив пильно дивитись за всіма вчинками канадця.

РОЗДІЛ XII

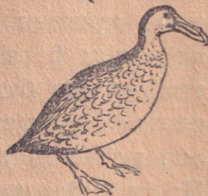
СУЦІЛЬНА КРИГА

„Наутілус“ продовжував неухильно прямувати на південь. Він держався п'ятидесятого меридіана і йшов із значною швидкістю.

14 березня, під 55° широти, я побачив пливучу кригу, синясті брили на сім-вісім метрів, що утворили рифи, об які розбивались хвилі. „Наутілус“ держався на поверхні океану.

Глуп

Нед Лендові доводилось раніше полювати в арктичних морях,[75] і він уже освоївся з виглядом крижаних гір Консель і я любувались цим видовищем уперше.

Буре

В атмосфері, на горизонті, на південь тяглась сліпучо-біла смуга. Англійські китолови дали їй назву „льодовий блиск“. Хоч які бувають густі хмари, вони не можуть його затемнити. Ця смуга є відсвічення крижаного поля.

І справді, скоро з'явились більші маси криги, блиск якої то посилювався, то слабнув, запинаючись густим туманом. Чим далі ми посувались на південь, тим численнішими й більшими ставали ці пливучі острови. Полярні птахи гніздились на них тисячами. Це були глупиші, буревісники й пуфіни, що заглушали нас своїм криком. Деякі з них, приймаючи „Наутілус“ за труп кита, сідали на нього спочивати й довбали своїм дзьобом його дзвінке залізо.

Керований вправною рукою „Наутілус“ проминув найрізноманітніші льоди й крижані гори.

15 березня ми проминули широту островів Ново-Шотландських і Південних Оркнейських. Капітан Немо повідомив мене, що ці землі були колись населені численними стадами тюленів, але американські й англійські китолови, перебивши по-хижацькому дорослих і вагітних самиць, запровадили мовчанку смерті там, де до них кипіло життя.

15 березня, на восьму годину ранку, „Наутілус“, ідучи по п'ятдесят п'ятому меридіану, перетяв полярне антарктичне коло.[76] Крига оточувала нас звідусюди і застилала горизонт. Одначе, капітан Немо ішов від проходу до проходу і підіймався все вище.

— Але куди ж він іде? — питав я.

— Вперед, — відповів Консель. — А втім, коли йому не можна буде йти далі, він спиниться.

— Ну, за це я не поручусь! — сказав я.

Сказати щиро, ця небезпечна експедиція мені подобалась. Я не можу висловити, до якої міри захоплювали мене красоти цих нових країн. Крижини прибирали величних форм. Тут вони утворювали ніби східне місто, там — руїни будівель, ніби перекинутих землетрусом. Ці картини безнастанно мінялись під косим промінням сонця або губились у сірому тумані, серед снігових ураганів. Потім звідусюди починались завали, страшні падіння крижаних гір, що зміняли обстановку, як пейзаж у рухомій панорамі.

Траплялось, що „Наутілус“ був під водою в той час, коли таким чином порушувалась рівновага крижаних мас, і гуркіт поширювався у хвилях з величезною силою, а падіння льоду утворювало небезпечні вири навіть у глибоких шарах океану. Тоді „Наутілус“ хитався і пірнав носом, як судно, покинуте напризволяще серед скажених хвиль.

Часто, не бачачи ніякого виходу, я думав, що ми остаточно замкнуті, але капітан Немо за найменшими ознаками відкривав нові проходи. Він ніколи не поми-

лявся, помічаючи тонкі струмені синюватої води, що борознили крижані поля. І я не сумнівався, що йому й раніше доводилось проникати з „Наутілусом“ у середину антарктичних морів.

16 березня крижані поля зовсім загородили нам дорогу. Це ще була не суцільна крига, а обширні крижані поля, що зміцніли від холоду. І ця перепона не могла спинити капітана Немо — його судно навально вломилось у крижане поле. „Наутілус“ врізався, як клин, у цю крихку масу і розтинав її з страшним тріском. Уламки льоду, що високо злітали в повітря, падали градом навколо нас. Єдиною силою свого поступального руху наш корабель прорізував собі канал. Іноді він підіймався над крижаним полем і придушував його своєю вагою, або часом, урізавшись у кригу, він розділяв її простим рухом кілевого гойдання, лишаючи позад себе широку розколину. Цими днями нам дошкуляли сильні шквали. Бували такі густі тумани, що не можна було відрізнити одного кінця платформи з другого. Вітер швидко й несподівано змінявся, проходячи всі поділи румбу.[77] При температурі п'ять градусів нижче нуля всі зовнішні частини „Наутілуса“ вже вкривалися кригою. Парусне судно не могло б керувати своїми парусами; канати й блоки заледеніли б. Тільки судно без парусів, яке рухається електрикою і обходиться без кам'яного вугілля, могло зважитись заходити в такі високі широти.

Барометр стояв дуже низько. Він спустився навіть до 735 міліметрів. Стрілки компасу втратили рівновагу, давали суперечні покази в міру наближення до магнітного південного полюса,[78] який не зливається з антарктичним полюсом земної кулі. Доводилось робити численні спостереження, переносячи компас у різні частини корабля, і потім брати середню цифру. Але часто, щоб визначити пройдений шлях, покладались на обчислення швидкості ходу — спосіб далеко незадовільний серед звивистих проходів, положення яких безупинно змінюється.

Нарешті, 17 березня, після двадцяти безрезультатних натисків, „Наутілус“ застряв остаточно. Це вже не були

окремі поля й гори, але безконечна й нерухома перепона, утворена з ущільненої криги.

— Суцільна крига! — скрикнув канадець.

Я зрозумів, що для канадця, як і для всіх попередніх мореплавців, це була непоборна перешкода. Ополудні сонце показалось на мить, і капітан Немо зробив спостереження, досить точне, яке визначало наше положення під 51° 30′ довготи і 67° 39′ південної широти. Це був уже дуже віддалений пункт антарктичної області.

Перед нами не було більше й ознаки моря або рівної поверхні. Навколо „Наутілуса" розстилалась широка хвиляста рівнина, захаращена потворними уламками. Там і там виднілись гостроверхі вершини, що здіймались на висоту семидесяти метрів; далі ряд крутих урвищ, шпилястих і одягнутих сіруватими тінями, широких дзеркал, що відбивали нечисленні промені сонця, яке до половини потонуло в тумані. І над цією сумною природою панувало суворе мовчання, яке зрідка уривали помахами крил полярні птахи. Все замерзло. „Наутілус" мусів припинити свій сміливий похід серед крижаних полів.

— Пане професор, — сказав мені того дня Нед Ленд. — Якщо ваш капітан піде далі...

— Ну?

— Він буде молодець.

— Чому, Нед?

— Тому що ніхто не може перейти суцільної криги. Він сильний, наш капітан, але він не сильніший природи. Волею-неволею доведеться йому спинитись.

— Правда, Нед Ленд, а проте, мені хотілося б знати, що є за цією суцільною кригою.

— Відомо, що лежить позад цієї суцільної криги, — зауважив канадець.

— Що саме? — спитав я.

— Крига, і тільки крига.

— Ви переконані в цьому, Нед, а я ні. Ось чому мені хочеться подивитись.

— Ну, так відмовтесь від цієї думки, пане профе-

соре! Ви досягли суцільної криги, і цього досить. Ви не підете далі, — ні ваш капітан, ні його „Наутілус“. І хоче він чи не хоче, а ми вернемось на північ.

І справді, не зважаючи на всі зусилля, не зважаючи на різні засоби, вжиті для того, щоб розсунути кригу, „Наутілус“ був засуджений на бездіяльність. Звичайно буває так, що коли не можна йти вперед, то завжди справа обмежується поворотом назад. Але тут вернутись назад було так само неможливо, як і просунутись уперед, бо проходи позад нас закрились, і коли б тільки нашому кораблеві довелось стояти на місці, крига, без сумніву, не забарилася б оточити його. Це й сталось близько другої години ночі, і молодий лід утворився круг нього з незвичайною швидкістю. Доводилось визнати, що поведінка капітана Немо була більше як необачна.

Я був у цей час на платформі. Капітан, що вже кілька хвилин оглядав наше положення, сказав мені:

— Ну, пане професор, що ви про це думаєте?

— Я думаю, капітане, що ми замкнуті.

— Замкнуті! Що ви хочете цим сказати?

— Те, що ми не можемо йти ні вперед, ні назад, ні в який бік. Це, я гадаю, і означає „замкнуті“, — принаймні, так розуміють це слово на населених суходолах.

— Отже, пане Аронакс, ви думаєте, що „Наутілус“ не буде спроможний звільнитись?

— Навряд, капітане: пора року пізня, і навряд чи можна розраховувати на те, щоб поламало кригу.

— Ах, пане професор, — відповів капітан Немо глузливим тоном, — ви завжди так! Ви бачите тільки перепони й перешкоди. А я кажу вам, що „Наутілус“ не тільки звільниться, але що він піде ще далі!

— Далі на південь? — спитав я, дивлячись на капітана.

— Так, він піде до полюса.

— До полюса! — скрикнув я, не зумівши приховати свого недовір'я.

— Так, — холодно відповів капітан, — до антарктичного полюса, до того невідомого пункту, де з'єднуються всі

меридіани земної кулі. Ви знаєте, що я роблю з „Наутілусом“ усе, що хочу.

Так, я це знав. Я знав цю людину, сміливу до зухвальства! Але перемогти перешкоди, що оточують південний полюс, ще неприступніший від північного, хоч і до північного не могли добратись найсміливіші мореплавці! [79] Так, це був одчайдушний намір, і він міг зародитись тільки в голові безумця.

Мені спало на думку спитати капітана Немо — чи не відкрив він уже цей полюс, якого ще не торкалась людська нога?

— Ні ще, пане професор, — заявив він, — ми його відкриємо разом. Там, де інші зазнали невдачі, я не зазнаю її. Ніколи ще мій „Наутілус“ не заходив так далеко в південні моря. Але я ще раз кажу вам — він піде ще далі.

— Я хочу вірити вам, капітане, — відповів я трохи насмішкуватим тоном. — Я вірю вам! Ідімо вперед! Перепон немає! Розбиймо цю суцільну кригу! Висадьмо її, а якщо вона буде опиратись, дамо крила „Наутілусові“, і хай він пролине над нею!

— Над нею, пане професор? — спокійно зауважив капітан Немо. — Ні, не над нею, а під нею.

— Під нею?! — скрикнув я.

Раптом я зрозумів намір капітана. Дивні властивості „Наутілуса“ мусіли допомогти йому і в цьому надлюдському заході.

— Я бачу, що ми починаємо розуміти один одного, пане професор, — сказав капітан з посмішкою. — Я не сумніваюся в успіху цієї спроби. „Наутілусові“ легко те, що неможливо для звичайного судна. Якщо коло полюса здіймається суходіл, „Наутілус“ спиниться перед ним; якщо, навпаки, його обмиває вільне море — „Наутілус“ дійде аж до полюса.

— І справді, — відповів я, захоплюючись міркуваннями капітана, — якщо поверхня моря вкрита твердою корою льоду, його нижні шари вільні в наслідок того закону, за яким найбільша щільність води відповідає температурі

вище градуса замерзання. Коли я не помиляюсь, то частина суцільної криги, яка міститься під водою, відноситься до частини, що здіймається над поверхнею, як чотири до однієї.

— Майже, пане професор; на кожен метр крижаних гір, що здіймаються над поверхнею моря, вони мають три метри у воді.[80] Але тому що ці крижані гори не вищі ста метрів, то вони мусять іти вглиб найбільше на триста метрів. А що значать для „Наутілуса" триста метрів?

— Нічого, капітане!

— Він може спуститись глибше, щоб досягти рівномірної температури морських вод, і там ми будемо безкарно сміятись з тридцяти чи сорока градусів холоду, що панує на поверхні.

— Цілком вірний розрахунок, — відповів я, запалюючись.

— Єдина трудність полягає в тому, що нам доведеться залишитися кілька днів під водою, не поновлюючи запасів повітря.

— Та й тільки! — скрикнув я. — „Наутілус" має великі резервуари; ми їх наповнимо, і вони постачатимуть нам необхідний кисень.

— Добре придумано, пане Аронакс, — відповів капітан. — Але я не бажаю, щоб ви обвинуватили мене в нерозсудливості, і наперед пропоную вам усі мої заперечення.

— Хіба ви можете ще щонебудь заперечити?

— Тільки одне. Якщо коло південного полюса лежить море, то дуже можливо, що воно зовсім укрите кригою, і в такому разі нам не вдасться вибратись на поверхню!

— Так, але ви забуваєте, капітане, що „Наутілус" озброєний страшним бивнем, і хіба ми не можемо скерувати його під певним кутом у це крижане поле, яке розколеться від удару?

— Сьогодні ви дуже винахідливий, професоре!

— До того ж, капітане, — продовжував я, захоплюючись дедалі більше, — чому не припустити, що коло

південного полюса море таке ж вільне,* як і коло північного? Полюси холоду[81] й полюси землі не зливаються ні в південній, ні в північній півкулі, і поки не буде доведено противного, треба гадати, що в обох цих пунктах земної кулі лежить або суходіл, або вільний від криги океан.

— Я теж так думаю, пане Аронакс — відповів капітан Немо. — Я тільки зауважу вам, що, зробивши стільки заперечень проти мого проекту, ви тепер обсипаєте мене доказами на його користь.

Капітан Немо казав правду. Я перевершив його в сміливості. Тепер я тягнув його до полюса. Я випередив його, я залишив його позаду... Але ні! Жалюгідний дурень! Капітан Немо знав краще від мене все, що говорило і на користь цього заходу, і проти нього, і він, певне, тішився, спостерігаючи, як захоплюють мене думки про неможливе.

Одначе, він не гаяв ні хвилини. За даним знаком з'явився його помічник. Вони обоє жваво розмовляли між собою своїм незрозумілим наріччям, і чи був помічник попереджений заздалегідь, чи він визнав припущення за здійсненне, тільки він не виявив ніякого здивовання.

Та хоч яка була велика його холоднокровність, вона всетаки не перевершила незворушності Конселя, коли я оголосив цьому доброму хлопцеві про наш намір іти до полюса.

— До полюса, так до полюса, — відповів він на моє повідомлення і не додав більше ні слова. Щождо Нед Ленда, то я певен, що ніколи ще нічиї плечі не підіймались так високо.

— Чи бачите, пане професор, ви з вашим капітаном Немо просто збуджуєте в мені жаль.

— Але ми підемо до полюса, друже Нед.

— Можливо, тільки ви звідти не вернетесь!

---

* Біля південного полюса в дійсності немає відкритого моря, тільки земля; тут є навіть вулкани, з них найбільші — Терор і Еребус (див. прим. 76 в словничку).

І Нед Ленд пішов до своєї каюти, „щоб не спричинити нещастя" — сказав він, розлучаючись зо мною.

Тим часом уже почалось готування до цього сміливого заходу. Могутні насоси „Наутілуса" нагнічували в резервуари повітря під високим тиском.

Чоловік десять вийшли на палубу „Наутілуса" і, озброївшись кайлами, розбили лід навколо корпусу, який скоро зовсім звільнився. Це було виконано швидко, бо молодий лід ще не встиг зміцніти. Ми всі ввійшли в середину корабля. Резервуари були наповнені водою, і „Наутілус" почав спускатись.

Ми з Конселем помістились у залі. У відкриті вікна „Наутілуса" ми дивились на нижні шари Південного Полярного океану. Термометр підіймався. Стрілка манометра відхилялась на циферблаті.

Спустившись майже на триста метрів, ми, як завбачав капітан Немо, уже могли пливти під хвилястою поверхнею суцільної криги. Але „Наутілус" спустився ще нижче, до глибини вісімсот метрів. Всі маневри виконувалось з дивною точністю.

— Я думаю, що ми пройдемо, — сказав мені Консель.

— Сподіваюсь, — відповів я йому тоном найглибшого переконання.

Потрапивши у вільну від криги воду, „Наутілус" направився прямо до полюса, не ухиляючись від п'ятдесят другого меридіана. Від 67° 30' до 90° залишалось іти двадцять два з половиною градуси широти, тобто трохи більше 2000 кілометрів. „Наутілус" пішов із швидкістю 50 км. на годину, тобто з швидкістю кур'єрського поїзду. Якщо він не піде повільніше, то йому досить буде сорока годин, щоб досягти полюса.

Частину ночі ми з Конселем провели біля вікна в залі, зацікавлені новизною становища. Море сяяло, освітлене електричним світлом нашого ліхтаря. Але воно було пустинне. Риби не живуть у цих водах, вони тільки проходять ними. Ми йшли швидко, про що можна було судити по тремтінню довгого стального корпусу „Наутілуса".

Годині о другій вранці я пішов спочити. Консель зробив таксамо. Проходячи коридорами, я не зустрів капітана Немо і подумав, що він у рубці стернового.

Наступного дня, 18 березня, о п'ятій годині ранку, я зайняв своє місце в залі. Електричний лаг показував мені, що „Наутілус" іде повільніше. Він у цей час підіймався на поверхню, але обережно, поволі спорожнюючи свої резервуари.

Серце моє билось. Чи вийдемо ми на вільну поверхню полюса?

Ні. Я відчув струс і зрозумів, що „Наутілус" ударився об спід суцільної криги, ще дуже товстої, судячи по глухому звуку.

І справді, ми „торкнулись дна", говорячи мовою моряків, але тільки в зворотному значенні, на глибині трьохсот метрів. Суцільна крига була тепер товща, ніж біля краю, де ми її виміряли. Це нічого доброго не віщувало.

Протягом цього дня „Наутілус" робив кілька разів ту саму спробу, і щоразу бився об лід, що висів над ним, як стеля. Траплялось, що він зустрічав його на глибині тисячі метрів, тобто ми мали справу з товщиною криги в тисячу триста метрів, з яких триста метрів підіймалось над поверхнею океану. Отже, товщина криги збільшилось удвоє з того часу, як „Наутілус" спустився на глибину.

До вечора в нашому становищі не сталося ніякої зміни. Все — суцільна крига, між чотириста й п'ятсот метрами глибини. Помітно деяке зниження, — але який ще товстий шар відділяв нас від поверхні океану!

Сон мій тієї ночі був тривожний. Надія і страх по черзі хвилювали мене. Я вставав кілька разів. Спроби „Наутілуса" продовжувались. На третю годину ранку я помітив, що поверхня суцільної криги лежала тільки на сорока п'яти метрах глибини. Сорок п'ять метрів відділяло нас тепер від поверхні води! Суцільна крига ставала поступово крижаним полем. Гора оберталась на рівнину.

Мої очі не відривались від манометра. Ми все підіймались, ідучи по похилій лінії вгору, вздовж блискучої поверхні, що сяяла при електричному освітленні.

Суцільна крига знижувалась знизу і згори пологими схилами. Вона тоншала з кожним кілометром.

Нарешті, о шостій годині ранку цього пам'ятного дня, 19 березня, двері в залу відчинились. На порозі з'явився капітан Немо.

— Чисте море! — сказав він.

РОЗДІЛ XIII

ПІВДЕННИЙ ПОЛЮС

Я кинувся на платформу.

Так! Чисте море. Тільки де-не-де кілька розрізнених бril, кілька рухомих крижаних гір; у далечині широке море; цілі хмари птахів у повітрі й міріади риб у глибині вод, які, залежно від властивостей дна, переходили від світлоголубого до зеленого й оливкового кольору. Стоградусний термометр показував три градуси вище нуля. Порівняно з пройденим нами простором тут ніби була весна, відділена суцільною кригою, маси якої здіймались на північному горизонті.

— Ми біля полюса? — з завмиранням серця спитав я в капітана.

— Не знаю, — відповів він. — Ополудні ми визначимо місце, де ми знаходимось.

— Але чи покажеться сонце зза цього туману? — спитав я далі, поглядаючи на сіре небо.

— Хоч би воно тільки трохи виглянуло, мені буде досить, — зауважив капітан.

За 20 кілометрів на південь від „Наутілуса" підіймався самотній острівець, висотою щось із двісті метрів. Ми пливли до нього, але обережно, бо це море могло ховати безліч підводних рифів. Через годину ми досягли острівця, а дві години згодом обійшли його навколо.

Він мав 8—10 кілометрів у обводі. Вузький канал відділяв його від широкої землі, можливо, суходолу, меж якого ми не могли бачити. Існування цієї землі, здавалось, виправдувало гіпотези Морі. Дійсно, геніальний

американець помітив, що між південним полюсом і шестидесятим градусом широти море вкрите пливучими льодами величезних розмірів, яких ніколи не трапляється на півночі Атлантичного океану. З цього факту він зробив висновок, що на антарктичному колі є чималі землі, бо крижані гори не можуть утворюватись у чистому морі, а тільки біля берегів. За його обчисленням, маса криги, що оточує південний полюс, утворює велике кільце, ширина якого досягає чотирьох тисяч кілометрів.

Тим часом, боячись сісти на мілину, „Наутілус" спинився на відстані 600 метрів від берега, біля якого височились мальовничі скелі. У море спустили шлюпку. Капітан, двоє з його людей, що несли інструменти, Консель і я сіли в неї. Було десять годин ранку.

Кілька помахів веслами наблизили шлюпку до піщаного берега, де вона й спинилась.

— Капітане, — сказав я, — вам належить честь першому ступити на цю землю.

— Не заперечую, і тільки тому зважуюсь ступити на цю полярну землю, що досі жодна людська істота не залишала на ній слідів своїх ніг.

Грунт на великому просторі складався з туфу червонуватого кольору, немов був посипаний товченою цеглою. Шлаки, потоки лави, пемза всюди вкривали його. З першого погляду можна було визначити його вулканічне походження. Відомо, що в цих антарктичних країнах Джемс Росс знайшов два діющі кратери, Еребус і Терор, на сто шістдесят сьомому меридіані під 77° 32′ широти.

Я помітив, що рослинність цього пустинного континенту дуже обмежена. Кілька лишаїв зеленіло на чорних скелях. Деякі мікроскопічні рослини, найпростіші діатомеї, рід клітинок, розташованих між двома кременистими скойками, — довгі фукуси, пурпурові й пунцові, що трималися на маленьких плавальних пухирцях, становили всю скромну флору цієї країни.

Берег був усіяний молюсками, маленькими черепашками, що мали форму серця. Я бачив міріади полярних

„кліо“, завдовжки три сантиметри, яких кити знищують у величезній кількості при кожному ковтку.

З інших зоофітів на підводних горах виднілись деревоподібні корали, з тих, що, за словами Джемса Росса, живуть у антарктичних морях навіть на глибині тисячі метрів; безліч астерій, властивих цим широтам, і морських зірок укривали грунт.

Але життя кипіло переважно в повітрі. Там тисячами шугали птахи різних видів, що оглушували нас своїми криками. Інші вкривали скелі, сміливо дивились на нас і безбоязно тіснилися біля наших ніг. Це були пінгвіни, які дуже рухливі у воді, але незграбні й важкі на землі. Вони видавали дикі крики і, зібравшись великими зграями, сиділи нерухомо, але здіймали великий шум.

У повітрі пролинали альбатроси, чорні, як сажа, що мали з розгорнутими крилами чотири метри завширшки і справедливо називались шуліками океану; маленькі

чорно-білі качки; нарешті, цілий ряд петрелів, то білуватих, з крилами, облямованими коричневою смужкою, то синіх, виключно властивих антарктичним морям.

Вони такі жирні, що жителі Фероерських островів запалюють їх, приробляючи до них тільки гніт.

Тим часом туман не підіймався, і об одинадцятій годині сонце ще не показувалось. Відсутність його турбувала мене.

Без сонця не можна робити ніяких спостережень. Як у такому разі визначити, чи досягли ми полюса?

Коли я підійшов до капітана Немо, він стояв задумливо, спираючись на уламок скелі, і дивився на небо. Здавалось, він досадував, нетерпляче чекав. Але що робити! Ця смілива й могутня людина не могла повелівати сонцю, як повелівала морям.

Настав полудень, а денне світило не показувалось і на хвилину. Не можна було навіть розпізнати, де воно було за густою завісою туману. Незабаром пішов сніг.

— До завтрього, — сказав мені капітан, і ми добрались до „Наутілуса“ серед віхоли, що здійнялася в повітрі.

Під час нашої відсутності були закинуті сіті, і я залюбки взявся вивчати риб, яких витягли на борт. Я помітив кілька антарктичних химер, з метр завдовжки, з дуже довгим тілом, сріблястою і гладенькою шкірою, круглою головою, трьома плавцями на спині й мордою у вигляді хобота, що загинався до рота. Я покуштував їх м'ясо, але воно здалось мені несмачним, не зважаючи на запевнення Конселя, якому воно дуже сподобалось.

Сніжна буря тривала до наступного дня. Стояти на платформі не було ніякої змоги. З залу, де я записував усі найменші подробиці нашої подорожі на полярний континент, я чув крики петрелів і альбатросів, що шугали серед бурі. „Наутілус“ не стояв на місці, а, обходячи берег, посунувся ще кілометрів на двадцять на південь. Сонце ледве торкалось краю горизонту.

Наступного дня, 20 березня, сніг припинився. Холод трохи посилився. Термометр показував два градуси

нижче нуля. Туман розсіявся, і я сподівався, що цього разу нам удасться зробити спостереження.

Капітан Немо ще не з'являвся, і ми з Конселем сіли в шлюпку й попливли до берега. Грунт був такий самий вулканічний. Всюди лава, шлаки, базальти, але я не бачив кратера, з якого вони були викинуті.

Міріади птахів оживляли й цю частину полярного суходолу. Але свою владу на цій землі вони поділяли тут із стадами ссавців, що дивились на нас своїми добрими очима. Це були тюлені різних видів; одні з них розташувались на землі, інші на крижинах, що плавали по волі вітру; багато виходило з моря, інші вертались туди. Їм ще не доводилось мати справи з людьми, і вони не лякались при нашому наближенні; я нарахував їх стільки, що їх вистачило б на кілька сот кораблів.

ський
он

олень

Було вісім годин ранку. До того часу, коли можна буде робити спостереження над сонцем, ще лишалось чотири години.

Я пішов до широкої затоки, що врізалась у гранітні скелі берега.

Всюди, куди сягав зір, земля й крижані брили були всіяні морськими ссавцями. Найбільше тут було тюленів. Самці й самиці розміщались різними групами; там батько не спить коло своєї родини; тут мати годує грудьми малят, а молоді, вже досить зміцнілі тюлені граються трохи віддалік. Коли ці ссавці бажали змінити місце, вони посувались уперед маленькими стрибками, різко скорочуючи мускулатуру свого тіла, і пускали в діло, проте, досить невправно, свої недосконалі плавці.

Я вказав Конселеві, як сильно розвинені в цих кмітливих тварин мозкові півкулі. Жодний ссавець, за винятком людини, не має більше мозкової речовини. Через це тюлені здатні до деякого виховання, — вони легко робляться ручними, і я, згідно з поглядами деяких при-

родознавців, гадаю, що вони могли б робити великі послуги при рибній ловлі, коли б їх як слід вимуштрувати.

Більшість тюленів спала не скелях і на піску. Між справжніми тюленями, що не мають зовнішнього вуха, — чим вони відрізняються від сивучів, вухо яких виступає назовні, — я спостеріг кілька відмін стеноринха, завдовжки три метри, з білою шерстю, головою бульдога, з десятьма зубами на кожній щелепі, з чотирма різцями вгорі й унизу і двома великими іклами, що мають форму лілії. Серед них лежали морські слони з рухливим хоботом, схожі на тюленів, гіганти свого виду, які, при обводі в шість метрів, мають коло десяти метрів у довжину. Вони не ворухнулись при нашому наближенні.

— Ці тварини безпечні? — спитав мене Консель.

— Так, — відповів я, — принаймні, коли на них не нападають. Але коли тюлень боронить своє маля, його гнів жахливий, і нерідко трапляється, що він розбиває на тріски рибальське судно.

— Він має рацію, — сказав Консель.

Ми зробили ще 3-4 кілометри і спинились перед підвищенням, яке захищало затоку від південних вітрів. Воно стрімко спускалось до моря і було вкрите піною від прибою. В далечині розлягалось грізне мукання, яке можна було б почути тільки від стада жуйних.

— Чуєте, — сказав Консель. Концерт биків!

— Ні, — відповів я, — концерт моржів.

— Вони б'ються?

— Б'ються, або граються.

— А гляньмо, що вони там роблять!

— Ходімо, подивимось, Консель.

Ми пішли по чорнуватих скелях і по слизькому, закрижанілому камінні. Не раз мені траплялось оступатись і падати з крутизни. Дужчий і спритніший Консель підводив мене з словами:

— Якби ви ширше розставляли ноги, то краще зберігали б рівновагу.

Діставшись до верхнього гребеня гори, я побачив

широку білу рівнину, вкриту моржами. Тварини грались між собою. Це були крики радості, а не гніву.

Моржі нагадують тюленів формою тіла і розташуванням членів. Але в їхній нижній щелепі бракує ікол і різців, а верхні ікла мають форму двох бивнів, кожен задовжки на вісімдесят сантиметрів; ці бивні мають тридцять три сантиметри в обводі і складаються з кості, дуже твердої і без смужок; вони твердіші від бивнів слона, менше жовкнуть і тому дуже цінятся. Через це на моржів завзято полюють, і незабаром вони будуть винищені, всі до останнього, бо мисливці, не розбираючись, убивають самиць і молодих моржів, винищуючи щороку щось із чотири тисячі штук.

Морж

Проходячи повз цих цікавих тварин, я міг добре розглянути їх, бо вони не ворушились. Шкіра в них товста й бородавчаста, жовто-коричневого кольору, який переходить у рижий, шерсть коротка й рідка. Деякі з них мали до чотирьох метрів завдовжки. Будучи спокійнішими й сміливішими від своїх північних родичів, вони не мали вартових, що оберігали кордони їхніх володінь.

Помилувавшись на стадо моржів, я збирався вернутись до шлюпки. Було вже одинадцять годин; я хотів бути при спостереженнях капітана, якщо тільки погода дозволить зробити ці спостереження. Було мало надії, що сонце покажеться цього дня. Хмари ховали його від наших очей.

О пів на дванадцяту ми дійшли до місця, де причалювали. Капітан уже перебрався шлюпкою на континент. Я побачив його на базальтовій скелі. Інструменти були коло нього. Він стояв, втупивши погляд у північну частину горизонту.

Я став коло нього й чекав мовчки. Настав полудень, але, як і напередодні, сонце не показувалось.

Невдача переслідувала нас. Спостереження знову не

можна було зробити. Якщо не вдасться його зробити й сьогодні, то доведеться остаточно відмовитись від можливості визначити наше положення.

І справді, було двадцяте березня. Наступного дня, 21 березня, настане рівнодення[82], і коли не зважати на заломлення променів, сонце зникне під горизонтом на шість місяців, і з його зникненням почнеться довга полярна ніч.

Я сказав про свої спостереження і побоювання капітанові Немо.

— Ви маєте рацію, — відповів він мені, — якщо завтра мені не вдасться визначити висоту сонця, то доведеться відкласти дослід на шість місяців. Але зараз, якщо тільки сонце покажеться ополудні, мені буде зручно зробити спостереження, саме тому, що випадковості плавання привели мене в ці моря до 21 березня.

— Чому, капітане?

— Бо трудно виміряти з точністю висоту денного світила над горизонтом, коли воно описує такі довгі спіралі, і інструменти можуть дати невірні покази.

— Як же ви зробите?

— Я скористуюсь самим тільки хронометром, — відповів капітан Немо. — Якщо завтра, 21 березня, о полудні сонячний диск буде правильно перетятий пополам північним горизонтом, то, беручи до уваги заломлення променів, це означатиме, що ми якраз на південному полюсі.

— Це так, — зауважив я, — але всетаки не можна сказати, щоб це було математично вірно. Адже рівнодення не випадає неодмінно в полудень.

— Без сумніву; але помилка буде не більша як на сто метрів, а нам нічого кращого не треба. Отже, до завтрього.

Капітан вернувся на судно. Ми з Конселем пробули до п'ятої години вечора на березі, гуляючи, спостерігаючи і вивчаючи. Я не натрапив на жодну цікаву річ, крім надзвичайного розмірами яйця пінгвіна, за яке любитель заплатив би не менше тисячі франків. Його

тілесний колір і своєрідні малюнки, що прикрашали його, немов ієрогліфи,[83] робили його рідкою річчю. Я передав яйце Конселеві, який ніс його обережно, мов дорогоцінний китайський фарфор, і цілим доставив на „Наутілус". Там я поклав це яйце в одну з вітрин музею, потім з апетитом повечеряв чудовим шматком тюленячої печінки, що своїм смаком нагадує свинину. Після цього ліг спати.

Наступного дня, 21 березня, о п'ятій годині ранку я вийшов на платформу і застав там капітана Немо.

— Небо очищається, — сказав він мені.— Надія є. Після сніданку ми зійдемо на берег, щоб вибрати зручний пост для спостереження.

Коли це було вирішено, я пішов до Нед Ленда. Мені хотілось узяти його з собою. Упертий канадець відмовився, і я бачив, що його хандра й дратівливість збільшуються щодня.

Кінчивши сніданок, я відправився на берег. За ніч „Наутілус" посунувся ще на кілька кілометрів. Він був у чистому морі, на відстані 4 км. від берега, над яким височила шпиляста вершина, що мала від чотирьохсот до п'ятисот метрів. Разом зо мною в шлюпці були капітан Немо, два матроси з екіпажу та інструменти, тобто хронометр, барометр і підзорна труба.

О дев'ятій годині ми пристали до берега. Небо ставало чистішим, хмари йшли на південь. Туман покидав холодну поверхню вод. Капітан Немо направився до вершини, яку він, очевидно, думав зробити своєю обсерваторією.

Довелось іти дві години, щоб дістатись до цієї вершини, яка складалася з порфіру[84] й базальту. Звідти погляд обіймав широке море, кінцева лінія якого різко позначалась на півночі на фоні неба. Біля наших ніг лежали поля сліпучої білості. Над головою — блідоблакитне склепіння, що очистилось від туману. На півночі — сонячний диск, як вогненна куля, уже обрізана гострим краєм горизонту. З глибини вод здіймались чудовими снопами сотні фонтанів, що їх викидали кити.

В далечині — „Наутілус“, як величезний сплячий кит. Позаду нас, на південь і схід, неозора земля, хаотичне нагромадження скель і криги, меж якого ми не могли визначити.

Дійшовши до вершини шпилястої гори, капітан Немо старанно виміряв, з допомогою барометра, її висоту, яку він мусів взяти до уваги при своєму спостереженні.

О дванадцятій годині, без чверті, сонце, яке досі було видно тільки завдяки заломленню променів, показалось золотим диском і розсипало своє останнє проміння по цьому пустинному континенті й морях, яких ще ніколи не одвідувала людина.

Капітан Немо, озброївшись підзорною трубою, спостерігав світило, яке помалу занурялось у море, описуючи дуже довгу дугу. Я тримав хронометр.

Серце моє сильно билось.

Якщо хвилина, коли половина сонячного диску сховається за горизонтом, збіжиться з полуднем хронометра, то ми біля самого полюса.

— Полудень! — скрикнув я.

— Південний полюс! — не поспішаючи відповів капітан Немо, передаючи мені трубу, в яку видно було денне світило, перерізане горизонтом на дві рівні половини.

Я дивився, як останні промені увінчали вершину, і як тіні помалу лягали на її схили.

РОЗДІЛ XIV

ПРИГОДА ЧИ НЕЩАСТЯ?

Другого дня, 22 березня, о шостій годині ранку почалось готування до відплиття. Останній відблиск присмерку зникав у нічній темряві. Був великий холод. Сузір'я блищали з дивною ясністю. В зеніті сяяв Південний Хрест, ця Полярна Зоря антарктичних країн.

Резервуари наповнились водою, і „Наутілус" поволі занурявся. На глибині трьохсот метрів він спинився. Гвинт його почав розтинати воду, і він рушив прямо на північ з швидкістю 30 км. на годину. Надвечір він уже плив під товстою корою суцільної криги.

Віконниці у вікнах були замкнені, бо „Наутілус" міг ударитись об якунебудь крижану брилу, що плавала у воді. Весь цей день я переписував начисто свої замітки. Я цілком віддався спогадам про полюс і про всі ті дивні пригоди, що ми переживали на „Наутілусі". Вночі всі ці спогади зовсім не давали мені спати.

О третій годині ранку мене розбудив сильний поштовх. Я підвівся на своєму ліжку і став прислухатись серед темряви, аж ось мене зненацька відкинуло на середину кімнати.

Очевидно, „Наутілус" сильно ударився боком.

Тримаючись за стіни, я пройшов вузькими коридорами до залу, який освітлювався світлом, що лилося з стелі. Меблі були перекинуті. На щастя, вітрини були міцно укріплені й держались твердо. При переміщенні вертикальної лінії, картини, що висіли з правого боку, притиснулись до шпалер, тоді як картини на лівому

боці відстали від стіни на цілих тридцять сантиметрів нижньою частиною рам. Очевидно, „Наутілус“ лежав на правому боці й був зовсім нерухомий.

Я чув шум кроків і невиразні звуки голосів. Але капітан Немо не показувався. В ту хвилину, коли я виходив з залу, туди ввійшли Нед Ленд і Консель.

— Що сталось? — спитав я їх.

— Я прийшов спитати про це вас,—відповів Консель.

— Тисяча акул! — скрикнув канадець.—Я добре знаю що! „Наутілус“ ударився, і, судячи з поштовху, я не думаю, щоб він звільнився так легко, як першого разу, в Торресовій протоці.

— Але, принаймні, — спитав я, — чи вернувся він на поверхню моря?

— Ми цього не знаємо, — відповів Консель.

— В цьому легко переконатись, — сказав я і глянув на манометр. На моє велике здивовання, він показував глибину триста тридцять метрів.

— Що ж це значить? — скрикнув я.

— Треба спитати капітана Немо, — відповів Консель.

— Але де його знайти? — спитав Нед Ленд.

— Ідіть за мною, — сказав я своїм товаришам.

Ми залишили зал. У бібліотеці не було нікого. Я гадав, що капітан Немо мусить бути в рубці стернового. Треба було почекати. Ми всі троє вернулись до залу.

Не буду говорити про скарги й прокляття канадця. Він міг гарячитись, скільки йому було завгодно. Я й Консель дали йому волю вилити поганий настрій, нічого йому не відповідаючи.

Так ми просиділи хвилин двадцять, прислухаючись до найменшого шуму, що чувся в середині „Наутілуса“, коли в кімнату увійшов капітан Немо. Здавалось, він не помітив нас. Його безстрасне обличчя виявляло тепер деяку стурбованість. Він мовчки подивився на компас, на манометр і показав на одну точку карти, в тій частині її, де були антарктичні моря.

Я не хотів йому заважати. Лише через кілька хвилин,

коли він обернувся до мене, я вжив його власного вислову, сказаного ним у Торресовій протоці:

— Пригода, пане капітан?

— Ні, пане професор, — відповів він — на цей раз нещастя.

— Серйозне?

— Можливо.

— „Наутілус“ сів на мілину?

— Так.

— І ця зупинка на мілині сталася...

— Від капризу природи, але не від невміння людей. Ми не зробили в своїх маневрах жодної помилки.

По суті, його відповідь нічого мені не пояснила.

— Чи можу я дізнатись, капітане, чому сталося це нещастя?

— Перекинулась величезна крижана гора, — відповів він мені. — Коли крижані гори підмиті в своїй основі теплішими водами або потрясені повторними ударами, центр їх ваги підіймається. Тоді вони перевертаються всією своєю масою і перекидаються, що тепер і сталося. Перекинувшись, одна з цих мас зіткнулася з „Наутілусом“, який плив під водою. Потім, просковзнувши під його корпусом і піднявши його з непереможною силою, вона потягла його в менш щільні шари, де він і лежить тепер на боці.

— Але чи не можна звільнити „Наутілус“, спорожнивши його резервуари, щоб відновити його рівновагу?

— Це й робиться зараз, пане професор. Ви можете чути, як діють насоси. Подивіться на стрілку манометра. Вона показує, що „Наутілус“ підіймається, але й крижана брила підіймається з ним разом, і наше становище не зміниться доти, поки яканебудь обставина не затримає її підйому.

Справді, „Наутілус“ все ще лежав на правому боці. Без сумніву, він сам собою випростається, коли брила спиниться. Але хто поручиться, що на цей час ми не зіткнемося з верхньою частиною суцільної криги і не будемо згубним способом стиснуті між двома крижаними громадищами.

Я міркував про всі наслідки, до яких може призвести утворене становище. Капітан Немо не переставав дивитись на манометр. Після падіння крижаної гори, „Наутілус“ піднявся майже на п'ятдесят метрів, але, як і раніше, був у похилому положенні.

Зненацька корпус злегка зрушився. Очевидно, „Наутілус“ потроху випростувався. Речі, що висіли в залі, помітно прибирали знову свого нормального положення. Стіни наближались до вертикальної лінії. Ніхто з нас не говорив. Ми схвильовано спостерігали це випростування. Підлога під нашими ногами ставала в горизонтальне положення. Минуло десять хвилин.

— Нарешті, ми стоїмо прямо, — скрикнув я.

— Так, — сказав капітан Немо, ідучи до дверей залу.

— Але чи попливемо ми? — спитав я.

— Звичайно, — відповів він, — бо резервуари ще не спорожнені, і як тільки вони будуть порожні, „Наутілус“ повинен буде піднятись на поверхню моря.

Капітан вийшов, і я побачив, що, з його наказу, „Наутілус“ спинився і перестав підійматись.

Справді, він скоро ударився б об нижню частину суцільної криги, і тому краще було держати його серед води.

— Ми вчасно уникнули небезпеки! — сказав Консель.

— Так. Нас могло б роздушити між цими брилами, або, принаймні, ми були б замкнені. І тоді, не маючи змоги поновити повітря... Так, ми вчасно уникнули небезпеки!

— Тоді б усе було кінчено! — прошепотів Нед Ленд.

В цю хвилину відчинились віконниці, і зовнішнє світло прорвалось крізь шибки.

Ми були у вільній воді, але по обидва боки „Наутілуса“, на відстані десяти метрів від нього, здіймалась сліпуча крижана стіна. Вгорі й унизу — така сама стіна. Вгорі — нижня поверхня суцільної криги розстилалась, як величезна стеля. Внизу — перекинута маса знайшла собі точку опертя в бокови стінах, які підтримували її в цьому положенні. „Наутілу.“ містився в справжньому

крижаному тонелі, що мав щось із 20 метрів завширшки, наповненому спокійною водою. Виходить, йому легко було вийти звідси, направляючись або вперед, або назад, і потім спустившись униз на кілька сот метрів, досягти вільного проходу під суцільною кригою. Світло, що лилося з стелі, погасло, але всетаки зал освітлювався надзвичайно яскраво. Крижані стіни відбивали світло судового ліхтаря з дивною силою. Я не можу описати, який ефект справляло електричне проміння, що падало на ці величезні, химерно помережані нерівностями маси, де кожен куток, кожен край і площадка сяяли ріжними переливами. Сліпучі копальні дорогоцінного каміння, особливо сапфірів, голубе проміння яких зливалося з зеленим блиском смарагдів. Там і там з'являлись надзвичайно ніжні опалові відтінки серед ясно сяючих крапок, схожих на вогненні брильянти, що своїм блиском боляче різали очі.

Сила електричного світла подесятерялась подібно до світла лампи, коли воно проходить крізь опуклі стекла маяка.

— Як це красиво! — скрикнув Консель.

— Так, — сказав я, — це дивне видовище. Чи не правда, Нед?

— Тисяча акул, так, — відповів Нед Ленд. — Це чудово! Я шаленію від того, що змушений з цим погодитись. Ніхто не бачив нічого подібного. Але за це видовище ми можемо дорого заплатити.

Нед мав рацію. Це було занадто гарно. Раптом мене примусив обернутись крик Конселя.

— Що таке? — спитав я.

— Не дивіться! Заплющіть очі!

Кажучи це, Консель швидко затулив руками свої очі.

— Але що з тобою, мій друже?

— Я засліплений, я нічого не можу бачити.

Я зрозумів, що сталося. „Наутілус" пішов найшвидшим ходом. Спокійне сяйво крижаних стін обернулось тепер на блискучі смуги. Вогні міріадами брильянтів зливались в одну суцільну блискучу смугу. „Наутілус",

тягнений своїм гвинтом, плив, оточений сіткою, зітканою з блискавок.

Зненацька віконниці в залі були спущені. Ми затуляли руками очі, наповнені концентричними сяйвами, які звичайно кружляють перед сітчаткою після того, як сонячне проміння надто сильно ударить у неї. Минув якийсь час, перше ніж наш розстроєний зір заспокоївся.

Нарешті ми опустили руки.

— Справді, я б ніколи цьому не повірив, — сказав Консель.

— А я ще й тепер не вірю! — відповів канадець.

— Коли ми вернемось на землю, — додав Консель,— надивившись удосталь на всі ці чудеса природи, що ми подумаємо про нікчемні материки і про всі жалюгідні утвори людських рук! Ні, населений світ недостойний нас!

Такі слова в устах незворушного фламандця показують, до якої міри ми захопились. Але й тут канадець не проминув підлити краплю холодної води.

— Населений світ! — сказав він, похитавши головою.— Будьте спокійні, друже Консель, ми туди не вернемось.

Було п'ять годин ранку. В цю хвилину передню частину „Наутілуса" дуже струснуло. Я догадався, що його бивень ударився в брилу криги. Це, мабуть, сталося в наслідок неправильного маневру, бо підводний тонель, завалений крижаними брилами, був незручний для плавання. Тому я думав, що капітан Немо, змінивши напрям, обійде ці перепони, постарається обминути закрути тонелю. У всякому разі, шлях спереду нас не міг бути загороджений цілком. Проте, всупереч моєму сподіванню, „Наутілус" розпочав рішучий відступ.

— Ми йдемо назад? — спитав Консель.

— Так, — відповів я, — мабуть, з цього боку тонель не має виходу.

— Отже?

— Отже, — сказав я,—завдання дуже просте. Ми вернемось назад і вийдемо крізь південний отвір. От і все.

Кажучи це, я хотів здаватися спокійнішим, ніж був справді. Тим часом відступ „Наутілуса" все прискорю-

вавсь, і, посуваючись заднім ходом, він мчав нас з великою швидкістю.

— Це нас затримає тут, — сказав Нед.

— На кілька годин раніше чи пізніше, аби тільки вийти.

Я пройшовся кілька разів з залу в бібліотеку. Незабаром я кинувся на диван і взяв книгу, яку почав машинально проглядати.

Через чверть години Консель підійшов до мене і сказав:

— Ви, мабуть, читаєте щось дуже цікаве?

— Дуже, — відповів я.

— Я цьому вірю. Ви читаєте свою власну книгу, пане професор.

— Мою книгу?

Дійсно, я, сам того не підозрюючи, тримав у руках свій твір про морські глибини. Закривши книгу, я знову почав ходити.

Минуло кілька годин. Я раз-у-раз поглядав на прилади, що висіли в залі на стіні. Манометр показував, що „Наутілус“ держався постійно на глибині триста метрів, компас — що він направлявся на південь, лаг — що він ішов з швидкістю 40 кілометрів на годину, з швидкістю надто значною в такому вузькому просторі. Але капітан Немо знав, що швидкість не могла бути зайвою і що хвилини варті були зараз цілих віків.

О восьмій годині і двадцять п'ять хвилин поштовх повторився, на цей раз у задній частині. Я зблід. Мої товариші підійшли до мене. Я схопив Конселя за руку. Поглядом ми питали одне одного і передавали одне одному свою думку багато ясніше, ніж могли б це зробити словами.

В цю хвилину в зал увійшов капітан. Я підійшов до нього.

— Шлях на південь загороджений? — спитав я його.

— Так, пане професор, крижана гора перевернулась і загородила вихід.

— Ми замкнуті?

— Так.

РОЗДІЛ XV

НЕДОСТАЧА ПОВІТРЯ

Отже, навколо „Наутілуса", згори і знизу, глуха крижана стіна. Ми були полоненики суцільної криги! Канадець ударив по столу своїм страшним кулаком. Консель мовчав. Я дивився на капітана. Його обличчя набуло свого звичного спокійного виразу. Він схрестив руки і міркував. „Наутілус" перестав рухатись.

Нарешті, капітан заговорив.

— В тих умовах, у яких ми перебуваємо, сказав він тихим голосом, — нам загрожує дві небезпеки.

Ця незбагненна людина говорила, як професор математики, що викладає доведення теореми своїм учням.

— Поперше, — казав він далі, — ми можемо вмерти розбитими. Подруге—можемо задихнутись. Я не говорю про можливість умерти з голоду, бо їстівні припаси „Наутілуса" залишаться, мабуть, після нас. Отже, потурбуємось про те, щоб відвернути і одну і другу небезпеку.

— Щодо задушення, капітане, — відповів я, — то нам його нема чого боятись, бо наші резервуари повні.

— Так, вони повні, — відповів капітан Немо, — але повітря в них вистачить тільки на два дні. А ось уже тридцять шість годин, як ми під водою, і повітря „Наутілуса" вимагає, щоб його поновили. Через сорок вісім годин наш запас вичерпається.

— Ну, що ж, капітане, ми звільнимось до кінця цих сорока восьми годин.

— Принаймні, спробуємо це зробити, прорубавши стіну, що оточує нас.

— З якого боку? — спитав я.

— Зонд нам це покаже. Я поставлю „Наутілус“ на нижню кригу, і мої люди, одягнувшись у скафандри, проб'ють крижану гору з того боку, де вона тонша.

Капітан Немо вийшов. Скоро я дізнався по свисту, що вода входить у резервуари. „Наутілус“ поволі спускався і спинився на крижаній поверхні, на глибині трьохсот п'ятидесяти метрів, — глибині, на якій держався нижній крижаний шар.

— Друзі мої, — сказав я, становище наше скрутне, але я покладаюся на вашу мужність і енергію.

— Можете покладатися, професоре, — відповів канадець. — Тепер не такий час, щоб я обридав вам своїми скаргами. Для загального порятунку я готовий на все.

— Добре, Нед,—сказав я, простягаючи канадцеві руку.

— Я додам ще, — продовжував він, — що орудую так само вправно кайлом, як і острогою, і коли можу бути корисним капітанові, то хай він розпоряджається мною.

— Він не відмовиться від вашої допомоги. Ходімо, Нед.

Я провів канадця до кімнати, де матроси „Наутілуса“ одягались у свої скафандри, і сказав капітанові про пропозицію Нед Ленда. Вона була прийнята. Канадець наділ на себе підводний костюм і був готовий іти разом з своїми товаришами по роботі. Кожен з них мав на спині апарат Рукейроля з достатнім запасом чистого повітря. Значна, але неминуча витрата запасів „Наутілуса“. Щодо ламп Румкорфа, то вони були непотрібні серед цих сяючих вод, насичених електричним промінням нашого прожектора.

Коли Нед одягнувся, я вийшов у зал, вікна якого були відкриті, і, ставши поруч з Конселем, почав дивитись навколо на шари льоду, що затримали „Наутілус“.

Через кілька хвилин ми побачили чоловік двадцять з числа екіпажу, що вийшли на крижаний острів, і між ними Нед Ленда, що вирізнявся своїм високим зростом. Капітан Немо був з ними.

Перше ніж почати руйнувати стіну, він звелів просвердлити її свердлом, щоб дати роботам належний напрям. Довгі зонди проникали в бокові стіни, але, пройшовши п'ятнадцять метрів, усе ще затримувались товстою стіною. Отже, марна річ була починати з верхніх шарів, що утворювали стелю, бо це була суцільна крига, яка мала більше чотирьохсот метрів товщини. Тому капітан Немо спробував зондувати нижній шар. Тут тільки десять метрів криги відділяли нас від води. Така була товщина крижаного поля. Отже, треба було видовбати з нього брилу, поверхня якої відповідала б поверхні „Наутілуса", тобто всього щось із шість тисяч п'ятсот кубічних метрів, щоб зробити отвір, крізь який ми могли б спуститись під крижане поле.

Роботу почали зразу ж і провадили з невтомною енергією. Замість того, щоб вирубати лід навколо „Наутілуса", що могло призвести до великих труднощів, капітан Немо звелів окреслити місце для рубання за вісім метрів від кормової частини, по лівий бік судна. Потім його люди одночасно зробили гвинтові нарізи свердлом у багатьох місцях відміченого простору і мужньо взялись працювати кайлами, відколюючи від цієї суцільної маси великі брили. В наслідок цікавої дії питомої ваги, ці брили, будучи легшими від води, спливали вгору, до склепіння тонелю, яке утовщувалось угорі настільки, наскільки шар криги робився тонший унизу.

Після двогодинної завзятої роботи Нед Ленд прийшов стомленим. Його і його товаришів заступили нові робітники, до яких приєднались Консель і я. Підшкіпер „Наутілуса" керував нами.

Вода здалась мені дуже холодною, але я швидко зогрівся, працюючи кайлом. Мої рухи були цілком вільні, не зважаючи на те, що я витримував тиск тридцяти атмосфер.

Вернувшись після двогодинної роботи, щоб поїсти й спочити, я відчув велику різницю між чистим повітрям, яким постачав мене апарат Рукейроля, і повітрям „Наутілуса", вже насиченим вуглекислотою. Повітря

не поновлювалось протягом сорока восьми годин, і його живодайна сила набагато втратилась. А проте, за двадцять годин ми встигли відколоти на окресленій поверхні тільки шар льоду завтовшки один метр, тобто щось з шістсот кубічних метрів. Припускаючи, що ми стільки ж відколюватимемо за кожні дванадцять годин, всетаки потрібно п'ять ночей і чотири дні, щоб довести цю справу до щасливого кінця.

— П'ять ночей і чотири дні! — сказав я своїм товаришам. — А нашого запасу повітря вистачить тільки на два дні.

— Не говорячи вже про те, додав Нед, — що, вирвавшись з цієї проклятої тюрми, ми ще залишимось під суцільною кригою, не маючи ніякого сполучення з атмосферою!

Справедливий висновок. Як завбачити, скільки часу буде потрібно для нашого визволення? Ми можемо задихнутись раніше, ніж „Наутілус" вернеться на поверхню води. Чи не судилось йому разом з усіма ув'язненими в ньому загинути в цій крижаній могилі? Становище здавалось жахливим, але кожен дивився йому прямо в лице, і всі вирішили виконувати свої обов'язки до кінця.

Вночі, як я й гадав, з цієї величезної западини був вирубаний новий шар льоду на метр завтовшки. Але коли вранці, одягнутий у свій скафандр, я проходив у рідкій масі води, що мала температуру від шести до семи градусів нижче нуля, я помітив, що бокові стіни помалу зближались. Шари води, що були далі від прорубуваного отвору, починали поступово обертатись у лід. Ця нова небезпека ще більше зменшила надію на порятунок.

Вернувшись на борт, я звернув увагу капітана Немо на це важливе утруднення.

— Я це знаю, — сказав він мені спокійним голосом, який не змінявся в найважчих обставинах. — Ще однією небезпекою більше, але я не бачу можливості відвернути її. Лишається тільки один засіб запобігти заледенінню. Ми мусимо випередити його. От і все.

Цього дня я вперто працював кайлом протягом кількох годин. Ця робота підтримувала мене. До того ж, працювати — значило піти з „Наутілуса“, дихати чистим повітрям, взятим з резервуарів, покидати бідну на кисень, зіпсовану атмосферу.

Заглибина збільшилась ще на один метр. Вернувшись на борт, я мало не задихнувся від вуглекислоти, якою було насичене повітря. Щоб нейтралізувати її, слід було наповнити приймачі їдким поташем і постійно пересувати їх по кораблю. Але цієї речовини не було на „Наутілусі“, і не було чим замінити її.

Цього вечора капітан Немо мусів відкрити крани своїх резервуарів і впустити кілька струменів чистого повітря в середину „Наутілуса“. Без цього заходу ми не прокинулися б.

Наступного дня, 26 березня, я знову взявся за ремесло шахтаря, надрізаючи п'ятий шар. Бокові стіни й нижня поверхня суцільної криги видимо потовщали. Було очевидно, що вони з'єднаються раніше, ніж „Наутілус“ встигне звільнитись. На хвилину мене опанував розпач. Кайло трохи не випало з моїх рук. Навіщо боротись, коли судилось загинути, бути задушеним, розчавленим водою, яка перетвориться на камінь, зазнати тортур, яких не могли б вигадати найжорстокіші люди!

В цю хвилину капітан Немо пройшов повз мене, керуючи роботою і працюючи сам. Я доторкнувся до його руки й показав на стіни нашої тюрми. Стіна з правого боку судна наблизилась принаймні на чотири метри до корпусу „Наутілуса“.

Капітан зрозумів мене і зробив мені знак іти за ним. Ми зійшли на борт. Скинувши свій скафандр, я пішов за капітаном до залу.

— Пане Аронакс, — сказав він мені, — треба спробувати застосувати якогонебудь героїчного заходу, інакше ми будемо замуровані в цій затверділій воді.

— Так, — сказав я, — але що ж робити?

— Треба перешкодити цьому затвердінню. Треба його затримати. Не тільки бокові стіни зсуваються, але не

лишається і трьох метрів води спереду й позаду „Наутілуса“. Процес замерзання охоплює нас з усіх боків.

— На скільки часу, — спитав я, — вистачить нам кисню в резервуарах?

Капітан подивився мені прямо в обличчя.

— Післязавтра, — відповів він, — резервуари будуть порожні!

Я вкрився холодним потом. А проте, в цій відповіді не було нічого дивного. 22 березня „Наутілус“ занурився у вільні води полюса. А тепер уже 26!

— П'ять днів ми жили запасами корабля. А решту придатного для дихання повітря треба було берегти для робітників. Тепер, коли я пишу про це, враження ще таке живе, що мимовільний жах опановує всю мою істоту, і моїм легеням ніби бракує повітря.

Тим часом капітан Немо міркував, мовчазний і нерухомий. Очевидно, йому щось спало на думку. Але він, здавалось, відштовхував це. Він ніби самому собі заперечував. Нарешті, з його губ зірвалось:

— Гаряча вода!

— Гаряча вода? — скрикнув я.

— Так, професоре! Ми замкнуті в просторі відносно обмеженому. Якщо „Наутілус“ постійно викидатиме струмені гарячої води, то хіба ці струмені не можуть підняти температуру середовища й затримати його замерзання?

— Треба спробувати, — сказав я рішуче.

— Спробуємо.

Термометр показував мінус сім градусів зовні. Капітан Немо повів мене в кухню, де діяли величезні апарати, які призначались для перегону води і постачали з допомогою дестиляції придатну для вжитку воду. Їх наповнили водою, і все тепло електричних батарей було скероване в змійовики, оточені рідиною. Через кілька хвилин температура цієї води досягла ста градусів. Її направляли до насосів, а апарати наповнювали свіжою. Тепло, яке розвивали електричні батареї, було таке велике, що, тільки пробігши крізь апарати, холодна вода, щойно взята з моря, ішла в насоси вже гарячою.

Почали викачувати воду, і через три години термометр показував шість градусів нижче нуля. Один градус був виграний.

Через дві години термометр показував тільки чотири градуси.

— Удача, — сказав я капітанові, простеживши й перевіривши численними спостереженнями результати цього процесу.

— Очевидно, — відповів він мені, — ми не будемо роздушені. Нам лишається боятись тільки задухи.

Вночі температура дійшла одного градусу нижче нуля. Дальше викачування води не могло підняти температури ні на один градус вище. Але тому, що морська вода замерзає не менше як при двох градусах, я нарешті переконався, що перетворення її на лід не може загрожувати нам небезпекою.

Наступного дня, 27 березня, вирубали з отвору шостий шар льоду. Лишалось пробити ще тільки чотири шари по одному метру. Роботи було ще на сорок вісім годин. Повітря в середині „Наутілуса" не могло більше поновлюватись. Отже, цього дня наше становище ставало ще гіршим.

Нестерпний тягар душив мене. На третю годину дня це болісне почуття досягло найвищих меж. Щелепи боліли від позіхання. Легені судоржно стискались, відшукуючи свіжий, необхідний для дихання струмінь чистого повітря, яке дедалі більше розріднювалось. Мене опанувало цілковите сцепеніння. Я лежав без сил, майже непритомний. Консель зазнавав таких самих мук.

Та коли на кораблі наше становище було таке нестерпне для всіх, зате як похапливо, з якою насолодою ми надівали скафандри, щоб працювати свою чергу! Удари кайлом сипались на крижаний шар. Руки стомлювались, шкіра на них тріскалась — але що важила ця втома, що важили ці рани! Живодайне повітря проходило в легені! Тут можна було дихати! Дихати!

І всетаки ніхто не працював під водою довше призначеного часу. Кожен, виконавши своє завдання, відда-

вав товаришам, що задихались, резервуар, який мав улити в них життя. Капітан Немо подавав приклад, і перший підкорявся цій суворій дисципліні. Призначеної години він відступав свій апарат іншому й вертався в зіпсовану атмосферу корабля.

Цього дня звичну роботу виконували ще з більшим завзяттям. Лишалось вирубати тільки два метри. Тільки два метри відділяли нас від вільного моря. Але в резервуарах майже не було повітря. Те, що залишилось, треба було зберегти для працюючих. Але для „Наутілуса" не можна було придiлити ні атома!

Вернувшись на борт, я зразу майже задихнувся. Яка жахлива ніч! Я не зумію описати її. Такі страждання неможливо зообразити. На ранок моє дихання було стиснуте ще більше. До головного болю додалося ще страшне запаморочення, я почував немов сильне сп'яніння. Мої товариші терпіли такі самі страждання. Деякі з людей екіпажу хрипіли.

Цього дня, шостого дня нашого ув'язнення, капітан Немо, вважаючи, що робота заступом і кайлом дуже повільна, вирішив роздавити крижаний шар, який ще відділяв нас від поверхні. Ця людина не втратила холоднокровності й енергії. Він підпорядкував фізичний біль духовній силі і, не зважаючи на власні страждання, думав, міркував і діяв.

З його наказу резервуари були спорожнені, і судно, в наслідок зміни питомої ваги, піднялося з крижаного шару. Коли воно попливло, його скерували до пробитої нами величезної западини, що мала обриси його вантажної лінії. Потім частину резервуарів наповнили водою, і „Наутілус" спустився в заглибину. Тоді весь екіпаж зійшов на борт, і подвійні двері замкнулись. Тепер „Наутілус" лежав на крижаному шарі в метр завтовшки, пробитому в тисячі місць зондами.

Тоді відкрили крани всіх резервуарів, і сто кубічних метрів води ринуло туди, збільшуючи вагу „Наутілуса" на сто тисяч кілограмів.

Ми чекали, слухали, забуваючи свої страждання і все

ще надіючись. Ми ставили життя на цю останню карту.

Не зважаючи на шум у моїй голові, я незабаром почув струс під корпусом „Наутілуса". Перепона зрушилась. Лід затріщав якось особливо, з шумом, подібним до того, коли рвуть папір, і „Наутілус" став спускатись.

— Ми проходимо!—прошепотів мені на вухо Консель.

Я не міг йому відповісти, схопив його руку і стиснув у мимовільному пориві.

Раптом, тягнений своїм колосальним вантажем, „Наутілус" полетів униз, як гарматне ядро.

Тоді вся електрична сила була скерована на насоси, що зразу ж почали виганяти воду з резервуарів. Через кілька хвилин наше падіння було затримане; манометр скоро почав показувати висхідний рух. Гвинт, рухаючись з усією швидкістю, тягнув нас на північ.

Лежачи на дивані в бібліотеці, я задихався. Обличчя моє стало фіолетового кольору, губи посиніли. Я лежав без сил. Я більше нічого не бачив і не чув. Розуміння часу зникло з моєї пам'яті. Мої м'язи не в силі були скорочуватись.

Я не міг порахувати, скільки годин я пролежав, але усвідомлював, що я в агонії.

Я розумів, що вмираю.

Зненацька я опритомнів. У мої легені проникло кілька ковтків повітря. Чи не піднялись ми на поверхню хвиль? Чи не минули ми суцільну кригу?

Ні! Це Нед і Консель, мої віддані друзі, жертвували собою, щоб урятувати мене. На дні одного з апаратів ще залишилось трохи повітря. Замість того, щоб дихати ним, вони зберегли його для мене і, задихаючись самі, вливали в мене життя крапля по краплі. Я хотів відштовхнути апарат, але вони стримали мої руки, і протягом кількох хвилин я з насолодою дихав.

Я глянув на годинник. Було одинадцять годин ранку. Настало вже 28 березня. „Наутілус" ішов із величезною швидкістю по 80 кілометрів на годину. Він буквально вгвинчувався у воду.

В цю хвилину манометр показав, що ми знаходимось на відстані не більше шести метрів від поверхні. Від нас її відділяло просте крижане поле.

Я відчув, що „Наутілус“ стає в похиле положення, опускаючи корму й піднімаючи бивень. Потім, тягнений своїм могутнім гвинтом, він кинувся на крижане поле, як жахний таран. Він пробивав його помалу, вертався назад, потім знову на всю швидкість летів до поля, пробиваючи його далі, і, нарешті, пробив його наскрізь і вигинув на крижану поверхню.

Підйомні двері були відкриті, або, вірніше сказати, вирвані, і струмені чистого повітря пройшли у всі закутки „Наутілуса“.

РОЗДІЛ XVI

ВІД МИСА ГОРНА ДО АМАЗОНКИ

Як я опинився на платформі — не знаю. Можливо, мене переніс туди канадець. Але я дихав, я ковтав живодайне морське повітря. Поруч мене обидва мої товариші впивались його відсвіжуючими струменями.

— Ах! — сказав Консель. — Який гарний кисень! Дихайте, пане професор! Його тут вистачить на всіх.

Нед Ленд не говорив, але так розкривав свої щелепи що міг би злякати акулу. І з якою силою він вдихав повітря! Він тяг його, як розжарена піч.

Наші сили швидко вертались. Оглянувшись навкруги, я побачив, що ми самі були на платформі. Жодної людини з екіпажу. Не було навіть капітана Немо. Чудні мешканці „Наутілуса" задовольнялись повітрям, що поширювалось у середині його. Ніхто з них не прийшов потішитись чистим морським повітрям.

Як тільки я дістав змогу говорити, я передусім подякував обом своїм товаришам, які підтримали моє існування протягом останніх годин цієї довгої агонії. Всієї моєї вдячності було мало, щоб заплатити їм за цю відданість.

— Добре, пане професор, — відповів мені Нед Ленд, — про це не варто й говорити! В чому наша заслуга? Ні в чому.

— А ти дуже страждав, мій добрий Консель?

— Правду сказати, не дуже. Мені справді бракувало кількох ковтків повітря, але думаю, що я міг би звикнути до цього.

— Друзі мої, — сказав я, дуже схвильований, — ми зв'язані одне з одним назавжди, і ви маєте на мене права...

— Якими я й скористуюсь. — підхопив канадець.

— Яким чином? — спитав Консель.

— Так, — продовжував Нед Ленд, — правом узяти вас з собою, коли я покину цей діавольський „Наутілус".

— Справді, — сказав Консель, — але чи йдемо ми куди слід?

— Так, — відповів я, — бо ми йдемо до сонця, а тут сонце на півночі.

— Без сумніву, — відповів Нед Ленд. — Лишається тільки дізнатись, де ми, у Тихому океані, чи в Атлантичному, тобто в одвідуваних чи в пустинних морях.

Через деякий час ми могли розв'язати це важливе питання. „Наутілус" ішов швидко. Ми скоро проминули полярне коло і направились до миса Горна. 31 березня, о сьомій годині вечора, ми були проти південного краю Америки.

Тоді всі наші колишні страждання були забуті. Спогад про ув'язнення в льодах поступово згладжувався з нашої пам'яті. Ми думали тільки про майбутнє. Капітан Немо не показувався більше ні в залі, ні на платформі. Підшкіпер щодня відзначав місце судна на карті, і це дозволяло мені точно визначати напрям „Наутілуса" Цього вечора, на моє велике задоволення, мені стало ясно, що ми вертаємося на північ через Атлантичний океан.

Я повідомив канадця й Конселя про результат моїх спостережень.

— Добра новина, — відповів канадець, — але куди йде „Наутілус"?

— Не знаю, Нед.

— Чи не хоче капітан, побувавши біля південного полюса, піти до північного й вернутись у Тихий океан славетним Північно-Західним Проходом [85]?

— Не можна поручитись, що це не спаде йому на думку, — відповів Консель.

— Ну, що ж, — сказав канадець, — тільки ми спочатку звільнимо його від нашого товариства.

— У всякому разі, — заявив Консель, — капітан Немо молодець, і ми не будемо жалкувати, що познайомилися з ним.

— Особливо, коли з ним розлучимось! — додав Нед Ленд.

Наступного дня, 1 квітня, коли, за кілька хвилин до полудня, „Наутілус“ вернувся на поверхню, ми побачили на заході берег. Це була Вогненна Земля, яку перші мореплавці назвали цим ім'ям, помітивши численні стовпи диму, що виходили з хиж тубільців.

„Наутілус“, занурившись у воду, наблизився до берега, але держався поблизу нього лише протягом кількох кілометрів шляху. У вікна залу я бачив довгі ліани й велетенські водорості — ті самі грушоподібні водорості, кілька екземплярів яких росло у вільному морі полюса; ці водорості з гладенькими й липкими волокнами мали до трьохсот метрів завдовжки; це — справжні канати, досить товсті й дуже міцні, тому їх часто вживають замість якірних канатів для кораблів. Дно вкривала інша трава з листям завдовжки на сто двадцять п'ять сантиметрів, усипаним кораловими осадами. Вона була притулком і їжею для міріадів ракуватих тварин і молюсків, крабів та каракатиць. Тюлені й видри мають тут розкішну їжу, поєднуючи рибу з морськими овочами.

„Наутілус“ промчав з надзвичайною швидкістю над цим плодючим дном, що кипіло життям.

Над вечір він наблизився до архіпелагу Малуїнських островів, суворі вершини яких я міг розглянути другого дня. Англійці, яким вони належать і тепер, назвали їх Фальклендськими островами.

Тут ми витягли сітями кілька прекрасних екземплярів водоростей, і особливо — один вид фукуса, в корінні якого були смачні черепашки. Гуси й качки під нашими пострілами падали десятками на палубу „Наутілуса“ і незабаром добре їх використала наша кухня. З риб я особливо спостерігав костистих, що належать до роду

бичків, завдовжки на двадцять сантиметрів, усіяних білуватими й жовтуватими плямами.

Я милувався також численними медузами й найкрасивішими з них — хризаорами, що водяться переважно в цих морях. Вони то являли собою напівсферичний, дуже гладенький зонтик з темночервоними смугами, що кінчались дванадцятьма правильними фестонами, то були у вигляді кошика, з якого граціозно виходило широке листя й довгі червоні галузки. Вони плавали, пересуваючи своїми чотирма листоподібними лопастями, при чому пишні стрічки їхніх щупальців маяли у напрямі течії.

Коли останні висоти Фальклендських островів сховались за горизонтом, „Наутілус" занурився у воду і держався на глибині 20-25 метрів, ідучи вздовж американського берега. Капітан Немо не показувався.

До 3 квітня ми не віддалялись від Патагонії, то пливучи в глибині океану, то на його поверхні. „Наутілус" проминув широкий лиман, утворений устям Ла-Плати, і 4 квітня був навпроти Уругваю, але за сто кілометрів від нього, в чистому морі. Він направлявся на північ і обходив довгі закрути південноамериканського берега. Ми вже зробили 64.000 км. з дня нашого відплиття з Японських морів.

На одинадцяту годину ранку ми перетяли тропік Козерога, на тридцять сьомому меридіані, і пройшли широту миса Фріо. Капітан Немо, на велике незадоволення Нед Ленда, очевидно, уникав сусідства населених берегів Бразілії, бо йшов з неймовірною швидкістю. Жодна риба, жодний птах, хоч які вони були бистрі, не могли встигати за ним, і особливості природи цих морів уникали від усякого спостереження.

З такою швидкістю ми йшли протягом кількох днів і ввечері 9 квітня побачили найдальший східний край Південної Америки, утворений мисом Сан-Рок. Але тут „Наутілус" знову віддалився від берега і, досягнувши більшої глибини, пішов підводною долиною, яка лежить між цим мисом і Сієрра-Леоне на африканському березі.

Протягом двох днів „Наутілус“, що занурився з допомогою своїх похилих площ, плив у цих пустинних і глибоких водах. 11 квітня він раптом піднявся, і перед нами знову з'явилась земля, що утворює при усті Амазонки великий лиман; кількість води, яку ця ріка вливає в океан, така велика, що морська вода стає прісною на протязі кількох кілометрів.

Ми перетяли екватор. За 40 кілометрів на захід лежала Гвіана, французька земля, де ми легко могли знайти притулок. Але вітер дув з великою силою, і шалені хвилі не дозволяли пуститись у море в простому човні. Без сумніву, Нед Ленд розумів це, бо нічого мені не казав. А я, з свого боку, не натякав йому про його намір тікати, бо не хотів штовхати його на спробу, яка, певна річ, не могла б мати успіху.

Я був нагороджений за цю затримку цікавими дослідами.

Протягом двох днів, 11 і 12 квітня, „Наутілус“ не покидав поверхні моря, і його сіті дали йому чудесну здобич, яка складалася з зоофітів, риб і плазунів.

Деякі зоофіти були відірвані ланцюгом сіті. Це були здебільшого прекрасні фікталінії, що належать до родини актиній.

Я помітив також різні види риб, властивих цій місцевості, яких раніше не мав нагоди вивчати. Серед хрящуватих — рід угрів, на сорок сантиметрів завдовжки, з зеленуватою головою, фіолетовими плавцями, сіро-голубуватою спиною, темносріблястим животом, усіяним яскравими плямами, з отороченою золотом райдужною оболонкою очей; ці цікаві риби були занесені в море течією Амазонки, бо вони живуть у прісних водах; маленькі акули на один метр, з сірою і білуватою шкірою, зуби яких, розташовані кількома рядами, загинаються назад; нарешті, кілька видів баліст та всякі інші.

Між іншим, у наші сіті піймався один екземпляр ската, дуже плоский, який, коли б у нього відрізати хвіст, являв би собою цілком правильне коло і який важив кілограмів двадцять. Він був знизу білий, зверху черво-

нуватий, з великими круглими темноголубими плямами, оточеними чорною крайкою, з гладенькою шкірою і кінчався дволопасним плавцем. Лежачи на платформі, він бився в конвульсивних рухах, старався перевернутись і робив стільки зусиль, що мало не зіскочив у море. Але Консель, що не хотів утратити цю рибу, кинувся на неї і, перше ніж я міг спинити його, схопив її обома руками.

Гнюс

Але зразу ж його перекинуло догори ногами, половина його тіла була паралізована, і він закричав:

— Рятуйте! Рятуйте!

Ми з канадцем кинулись до нього, підвели його і почали розтирати щосили. Опритомнівши, цей вічний класифікатор прошепотів уривчастим голосом:

— Клас хрящуватих, родина скатів, вид гнюсів...

— Так, друже мій, — відповів я, — тобі завдав страждання гнюс або електричний скат, і один з найбільш небезпечних.

— Ах! Ну, й помщуся ж я цій тварині! — скрикнув Консель.

— Як саме?

— Я з'їм її.

Ламантин

Ввечері того ж дня він виконав це, але єдино з помсти, бо, щиро кажучи, м'ясо було дуже тверде.

Наступного дня, 12 квітня, „Наутілус" наблизився до голландського берега, біля устя Марони. Там жило цілим сімейством кілька груп ламантинів. Ці прекрасні тварини, лагідні й нешкідливі, завдовжки від шести до семи метрів, важили принаймні чотири тисячі кілограмів.

Я пояснив Нед Лендові й Конселеві, що вони, як і тюлені, пасуться на підводних луках і знищують таким чином скупчення трав, які можуть засмітити устя тропічних рік.

„Наутілус“ заволодів кількома ламантинами. Треба було запастись гарним м'ясом, кращим від яловичини й телятини. Це полювання не було дуже цікавим. Кілька тисяч кілограмів м'яса, призначеного для сушіння, було складено на борт.

Присмок ені

Цього дня видалась на диво вдала ловля, яка ще збільшила запаси „Наутілуса“. У невід попало кілька риб, голови яких кінчались овальними щитами з м'ясистими краями. Це були присмоктні. Їх плоский щит складається з хрящуватих поперечних рухомих пластинок, між якими тварина може утворювати порожній простір, витягаючи повітря, що дає їй змогу присмоктуватись до речей, як банки.

Какуана

Кінчивши ловлю, „Наутілус“ наблизився до берега. Тут кілька морських черепах спали на поверхні води. Було б дуже трудно заволодіти цими дорогоцінними плазунами, бо найменший шум будить їх, а їхній твердий верхній покров непроникливий для остроги. Але присмоктні мусіли допомогти нам захопити з незвичайною вправністю і точністю цю здобич.

Матроси „Наутілуса“ наділи на хвости цим тваринам по кільцю, досить широкому, щоб не заважати їхнім рухам, а до цих кілець прив'язали довгі мотузки, прикріпивши їх другим кінцем до борту корабля.

Присмоктні, кинуті в море, зразу ж узялись до свого діла і кинулись на черепах. Вони такі чіпкі, ще скоріше дадуть себе пошматувати, ніж випустять здобич. Їх витягли на борт, а разом з ними й черепах, до яких вони присмоктались.

Таким самим способом піймали кількох какуан, завширшки на один метр, які важили до двохсот кілограмів. Їх череп, укритий великими роговими пластинками, тонкими, прозорими, каштанового кольору, з білими й жовтими плямами, робив їх дуже цінними. Крім того, вони були чудові на смак.

Цією ловлею закінчилось наше перебування поблизу Амазонки, і, коли настала ніч, „Наутілус" знову вернувся в чисте море.

РОЗДІЛ XVI

ВОСЬМИНОГИ

Протягом кількох днів „Наутілус" незмінно держався віддалік американського берега. Він уникав, очевидно, Мексіканської затоки і моря, що обмиває Антільські острови. Одначе, причиною цього не могло бути мілководдя, бо середня глибина цих морів дорівнює тисячі вісімсот метрів, але, мабуть, ця частина океану, усіяна островами і оживлена рухом пароплавів, не подобалась капітанові Немо.

16 квітня, на відстані майже 60 км., ми побачили острови Мартініку і Гваделупу. Я одну мить відрізняв піднесені вершини їхніх гір.

Канадець, що надіявся в затоці виконати свої плани — досягти землі або допливти до одного з численних суден, що плавають між островами, — був дуже незадоволений. Ми могли б легко втекти, якби канадцеві удалось без відома капітана заволодіти шлюпкою. Але в чистому океані про це не було чого й думати.

Ми з канадцем і Конселем мали з цього приводу дуже тривалу розмову. Уже цілих шість місяців ми були полоненими на борту „Наутілуса". Ми зробили 68.000 кілометрів і, як говорив Нед Ленд, не було підстав гадати, що наше плавання колинебудь закінчиться. Тому він вирішив зробити мені пропозицію, якої я ніяк не міг сподіватись. Він порадив мені спитати капітана Немо прямо, чи не гадає він держати нас вічно на своєму кораблі.

Така пропозиція мені не сподобалась. На мою думку, така спроба не могла мати успіху. Ми мусіли розраховувати не на капітана „Наутілуса", а тільки на самих себе. Я просив Неда дати мені подумати, перше ніж братися до діла. Якщо ця спроба буде невдалою, то, певне, тільки збудить у капітана підозру, зробить наше становище ще важчим і пошкодить планам канадця. Додам, що я не мав ніякої змоги послатись на поганий стан здоров'я. За винятком важкого іспиту, якому ми підпали під суцільною кригою південного полюса, ми ніколи в житті не почували себе краще, — ні я, ні Консель, ні Нед. Здорова їжа, правильне життя, рівномірна температура — це все не могло дати ні найменшого приводу до хвороби, і я розумів, що таке життя цілком можливе для людини, в якій спогад про землю не залишив жодного жалю, яка їде, куди хоче, і скрізь почуває себе дома. Але ми не збирались уривати зв'язок з людством. Я зовсім не хотів поховати з собою свої спостереження, такі нові й цікаві. Тепер я мав право написати твір про море і хотів, щоб цей твір вийшов у світ по змозі швидше.

Ось зараз, наприклад, проходячи водами, що обмивають Антільські острови, на десять метрів нижче від поверхні океану, скільки я бачив у відкриті вікна цікавих екземплярів, про які я міг згадати у своїх щоденних замітках! Між іншими зоофітами тут попадались галерії, ці великі довгасті пухирі з перламутровим відливом, що розпускають за вітром свою перетинку і спускають у воду блакитні щупальці, як шовкові нитки. Медузи, красиві з вигляду й жалкі, як кропива, якщо до них доторкнутись, бо вони виділяють їдку рідину. Між членоногими тут були анеліди, завдовжки на півтора метри, з рожевим хоботом і тисячею сімсот рухальними органами. Вони звивались у хвилях, як змії, і, проходячи, сяяли всіма кольорами сонячного спектра. З риб тут були величезні скати, завдовжки на три метри, що важили 250 кілограмів, з очима, що містились на передній частині голови.

Тут були американські балісти, яких природа одягла тільки двома кольорами — білим і чорним, довгі м'ясисті бички з жовтими плавцями, з висунутою щелепою. Потім цілими зграями з'явились червоноборідки, перетягнуті золотими смужками від голови до хвоста, що красиво поводили своїми сяючими плавцями. Нарешті, золочені помоканти, прикрашені смарагдовими смужками, одягнені в оксамит і шовк, проходили перед нашими очима; червоні сиги, здавалось, розтинали поверхню моря своїм гострим грудним плавцем, і сріблясна риба-місяць, гідна своєї назви, підіймалась на горизонті вод, як справжній місяць, що сяє в білястому промінні.

Риба-місяць

Скільки ще нових і дивних екземплярів мені вдалося б побачити, якби „Наутілус" не занурився помалу, з допомогою своїх похилих площ, на глибину майже трьох тисяч метрів. Тут представниками тваринного життя були тільки морські зірки, красиві медузи, пряме стебло яких підтримує маленьку чашечку, і кілька інших молюсків, досить великих розмірів.

20 квітня ми піднялись у середньому на півтори тисячі метрів. Найближчою землею був архіпелаг Лукайських островів, ніби намощений на поверхні вод. Там здіймались високі підводні скелі, круті стіни, що складалися з відшліфованих водою уламків і стояли на широких основах, між якими зяяли чорні розколини, неприступні для наших електричних променів.

Ці скелі були вкриті великими рослинами, величезними ламінаріями, гігантськими фукусами і являли собою справжні сади водоростей. У вікна „Наутілуса", що майже не рухався з місця, я міг помітити на цих довгих волокнах найголовніших членоногих — довгоногих ламбр, лілуватих крабів, ліонів, властивих морям Антільських островів.

Була, приблизно, година одинадцята, коли Нед Ленд звернув мою увагу на те, що між великими водоростями відбувається якийсь сильний рух.

— Так, — сказав я, — це справжні печери восьминогів, і я не здивувався б, якби побачив тут кількох цих потвор. Але, здається, друг Ленд помиляється — я більше нічого не бачу.

— Дуже шкода, — зауважив Консель. — Я бажав би зустріти віч-на-віч одного з тих восьминогів, про яких я так багато чув і які можуть потягти на дно моря цілі кораблі. Ці тварини звуться кракенами.

— Ніколи я не повірю, — сказав Нед Ленд, — що такі тварини існують.

— Чому б і ні? — відповів Консель. — Адже ми вірили в нарвала пана професора.

— Ми помилились, Консель.

— Але чи є правда в цих оповіданнях? — спитав Консель.

— Ніякої, друзі мої. Звичайно, не можна сумніватися в тому, що існують восьминоги й кальмари дуже великих розмірів, але всетаки вони набагато менші від китів. Наші рибалки часто бачать таких, розміри яких досягають двох метрів. За підрахунком натуралістів, така тварина, маючи тільки два метри величини, мусить мати щупальці завдовжки на вісім метрів. А цього досить, щоб вона була жахливою потворою.

— А ловлять їх тепер? — спитав канадець.

— Якщо моряки не ловлять, то принаймні бачать їх. Найдивніший факт, після якого не можна більше сумніватись в існуванні цих величезних тварин, трапився кілька років тому, у 1861 році.

— Що ж таке трапилось? — спитав Нед Ленд.

— Ось що. У 1861 році, на південний схід від острова Тенеріфа, майже на тій широті, де ми тепер знаходимось, екіпаж судна „Алектон“ побачив потвору, що пливла недалеко від нього. Командир судна Буге наблизився до тварини й напав на неї, вражаючи її острогами й пострілами; одначе все це не мало успіху, бо і кулі, і остроги проникали в м'яку масу, як у звичайне желе. Після багатьох марних спроб екіпажеві вдалось накинути петлю на тіло тварини. Вузол петлі зсунувся до хвостового

плавця і спинився на ньому. Пробували витягти потвору на борт, але її вага була така велика, що від напруження мотузки хвіст одірвався, і, позбувшись цієї прикраси, потвора зникла у хвилях.

— Ось це факт! — сказав Нед.

— Факт, що не підлягає сумніву, мій хоробрий Нед. І тому запропонували назвати цього восьминога кальмаром Буге.

— А який він був завбільшки? — спитав канадець.

— Метрів на шість? — спитав Консель, який, ставши біля вікна, знову розглядав нерівності й заглибини в скелях.

— Саме так, — відповів я.

— Його голова, — казав далі Консель, — була увінчана вісьмома щупальцями, що звивались у воді, як гніздо змій?

— Цілком вірно.

— Його очі, що містились на верху голови, були дуже розвинуті?

— Так, Консель.

— А його паща нагадувала справжній дзьоб папуги, але дзьоб жахливий?

— І це вірно, Консель.

— Ну, так тоді,— спокійно заявив Консель,— якщо це не сам кальмар Буге, то принаймні один з його братів.

Я здивовано подивився на Конселя. Нед Ленд кинувся до вікна.

— Жахлива тварина! — скрикнув він.

— Я й собі подивився і не міг задушити почуття огиди. Перед моїми очима рухалась страшна потвора. Це був кальмар колосальних розмірів, що мав метрів вісім завдовжки. Він з незвичайною швидкістю посувався в напрямі до „Наутілуса“ і дивився на нас своїми величезними, нерухомими, сіро-зеленими очима. Його вісім рук, або, певніше, ніг, які починались на голові, що й примусило назвати цих тварин головоногими, були вдвоє довші за все його тіло і звивались, як гадюки. Ясно було видно всі двісті п'ятдесят присосок, розташованих

на внутрішньому боці щупальців у вигляді напівсферичних торбинок. Часом ці присоски прилипали до шибки вікна, витягаючи повітря. Паща цієї потвори — роговий дзьоб, збудований, як дзьоб папуги — відкривалась і закривалась вертикально. Її язик, теж з рогової речовини, озброєний кількома рядами гострих зубів, висувався з цих лещат. Її веретеноподібне тіло, здуте в середній частині, становило м'ясисту масу, яка важила мабуть не менше двадцяти п'яти тисяч кілограмів. Її колір змінявся і надзвичайно швидко переходив, залежно від роздратування тварини, через усі відтінки, починаючи від синювато-сірого до коричнево-червонуватого.

Восьминог

Нам це вперше трапилась нагода побачити такого кальмара, і я не хотів проминути її, не вивчивши старанно цього екземпляра головоногих. Я переміг огиду, яку він викликав в мені, і, взявши олівець, почав малювати його.

— Це, може, той самий, якого бачив „Алектон“?— зауважив Консель.

— Ні,— відказав канадець,— цей цілий, а в того немає хвоста!

— Це ще, нічого не доводить,— відповів я.— Ноги й хвіст цієї тварини можуть відновлюватись, і за сім років хвіст кальмара Буге, без сумніву, мав час вирости.

— А втім,—сказав Нед,— якщо кальмар Буге не цей самий, то мабуть один із тих!

І справді, біля шибки з правого боку показались інші спрути. Я нарахував їх сім. Вони пливли за „Наутілусом“, і я чув, як їхні дзьоби скрипіли по залізній обшивці. Нам дійсно пощастило.

Я малював далі. Потвори трималися коло нас так уперто, що здавались нерухомими, і я міг би змалювати їх у меншому розмірі на склі. А втім, ми йшли не дуже швидко.

Раптом „Наутілус“ спинився, об щось ударився і здригнувся всім корпусом.

— Ми сіли на мілину?— спитав я.

— У всякому разі ми вже знялися з неї,— відповів канадець,— бо ми рухаємось.

Без сумніву, „Наутілус“ рухався, але він не йшов. Лопасті його гвинта не розтинали більше хвиль. Минула хвилина. До залу ввійшов капітан Немо з своїм помічником.

Я не бачив його кілька днів. Мені здалось, що він похмурий. Не сказавши нам ні слова, може, навіть не помічаючи нас, він підійшов до вікон і сказав кілька слів своєму помічникові. Той вийшов. Незабаром віконниці засунулись. Стеля освітилась.

Я підійшов до капітана.

— Цікава колекція спрутів — почав я вільним тоном, яким говорив би любитель перед прозорим склом акваріума.

— Так, пане натураліст,—відповів він,—і ми вступаємо з ними в рукопашний бій.

Я дивився на капітана, думаючи, що погано розчув.

— У рукопашний бій?— перепитав я.

— Так. Гвинт спинився. Я думаю, що рогова щелепа одного з цих кальмарів потрапила між його лопастей. Це заважає нам іти.

— Що ж ви зробите?

— Підіймусь на поверхню і переб'ю всіх цих гадів.

— Це важко.

— Правда. Електричні кулі безсилі проти цих пухких мас, у яких вони не знаходять досить опору і не зможуть вибухнути. Але ми нападемо на спрутів з сокирами.

— І з острогами, капітане,— сказав канадець,— якщо ви не відмовитесь від моєї допомоги.

— Я приймаю її, пане Ленд.

— Ми підемо з вами,— сказав я, і слідом за капітаном Немо ми пішли до середньої драбини.

Там чоловік десять, озброєних сокирами, стояли готові до нападу. Ми з Конселем взяли по сокирі.

Нед Ленд схопив острогу. „Наутілус“ піднявся на поверхню океану. Один з моряків, що стояв на верхньому щаблі, відгвинчував болти підйомних дверей. Але як тільки гайка звільнилась, двері піднялись з разючою силою, очевидно, відчинені присосками ноги спрута!

Зразу ж одна з довгих ніг прослизнула, як змія, у отвір, і двадцять інших заколихалось над нею. Ударом сокири капітан Немо відрубав цей страшний щупалець, і він, звиваючись, покотився по щаблях.

Поки ми товпились, поспішаючи швидше вибратись на платформу, ще дві ноги, просвистівши в повітрі, спустились на матроса, що стояв перед капітаном Немо, і підняли його з страшною силою.

Капітан Немо скрикнув і кинувся вперед. Ми кинулись за ним.

Яке страшне видовище! Нещасний, охоплений щупальцем і стиснутий присосками, хитався в повітрі і кричав задихаючись: „до мене! до мене!“ Я чутиму все життя цей розпачливий поклик.

Нещасний гинув. Хто міг звільнити його з тих страшних обійм? Капітан Немо кинувся на спрута й одрубав йому сокирою ще одну ногу. Його помічник люто боровся з іншими потворами, що вилазили по боках корабля. Екіпаж бився сокирами. Консель і я заганяли сокири в ці м'ясисті тіла; канадець працював острогою. Сильний запах мускусу поширювався в повітрі. Все це було жахливо!

Одну хвилину я думав, що нещасний, охоплений спрутом, буде звільнений від страшних присосків. З восьми ніг сім було відрубано. Тільки одна, що підіймала жертву і потрясала нею, як пір'їнкою, корчилась у повітрі. Але в ту мить, коли капітан Немо і його помічник кинулись до нього, тварина випустила стовп чорнуватої рідини з мішка, що міститься у неї в череві. Нас засліпило. Коли хмара розвіялась, кальмар уже зник, і з ним разом нещасний матрос.

З якою люттю кинулись ми тоді на цих потвор! Ми більше не володіли собою.

Десять чи дванадцять спрутів вилізло на платформу і

на боки „Наутілуса“. Ми всі безладно рухались серед обрубків змій, що здригались на платформі в потоках крові й чорної рідини. Здавалось, ці слизькі щупальці відроджувались. За кожним ударом острога Нед-Ленда занурювалась у сіро-зеленіочі потвор і проколювала їх. Але мій сміливий товариш був несподівано перекинутий щупальцями однієї з потвор, від якої він не встиг ухилитись.

Моє серце мало не розірвалось від хвилювання й жаху! Страшна паща кальмара розкрилась над Нед Лендом. Нещасний був би розрізаний пополам. Я кинувся до нього на допомогу, але капітан Немо випередив мене Його сокира зникла між величезними щелепами спрута; врятований канадець підвівся і застромив свою острогу до самого серця восьминога.

— Я був у боргу перед самим собою, — сказав капітан Немо канадцеві.

Нед мовчки вклонився.

Цей бій тривав чверть години. Потвори, переможені, понівечені, залишили поле битви й зникли під хвилями.

Укритий кров'ю, капітан Немо стояв нерухомо коло прожектора; він з глибоким сумом дивився на море, що поглинуло одного з його супутників, і великі сльозини котилися з його очей.

РОЗДІЛ XVIII

ГОЛЬФСТРЕМ

Капітан Немо пішов до себе в кімнату, і я кілька днів не бачив його. Але який великий був сум і розпач, можна судити по його кораблю, душею якого він був і на якому позначались усі його переживання. „Наутілус" перестав держатись певного напряму. Він, як спрут, носився вперед і назад, по волі хвиль. Гвинт його був полагоджений, і всетаки ним майже не користувались. Судно пливло навмання, воно ніби не могло залишити місця останньої боротьби, не могло розлучитися з морем, яке поглинуло одного з його мешканців. Так минуло десять днів. І тільки 1 травня „Наутілус" знову сміливо направився на північ, пройшовши поблизу Лукайських островів, повз Багамський канал. Тепер ми пливли за течією однієї з найбільших морських рік, яка має свої береги, риб і свою власну температуру. Я говорю про Гольфстрем.

Це дійсно ріка, що вільно протікає серед Атлантичного океану і не змішує своїх вод з його водами. Вода цієї ріки солона, багато солоніша від моря, що її оточує. Середня глибина її тисяча метрів, а середня її ширина сто двадцять кілометрів. У деяких місцях вона тече з швидкістю чотирьох кілометрів на годину. Незмінна маса її вод багато більша від водної маси усіх рік земної кулі.

Справжнє джерело Гольфстрема, або, краще сказати, місце, де він бере свій початок, міститься в Біскайській

затоці. Там починають збиратися його води, температура й колір яких ще не цілком усталились. Звідци він спускається на південь, проходить уздовж екваторіальної Африки, зогрівається водами гарячого поясу, перетинає Атлантичний океан, досягає миса Сан-Рок на бразільському березі й поділяється на два рукави — один з них іде на північ і ще більше нагрівається гарячими водами Антільського моря. Нагрітий у Мексіканській затоці, він підіймається на північ, обмиваючи американські береги, доходить до Ньюфаундленда і, гнаний холодним потоком Девісової протоки, ухиляється від свого шляху, знову проходить океаном, ідучи по косій лінії, і поділяється на два рукави під 43° північної широти; один з цих рукавів, з допомогою північно-східного пасатного вітру, вертається до Біскайської затоки й Азорських островів, а другий, зігрівши береги Ірландії і Норвегії, проходить далі Шпіцбергена, де його температура знижується до чотирьох градусів.

Оцією океанською рікою і плив „Наутілус".

Ополудні ми з Конселем були на платформі. Я розповів йому деякі подробиці про Гольфстрем. Кінчивши пояснення, я запропонував йому занурити руку в потік.

Консель зразу зробив це і був здивований, не відчувши ні тепла, ні холоду.

— Це від того, — сказав я йому, — що температура вод Гольфстрема, після його виходу з Мексіканської затоки, мало відрізняється від температури крові. Гольфстрем — величезне джерело тепла, завдяки якому береги Европи вкриті вічною зеленню. І, коли вірити Морі, вся сума тепла, яку містить Гольфстрем, могла б тримати в розтопленому стані цілу залізну ріку, завбільшки з Амазонку або Міссурі.

На цей час швидкість Гольфстрема дійшла до двох з чвертю метрів на секунду. Його течія так відрізняється від навколишнього моря, що його стиснуті води виступають над рівнем океану і підіймаються над холодними водами останнього. Темні й дуже багаті на солоні час-

точки, вони різко виділяються своїм чистим синім кольором серед зелених хвиль, що оточують їх. Лінію, яка поділяє ті й другі води, видно так ясно, що коло Каролінських островів можна було помітити, як ніс „Наутілуса" розтинав уже води Гольфстрема, а гвинт був ще у водах океану.

Ця течія тягла за собою цілий світ живих істот. Аргонавти, властиві Середземному морю, плавали тут численними зграями. Серед хрящуватих риб найбільш визначними були скати, дуже тонкі хвости яких становили майже третину всього тіла; ці скати нагадували величезні косокутники на сім метрів завдовжки; потім—маленькі акули завдовжки на один метр, з великою головою, з короткою і круглою мордою, з гострими зубами, розташованими кількома рядами.

Сціена

Сьомга

Серед костистих риб я помітив губанів, властивих цим морям; спарів-самотників, що блищали, як вогонь; сціен, з метр завдовжки, з широкою пащею, повною маленьких зубів; голубих корифеїв, прикрашених золотом і сріблом—справжні райдуги океану, які можуть змагатися своїми кольорами з найкращими тропічними птахами; блідих колбнів з трикутною головою; цілі стада бичків, усіяних темними плямами; різні екземпляри сьомги, тонкі й довгі, що блищали ніжним світлом, тощо.

Я додам іще, що вночі фосфоричні води Гольфстрема змагалися своїм блиском з електричним світлом нашого ліхтаря, особливо під час грози, яка повторялась досить часто.

8 травня ми ще були навскоси від миса Гаттерас, поблизу північної Кароліни. Тут ширина Гольфстрема — сто п'ятдесят кілометрів, а глибина — двісті метрів. „Нау-

тілус“ плив навмання. Здавалось, що ним ніхто не керує. Я мусів погодитись, що в таких умовах спроба тікати могла увінчатись успіхом. Справді, населені береги являли собою всюди зручний притулок. Численні пароплави, що ходять між Нью-Йорком або Бостоном і Мексіканською затокою, постійно бороздили море, і день і ніч його перетинали маленькі навантажені шкуни, що плавали вздовж американського берега. Ми могли надіятись, що вони нас приймуть. Отже, нам траплялась слушна нагода, не зважаючи на 60 кілометрів, що відділяли „Наутілус“ від берегів Сполучених Штатів.

Але неприємна обставина зовсім розладжувала плани канадця. Погода була зовсім погана. Ми підійшли до тих місць, де бурі бувають дуже часто. Пуститись човном у море, часто хвильоване бурями, значило йти на вірну загибель. Сам Нед Ленд погоджувався з цим. Він приховував свою досаду, але його опанувала страшенна туга за батьківщиною, і тільки втеча могла б вилікувати його.

— Пане професор, — сказав він мені, — час кінчити це. Я хочу все вияснити. Ваш Немо віддаляється від землі й прямує на північ. Але я вам заявляю, що з мене досить південного полюса, і я не хочу тягтися за ним до північного.

— Що робити, Нед! Тепер втеча неможлива.

— Я вертаюсь до своєї попередньої думки. Треба поговорити з капітаном. Коли я подумаю, що через кілька днів „Наутілус“ буде близько Нової Шотландії і що там, коло Ньюфаундленда, відкривається велика затока, а в цю затоку вливається ріка святого Лаврентія, моя власна ріка, що протікає в Квебеку, в моєму рідному місті, — коли я тільки подумаю про це, кров кидається мені до обличчя, волосся підіймається на голові. Мене опановує лють. Слухайте, професоре, я скоріше кинусь у море! Я не залишусь тут! Я тут задихаюсь!

Терпіння канадця, очевидно, вичерпувалось. Його сильна натура не могла освоїтися з таким тривалим ув'язненням. Я розумів, як він мусів страждати, бо мене

теж опанувала туга. Минуло майже сім місяців з того часу, як ми не мали ніяких зносин з землею. Я сам уже не почував такого захоплення, як перший час. Треба було бути таким спокійним, як Консель, щоб миритися з цим життям, у середовищі, населеному китами й іншими мешканцями моря.

— Ну, що ж, пане професор? — спитав знову Нед Ленд, бачачи, що я не відповідаю.

— Отже, Нед, ви хочете, щоб я спитав капітана Немо, які в нього наміри відносно нас?

— Так, пане професоре.

— Не зважаючи на те, що він уже висловив нам це?

— Так. Я хочу востаннє почути щось певне. Якщо хочете, говоріть тільки про мене самого, від мого імени.

— Але я його рідко зустрічаю. Він навіть уникає мене.

— Тим більше причин піти до нього.

— Я його спитаю, Нед.

— Коли? — спитав настійливо канадець.

— Як тільки зустрінуся з ним.

— Ви, мабуть, хочете, щоб я сам пішов до нього?

— Ні, покладіться на мене. Завтра...

— Сьогодні, — сказав Нед Ленд.

— Хай буде так. Сьогодні я його побачу, — відповів я канадцеві, який, мабуть, зіпсував би всю справу, якби почав діяти сам.

Я залишився насамоті. Питання було розв'язане, і мені хотілося зразу ж покінчити з цим. Краще це зробити зараз, ніж відкладати надалі.

Я ввійшов у свою кімнату. Звідти я чув кроки в каюті капітана Немо. Не треба було пропускати цієї нагоди побачитися з ним. Я постукав у його двері, але не дістав відповіді. Я знову постукав і повернув ручку. Двері відчинились.

Я ввійшов. Капітан був там. Нахилившись над своїм робітним столом, він не чув, як я ввійшов. Вирішивши не виходити, не поговоривши з ним, я наблизився до

Наближалась хвилина, коли „Наутілус“ мав напасти

До стор 339.

нього. Він швидко підвів голову, нахмурив брови і сказав мені досить грубо:

— Ви тут? Що вам потрібно?

— Я хотів поговорити з вами, капітане.

— Але я зайнятий, пане професор, я працюю. Я даю вам волю бути самому, але хіба я не можу нею користуватись?

Прийом не обіцяв нічого доброго. Але я вирішив вислухати до кінця, щоб відповісти на все зразу.

— Капітане, — сказав я холодно, — мені треба говорити з вами про справу, яку не можна відкласти.

— Про яку, пане професор? — глузливо спитав він. — Чи не зробили ви якогось відкриття, яке уникнуло від моєї уваги? Чи не відкрило вам море нових таємниць?

Ми зовсім не розуміли одне одного. Але перше ніж я встиг відповісти, він сказав мені ще серйознішим тоном, показуючи на рукопис, що лежав на столі:

— Ось рукопис, написаний кількома мовами. Він містить у собі перелік моїх дослідів моря, і, коли вдасться, він не загине разом зо мною. Цей рукопис, підписаний моїм ім'ям, доповнений історією мого життя, буде покладений у маленький нетонущий апарат. Останній з нас, що залишиться на борту „Наутілуса", кине цей апарат у море, і він попливе туди, куди понесуть його хвилі.

— Капітане, — відповів я, — мені лишається тільки похвалити думку, що примушує вас діяти таким чином. Плоди ваших дослідів не повинні загинути. Але ви, мені здається, звертаєтесь до надто первісного засобу. Хто знає, куди вітер занесе цей апарат, у чиї руки він потрапить! Чи не знайдеться певнішого способу? Чи не можете ви або хтонебудь з ваших...

— Ніколи, пане професор, — швидко сказав капітан, уриваючи мене.

— Але я й мої товариші — ми готові зберігати цей рукопис, і коли ви вернете нам свободу...

— Свободу? — сказав капітан Немо, підводячись.

— Так, капітане, і саме з цього приводу я хотів

поговорити з вами. Ось уже сім місяців, як ми на вашому кораблі, і я вас питаю сьогодні від імени моїх товаришів, а також і від мого імени, — чи гадаєте ви тримати нас тут вічно?

— Професоре, — відповів капітан Немо, — сьогодні я вам відповім те саме, що відповів сім місяців тому: „Хто раз ступив на „Наутілус", той ніколи не піде з нього".

— Алеж ви накладаєте на нас рабство!

— Називайте це яким хочете ім'ям.

— Але скрізь раб зберігає за собою право вернути собі свободу! Які б не трапились йому засоби, він може вважати їх за гарні!

— Так хто ж вам відмовляє в цьому праві? — відповів капітан Немо. — Хіба я думав колинебудь зв'язувати вас клятвою?

Капітан дивився на мене, склавши руки на грудях.

— Капітане, — сказав я йому, — ні ви, ні я не побажаємо вертатись ще раз до цієї розмови. Та коли ми вже її почали, вичерпаємо її до кінця. Я ще раз кажу вам, що тут мова йде не про мене самого. Наука для мене підпора, втіха, пристрасть, яка може примусити мене все забути. Як і ви, я можу жити в повній невідомості, з неясною надією заповісти колинебудь майбутньому, з допомогою сумнівного способу передачі — пляшки або ящика, пущеного на волю хвиль і вітру, — результати моїх трудів. Словом, я можу йти за вами, не досадуючи на ту роль, що випала мені на долю, бо я до певної міри розумію вас. Але є ще інші сторони вашого життя, — воно уявляється мені оточеним якимись ускладненнями й таємницями, в яких тільки я і мої товариші не беремо ніякої участі. Ось ця свідомість того, що ми чужі всьому тому, що стосується до вас, робить наше становище нестерпним, неможливим навіть для мене, а особливо для Нед Ленда. Чи питали ви себе, які плани помсти можуть зародитись у людині, що так любить волю й ненавидить рабство, як наш канадець, що він може думати, яких уживати спроб і на що може зважитись ради свободи?..

Я замовк. Капітан Немо встав.

— Хай Нед Ленд думає, робить, зважується на все, що йому завгодно, — яке мені діло? Не я його шукав! Не для своєї втіхи я держу його на кораблі! Щодо вас, пане Аронакс, то ви з тих, які можуть розуміти все, навіть мовчання. Мені нема чого більше відповісти вам. Хай ця наша перша розмова про це буде також і останньою, бо вдруге я навіть не зможу вислухати вас.

Я вийшов. З цього дня наше становище ставало ще важчим. Я переказав нашу розмову своїм товаришам.

— Ми знаємо тепер, — сказав Нед, — що нам нема що сподіватись чогось доброго від цієї людини. „Наутілус" наближається до Лонг-Айленда. Ми втечемо, хоч яка буде погода.

Але небо ставало все похмурішим. З'явились ознаки урагану. Атмосфера набувала білуватого й молочного кольору. На горизонті з'явились чорні хмари. Спустившись низько, вони мчали з великою швидкістю. Море шуміло й надималось величезними хвилями. Птахи зникли, за винятком буревісника — друга бур. Барометр значно знизився і показував надмірне згущення пари в повітрі. Боротьба стихій була близька.

Буря знялася удень 18 травня, в той самий час, коли „Наутілус" мчав близько Лонг-Айленда, за кілька кілометрів від Нью-Йоркських проходів. Капітан Немо, замість того, щоб сховатись у глибинах моря, з якоїсь нез'ясовної примхи волів лишитись на його поверхні.

Вітер дув з південного заходу, спочатку досить сильно, тобто з швидкістю п'ятнадцяти метрів на секунду, але на третю годину вечора ця швидкість дійшла до двадцяти п'яти метрів. Це була вже справжня буря.

Непохитний у цьому шквалі, капітан Немо зайняв місце на платформі. Він прив'язав себе канатом за пояс, щоб витримувати жахливі вали, які розбивались об борт „Наутілуса". Я теж вийшов туди й прив'язав себе, однаково дивуючись і бурі, і цій незвичайній людині, що зустрічала її віч-на-віч.

Великі пасма хмар торкались схвильованої поверхні моря. Я не бачив більше жодної з тих маленьких проміжних хвиль, які утворюються в глибині між великими

валами. Нічого, крім чорних, як сажа, валів, гребені яких не розбивались, такі вони були щільні. Висота їх усе збільшувалась. Вони народжувались один з одного. „Наутілус" то лежав на боці, то випростувався, як щогла, хитаючись і пірнаючи носом.

О п'ятій годині почалася злива, але вона не послабила ні вітру, ні хвиль. Буря неслася з швидкістю сорока трьох метрів на секунду, тобто майже 160 кілометрів на годину. Така буря звичайно перекидає будинки, розносить черепичні покрівлі, розламує залізні грати, пересуває гармати. Одначе, серед цього шторму „Наутілус" — стальне веретено, слухняне й рухливе, без парусів і щогол, — безкарно боровся з люттю стихій.

Скажені хвилі доходили до п'ятнадцяти метрів висоти при довжині від ста п'ятидесяти до ста шестидесяти метрів, а швидкість їх руху дорівнювала половині швидкості вітру, тобто п'ятнадцяти метрам на секунду. Їх обсяг і сила збільшувались залежно від глибини вод. Крайня сила їх тиску — її вже вирахували — може дійти до трьох тисяч кілограмів на квадратний дециметр поверхні, яку вони розбивають. Такі хвилі зсунули з місця на Гебрідських островах скелю, що важила двадцять п'ять тонн; а під час бурі 23 грудня 1864 року зруйнували частину міста Іеддо в Японії і, роблячи сімсот кілометрів на годину, розбились того ж дня біля берегів Америки.

На ніч буря посилилась. Барометр спустився до семисот десяти міліметрів. Коли настала ніч, я побачив на горизонті великий корабель, що насилу боровся з бурею. Він лежав у дрейфі, підтримуючи невелику пару, щоб твердіше держатись на хвилях. Певне, це був поштовий пароплав, що йшов з Нью-Йорка в Ліверпуль або Гавр. Він скоро зник у темряві.

О десятій годині вечора все небо було в огні. Сильн блискавки смугами розтинали темряву. Страшний шум наповнював повітря, — змішаний гул від шуму хвиль, виття вітру й гуркоту грому. Вітер дув, здавалось, зразу з усіх боків, а циклон, виходячи з сходу, вертався туди ж, пройшовши північчю, заходом і півднем.

Ах, цей Гольфстрем! Він виправдував свою назву — владар бур! Він утворює ці жахливі циклони ріжницею температури в шарах повітря, що лежать над його течією. За дощем лились потоки вогню. Дощові краплі перетворились на іскри. Можна було подумати, що капітан Немо, бажаючи достойної його смерті, шукав нагоди бути вбитим блискавкою. Під час кілевого гойдання „Наутілус" підняв угору свій стальний бивень, як громозвід, і я бачив, як з нього сипалось безліч іскор.

Розбитий, змучений, я приліз до підйомних дверей, підняв їх і зійшов у зал. Неможливо було триматись на ногах у середині „Наутілуса".

Капітан Немо прийшов опівночі. Я чув, як резервуари помалу наповнювались, і „Наутілус" тихо занурявся в глибину моря.

Крізь відчинені віконниці залу я бачив зляканих великих риб, що проходили, як привиди, в огненних водах.

„Наутілус" усе занурявся. Я думав, що він знайде спокій на глибині п'ятнадцяти метрів. Ні. Верхні шари були надто сильно схвильовані. І щоб досягти тиші, довелось спуститися на глибину п'ятидесяти метрів у надра моря.

Але там який спокій, яка німотність, яка тиша!

Хто сказав би, що страшний ураган лютує в цей час на поверхні океану?

РОЗДІЛ XIX

ПІД 47° 24′ ШИРОТИ І 17° 28′ ДОВГОТИ

Ця буря відкинула нас на північний схід. Всяка надія втекти поблизу Нью-Йорка або святого Лаврентія зникла. Бідний Нед, доведений до розпачу, сторонився від усіх так само, як і капітан Немо. Ми з Конселем не розлучались.

Протягом кількох днів „Наутілус“ блукав то на поверхні хвиль, то під ними, оточений морськими туманами, такими небезпечними для мореплавців. Вони походять, головним чином, від розтавання криги, яке підтримує надзвичайну вогкість атмосфери. Скільки кораблів загинуло в цих місцях, коли вони вже майже відрізняли в тумані вогні берега! Скільки нещасних випадків сталося через цей туман! Скільки ударів об підводні камені, шум прибою яких заглушався шумом вітру! Скільки зіткнень між кораблями, не зважаючи на їх сигнальні вогні, не зважаючи на застереження їх сирен і сигнальних дзвонів!

15 травня ми були на південному краю мілини Ньюфаундленда. Ця мілина утворилася з морської наносної землі; це — чимале скупчення органічних решток, занесених сюди або від екватора течією Гольфстрема, або від північного полюса тією протилежною течією холодної води, яка йде вздовж американського берега. Тут утворилась величезна купа кісток і решток молюсків та зоофітів, які гинуть у цьому місці мільярдами.

Глибина моря поблизу Ньюфаундленда незначна, не більше кількасот метрів. Але на південь раптом

утворюється глибока западина на три тисячі метрів. Тут Гольфстрем розширюється. Його води розливаються. Його швидкість і температура знижуються; він стає морем.

Серед риб, стривожених появою „Наутілуса“, я назву пінагора, з метр завбільшки, з чорнуватою спиною і оранжевим черевом; зубаток, з великими очима й головою, яка має деяку схожість з головою собаки; довгохвостів з довгими хвостами, з сріблястим блиском, бистрих риб, що живуть далеко від північних морів.

Зубатка

У сіті попалась також смілива, відважна, сильна риба з міцними м'язами, озброєна колючками на голові і на плавцях, справжній скорпіон, від двох до трьох метрів завбільшки, жорстокий ворог тріски й сьомги: це рамша північних морів, з шишкуватим тілом темного кольору й червоними плавцями. Рибалки „Наутілуса“ насилу заволоділи цією твариною, яка завдяки будові своїх зябрових покришок, застерігає свої дихальні органи від посушливої дії атмосфери і може жити деякий час без води.

Назову для пам'яті колбнів, маленьких риб, що довго пливуть за кораблями в північних морях; гостроносих ряпушок, властивих північній частині Атлантичного океану, і, нарешті, тріску, яку, головним чином, я бачив у цих морях на мілині Ньюфаундленда.

Пінагор

Можна сказати, що тріска—гірська риба, бо Ньюфаундленд — підводна гора. Коли „Наутілус“ прокладав собі шлях серед тісно зімкнутої фаланги цієї риби, Консель не міг утриматись від такого зауваження:

— Це тріска, — сказав він, — а я думав, що тріска — плоска, як камбала.

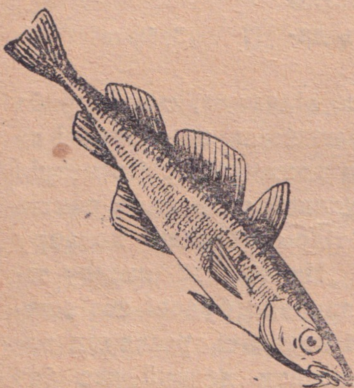
— Яка наівність! — скрикнув я. — Плоска тріска буває тільки у бакалійних крамницях, де її доводиться бачити

розрізаною і розпластаною. Але у воді це веретеноподібні риби, чудово пристосовані до плавання.

— А я й не знав цього, — відповів Консель. — Яка безліч! Яка сила їх тут!

— Е, мій друже, їх було б ще більше, якби вони не мали ворогів — риб і людей! Ти знаєш, скільки яєць — ікринок — нараховують у одній тільки самиці?

— Скажімо найбільше, — відповів Консель, — п'ятсот тисяч.

Тріска

— Одинадцять мільйонів, мій друже.

— Одинадцять мільйонів! Ну, я ніколи не повірю цьому, принаймні доти, поки сам не полічу.

— Полічи їх, Консель. Але ти втратиш менше часу, коли повіриш мені на слово. Зауваж, що французи, англійці, американці, данці, норвежці ловлять тріску тисячами. Її споживають у величезних кількостях. І коли б не дивна плодючість цих риб, вони скоро б були знищені у всіх морях. В самій тільки Англії та Америці п'ять тисяч кораблів з сімдесятьма тисячами матросів щороку вирушають ловити тріску. Кожен корабель привозить пересічно сорок тисяч штук, що становить разом двадцять п'ять мільйонів. На берегах Норвегії її ловлять стільки ж.

— Мені лишається тільки погодитись з вами, — відповів Консель. — Я їх не лічитиму. Одинадцять мільйонів яєць! Хай буде так. Але всетаки я зроблю одне зауваження.

— Яке?

— А ось яке. Якби з усіх яєць вилуплялись мільки, то чотирьох риб було б досить, щоб настачити своє потомство Англії, Америці й Норвегії.

„Наутілус“ не довго залишався в цих багатолюдних місцях. Ми незабаром піднялись до 48° широти, до висоти св. Йоанна на Ньюфаундленді й Heart's Content (Радість серця), де кінчається кабель трансатлантичного телеграфу.

Замість того, щоб продовжувати свій шлях на північ, „Наутілус“ направився на схід, немов хотів іти тим узгір'ям, на якому лежить телеграфний кабель; рельєф цього узгір'я досліджено дуже точно, завдяки багаторазовому зондуванню.

17 травня, за 1000 км. від „Радості серця“, на глибині 2800 метрів, я побачив кабель, що лежав на дні, і розказав Конселеві різні подробиці його прокладання.

Перший кабель був прокладений у 1857 і 1858 роках; але, передавши щось із чотириста телеграм, він перестав діяти. У 1863 році інженери зробили новий кабель, завдовжки три тисячі чотириста кілометрів, який важив чотири тисячі п'ятсот тонн. Його везли кораблем „Грет-Істерн“, і ця спроба не вдалась.

За тисяча триста кілометрів від берегів Ірландії, о другій годині дня помітили, що сполучення з Европою припинилось. Інженери, що були на кораблі, вирішили обрізати пошкоджену частину. На одинадцяту годину операція була виконана, кабель знову занурили у воду. Але через кілька днів він обірвався, і на цей раз його вже не могли витягти з океану.

Американці не зневірились. Другий кабель був краще зроблений. Пучок провідного дроту, ізольований шаром гутаперчі, містився в канаті з металевою обкладкою. „Грет-Істерн“ знову вийшов у море 13 липня 1866 року з новим кабелем.

Спочатку справа йшла добре. Але потім несподівана перешкода затримала роботу. Кілька разів, розгортаючи канат, інженери помічали, що в нього були застромлені цвяхи, — очевидно, з метою попсувати його внутрішню оболонку. Капітан Андерсон з інженерами зібрались на нараду й звеліли оголосити, що коли знайдуть винного на кораблі, то викинуть його в море без ніякого суду.

З цього часу злочинна спроба більше не поновлювалась.*

27 липня, серед густого туману, „Грет-Істерн" побачив гавань „Радість серця". Робота щасливо кінчилась, і в першій своїй телеграмі молода Америка послала старій Европі привітання.

Я не думав, що знайду електричний кабель у його первісному вигляді, таким, яким він вийшов з майстерні. Довга змія, обсаджена рештками черепашок, була вкрита корою з каменистих осадів, яка застерігала її від просвердлюючих молюсків. Вона тихо лежала, захищена від морського хвилювання і під тиском, сприятливим для передачі електричного струму, що проходить від Америки до Европи за тридцять дві сотих секунди. Міцність цього кабеля безперечна, бо за спостереженнями виявилось, що гутаперчева оболонка стає міцнішою від тривалого перебування в морській воді.

28 травня „Наутілус" був тільки за 160 км. від Ірландії. Здавалось, що він попливе на північ і підійде до берегів Британських островів. Але, на моє велике здивовання, він знову спустився на південь і вернувся до европейських морів. Обходячи Смарагдовий острів, я на одну мить побачив мис Клер і вогонь маяка Фастене, що освітлює шлях тисячам кораблів, які виходять з Глазго або Ліверпуля. 30 травня „Наутілус" пройшов поблизу кінцевого краю Англії.

Протягом усього цього дня „Наутілус" описував на морі круги, що мене дуже цікавило. Здавалось, він відшукував місце, яке йому важко було знайти. Ополудні капітан Немо прийшов сам визначити місце перебування корабля. Він не сказав ні слова і видався мені похмурішим, ніж звичайно.

Наступного дня, 31 травня, „Наутілус" робив далі такі самі маневри. Очевидно, він шукав певного пункту в океані. Капітан Немо прийшов, як і напередодні, ви-

---

* Згодом виявилось, що злого наміру не було — проколи шматками дроту сталися від недосконалості устаткування.

значити висоту сонця. Море було прекрасне, небо чисте. За 15-16 км. на схід показався на горизонті великий пароплав. На ньому не було ніякого прапора, і я не міг дізнатись, до якої держави він належить.

За кілька хвилин до того, як сонце мало пройти через меридіан, капітан Немо взяв свій секстант і спостерігав особливо ретельно. Цілковита тиша й відсутність хвиль сприяли його спостереженню. Нерухомий „Наутілус“ не зазнавав ні бокового, ні кілевого гойдання.

Я був у цей час на платформі.

Скінчивши спостереження, капітан Немо промовив тільки два слова:

— Це тут!

Потім він знову вийшов у підйомні двері. Чи побачив він корабель, що зміняв свій курс і, здавалось, наближався до нас? Це для мене залишалось неясним.

Я вернувся до залу. Підйомні двері зачинились, і я чув шум води, що входила в резервуар. „Наутілус“ почав занурятись прямо, вертикально, бо його спинений гвинт не надавав йому ніякого руху.

Через кілька хвилин він спинився на глибині 800 метрів і торкнувся дна.

Тоді світло на стелі залу погасло, віконниці відчинились, і крізь шибки я побачив море, ясно освітлене промінням нашого прожектора на кілометр навколо.

Я подививсь у вікно, — ліворуч судна нічого не було крім безмежних і тихих вод.

А з правого боку на дні виднілось чимале підвищення, яке притягло мою увагу. Здавалось, що це — руїни, поховані під шаром білуватих черепашок, як під сніговою одежею. Розглядаючи уважно цю масу, я почав відрізняти форми корабля, позбавленого щогол, який, очевидно, пішов на дно носом. Звичайно, це нещастя сталося давно. Цей корпус мав багато років пробути на дні океану, щоб так обрости вапняковими осадами морських вод.

Що це за корабель? Навіщо „Наутілус“ одвідав його могилу?

Хіба цей корабель пішов на дно не в наслідок звичайної аварії?

Я не знав, що подумати, коли почув капітана Немо, що поволі говорив коло мене:

— Професоре, сьогодні 1 червня 1868 року. Рівно сімдесят чотири роки тому на цьому самому місці під 47° 24′ широти і 17° 28′ довготи, цей корабель молодої ще тоді французької республіки, після геройського бою з англійськими кораблями, втративши свої три щогли й третину свого екіпажу, з каютами, повними води, позбавлений змоги битись, вважав за краще втонути з своїми триста п'ятдесят шістьма моряками, але не здатись. Прибивши цвяхами свій прапор до корми, він зник під хвилями з криком: „Хай живе Республіка!“

— „Мститель“! — скрикнув я.

— Так, професоре, „Мститель“! Прекрасне ім'я! — прошепотів капітан Немо, схрестивши руки.

РОЗДІЛ XX

БІЙ

Ці слова, несподівана сцена, оповідання про мужній корабель, почате спокійно й закінчене капітаном з глибоким хвилюванням, ім'я „Мститель", значення якого не могло від мене уникнути, — все це глибоко зворушило мене. Мої очі більше не відривались від капітана. Простягши до моря руки, він дивився палким поглядом на ці славні останки. Можливо, я ніколи не дізнаюсь, хто він, звідки й куди йде; але я бачив, як людина в ньому боролася з ученим. Не проста нелюбов до людей замкнула капітана Немо і його товаришів у стінах „Наутілуса", але ненависть, потворна чи велична, яку час не міг послабити.

Чи шукала ця ненависть помсти? Майбутнє незабаром показало мені це.

Тим часом „Наутілус" поволі підіймався на поверхню моря, і я бачив, як помалу зникали неясні обриси „Мстителя". Незабаром я відчув по легкому боковому гойданню, що ми пливемо на поверхні.

В цю хвилину почувся глухий гуркіт. Я подивився на капітана. Капітан не рухався.

— Що це, капітане? — спитав я його.

Я залишив його і вийшов на платформу. Консель і канадець були вже там.

— Що це за звук? — спитав я їх.

— Гарматний постріл, — відповів Нед Ленд.

Я побачив корабель і дивився в його напрямі. Він наближався до „Наутілуса", і видно було, що він ще

посилює пару. Нас відділяла від нього відстань десяти кілометрів.

— Який це корабель, Нед?

— Судячи по його парусах і по висоті нижніх щогол, — відповів канадець, — це військовий корабель. Як би я хотів, щоб він пішов на нас і потопив цей проклятий „Наутілус“!

— Скажіть мені, Нед, — спитав я, — чи не можете ви дізнатись, якій державі належить цей корабель?

Канадець зсунув брови, примружив очі й кілька хвилин зосереджував на кораблі всю силу свого зору.

— Ні, — відповів він, — я не можу дізнатись, якій державі він належить. Його прапор не піднятий. Але я можу твердити, що це військовий корабель, бо на верху його великої щогли має довгий вимпел.

Протягом чверті години, ми дивились на корабель, що прямував до нас. Я не міг припустити, щоб він пізнав „Наутілус“ на такій відстані, і ще менш здавалося ймовірним, щоб йому було відомо, що це за підводна машина.

Незабаром канадець сказав, що це великий панцерний фрегат з бивнем на носі й двома палубами. Чорний густий дим виходив з двох його труб, прибрані паруси зливалися з реями. На гафелі не було ніякого прапора. Відстань заважала роздивитись колір його вимпелу, який звивався, як тонка стрічка.

Він швидко наближався.

— Пане професор — сказав мені Нед Ленд, — якщо цей корабель під'їде до нас на відстань двох - трьох кілометрів, я кинусь у море і раджу вам зробити те саме.

Я не відповів на пропозицію канадця і продовжував дивитись на корабель, який ставав дедалі більшим.

— Я думаю, пане професор, ви добре пам'ятаєте, що у вас є деякий досвід у плаванні, — сказав тоді Консель. — Ви можете покластись на мене, я вже буду вести вас на буксирі до самого корабля, якщо ви захочете піти за Нед Лендом.

Я хотів відповісти, аж раптом на носі військового

корабля з'явилась біла хмарка. Потім, через кілька секунд, вода, схвильована падінням важкого тіла, облила корму „Наутілуса“. Трохи згодом раптовий гуркіт вразив мій слух.

— Як? Вони стріляють у нас! — скрикнув я.

— Молодці! — прошепотів канадець.

— Виходить, вони не вважають нас за людей з розбитого корабля, які рятуються на уламках!

— Звичайно! — скрикнув Консель, струшуючи воду, якою облило його нове ядро. — Це вони пізнали нарвала й стріляють по ньому.

— Алеж вони мусять бачити, — скрикнув я, — що вони мають справу з людьми!

— Можливо, через те вони й стріляють, — відповів Нед Ленд, подивившись на мене.

Раптова думка осяяла мене. Без сумніву, мниме страховище тепер уже не було загадкою. Без сумніву, під час абордажу „Авраама Лінкольна“, коли канадець ударив своєю острогою „Наутілус“, капітан Фаррагут дізнався, що нарвал — підводний човен, багато небезпечніший від усякого незвичайного кита.

Так, розуміється, воно й було, і, без сумніву, тепер по всіх морях переслідували цю жахливу руйнацьку машину.

Справді, жахливу, коли, як можна було припустити, „Наутілус“ служив капітанові Немо знаряддям помсти! Тієї ночі, коли в Індійському океані він нас замкнув у каюту, чи не нападав він також на якийнебудь корабель? Чи не була та людина, що тепер похована на кораловому кладовищі, жертвою сутички, викликаної „Наутілусом“? Це, безперечно, було так. Одна сторона таємничого існування капітана Немо викривалась. І якщо його ще не пізнали цілком, то всетаки об'єднані держави переслідували не фантастичну істоту, але людину, яка почуває до них непримиренну ненависть!

Все це грізне минуле постало перед моїми очима. Замість друзів, ми мали зустріти на кораблі, що наближався, безжальних ворогів.

Тим часом гарматні ядра падали навколо нас дедалі частіше. Деякі з них, зустрічаючи водну поверхню, відскакували рикошетом убік і зникали на чималій відстані. Жодне з них не влучало в „Наутілус“.

Панцерний корабель був тепер тільки на відстані п'яти-шести кілометрів. Не зважаючи на сильну канонаду, капітан Немо не показувався на платформі.

Канадець сказав мені:

— Пане професор, ми мусимо на все зважитись, щоб вийти з цього поганого становища. Подамо сигнал! Тисяча акул! Може, вони зрозуміють, що ми чесні люди!

Нед Ленд узяв свою носову хустку, щоб помахати нею в повітрі. Та тільки він розгорнув хустку, як залізна рука схопила його, і, не зважаючи на свою дивну силу, Нед упав на палубу.

— Негідник! — скрикнув капітан. — Хіба ти хочеш, щоб я простромив тебе бивнем „Наутілуса“, перше ніж він кинеться на цей фрегат?

Страшно було слухати капітана Немо, але ще страшніш було дивитись на нього. Його обличчя зблідло, зіниці звузились. Він уже не говорив, а ричав. Нахилившись уперед усім тілом, він стискав рукою плече канадця.

Потім, облишивши його, він обернувся до військового корабля, ядра якого сипались круг нього.

— А, ти знаєш, хто я, корабель проклятої влади! — скрикнув він своїм могутнім голосом. — Мені непотрібні твої кольори, щоб пізнати тебе! Ми й так з тобою поміряємось.

В цю хвилину ядро вдарилось навскоси об корпус „Наутілуса“, але не пошкодило його, і, ковзнувши рикошетом коло капітана, упало в море.

Капітан Немо знизав плечима. Потім звернувся до мене.

— Ідіть, — сказав він мені різко, — ідіть разом із своїми товаришами!

— Капітане, — скрикнув я, — хіба ви хочете напасти на цей корабель?

— Я його потоплю!

Човен, піднятий з своєї заглибини, був викинутий, як камінь з пращі, у вихор виру

До стор. 348

— Ви не зробите цього!

— Я це зроблю, — холодно відповів капітан Немо. — Не судіть мене. Ви бачите те, чого ви не повинні були побачити. На мене нападають. Відсіч буде жахлива. Ідіть геть.

Ми з канадцем і Конселем не могли не послухатись. Чоловік п'ятнадцять матросів „Наутілуса“ стояли круг капітана і дивились на фрегат, що наближався, з почуттям непримиренної ненависті. Ясно було, що той самий дух помсти запалював усі ці серця.

Я пішов до своєї кімнати. Капітан і його підшкіпер залишились на платформі. Гвинт був пущений у рух. „Наутілус“, швидко віддаляючись, був поза небезпекою від ядер фрегата. Але переслідування тривало, і капітан Немо задовольнявся тим, що тримався на певній відстані.

О четвертій годині вечора я вже не міг більше стримувати нетерпіння й турботи, що змагали мене, і підійшов до центральної драбини. Підйомні двері були відкриті. Я зважився вийти на платформу. Капітан ще ходив по ній нерівними кроками. Він дивився на корабель, що був за 10 — 12 кілометрів під вітром. „Наутілус“ тікав від нього, як звір, переслідуваний мисливцем, і, дозволяючи себе переслідувати, вів його за собою на схід. Одначе, капітан Немо все ще на нього не нападав. Можливо, він ще вагався.

Я хотів ще заступитися востаннє.

Але тільки я звернувся до капітана, як він примусив мене замовкнути.

— Я хочу тільки справедливості, — сказав він мені. — Я пригноблений, а ось гнобитель. Через нього все, що я любив, що я обожнював і шанував, — батьківщина, діти, батько й мати, — все загинуло! Все, що я ненавиджу, там! Замовчіть!

Я кинув останній погляд на військовий корабель, який посилював пару. Потім я пішов до Неда й Конселя.

— Ми втечемо! — скрикнув я.

— Так, — відповів Нед.

— Який це корабель?

— Я не знаю, але хоч який він, його потоплять ще до ночі. В усякому разі, краще загинути разом з ним, ніж бути співучасником помсти, в справедливості якої нема змоги переконатись.

— Така й моя думка,— спокійно відповів Нед Ленд. — Почекаймо ночі.

Настала ніч. Глибоке мовчання панувало на кораблі. Компас показував, що „Наутілус" не змінив свого напряму. Я чув удари гвинта, що розтинав хвилі з рівномірною швидкістю. „Наутілус" держався на поверхні води, і легке бокове гойдання нахиляло його то на один бік, то на другий.

Я й мої товариші вирішили тікати в той час, коли корабель настільки наблизиться до нас, що зможе або почути нас, або побачити, бо місяць світив ясно. Кілька разів я думав, що „Наутілус" готується до нападу. Але він тільки давав своєму противникові наблизитись і через якийсь час знову йшов своїм швидким ходом.

Частина ночі минула без особливих пригод. Ми чекали слушної нагоди для нашої спроби. Ми говорили мало, бо були дуже схвильовані. Нед Ленд хотів кинутись у море; я просив його почекати. На мою думку, „Наутілус" мусів нападати на фрегат на поверхні океану, і тоді було б не тільки можливо, а й легко втекти.

О третій годині ранку я вийшов на платформу, дуже стривожений. Капітан Немо не покидав її. Він стояв на носі судна й не зводив очей з фрегата.

Фрегат держався за чотири кілометри від нас. Він усе наближався, пливучи в напрямі до фосфоричного блиску, що позначав місцезнаходження „Наутілуса". Я бачив його сигнальні вогні, зелений і червоний, і білий ліхтар, що висів на його передній щоглі. Снопи іскор, шматки розпеченого вугілля, вилітаючи з його труби, розсипались у повітрі, як зірки.

Я залишався на платформі до ранку, і капітан Немо, видимо, не помічав мене. Корабель був на відстані трьох кілометрів від нас, і коли настав день, знову почав свою

канонаду. Наближалась хвилина, коли „Наутілус“ мав напасти на свого противника, і тоді я й мої товариші назавжди покинемо цю людину, яку я не смів судити.

Я хотів спуститись, попередити їх, коли на платформу вийшов підшкіпер. Кілька моряків супроводили його. Капітан Немо не бачив їх або не хотів бачити. Були зроблені деякі готування, які можна було назвати готуванням „Наутілуса“ до бою. Воно було дуже просте. Поруччя платформи були спущені. Так само приміщення для прожектора й рубка стернового спустились у корпус, не виступаючи більше над ним. На поверхні довгої сигари з листового заліза не було тепер жодної опуклості, яка могла б заважати її маневрам.

Я вернувся в зал. „Наутілус“ усе лишався на поверхні. Проміння ранкового світла проникало крізь шар неглибокої води. При легкому колиханні хвиль, шибки освітлювались червоним світлом сходячого сонця. Наступав страшний день 2 червня.

О п'ятій годині лаг показав мені, що швидкість „Наутілуса“ зменшилась. Я зрозумів, що він дозволяє фрегатові підійти ближче.

Гарматні постріли ставали чутнішими. Ядра здіймали навколо воду і пронизували її чудним свистом.

— Друзі мої, — сказав я, — час настав. Потиснемо один одному руку, і хай буде, що буде!

Нед Ленд був сміливий, Консель спокійний, я був дуже схвильований і ледве міг володіти собою.

Ми пішли в бібліотеку. В ту хвилину, коли я відчинив двері, які вели до центральної драбини, я почув, що підйомні двері швидко зачинились.

Канадець кинувся на щаблі, але я спинив його. Добре знайомий шум дав мені зрозуміти, що вода проходить у резервуари корабля. Справді, через деякий час „Наутілус“ занурився на кілька метрів нижче поверхні хвиль.

Я зрозумів його маневр. Було надто пізно діяти. „Наутілус“ не думав нападати на фрегат зверху, де він захищений непроникливим панцером, але хотів уразити

його нижче ватерлінії, де його обшивка не захищена металом.

Ми знову були замкнені й робились мимовільними свідками тяжкої драми Сховавшись у моїй кімнаті, ми дивились одне на одного, не мовлячи ні слова. Глибоке сцепеніння опанувало мене. Думки завмерли. Я був у тому тяжкому стані, коли людина чекає вибуху. Я напружено чекав, увесь перетворившись на слух.

Тим часом швидкість „Наутілуса" значно збільшилась. Весь його корпус здригався.

Раптом я скрикнув. Сталося зіткнення, але порівняно легке. Я почував, з якою силою проникав стальний бивень. Я чув скрип і тріск. Але „Наутілус", тягнений силою свого руху, проходив крізь масу корабля, як голка крізь полотно!

Я не міг більше тут залишатись. Божеволіючи, не пам'ятаючи себе, я кинувся геть з кімнати і вибіг у зал.

Капітан Немо був там. Мовчазний, похмурий, невблаганний, він дивився у відчинені віконниці.

Величезне судно тонуло, і щоб не втратити жодної деталі в спогляданні його агонії, „Наутілус" спускався в безодню разом з ним. За десять метрів перед собою я бачив цей розколений корпус, куди вода ринула з грізним клекотом, потім подвійний ряд гармат і сіті на бортах судна. Палуба була вкрита рухливими тінями.

Вода прибувала. Нещасні кидались на ванти, чіплялись за щогли під водою. Це був людський мурашник, захоплений морським припливом.

У сцепенінні, вражений жахом, з широко розплющеними очима, не дихаючи, без голосу, я теж дивився! Непоборна сила прикувала мене до вікна.

Раптом стався вибух. Стиснуте повітря висадило палубу корабля, немов у каютах була пожежа. Тиск води був такий сильний, що „Наутілус" відкинуло вбік.

Тоді нещасний корабель став занурюватись швидше. Показались його щогли, вкриті людьми, його румпель, обліплений людськими постатями, нарешті верхівка його

великої щогли. Потім темна маса зникла, а з нею і екіпаж мерців, затягнутий виром.

Я обернувся до капітана Немо. Цей страшний суддя, справжній демон помсти, все ще дивився. Коли все було кінчено, капітан Немо пішов до дверей своєї кімнати відчинив їх і ввійшов. Я стежив за ним очима.

На задній стіні, під портретами різних історичних осіб, я побачив портрет ще молодої жінки і двох маленьких дітей. Капітан Немо дивився на них кілька хвилин потім простяг до них руки і, схилившись навколішки, заридав.

РОЗДІЛ XXI

ОСТАННІ СЛОВА КАПІТАНА НЕМО

Після цього страшного видовища віконниці зачинились, але зал не освітився. В середині „Наутілуса“ панував морок і мовчання. Він з страшною швидкістю покидав місце відчаю, що лежало на тридцять метрів під водою.

Я пішов до своєї кімнати, де мовчки сиділи Нед і Консель. Я почував непереможну огиду до капітана Немо. Хоч скільки завдали йому люди страждання, він усетаки не мав права так карати їх.

Об одинадцятій годині електричне світло з'явилося знову. Я вийшов у зал. Він був порожній. Я подивився на прилади. „Наутілус“ ішов на північ з швидкістю 50 кілометрів на годину, то підіймаючись на поверхню моря, то спускаючись нижче неї.

Визначивши місце на карті, я побачив, що ми проходимо поблизу входу в Британський канал і направляємось до північних морів з дивовижною швидкістю. Я ледве міг роздивитись, через швидкість плавання, акул з довгими носами, акул-молотків; морських собак, що одвідують ці моря; безліч коників, схожих на коней у шаховій грі; цілі маси крабів, що пливли навскоси, схрещуючи свої клешні на верхній частині черепа; нарешті, морських свиней — дельфінів, що змагалися своєю швидкістю з „Наутілусом“. Але в цей момент не можна було й думати про те, щоб вивчати й класифікувати.

До вечора ми пройшли 80 кілометрів в Атлантичному океані. Стемніло, і море вкрилось мороком до сходу місяця.

Я пішов у свою кімнату, але не міг спати. Мене душив

кошмар. Страшна сцена руйнування стояла перед моїми очима.

Хто міг сказати, як далеко заніс нас „Наутілус“ після цього дня в північній частині Атлантичного океану, серед північних туманів, пливучи далі з такою самою неймовірною швидкістю! Я не міг більше рахувати час. Годинник на кораблі стояв. Здавалось, що день і ніч, як у полярних країнах, не йшли більше своєю звичною чергою.

Я думаю, — може й помиляюсь, — що це сміливе плавання „Наутілуса“ тривало п'ятнадцять або двадцять днів, і не знаю, скільки часу воно ще тривало б, якби не сталась катастрофа, що урвала цю подорож. Капітана Немо ніби не існувало, так само, як і його підшкіпера. Ніхто з екіпажу не показувався ні на хвилину. „Наутілус“ майже весь час плив під водою. Коли він підіймався на поверхню поновити запас повітря, підйомні двері автоматично відчинялись і зачинялись. Місце судна не відзначалось більше на карті. Я не знав, де ми знаходимось.

Акула-молоток

Канадець, вичерпавши майже всі сили і все терпіння, теж перестав з'являтись. Консель не міг добитись від нього ні одного слова і боявся, щоб у нападі люті й під впливом страшної туги за батьківщиною він не заподіяв собі смерть. Консель стежив за ним невідступно.

Зрозуміло, що в таких умовах життя стало нестерпним.

Одного разу вранці, не знаю якого числа, я забувся на світанку важким і болісним сном. Коли я прокинувся, то побачив, що Нед Ленд стоїть нахилившись надо мною і каже мені тихим голосом.

— Ми тікаємо.

Я випростався

— Коли? — спитав я.

— Наступної ночі. Тепер, здається, немає ніякого

догляду. Корабель опанувало якесь сцепеніння. Чи будете ви готові, пане професор?

— Так. Де ми тепер?

— Недалеко від землі, яку я побачив сьогодні вранці зза густого туману, за 40 км. на схід.

— Яка це земля?

— Не знаю, але хоч би яка вона була, ми знайдемо там притулок.

— Так, Нед! Ми тікаємо цієї ночі, хоч би море й поглинуло нас!

— Море бурхливе, вітер великий, але я не боюсь проплисти 40 км. таким гребним судном, як шлюпка „Наутілуса". Я встиг перенести туди без відома екіпажу трохи провізії і кілька пляшок води.

— Я йду з вами.

— Якщо мене піймають, я буду боронитись і битись на смерть.

— Ми помремо разом, друже Нед.

Я зважився на все. Канадець залишив мене. Я вийшов на платформу, де ледве міг триматись на ногах від ударів хвиль. Небо було грізне. Але тому, що за цим густим туманом лежала земля, слід було тікати. Ми не могли гаяти ні одного дня, ні однієї хвилини.

Я вернувся до залу, боячись і в той же час бажаючи побачити ще раз капітана Немо. Який довгий був цей день, останній, проведений мною на борту „Наутілуса"! Я залишався сам. Нед Ленд і Консель уникали говорити зо мною, щоб не зрадити себе.

О шостій годині я обідав, хоч не почував голоду. Я старався їсти, не зважаючи на огиду, щоб не ослабнути. О пів на сьому Нед увійшов до кімнати й сказав мені:

— Ми не побачимося більше до втечі. О десятій годині місяць ще не зійде. Ми скористуємось темрявою. Приходьте до човна Ми з Конселем там вас чекатимемо.

Потім канадець вийшов, не давши мені часу відповісти йому. Я хотів узнати напрям „Наутілуса" і вийшов у зал. Ми йшли з страшною швидкістю на північний схід на глибині 45 метрів.

Я кинув останній погляд на всі чудеса природи, на скарби мистецтва, зібрані в музеї, на ці незрівнянні колекції, яким судилося колись загинути в морських глибинах разом з тим, хто їх зібрав. Я хотів відтиснути в своєму розумі останні спогади і пробув тут цілу годину в потоках світла, що лилося з стелі, переглядаючи скарби, що блищали під склом. Потім я вернувся до своєї кімнати.

Там я надів міцну морську одежу, зібрав свої замітки й старанно сховав їх під одяг. Серце моє дуже билось. Я не міг стримати його биття. Звичайно, моє збентеження і хвилювання зрадили б мене, якби я зустрівся з капітаном Немо.

Що він робив зараз? Я прислухався біля дверей його кімнати і почув шум кроків. Капітан Немо був там. Він ще не лягав. Щохвилини мені здавалось, що він з'явиться передо мною і спитає, навіщо я хочу тікати. Мене лякав кожен звук. Моя уява ще посилювала цей страх. Нарешті, це відчуття стало таким болісним, що я питав себе — чи не краще ввійти в кімнату капітана, зустрітися з ним віч-на-віч, викликати його на розмову.

Це була безумна думка. На щастя, я втримався і ліг на ліжко, щоб утишити своє хвилювання. Мої нерви заспокоїлись, але в збудженому мозку швидко проходили спогади всього мого життя на борту „Наутілуса", всі щасливі й нещасливі події, що сталися з часу мого зникнення з „Авраама Лінкольна".

Було пів на десяту. Я стиснув голову обома руками, — мені здавалось, що вона ось-ось трісне, — і заплющив очі. Я не хотів більше думати. Ще півгодини чекання. Півгодини кошмару, який міг довести мене до божевілля.

В цю хвилину я почув невиразні звуки органа, сумну гармонію пісні. Я слухав усією своєю істотою, ледве дихаючи, поринаючи в музичний захват. Потім раптова думка вразила мене. Капітан Немо вийшов із своєї кімнати. Він був у залі, яким мені треба пройти, щоб утекти. Там я його зустріну востаннє. Можливо, він мене побачить, говоритиме зо мною! Один його жест може зни-

щити мене, одне слово може прикувати мене до його корабля.

Проте, було вже десять годин. Настала хвилина, коли я мусів залишити кімнату і приєднатись до товаришів.

Не можна було вагатись, хоч би капітан Немо й став передо мною. Я обережно відчинив двері, хоч мені здавалось, що, повернувшись на петлях, вони дуже зарипіли.

Можливо, цей рип звучав тільки в моїй уяві.

Я посувався навпомацки в узьких і темних проходах „Наутілуса“, спиняючись щокроку, щоб стримувати биття свого серця. Я підійшов до кутніх дверей залу й тихо відчинив їх. Зал був занурений у глибоку темряву. Тихо звучали акорди органа. Капітан Немо був там. Він мене не бачив. Я гадаю, що навіть при денному світлі він не помітив би мене, — так глибоко віддавався він своєму захватові.

Я прокрадався по килиму, уникаючи найменшого шуму, який викрив би мою присутність. Мені треба було п'ять хвилин, щоб дістатись до задніх дверей, які виходили в бібліотеку.

Я хотів відчинити їх, аж раптом зітхання капітана Немо прип'яло мене до місця. Я зрозумів, що він устає. Я навіть бачив його мелькома, бо кілька променів з освітленої бібліотеки проходили в зал. Він ішов до мене, схрестивши руки, мовчки, — він ніби линув, як привид. Його стиснуті груди здіймались від ридань. І я чув, як він прошепотів, — останнє, що мені довелось від нього почути:

— Досить! Досить!

Чи були ці слова наслідком мук совісті, що охопили цю людину?

Не тямлячись, я кинувся в бібліотеку, вийшов до центральної драбини і, проминувши вузький верхній прохід, дійшов до човна. Я пройшов тим отвором, в який уже ввійшли мої товариші.

— Тікаймо! Тікаймо! — скрикнув я.

— Зараз, — відповів Нед.

Отвір, зроблений у листовому залізі „Наутілуса“, був закритий і замкнутий болтом з допомогою англійського

ключа, яким запасся Нед Ленд. Отвір човна також закрився, і канадець почав відгвинчувати гайки, що утримували нас на поверхні підводного човна.

Раптом у середині човна почувся шум. Голоси жваво перемовлялись. Що сталось? Чи не помітили нашої втечі? Я відчув, як Нед Ленд всунув мені в руку кинжал.

— Так, — прошепотів я, — ми зуміємо померти!

Канадець припинив свою роботу. Але одне слово, повторене десятки разів — страшне слово, — пояснило мені причину хвилювання, що поширилось на борту „Наутілуса". Тривога його екіпажу стосувалась не до нас.

— Мальстрем! Мальстрем!

Мальстрем! Що могли ми почути жахнішого в нашому становищі? Невже ми були в цих небезпечних місцях, поблизу норвезького берега? Невже „Наутілус" буде затягнутий у цю пучину якраз тієї хвилини, коли наш човен готувався відділитись від нього?

Відомо, що під час припливу, води, стиснуті між островами Фероерськими і Лоффотенськими, линуть з страшною силою. Вони утворюють вир, з якого ще ніколи не виходив жоден корабель. З усіх боків горизонту сюди сунуть страшні вали й утворюють тут вир, доцентрова сила якого поширюється на відстань п'ятнадцяти кілометрів. Тут вир поглинає не тільки кораблі, але навіть китів і білих ведмедів арктичних країв.

Саме сюди — випадково, або може навіть умисне, — „Наутілус" був заведений своїм капітаном; він описував спіральну лінію, що її радіус дедалі більше зменшувався. Човен, ще прив'язаний до його борту, линув разом з ним з жахливою швидкістю. Я це почував, голова моя болісно морочилась. Ми були в страху, в жаху, який дійшов крайніх меж; холодний піт укривав нас, немов піт передсмертної агонії! І який шум круг нашого крихкого човна! Який рев, повторюваний луною на відстані кількох кілометрів! Який гуркіт від цих вод, що розкришуються об гострі скелі на дні, там, де найтвердіші тіла розбиваються, де стовбури дерев обертаються на тріски.

Нас кидало з боку в бік.

„Наутілус“ боронився, як людська істота. Його стальні м'язи тріщали. Іноді він випростувався, а разом з ним і ми...

— Треба триматись міцніше, — сказав Нед, — і знову загвинтити гайки! Залишаючись пригвинченими до „Наутілуса“, ми ще можемо врятуватись!..

Не встиг він закінчити фразу, як почувся тріск. Гайки обірвались, і човен, піднятий з своєї заглибини, був викинутий, як камінь з пращі, у вихор виру.

Я вдарився об щось головою і від сильного поштовху знепритомнів.

РОЗДІЛ XXII

ЗАКІНЧЕННЯ

Ось фінал нашої підводної подорожі. Що сталося тієї ночі, як винесло човен з страшного виру, як Нед Ленд, Консель і я вийшли з безодні, — я не зумію розповісти. Але, коли я опритомнів, то лежав у хижі рибалки на одному з Лоффотенських островів. Обидва мої товариші, цілі й неушкоджені, стояли коло мене й потискували мою руку. Ми міцно обнялись.

В цей час нам не було чого й думати про поворот до Франції. Сполучення між північною і південною Норвегією дуже рідке. Треба було чекати пароплава, що робить переїзд до Нордкапа раз на два місяці.

Тут, серед добрих людей, що прихистили нас, я переглядаю оповідання про ці пригоди. Воно точне. Жодного факту не пропущено, жодної обставини не прибільшено. Це — вірний опис неймовірної експедиції в неприступній для людини стихії, де згодом успіхи науки прокладуть вільні шляхи.

Чи повірять мені? Чи не здасться все це неможливим, неймовірним? Не знаю. Та й що мені до того! Я можу твердити, що тепер я маю право говорити про моря, в глибині яких я зробив 80000 км. менше як за десять місяців, про підводну подорож навколо світу, яка відкрила мені стільки чудес в Тихому й Індійському океанах, в Червоному й Середземному морях, в Атлантичному океані, морях південних і північних!

Але що сталося з „Наутілусом"? Чи витримав він натиск виру? Чи живий ще капітан Немо? Чи продовжує

він під водами океану свою страшну помсту, чи, може, вже задовольнився цим останнім боєм? Чи принесуть колинебудь хвилі рукопис, в якому міститься вся історія його життя? Чи взнаю я, нарешті, ім'я цієї людини?

Я надіюсь на це. Я також маю надію, що його могутній корабель справився з морем в найжахливішій його пучині, що „Наутілус" зостався цілий там, де загинуло стільки кораблів!

ДЕЩО З ІСТОРІЇ ПІДВОДНОГО ЧОВНА

80.000 кілометрів під водою — один з найпопулярніших творів Жюля Верна.

„Вірний опис неймовірної експедиції, в неприступній для людини стихії, де згодом успіхи науки прокладуть вільні шляхи“ — так характеризує свій твір сам автор.

І саме ці перспективи майбутнього, ентузіазм до успіхів науки й техніки, разом з тим обізнаність з останніми досягненнями природничих наук і техніки того часу, перспективи майбутніх відкрить і винаходів, що не виходять за межі можливого, — приваблюють юного природника й винахідника.

Ми не вбачаємо, як Жюль Верн, в науці й техніці засіб розв'язати мирним шляхом суперечності буржуазного суспільства. Ми давно знаємо інший шлях і інші методи боротьби за визволення людини від усякого гніту. Пролетарська революція й диктатура пролетаріату — ось єдиний шлях і метод знищення соціальної нерівності, всякого гніту й експлуатації людини людиною. Та й широкі перспективи для розвитку науки й техніки, що їх так майстерно змальовує озброєна знанням фантазія Жюля Верна, стають можливими й досяжними тільки тоді, коли переможний робітничий клас будує нове суспільство, використовуючи при цьому всі досягнення науки й техніки.

Кожний твір Ж. Верна ставить перед наукою якесь нове, нерозв'язане ще тоді, або й досі, питання. В „80.000 кілометрів під водою“ автор ставить перед читачем справу вивчення морських глибин з допомогою підводного човна. Рослинні, тваринні й мінеральні багатства морів — такі великі й такі різноманітні, що вони, на думку автора, можуть бути могутньою сировинною базою для харчування й промисловості і можуть постачати людині все

потрібне для її життя. Та глибини морські ще мало досліджені. Щ б їх вивчити й використати, треба мати змогу пересуватися в них так легко й вільно, як це робить людина на суходолі. Засіб такого пересування бачить Ж. Верн у майбутньому підводному човні, що зможе спускатись на всяку глибину, витримуючи великий тиск води. Крім цього, цей підводний човен мусить ма и могутне джерело енергії, що давала б йому змогу плавати в морі на десятки тисяч кілометрів і перебувати там місяцями без поповнення матеріалів, потрібних для роботи машин. Для підводних робіт, дослідів і екскурсій екіпаж повинен мати удосконалений водолазний костюм (скафандр) з таким апаратом для дихання, що робив би водолаза-вченого незалежним від постачання повітря ззовні й дозволяв би йому досліджувати, працювати й відпочивати на якому завгодно віддаленні від човна. Все це має „Наутілус“ капітана Немо в „80.000 кілометрів під водою“.

Справжній підводний човен часів Ж. Верна мав уже свою досить довгу історію. Перші описи проектів підводного човна ми зустрічаємо ще в XV і XVI в. Голландський лікар Корнеліус Ван Дреббель збудував у 1620 р. в Англії перший справжній підводний човен, човен, що плавав, спускався під воду і підіймався на поверхню; він рухався з допомогою весел, пропущених через його корпус і з'єднаних з ним щільно шкірою. Після смерті Дреббеля з'являється декілька творів про підводні човни з здоровими думками й цінними увагами щодо їх конструкції, але на практиці побудовані човни були здебільшого невдалі. При низькому рівні тодішньої техніки вони були дуже ненадійні й гинули часто з своїм винахідником.

Побудований в Америці в 1776 р. човен Бушнеля, що перший пробував висадити в повітря ворожий корабель, мав уже всі необхідні елементи конструкції сучасного підводного човна: два резервуари для водяного баласту, насос для накачування й викачування води, мінні прилади, гвинт (правда, ручний) для руху вперед і назад, зовнішній баласт, який можна відчепити з середини човна й т. д.

Дальші значні удосконалення зробив винахідник першого пароплава Фультон. Його „Наутілус“, збудований у 1801 р. у Франції, мав форму сигари, залізні ребра й обшивку з мідних аркушів. Він мав дуже важливу деталь — горизонтальні стерна

для плавання під водою (стерна глибини), без яких не обходиться тепер ні один підводний човен. Його довжина була тільки 6,4 метра, діаметр — 2 метри. Під водою „Наутілус" рухався ручним гвинтом, на поверхні з допомогою паруса, що натягався на складаній щоглі. Але Фультон не міг ніде знайти коштів на дальші спроби й удосконалення свого винаходу і перестав на деякий час працювати в цьому напрямі. Ще раз спробував він щастя в 1810 р., збудувавши підводний човен, що його рухала вже парова машина. Але смерть винахідника поклала край його роботам.

Винаходи Фультона випередили його епоху на кілька десятків років і були оцінені тільки багато пізніше. Після нього, протягом майже 50 років, не зроблено нічого важливого для дальшого розвитку будування підводних човнів. Зрідка з'являється література й спроби теоретичних дослідів підводного плавання. Новиною був човен Паерна (1842 р.) з паровою машиною, який мав окрему камеру для спуску водолаза в море (таку камеру має і „Наутілус" капітана Немо).

Таку саму камеру мав один з човнів німецького робітника Бауера. В історії розвитку підводного плавання Бауер займає одно з перших місць і своїми практичними досягненнями, і ясністю думки, і розумінням справи, що видно з кожного написаного ним рядка про підводне плавання. Але даремно пробував він зацікавити своїми винаходами уряди різних країн і одержати кошти на розробку своїх проектів. Після аварії його першого підводного човна він поїхав до Англії і там розробив за 7 місяців новий проект. Коли всі плани вже були готові, „благородні" лорди Пальмерстон і Паусмур вигнали Бауера з заводу, де він працював над проектом, забрали його роботу, зробили в ній деякі зміни „на підставі власного досвіду" і збудували човен, що при першій спробі затонув з багатьма людьми. Бауер виїхав спробувати щастя ще в Росії і збудував там у 1855 р. новий і настільки досконалий човен, що він занурявся на ньому під воду більше ніж 130 разів. Човен рухався ручним гвинтом, мав окрему камеру для виходу водолаза й такий міцний залізний корпус, що витримував тиск води на глибині 45 м. Бауер робив цілий ряд цікавих дослідів під водою: вивчав поведінку людей в замкненому приміщенні човна, склад повітря,

прозорість морської води й т. ін., він перший пробував фотографувати під водою. Але, не зважаючи на всі ці вдалі спроби, робітник-винахідник не здобув собі визнання ні від зашкарублих морських чиновників, ні від тодішньої Академії Наук. На кожному кроці зустрічав він неприязнь та інтриги; йому закидали і такий „гріх“, як брак „гарних манер“. Нарешті, коли йому запропонували „з метою зберегти таємницю“ виїхати до Іркутська й там продовжувати спроби з підводним човном, Бауер покинув Росію і виїхав до Німеччини. Там він р озробив ще новий проект підводного корабля, що так і залишився на папері.

Далі з'являється цілий ряд проектів і дійсно збудованих човнів, з яких треба згадати підводний човен американця Альстіта (1863 р.), перший з двигунами двох родів: на поверхні він рухався паровою машиною, а під водою — електромотором, що одержував струм від гальванічної батареї. Такий принцип подвійної рушійної сили для плавання на поверхні і в глибині моря лежить в основі будування всіх сучасних підводних човнів. Для підтримування горизонтальної стійкості човен Альстіта мав спереду горизонтальне стерно, яке перший застосував був Фультон.

Зразком для „Наутілуса“ Жюля Верна був французький човен „Плонжер“, збудований морськими спеціалістами в 1863 р. Як на ті часи, „Плонжер“ мав величезні розміри: його водообсяг був 453 тонни, довжина корпусу 42,5 метра, ширина 6 метрів, висота 2 метри. Він був збудований з залізних аркушів і рухався стисненим повітрям. Ніс його був озброєний міною на залізному стрижні (у „Наутілуса“ Ж. Верна — просто залізний бивень, що міг пробивати кораблі). Для підтримання горизонтальної рівноваги були горизонтальні стерна, які також допомагали човнові пірнати й випливати на поверхню. „Плонжер“ мав цілу низку добре розроблених деталей, що стали зразком для багатьох пізніших конструкцій. Але найцікавішою новиною була прикріплена до верхньої частини човна герметично закрита шлюпка, що при потребі могла сама випливати з людьми на поверхню моря. Люди входили й виходили з неї таким самим чином, як це описує Ж. Верн, на випробуваннях вона випливала наверх з 12 людьми.

Ж. Верн, що завжди був у курсі останніх досягнень науки й техніки свого часу, доповнив цей зразок найдосконалішими винаходами минулих років і своєю поетичною фантазією ство-

рив „Наутілус“ з такими новими властивостями, до яких дійшла техніка багато пізніше або які ще й досі залишаються нерозв'язаною задачею. Так, наприклад, підводні човни таких розмірів, як „Наутілус“, почали будувати тільки після останньої світової війни, а міцного корпусу „Наутілуса“ і його ідеальної стійкості під водою не має ще ні один човен на світі. Вільність рухів для екіпажу на підводних човнах стала можливою тільки недавно, коли збільшено їх розміри й удосконалено стерна, раніше всі мусіли перебувати на своїх місцях нерухомо. Точністю й швидкістю рухів „Наутілус“ не поступається рибам, а його стальний панцер дозволяє йому пірнати на морське дно в найглибших місцях океану, тоді як максимальна глибина занурення підводного човна найновішого типу за наших часів — 117 метрів. Пасажири „Наутілуса“ Жюля Верна могли милуватись крізь вікно краєвидами підводного світу й навіть їх фотографувати; такого віконця сучасний підводний човен ще не має. Швидкість „Наутілуса“ до 100 кілометрів на поверхні й під водою набагато перевищує швидкість найновішого французького „Сюркуфа“, що робить 40 кілометрів на поверхні й 22 кілометри під водою.

„Наутілус“ Ж. Верна має двояке призначення: для ліберального буржуа капітана Немо, що зазнав лиха від свого таки суспільства, він є знаряддям помсти, війни, з другого боку — це найкраща лабораторія для вивчення морських глибин. В дійсності й буржуазія визнавала й визнає підводний човен тільки як знаряддя війни, знаряддя знищення і не жаліє коштів на такі удосконалення й винаходи, що найкраще відповідають цьому призначенню. Всі проекти човнів, що призначалися для мирних завдань, для дослідження морського дна, не знаходили підтримки. Яскравим прикладом такого ставлення є історія з першим човном американського винахідника Сімона Лейка.

Лейкові було 10 років, коли він прочитав „80.000 кілометрів під водою“ Ж. Верна. Книжка ця справила на хлопця величезне враження, і думка збудувати такий човен, як „Наутілус“, стала мрією його життя. У 1894 р. він уперше здійснює цю мрію і будує на спробу невеликий дерев'яний човен. Після вдалої спроби Лейк будує у 1896 р. вже більший, залізний човен „Аргонавт“, що повинен був, як „Наутілус“ капітана Немо,

вільно мандрувати під водою, спускатись на морське дно й давати змогу дослідникові вивчати життя океанів.

„Аргонавт“ дуже відрізнявся від звичайних військових підводних човнів. Крім баків для водяного баласту, він мав ще два тягарі-якорі, що їх можна було з середини човна спускати й підіймати. Коли треба було спустити човен на морське дно, в баки напускали відповідну кількість води, спускали якорі до дна і, накручуючи якірні канати на коловороти, що були в середині човна, поступово притягали його до дна. Під човном було троє коліс; двоє задніх коліс мали на обіддях ребра, як це буває в трактора, і рухалися газоліновим мотором, третє, переднє, служило за стерно. Коли човен уже був притягнений до дна, тоді вибирали якорі і, регулюючи кількість напущеної в баки води, досягали такого натиску човна на колеса (50 — 700 кілограмів), що човен міг їхати по морському дні, як автомобіль по землі. При перешкодах випускали частину баластної води, човен підіймався і легко пропливав над ними. Крім коліс, „Аргонавт“ мав ще й гвинт і міг плавати під водою, як звичайний підводний човен. Була ще окрема камера для виходу водолаза в море. В неї нагонили повітря до такого тиску, що він не впускав води навіть тоді, коли люк був відчинений; вода стояла тоді на рівні підлоги. Людина в звичайній одежі могла стояти над люком і оглядати дно, а водолаз міг спокійно спускатися у море й вертатись до камери.

Лейк проїхав на своєму „Аргонавті“ більше, ніж 2000 км. по дну Атлантичного океану в околицях Нью-Йорка. Його оповідання про цю справжню мандрівку навіть цікавіші за створені фантазією оповідання Ж. Верна. Лейк дослідив багато місць, де затонули кораблі, оглядав корабельні рештки, провадив на дні моря різні роботи. Люди перебували цілими днями в човні на дні моря, дихаючи повітрям, що проходило зверху крізь трубчасту щоглу або крізь трубку, один кінець якої викидали з поплавцем на поверхню моря. Вони почували себе там, як дома, спосіб їхнього життя під водою не відрізнявся від хатнього. Риби припливали до „Аргонавта“ й тикалися носами в його вікна.

Та скоро Лейк мусів покинути свій спокійний човен. На такі винаходи не було покупців, тоді як попит на військові підводні човни надзвичайно швидко зростав. Лейк перейшов на їх

будування, зберігаючи в них деякі особливості „Аргонавта“, а саме — колеса й водолазну камеру.

З іменем Лейка зв'язана ще одна спроба, за наших уже часів, використати підводний човен для наукової мети. Це було в 1930 р. Славетний мандрівник Губерт Уілкінс задумав дістатись до північного полюса, використавши для цього підводний човен. Уілкінс почав цікавитись полярними країнами ще хлопцем. Він був син австралійського фермера й бачив не раз, як від засухи гинули засіви й свійська худоба, як земля ставала пустинею, а ті, що її обробляли, жебраками. І ось тоді почала назрівати в нього думка стати полярним дослідником, вивчити ті області земної кулі, де головним чином „робиться“ погода, щоб допомогти закласти фундамент для завбачення погоди на багато часу вперед. Тоді тільки й можна буде вживати відповідних заходів на випадок довгих періодів засухи, подібних до тих, що спустошили величезні простори Австралії, зруйнували його батьків і йому самому не дали змоги здобути освіту. Неясні спочатку плани хлопця набули згодом певної форми. Двадцятилітнім юнаком він закінчив власними зусиллями технічну школу й тоді виробив собі план діяльності на 40 років наперед: перших двадцять років він буде безпосередньо вивчати якнайбільше областей земної кулі, головним чином, полярні області, а другі двадцять років буде використовувати свій досвід і знання на організацію в полярних областях метеорологічних станцій, що робитимуть спостереження, необхідні для завбачення погоди на довгий період часу.

Побувавши в багатьох закутках земної кулі, Уілкінс почав у 1913 р. вивчати безпосередньо полярні райони. В 1913—1916 р. він був учасником канадської експедиції Стефенсона, біля північних берегів Аляски, і саме Стефенсон навів його на думку, що в полярних морях можна плавати влітку підводним човном. Але він вирішив вивчити спочатку полярні моря з аероплана і вже пізніше приступити до здійснення цієї думки. Довгий час не було в нього аероплана. Аж в 1926—1929 р. р. Уілкінсові вдалося зробити кілька польотів над північними й південними полярними районами, під час яких він остаточно прийшов до висновку, що частину завдань, зв'язаних з вивченням полярних областей, можна розв'язати тільки з допомогою підводного човна.

І ось у 1930 р. Уілкінс почав організовувати експедицію до північного полюса підводним човном. Випадково він зустрівся з тим самим Лейком, що колись збирався на своєму „Аргонавті" вивчати життя моря. 65-літній Лейк дуже зрадів, зустрівши людину, що збиралася серйозно зайнятись його старим планом (він ще в 1898 р. написав статтю про можливість застосувати підводний човен у полярних експедиціях). Та грошей на будування відповідного нового човна не було; довелося шукати старий підводний човен, який можна було б пристосувати до завдань експедиції. Саме тоді морське відомство США мусіло (за Лондонською угодою про морські озброєння) знищити частину своїх більш або менш сучасних підводних човнів. Серед них було декілька, що їх збудував Лейк у 1917 р. і що, на його думку, при відповідній переробці, годилися для плавання в полярних морях. Лейк і Уілкінс звернулись до морського відомства з відповідним проханням, і скоро один з човнів був у розпорядженні Уілкінса. Назвали його „Наутілусом" на честь „Наутілуса" капітана Немо, і внук Ж. Верна був присутній, коли старому військовому підводному човнові 0-12 давали урочисто нове ім'я.

Але новий „Наутілус", хоч і мав усі вдосконалення підводного човна імперіалістичної війни, багато в чому поступався перед „Наутілусом" Ж. Верна. Він був 53,3 метра довжини й 4,8 метра ширини й висоти і мав форму настільки загостреної сигари, що довжина корисного приміщення була не більше 39,6 метра. В передній його частині була камера для спуску водолаза, перероблена з приміщення для мінної стрільби, далі лабораторія, спальня, центральний пост керування, кухня й машинний відділ. Під підлогою спальні й кухні стояла сильна батарея на 120 елементів, що з них кожний важив 500 кг; уздовж дна були розміщені цистерни для пального, мастила, прісної води, дестильованої води для батарей, цистерни для баласту й стальні циліндри для стисненого повітря. Човен мав два дізель-мотори по 500 кінських сил для плавання на поверхні і для зарядження батарей; крім цього ще один додатковий мотор на 20 кінських сил.

Найбільша швидкість човна на поверхні була 26 кілометрів, при економічному ході — 20 кілометрів. Для плавби під водою було два електромотори по 190 кінських сил кожний. Найбільша

швидкість під водою була 19 кілометрів, при економічному ході — 5,5 кілометра; таким ходом „Наутілус" Уілкінса міг іти під водою майже 42 години без перезарядження батарей, на віддаль 220 кілометрів. Він міг забрати з собою пального на загальну віддаль 6660 кілометрів і цю віддаль можна було збільшити, додавши нові цистерни. Човен мав два гвинти і безпосередньо за ними — горизонтальне стерно глибини для підводного плавання та звичайне вертикальне для керування. Гвинти й стерно глибини виступали далеко вбік і при плаванні між кригою могли легко зазнати пошкоджень (так воно й сталося пізніше).

При переробці зрізали до половини спостережну башту, змінили передню частину човна, додали одне велике й два малі механічні свердла, якими надіялись пробивати кригу при плаванні під льодом, додали зверху пластинки для намацування льоду й поробили інші зміни.

Але були даремні старання Уілкінса й Лейка. „Наутілус", може, й був колись добрим військовим підводним човном, але для плавання під льодом, як це виявилось пізніше, він був непридатний, не зважаючи на всі переробки й зміни, зроблені Уілкінсом. Йому так і не прийшлося ні разу пливти під льодом, бо ще до першої спроби, на краю льодів північного полярного моря, він загубив стерно глибини і таким чином перестав бути підводним човном.

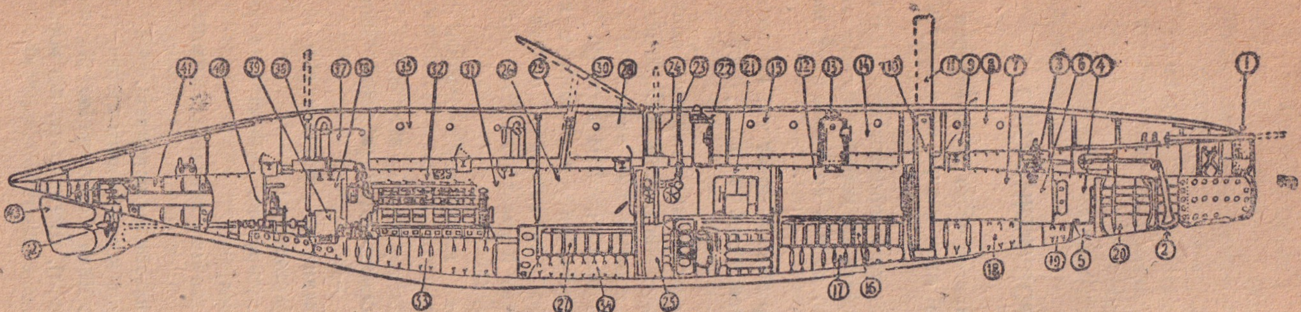
Уілкінс вернувся цим разом ні з чим. Але ця перша невдача не захитала в ньому переконання, що підводний човен можна використати для полярних експедицій і для плавання під льодом. І не один Уілкінс такої думки. Її підтримують і інші знавці полярних областей, як, наприклад, відомий дослідник, норвезький професор Х. Свердруп, що, як відомо, починав свою наукову діяльність ще на Амундсеновім кораблі „Мод".

Отже, ми ще й досі не маємо підводного човна для науково-дослідної роботи в глибинах океану. Він ще досі становить широке поле для творчої фантазії винахідника. Але ми не повинні спускати з уваги й сучасного підводного човна, ми мусимо пам'ятати, що це один з найсильніших і найгрізніших видів морської зброї. Імперіалістична війна 1914 — 1918 р. показала наочно, який це сильний і лукавий ворог для всякого надводного корабля. Від серпня 1914 р. до кінця війни загинуло від

німецьких підводних човнів 5554 різних кораблі. В майбутній імперіалістичній війні, до якої гарячково готується ввесь капіталістичний світ, цей вид зброї відіграє ще більшу роль. Недаром капіталістичні країни, розвиваючи й збільшуючи свої збройні сили, звертають таку пильну увагу на будування підводного флоту. Число підводних човнів з кожним днем зростає, змінюється їх конструкція, збільшується озброєння (сильна артилерія поруч з торпедами), район плавання, глибина занурення під воду, з'являються нові механізми й прилади, ростуть розміри човнів. В таких умовах підводний човен є найбільш небезпечний ворог для найсильнішого військового корабля.

Ми не повинні ні на хвилину забувати, що шалене озброєння буржуазії скероване в першу чергу проти батьківщини трудящих усього світу — Радянського Союзу. Капіталістичні хижаки готують нову війну проти СРСР, щоб загальмувати темпи нашого переможного соціалістичного будівництва. Ми війни не хочемо, але ми мусимо бути завжди готові відповісти на удар ударом. Щоб дати рішучу відсіч ворогові з найменшими втратами, треба добре знати його зброю, отже, і такий вид зброї, як сучасний підводний човен. До роботи і в цьому напрямі мусить поставитись якнайуважніше пролетарська молодь.

Розріз підводного човна „Наутілус" (Уілкінса).

1—Гідравлічний бушприт для зменшення ударів. *2*—Грибковий якір. *3*—Брашпіль. *4*—Камера для спуску у воду. *5*—Люк. *6*—Повітряний шлюз. *7*—Приміщення для вчених та лабораторія. *8*—Палубна каюта для вчених. *9*—Люк між палубною каютою і лабораторією. *10*—Рубка з свердлом угорі. *11*—Рубка в піднятому положенні. *12*—Приміщення для команди. *13*—Повітряний шлюз з люком. *14*—Палубна камера для спуску у воду. *15*—Палубний трюм. *16*—Акумулятори. *17*—Водяні баластові цистерни та для пального. *18*—Теж. *19*—Водяні баластові цистерни. *20*—Носові диферентні цистерни. *21*—Передній пост керування. *22*—Укріплена рубка. *23*—Перископ. *24*—Висувне льодове свердло для приймання повітря. *25*—Головне приміщення для баласту. *26*—Друге приміщення для команди. *27*—Акумулятори. *28*—Палубне приміщення для команди. *29*—Важіль для зменшення ударів об кригу. *30*—Він же в піднятому положенні. *31*—Машинний відділ. *32*—Головні механізми. *33*—Баластові цистерни та для пального. *34*—Теж. *35*—Майстерня. *36*—Приміщення для електромоторів. *37*—Відділ глушників. *38*—Глушник і свердло над ним. *39*—Електромотор і генератор. *40*—Компресор. *41*—Кормова диферентна цистерна. *42*—Гвинт. *43*—Стерно.

СЛОВНИЧОК НЕЗРОЗУМІЛИХ СЛІВ

1 Гейзер — гаряче джерело, що викидає через певні перерви (від 25 хвилин до 3 год.) фонтани гарячої води й пари на велику височінь (часто до 30 і більше метрів).

2 Форштевень — масивна частина судна, продовження кіля в носовій частині; робиться з сталі; оберігає ніс корабля під час аварії.

3 Ахтерштевень — прикріплений до кіля кормовий брус, на якому почеплено стерно.

4 Тоннаж або водообсяг корабля — обсяг тієї кількості води, що його витискає корабель, опускаючись у воду, дорівнює вазі самого корабля.

5 Трюм — внутрішнє приміщення корабля, між палубою і дном.

6 Стапель — похилий дощаний поміст або настелена берегова ділянка річки, на якій складають корпус корабля, або витягають корабель для ремонту; по ньому спускають також кораблі на воду.

7 Ватерлінія — лінія, до якої занурюється у воду корпус корабля.

8 Океанографія — відділ географії, що вивчає та описує форму, величину й глибину океанів, будову й рельєф дна, хемічний склад та властивості морської води й т. ін.

9 Фрегат — старовинний 3-щогловий військовий корабель з дуже швидким ходом.

10 Консель — в перекладі на українську мову — порада.

11 Ют — задня частина палуби від бізань-щогли (кормової щогли) до стерна.

12 Бакен — пливучий знак, прикріплений до дна річки або моря, що показує кораблям мілини, межі фарватеру і т. ін.

13 Фарватер — смуга водного простору, по якій за всіх умов можуть без перешкоди плавати судна.

14 Лоцман — людина, що добре знає небезпечні для плавби місця і переводить через них кораблі.

15 Бак — передня частина верхньої палуби на пароплаві.

16 Румпель — важіль для повертання корабельного стерна.

17 Галс — курс корабля щодо вітру. Коли корабель іде під парусами і вітер віє йому в правий бік (борт), то говорять, що корабель іде „правим галсом".

18 Дрейф — 1) збочення судна з дороги під впливом вітру чи течії; 2) непорушне положення судна в наслідок особливого розміщення вітрил і керма; 3) нестійкість судна на якорі.

19 Ванти — канати, що ними прикріпляють щогли.

20 Фосфоресценція — властивість деяких тіл самосвітитися вночі; таку властивість мають і деякі дрібні морські тварини.

21 Електричний угор — риба, що водиться в річках тропічної Америки; електричні розряди його тіла можуть оглушити навіть великих тварин.

22 Вельбот — довгий і вузький, дуже швидкий човен з гострим носом і кормою.

23 Бізань-щогла — кормова щогла на суднах з трьома й більше щоглами.

24 Ватерштаг — канат, що зв'язує бушприт з корпусом корабля; бушприт — брус, що виступає від носа корабля.

25 Лаг — прилад для виміру швидкості руху корабля.

26 Найтов — вірьовка для зв'язування корабельних снастей.

27 Немо — латинське слово, значить — ніхто.

28 Наутілус — головоногий молюск, водиться в Тихому та Індійському океані. Живе на дні між камінням. Може однак плавати й на поверхні моря, тоді повітряні камери його черепашки виконують роль пливного пухиря.

29 Анемони морські (актинії) — дуже гарно забарвлені морські тварини.

30 Вісон — див. далі в тексті.

31 Каракатиця — головоногий молюск, що живе в теплих морях; дає буру фарбу (сепію), вживану в малярстві.

32 Палісандрове дерево — темнорожева, фіолетова або шоколадно-бура деревина з деяких бразільських дерев; іде на коштовні столярські вироби.

33 Інкрустації — прикраси з перламутру або металу, що їх вкладають у дерев'яні, костяні або кам'яні вироби; прикраси ці не виступають вище поверхні прикрашеної речі.

34 Арабески — вирізьблені або намальовані прикраси (на стінах, посуді тощо), що складаються з переплетених ліній або геометричних фігур. Іноді лінії й фігури комбінуються з різними запозиченнями з рослинного світу.

35 Балістика — наука про закони руху артилерійських снарядів.

36 Гідрографія — наука, що вивчає води земної поверхні щодо придатності їх для плавання.

37 Метеорологія — наука, що вивчає земну атмосферу та явища, що в ній відбуваються; у вузькому значенні — наука про погоду.

38 Геологія — наука про будову й утворення земної кори.

39 Мозаіка — малюнок або орнамент з різнокольорових шматочків каміння, скла, дерева тощо, щільно підігнаних і зліплених.

[40] Конхіологія (конхіліологія) — частина зоології, що вивчає черепашки молюсків.

[41] Баласт — на судні тягар для забезпечення рівноваги.

[42] Штур-трос — ланцюг або трос, що сполучає стернове колесо (штурвал) з стерном.

[43] Штурман — на малих торговельних кораблях — помічник капітана, на великих і військових — спеціаліст, що визначає місце корабля в морі, відзначає курс, показує особливості дороги: фарватер, маяки, порти, мілини, рифи.

[44] Флора — рослинний світ якоїсь місцевості.

[45] Фауна — тваринний світ якоїсь місцевості.

[46] Ламінарії — морські водорості, до 6 м. довжини; ідуть на добування йоду й на угноєння. В СРСР зустрічаються в Півн.-Полярному морі, в Білому й Охотському.

[47] Глибина океанів — пересічно 3600 — 5500 метрів. Найбільшу морську глибину 9870 м. знайшли в 1925 р. в Тихому океані (260 км на схід від Японських островів). Таким чином цифри, що їх наводить Жюль Верн, — перебільшені.

[48] Кук Джемс (1728 — 1779) — знаменитий англійський мореплавець, син бідного селянина. Зробив три кругосвітні подорожі й відкрив багато островів у Тихому океані. Під час останньої подорожі його вбили тубільці на острові Гаваї.

[49] Рангоут — всі дерев'яні частини корабля, які підтримують паруси (щогли, реї тощо).

[50] Ла Перуз — французький мореплавець; у 1785 р. (період, коли французький торговельний капітал почав намагатися поширити свій вплив поза межі Европи) виїхав на 2 фрегатах в подорож навколо землі з метою відкрити нові землі, вивчити китобойні промисли та умови торгівлі на побережжі Тихого океану. Загинув біля Соломонових островів з своїми кораблями.

[51] Гакаборт — верхня частина (спинка) борта на кормі корабля.

[52] Драга — тут — прилад, що ним добувають з дна моря або інших водоймищ тварини й рослини.

[53] Пандан — тропічна рослина, що її листя іде на рогожки й канати.

[54] Казуарина — велике дерево з лускуватим листям і тонкими зеленими гілками, дуже міцне, важче води (називають його також „залізним деревом"); росте в південно-східній Азії й Австралії.

[55] Тикове дерево — росте в Індії, Індокитаї та Індонезії, високе дерево, цінний матеріал для будування кораблів. Листя дає червону фарбу.

[56] Артишок — многолітня городня рослина, що її молоді м'ясисті квіткові кошички їдять. Набуває зараз в СРСР значного поширення.

[57] Ямс — рід трав'янистих рослин; багато видів ямса мають великі підземні клубні, що їх можна їсти; їх розводять у великій кількості в тропічних і підтропічних країнах.

[58] Меланезія („Чорні острови") — область островів в західній частині Тихого океану, на північний схід від Австралії (острів Нова Гвінея, острови Соломонові, Бісмарка, Ново-Гебрідські й ін.).

[59] Аероліти (метеорити) — різні величиною кам'яні або металічні маси, що падають на землю з світового простору.

[60] Контр-галс — рух кораблів назустріч один одному різними галсами (різним курсом відносно вітру).

[61] Су — дрібна французька монета (5 сантимів) = щось із 2 коп.

[62] Джунглі — болотяні лісові зарослі в заливних долинах Індії; непрохідні через масу ліан і бамбуку, заселені тиграми, слонами, буйволами, носорогами й зміями.

[63] Суецький канал — проритий у р. р. 1859—1869 під керівництвом французького інженера Лесепса; він скоротив в декілька разів шлях для кораблів з Европи до Індії. Фактично належить Англії, для якої має величезне значення, зв'язуючи її з Індією, Австралією й колоніями. Англійські імперіалісти всіма засобами укріпляють і охороняють канал (залізниця вздовж каналу, окупація військами Єгипта й Судана, повітряні лінії і т. д.).

[64] Талі — троси звичайно з двома блоками, що ними підіймають вантажі на кораблі.

[65] Іхтіологія — наука про риб (відділ зоології).

[66] Галіон — в середні віки — великий еспанський або португальський корабель, що возив коштовні метали з Америки.

[67] Шквал — несподіваний сильний вітер на морі.

[68] Акрополь — у старовинних греків — висока, укріплена частина міста.

[69] Помпея — староримське місто, недалеко від вулкана Везувія; під час вибуху Везувія в 79 р. було засипане попелом і піском.

[70] Базальти — темного кольору гірська порода вулканічного походження. В СРСР виступають на південно-західній Україні, на Алтаї, в Забайкаллі і на Камчатці. Вживані як будівний матеріал.

[71] Ньюкестль — місто в Англії, в одному з найважливіших вугільних районів (Нортумберленд).

[72] Лагуна — невелике озеро, відокремлене від моря наносною косою з піску, гальки або кораловим рифом.

[73] Пемза — застигла дірчаста лава; нею чистять і полірують металеві, дерев'яні й кам'яні вироби. Є й в СРСР (Крим, Мурманське побережжя та ін.).

[74] Геліотроп — назва рослини, по грецькому значить — „обернений до сонця".

[75] Арктика — у вузькому розумінні — область, що лежить у безпосередній близькості від північного полюса. В широкому розумінні — області, що в них температура найтеплішого літнього місяця - не вище + 10° (Північне полярне море, північні побережжя Америки, Азії і частково Европи, покриті тундрами).

[76] Антарктика — шоста частина світу; складається з південної полярної землі — Антарктиди, що простягається довкола полюса, та цілої низки островів. Антарктиду остаточно відкрили експедиції Скотта (1902 — 1904) і Шекльтона (1908 — 1909). Окремі її частини були відкриті раніше. З російських дослідників були там у 1820 р. Беллінгсгаузен і Лазарєв. В глибині суходолу побували тільки деякі мандрівники, з них Амундсен (1911 р.) і Скотт (1912 р.) відкрили південний полюс. Жюль Верн, отже, помилявся, припускаючи, що біля південного полюса є вільне море.

[77] Румб — один з 32 напрямків на полі компаса й кут між двома сусідніми напрямками.

[78] Магнітні полюси — дві точки на земній кулі, де магнітна стрілка, що обертається на горизонтальній осі, стоїть до землі під кутом 90°. Північний магнітний полюс знаходиться в Північнім полярнім морі, на північ від Америки біля острова Мельвіля (70° півн. широти й 96° східної довготи); південний магнітний полюс лежить на південь від Австралії, біля вулкана Еребус в Антарктиді (73° півд. широти й 147° західної довготи).

[79] Північний полюс відкрив у 1909 р. американський полярний мандрівник Пірі Роберт.

[80] За найновішими спостереженнями льодяні гори виступають над поверхнею моря на $^1/_5$ — $^1/_6$ свого обсягу, таким чином $^4/_5$ — $^5/_6$ льодяної гори є під водою.

[81] Полюси холоду — найхолодніші місця на землі. Вони не сходяться з полюсами землі. Напр., на нашій північній півкулі найхолодніше місце є в СРСР, в Якутській області (місто Верхоянськ), де морози доходять до 60°.

[82] Рівноденний період — час, коли по всій землі (крім полюсів) день рівний 12 годинам (21 березня й 23 вересня).

[83] Ієрогліфи — староєгіпетське фігурне письмо, відоме за 4000 років перед нашою ерою.

[84] Порфір — вулканічна гірська порода, що в ній окремі великі кристали деяких мінералів (кварцу, нефеліну й ін.) виділяються величиною або кольором у загальній масі; найкращі порфіри — червоні й зелені.

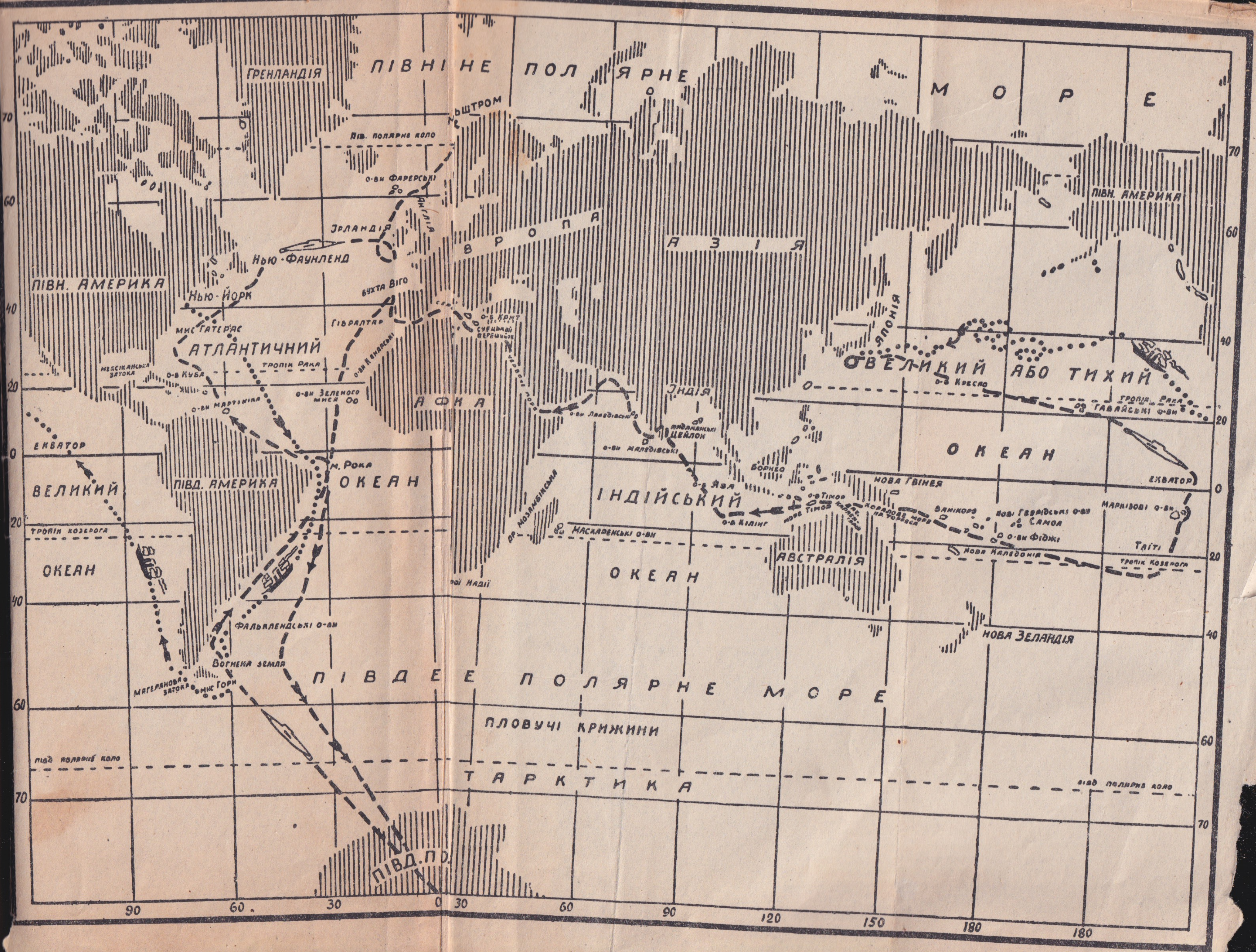
[85] Північно-західний прохід — морський шлях з Атлантичного до Тихого океану вздовж північних берегів Америки; відкрив його тільки 1903 — 1906 р. р. Амундсен.

ЗМІСТ

ЧАСТИНА ПЕРША

ЧАСТИНА ДРУГА

....	Шлях пароплава „Авраам Лінкольн“
— — — — —	Шлях „Наутілуса“
O	Місце зустрічі „Авраам Лінкольна“ з Наутілусом

ГРЕНЛАНДІЯ
ПІВНІЧНЕ ПОЛЯРНЕ МОРЕ
Пів. полярне коло
о-ви Фарерські
Англія
Ірландія
Нью-Фаунленд
ПІВН. АМЕРИКА
Нью-Йорк
мис Гатерас
АТЛАНТИЧНИЙ
Тропік Рака
Мексіканська затока
о-в Куба
о-в Мартініка
о-ви Зеленого мису
Бухта Віго
Гібралтар
о-в Крит
Суецький перешийок
Червоне море
ЄВРОПА
АЗІЯ
АФРИКА
Індія
Цейлон
о-ви Мальдівські
о-ви Лакедівські
Андаманські о-ви
Японія
Борнео
Ява
о-в Кілінг
о-в Тімор
Море Тімор
Нова Гвінея
Коралове море
ІНДІЙСЬКИЙ
ОКЕАН
ВЕЛИКИЙ АБО ТИХИЙ
о-в Кресло
Гавайські о-ви
ОКЕАН
Екватор
Ванікоро
Нові Гебрідські о-ви
Самоа
о-ви Фіджі
Нова Каледонія
Маркізові о-ви
Таїті
Тропік Козерога
АВСТРАЛІЯ
Нова Зеландія
ПІВН. АМЕРИКА
Маскаренські о-ви
пр. Мозамбікський
м. Доброї Надії
м. Рока
ПІВД. АМЕРИКА
ОКЕАН
ВЕЛИКИЙ
Екватор
Тропік Козерога
ОКЕАН
Фалькленські о-ви
Вогнена земля
Магеланова затока
мис Горн
ПІВДЕННЕ ПОЛЯРНЕ МОРЕ
ПЛОВУЧІ КРИЖИНИ
Півд. полярне коло
АНТАРКТИКА
ПІВД. ПО.